

[PROCES DEMOKRA-
TICKÉ OBRODY
SOCIALISMU V
ČESKOSLOVENSKU]
2. DÍL

SB

9224

8960

PROCES

II. Srpen 1968

O B S A H :

1. Vánek Šilhán: XIV. mimořádný sjezd strany -
"Vysočanský"
2. Bohumil Šimon: Taková jsme byli
3. Jiří Hájek: Srpen 1968 v Radě bezpečnosti OSN
4. Miloš Hájek: Evropské komunistické strany a
Pražské jaro
5. Rudolf Zuckzl: Ekonomická reforma šedesátých
let

D o k u m e n t a c e :

6. Prohlášení předsednictva ÚV KSČ z noci na
21. srpna
7. Materiály mimořádného XIV. sjezdu KSČ
8. Projev Gustáva Husáka na mimořádném sjezdu
KSS, kde byl zvolen prvním tajemníkem ÚV KSS
9. Bohumil Šimon: Polednový vývoj v KSČ a ČSSR
a srpnevé události

Věnek Š i i h á n :

XIV. MIMOŘÁDNÝ SJEZD STRANY - "VYSOČANSKÝ"

V tomto roce to bude již 20 let, kdy v Československu bylo násilně potlačeno velké hnutí za obrodu socialismu vstupem armád pěti zemí Varšavského paktu. Chci napast něco o událostech v době mezi 21. a 30. srpna roku 1968, jak jsem je tehdy pochopil, jaký jsem měl na ně vliv, i o tom, jak jednali druzí. Do tohoto krátkého období 10 dnů jakoby se zkoncentrovaly všechny naše společenské problémy, rozpory ve společnosti i proudy a rozpory v samotném komunistickém hnutí, sektářství a dogmatismus, demokracie a socialismus. V této krátké době se také prověřila věrohodnost slov a hesel o internacionalismu, o úloze strany ve společnosti a mnoha jiných běžně používaných pojmů. Všechno to dostalo nový obsah, v pohybu byly milióny lidí nejrozumnějších profesí a zájmů, členů komunistické strany i nestraníků, dělníků, inteligence, mládeže i dospělých a každý z nich musel hledat svůj vlastní postoj a vztah k událostem té doby. Málokdo zůstal lhostejný. Byly to události, které postavily před každého člena strany i občana řadu otázek našeho dalšího vývoje zcela kategoricky. Odpověď nemohla být váhavá a rozpačitá, ale musela to být odpověď jednoznačná. Byla to také prověrka upřímnosti politického přesvědčení i charakteru a opravdovosti mnoha lidí. Šlo o události, které se hluboko vryly do paměti jednotlivců i celého národa. Ovlivnily milióny lidských životů. Byly příčinou pozdější statistické vlny emigrace. Komunis napsal v těchto krátkých dnech /deseti dnech/ další, velmi podstatnou a poučnou stránku svých dějin.

Co všechno se v oněch dnech stalo?

Dne 20. srpna 1968 kolem 23 hodiny večer překročila vojska Sovětského svazu, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí

Věnek Š i l h a n :

XIV. MIMOŘÁDNÝ SJEZD STRANY - "VYSOČANSKÝ"

V tomto roce to bude již 20 let, kdy v Československu bylo násilně potlačeno velké hnutí za obrodu socialismu vstupem armád pěti zemí Varšavského paktu. Chci napast něco o událostech v době mezi 21. a 30. srpna roku 1968, jak jsem je tehdy pochopil, jaký jsem měl na ně vliv, i o tom, jak jednali druzí. Do tohoto krátkého období 10 dnů jakoby se zkoncentrovaly všechny naše společenské problémy, rozpory ve společnosti i proudy a rozpory v samotném komunistickém hnutí, sektářství a dogmatismus, demokracie a socialismus. V této krátké době se také prověřila věrohodnost slov a hesel o internacionalismu, o úloze strany ve společnosti a mnoho jiných běžně používaných pojmů. Všechno to dostalo nový obsah, v pohybu byly milióny lidí nejrozumnějších profesí a zájmů, členů komunistické strany i nestraníků, dělníků, inteligence, mládeže i dospělých a každý z nich musel hledat svůj vlastní postoj a vztah k událostem té doby. Málokdo zůstal lhostejný. Byly to události, které postavily před každého člena strany i občana řadu otázek našeho dalšího vývoje zcela kategoricky. Odpověď nemohla být váhavá a rozpačitá, ale musela to být odpověď jednoznačná. Byla to také prověrka upřímnosti politického přesvědčení i charakteru a opravdovosti mnoha lidí. Šlo o události, které se hluboko vryly do paměti jednotlivců i celého národa. Ovlivnily milióny lidských životů. Byly příčinou pozdější statistické vlny emigrace. Komunis napsal v těchto krátkých dnech /deseti dnech/ další, velmi podstatnou a poučnou stránku svých dějin.

Co všechno se v oněch dnech stalo?

Dne 20. srpna 1968 kolem 23 hodiny večer překročila vojska Sovětského svazu, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí

prezidenta republiky, předsedy Národního shromáždění, předsedy vlády i prvního tajemníka ÚV KSČ a těchto orgánů ...

Středa 21. srpna 1968

O této neuvěřitelné události jsem se dozvěděl ráno 21. srpna asi v 7 hodin v Přerově. Do Přerova jsem přiletěl k večeru 20. srpna na poradu o ekonomické reformě, která se měla konat druhý den v Přerovských strojárnách. Ráno jsem si šel koupit noviny. Ve městě byl v tu dobu klid a běžný provoz. Také v novinách byly obvyklé zprávy. V Rudém právu jsem našel i svůj článek o hospodářských reformách a politice. Dozvěděl jsem se, že Fond republiky dosáhl ve středu 21. srpna už bezmála 200 miliónů Kčs. Občané věnovali na zlatý poklad republiky více než 60 kg zlata. Na valné hromadě v Brně byl ustaven Hospodářský svaz státních statků. Měla se tím posílit samostatnost podniků a jejich podnikatelská aktivita. Do svazu se přihlásilo 234 statků z Čech a Moravy. Dále jsem se dočetl, že ve východních Čechách je rehabilitace na postupu, že tamější krajské kontrolní komisi došlo přes 80 žádostí o rehabilitaci. Místopředseda vlády dr. G. Husák byl minulého dne mezi ždiarskými hutníky^{x/}, kde hovořil o přínosech demokratizačního procesu pro celou společnost. Zdůraz-

x/ Projev dr. G. Husáka k ždiarským hutníkům mi byl při jedné z domovních prohlídek v 70. letech zabaven. Obsahoval totiž řadu myšlenek, které pak pozdější jeho projevy neobsahovaly. STB mi tento dokument nikdy nevrátila a zařadila ho tím mezi tzv. závadnou literaturu. Projev také nikdy nebyl zveřejněn v pozdějších spisech dr. Husáka.

ňoval, že naší hlavní povinností je vytvořit prostor pro hospodářský rozvoj a pro svobodný život všech lidí a všech společenských skupin. "Považujeme za nebezpečné", řekl, "vrážet klín mezi inteligenci a dělnickou třídu. Moderní společnost potřebuje všechny společenské vrstvy". Ždiarské hutníky varoval, že jsou jednotlivci, kteří by chtěli přivřít dveře, jimiž proudí čerstvý a zdravý vzduch do politického života. Řekl o nich, že to, dělají ze strachu před lidmi, ze strachu

o vlastní křeslo, neboť ne všichni, kteří si zvykli na direktivní řízení, se cítí dobře v nových podmínkách a v novém systému, který vytváříme. S tím nebylo možné nesushlasit.

Po návratu do hotelu v Přerově jsem dole v hale viděl skupinu vzrušených lidí. Ptal jsem se, co se děje a teprve od nich jsem se dozvěděl, že k nám v noci vtrhla vojska. Báli se, že bude válka. Zejména ženy. Na poradu v přerovských strojárnách jsem neměl ani pomyslení. Požádal jsem ředitele podniku, aby mi pomohl dostat se zpět do Prahy. Vlak byl plný cestujících. Mluvílo se o tom, co se stalo. Lidé nadávali na Rusy a na Brežněva. Do toho se mísily pocity nedůvěry a nejistoty v budoucnost. Co bude dál? Je to začátek něčeho většího, o čem nevíme? Nebude válka? Málokdo si tehdy myslel, že vstup armád je jenom kvůli nám. Lidé toho totiž věděli o politice mnoho, a proto kombinovali a uvažovali, dohadovali se. Neměli žádné iluze. Již tolikrát se jim neříkala pravda. Proč by se jim měla říkat dnes?

K večeru 21. srpna jsem byl v Praze. Doma jsem měl dva vzkazy. Jeden od soudruha Oborského z Rudého práva, abych přišel kamsi, kam se část redakce odstěhovala, aby mohla pokračovat ve vydávání Rudého práva, protože jejich budovu již depeledne obsadila vojska. Druhý vzkaz byl od soudruhů z městského sekretariátu strany. Žádali mě, abych se dostavil do budovy Vysoké školy ekonomické v Praze na Žižkově na poradu delegátů mimořádného XIV. sjezdu KSČ, zvolených v Praze a ve Středočeském kraji. Delegáti se tam měli sejít se členy městského výboru KSČ a s pracovníky sekretariátu. Byl jsem řádně zvoleným delegátem a také členem městského výboru strany v Praze. Šel jsem tedy na poradu delegátů do budovy, kterou jsem důvěrně znal a kde jsem řadu let pracoval jako profesor. Delegáti z Prahy a Středočeského kraje se postupně scházeli a navzájem se informovali o tom, co vše se u nich dělo od doby vstupu armád na naše území až do večera 21. srpna. Teprve tehdy jsem se lépe orientoval v tom, co se ten den v Praze událo. Ve svém životě jsem zažil několik událostí, které znamenaly můj život a určily moje politické postoje. Byl to

především Mnichov, ztráta samostatnosti republiky, vznik protektorátu a později samozřejmě válka. Další byla Květnová revoluce 1945, osvobození republiky Rudou armádou. Potom přišel únor 1948, roztržka s Jugoslávií, procesy, pak rehabilitace atd. Tu první zkušenost jsem prožil v Budetech jako 12 letý hoch. Ty další už jako dospělý člověk, od roku 1946 člen strany. To všechno se promítne v hlavě bleskem. Ty dávne i čerstvé zkušenosti. Všechny hodnoty a pravdy, které jsme dosud ve svém životě sledovali a o kterých jsme byli přesvědčeni, se posunuly do jiných poloh. Politika dostala dramatické formy. Věděli jsme, že za těchto okolností máme mimořádnou odpovědnost, že nikdo nemůže mluvit naším jménem, že nemůže věci řešit za nás nebo bez nás a když ano, bude je zcela určitě řešit jinak. Kdo má právo naším jménem a jménem socialismu, jménem strany, vlády a parlamentu zvat cizí armády na území naší republiky? To je zneužití, podvod, ne-li něco horšího. Kabinetní praktiky v politice nám byly již dávno odporné.

Večer 21. srpna byly již známy některé oficiální informace. Především to bylo prohlášení předsednictva ÚV KSČ, které odhlasovala většina předsednictva a které vysílal čs. rozhlas krátce po jedné hodině v noci x/ - viz příloha v dokumentaci/.

Dozvěděli jsme se, že proti tomuto svolání hlasoval v předsednictvu strany Bilak, Kolder, Rigo a Švestka. Po prvních větách prohlášení byl však na příkaz Ústřední správy spojů a K.Hoffmanna vysílač na středních vlnách vyřazen z provozu. Proto většina posluchačů, kteří byli v té době u přijímačů, zaslechla jen první část věty prohlášení. Prohlášení však bylo slyšitelné v rozhlasové síti po drátě, která nebyla vypnuta. Tak se poprvé část čs. občanů dozvěděla o vstupu armád na území republiky.

V noci však začal fungovat nový, dosud neznámý vysílač, který se nazýval Vltava. Tento vysílač ráno rozšířil prohlášení TASS. V něm se pravilo:

"TASS je zmocněn prohlásit, že straničtí a vládní činitelé Československé socialistické republiky se obrátili na Sovětský svaz a další spojenecké státy se žádostí o poskytnutí nutné bezodkladné pomoci bratrskému československému lidu včetně pomoci ozbrojených sil. Tato žádost byla vyvolána vzniklým ohrožením socialistického zřízení v Československu a ústavou zakotvené státnosti ze strany kontrarevolučních sil, které se spojily se zahraničními silami nepřátelskými socialismu ... Sovětská vláda a vlády spojeneckých zemí ... se rozhodly vyhovět uvedené žádosti o poskytnutí nutné pomoci bratrskému československému lidu. Toto rozhodnutí je v plném souladu s právem států na kolektivní a individuální sebeobranu obsažené v členských dohodách uzavřených mezi bratrskými socialistickými zeměmi". Celý text tohoto prohlášení byl 21. srpna také otištěn na první stránce moskevské Pravdy.

Od rána také velitelství okupačních vojsk rozšiřovalo v letácích prohlášení k obyvatelům ČSSR, ve kterém se praví: "Naši bratři, Češi a Slováci! Obracejí se k vám vlády BLR, MLR, PLR, NDR a SSSR. Odpovídajíc na žádost o pomoc, s níž se na nás obrátili straničtí a státní představitelé Československa, věrní věci socialismu, jsme dali svým ozbrojeným silám pokyn, aby dělnické třídy a všemu čs. lidu poskytly nutnou podporu při obraně jeho socialistických vymožeností, stále vytrvaleji ohrožovaných úklady domácí a mezinárodní reakce ... Řada osob, které pronikly do státního a stranického vedení Československa tyto podvrtné osoby kryly a tím pomáhaly kontrarevoluci soustředit síly pro závěrečnou etapu v boji za uchopení moci."

Jakési prohlášení blíže neurčené skupiny stranických a státních činitelů, kteří údajně požádali SSSR a další socialistické země o záchranu socialismu v ČSSR přinesl časně ráno 21. srpna do ČTK její tehdejší ředitel M. Sulek. Od koho on toto prohlášení dostal a kým byl pověřen, aby ho zveřejnil, se nikdy naše veřejnost nedozvěděla. Bylo to prohlášení, které bylo ve čtvrtek 22. srpna otištěno v moskevské Pravdě a které již 21. srpna ráno mělo být vysíláno čs. rozhlasem a

vydáno tiskem. Píše se v něm:

"Vědomi si nejvyšší odpovědnosti vůči našemu lidu, pocitu opravdového vlastenectví, mezinárodní socialistické solidarity, vědomi si svých internacionálních závazků, vzali jsme na sebe iniciativu k seknutí všech vlasteneckých sil ve jménu socialistické budoucnosti naší vlasti. Nebezpečí bratrovražedného boje, který připravovala reakce a který by byl tragickým opakováním novodobých Lipan, postavilo nás před nezbytnost přijetí historického rozhodnutí, abychom se obrátili o pomoc k Sovětskému svazu a k dalším socialistickým zemím. Naši spojenci nám poskytli tuto pomoc obdobně jako v r. 1945, kdy šlo o naše bytí či nebytí ... obracíme se v této vážné chvíli k vám, občanům republiky, abyste se sešli okolo realisticky smýšlejícího jádra strany, kterému je drahá věc socialismu, pokroku, nové polednové cesty, jemuž je drahá věc přátelství s lidem SSSR a ostatních bratrských zemí".

Prohlášení končilo prohlášením "Neghť rozkvétá demokratické, socialistické Československo!" - "Členové ústředního výboru KSČ, vlády, Národního shromáždění, kteří požádali o pomoc vlády a komunistické strany bratrských zemí".

Pod toto prohlášení se nikdo nepodepsal vlastním jménem a také nebylo uvedeno, kdy bylo prohlášení sepsáno a kdy bylo vládám předáno. Tisk ostatních socialistických zemí toto prohlášení neuveřejnil.

Odpoledne 21. srpna vešlo ve známost, že soudruzi A. Dubček, J. Smrkovský, F. Kriegel, J. Špaček a B. Šimon byli internováni v budově ÚV KSČ a předseda vlády O. Černík v budově předsednictva vlády ČSSR. Poté byli zatčeni jménem revoluční dělnické-rolnické vlády a revolučního tribunálu odvezeni sovětskou vojenskou eskortou na neznámé místo. Při zatýkání a internaci, jak jsme se dozvěděli, fungovala i skupina čs. občanů. Budova ÚV KSČ byla obsazena vojsky a vyřazena z provozu. Členové ÚV KSČ, členové městského výboru KSČ a středočeského krajského výboru se museli sejít a zasedat na jiných místech v náhradních prostorách. Postupně během dne byly obsazeny vládní budovy, budova Akademie věd, Čs. rozhlasu, ministerstva zahraničních věcí, ústředí Svazu novinářů a mnohá jiná. Od samého rána 21. srpna sílil proud prohlášení ze závodů, míst, okresů a krajů i od jednotlivých občanů proti vstupu vojsk s kategorickými žádostmi o jejich odchod, byla požadována obnova práce ústavních orgánů, propuštění a návrat zatčených

představitelů vlády a strany a současně se objevily první požadavky na urychlené svolání mimořádného XIV. sjezdu strany. Dobré bylo, že odnikud, ani z hlavního města, ani z žádného jiného místa republiky nepřišla zpráva o tom, že by naši občané vystoupili proti cizím vojskům se zbraní v ruce, že by z naší strany vznikly násilné provokace a střety. Obyvatelstvo diskutuje s vojáky, ptá se jich, proč přišli, kde je pozval, odmítá jejich pomoc, brání se mírovými a klidnými prostředky. Bohužel však přišly zprávy o tom, že mezi našimi obyvateli jsou již ztráty na životech a ranění.

Bylo také vydáno prohlášení vlády, předsednictva Národního shromáždění i prohlášení prezidenta republiky, ve kterých jednoznačně odmítají vstup vojsk na naše území, odmítají svoji účast na pozvání vojsk, kategoricky žádají obnovu práce ústavních orgánů a podobně.

To všechno bylo již k večeru 21. srpna známo, o tom jsme na předporadě delegátů hovořili. Jednomyslně jsme souhlasili se stanoviskem předsednictva ÚV KSČ. Dohodli jsme se na tom, že je třeba jednat, že vyzveme delegáty z ostatních krajů a druhý den se sejdem na celostátní poradě delegátů XIV. sjezdu. Ještě v noci před internací A. Dubčeka a ostatních zasedalo předsednictvo městského výboru strany a přijalo několik návrhů, s nimiž vedoucí tajemník městského výboru strany B. Šimon seznámil A. Dubčeka. Šlo o návrh svolat poradu delegátů zvolených na XIV. mimořádný sjezd strany, připravit protestní generální stávku proti obsazení republiky cizími vojsky a připravit svolání komunistickým stranám světa. A. Dubček s tímto názorem a návrhy souhlasil.

Mezi tím již byly informovány krajské výbory strany, že se svolává porada delegátů XIV. sjezdu na 22. srpna. Z našeho středu jsme pak vybrali soudruhy, kteří pro toto jednání měli připravit návrhy. V podstatě šlo o návrh textu svolání k čs. lidu a dále textu výzvy delegátů XIV. sjezdu KSČ dělnickým a komunistickým stranám světa. Protože shromáždění mnoha set delegátů na druhý den bylo i organizačně složité, byla vybrána organizační skupina, která zabezpečí konání porady.

Mimořádnou úlohu v této práci museli sehrát pracovníci městského výboru strany v Praze, kteří nejlépe znali město a zázemí. Měli také nejlepší spojení s jednotlivými okresními sekretariáty a jednotlivci.

Během dne se také shromáždila část členů a kandidátů ústředního výboru strany o kontrolní a revizní komise. Sešli se v prostorách hotelu Praha, kde byli zpravidla v době zasedání ÚV ubytováni mimopražští členové. Jinde to ani nebylo možné, budova ÚV byla obsazena vojsky. Toto zasedání pak bylo později nazváno třetinovým ÚV, protože do hotelu Praha se až do pozdních večerních hodin 21. srpna nedostavilo více než 50 členů a kandidátů ÚV a ústřední kontrolní a revizní komise. To znamená, že se prakticky ústřední výbor KSČ na výzvu předsednictva nesešel. Proto nebylo ani zahájeno zasedání ÚV KSČ ale pouze porada. Je samozřejmé, že i přítomní členové ÚV znali situaci, věděli o prohlášení TASSu, znali prohlášení předsednictva ÚV KSČ, předsednictva parlamentu a vlády, věděli také, že vojska byla pozvána do Československa jménem tzv. zdravých sil v ÚV a věrných synů socialismu. Někteří členové ÚV žádali od přítomných členů předsednictva ÚV, jako byl Bilak, Kolder, Rigo, přímou osobní odpověď na otázku, kdo vojska pozval a co navrhou dělat. Členové ÚV již věděli, že Dubček, Smrkovský a ostatní jsou zatčeni. Nikdo se k takové odpovědnosti, že je členem skupiny členů ÚV, která pozvala vojska, nepřihlásil. D. Kolder odpověděl, že on to nebyl. A. Indra se vyhnul přímé odpovědi a navrhl, aby se ÚV sešel znovu za 14 dní, až horké hlavy vychladnou, a že reality se musí respektovat. Nedůvěra mezi skupinami členů ÚV občas propukla v ostré slovní kontroverze. Všichni sice nabádali ke klidu, ale nic nedělali. Až do pozdních večerních hodin se tato část ÚV nezmožila vůbec na nic. Dokonce ani na prohlášení. Na poradu třetinového ÚV přišli z městského výboru strany soudruzi Ketrš a Rattinger s návrhem, aby ÚV dal souhlas s konáním porady delegátů XIV. sjezdu druhý den. Po menší výměně názorů s tím převážná část členů ÚV souhlasila. Dokonce na tuto poradu vyslala delegaci ve složení Bilak, Krček, Vaculík.

Určitá skupina členů ÚV se pokusila zformulovat vlastní prohlášení a navrhnout určité kroky k normalizaci situace. Toto prohlášení se stalo předmětem ostré diskuse. V návrhu prohlášení se podporovalo stanovisko předsednictva ÚV ze dne 21. srpna 1968 ke vstupu vojsk. Dále prohlášení obsahovalo výzvu zabránit provokacím a panice, střežit klid a pořádek, zabezpečit zásobování a dopravu.

ÚV prohlašuje, že bude nepřetržitě zasedat, obnoví činnost stranického tisku a všech krajských orgánů, a jako základ své stranické politiky pokládá akční program. Dále se uvádí, že členové předsednictva a ÚV vstupují v kontakt s velitelstvím vojsk Varšavské smlouvy s cílem zajistit urychlení normalizace. A konečné prohlášení vyzývá krajské a okresní výbory strany, aby dýchali pouze pokynů ÚV a jeho orgánů a jednali v duchu jeho směrnic. /Celý návrh prohlášení uveřejnil J. Piller v Rudém právu až teprve v listopadu 1969/.

V prohlášení, které napsala skupina členů ÚV, však bohužel nebylo ani slova protestu proti zatčení a internaci členů předsednictva ÚV, které v době, kdy se prohlášení sestavovalo, bylo všem přítomným členům třetinového ÚV již známo. V komuniké nebyl ani vznesen kategorický požadavek návratu ústavních činitelů, jako je předseda vlády, předseda parlamentu a první tajemník ÚV KSČ do jejich funkcí a obnovení normální činnosti ústavních orgánů. Naopak, delegovanými členy předsednictva ÚV, kteří měli podle tohoto prohlášení zahájit jednání s velitelstvím vojsk s cílem zajistit urychlenou normalizaci, mohli být pouze ti, kteří nebyli internováni a zatčeni, tj. zejména ti, kteří hlasovali proti usnesení předsednictva v noci 21. srpna. Takový postoj nebyl pro většinu přítomných členů přijatelný a vzbudil samozřejmě jejich nedůvěru. Když jsme se o těchto postojích dozvěděli na předporadě delegátů, vzbudil také naši nedůvěru.

K večeru 21. srpna jsme se také dozvěděli velmi závažnou zprávu, a sice, že byl a je učiněn pokus o ustavení revoluční dělnicko-rolnické vlády a také revolučního tribunálu. Že do-

konce jménem této vlády a revolučního tribunálu bylo provedeno zatčení představitelů strany a státu. /Tuto skutečnost zveřejnil později J. Smrkovský ve svých vzpomínkách stišťených v Itálii. Znovu ji potvrdil A. Dubček ve svých interview, která poskytl začátkem ledna 1988 l'Unite, orgánu Komunistické strany Itálie. Znamená to, že tehdejší naše informace nebyly žádným výmyslem ani desinformací, ale bohužel holým faktem/.

Potvrdilo se tak, že armády vstoupily do ČSSR s tím, že jejich příchod bude plně legalizován novým stranickým vedením, novou revoluční dělnicke-rolnickou vládou, Národním shromážděním a nakonec i prezidentem republiky. Že budou přivítáni jako ochránci pořádku a socialismu před kontrarevolucí a občanskou válkou. V takové situaci by pak bylo možno, aby se tzv. zdravé jádro strany konečně projevilo veřejně, opřelo se o další "statečné funkcionáře", kteří by se přihlásili k tomu, že vojska pozvali a pak podepsali potřebné dokumenty.

Za necelé tři neděle, 9. září, měl být zahájen XIV. mimořádný sjezd strany. Ještě před tím, 28. srpna, se měl konat mimořádný sjezd Komunistické strany Slovenska. Každý věděl, že tyto sjezdy budou mít tentokrát zcela mimořádnou úlohu. A to nejenom v dějinách strany, ale pro celý vývoj naší společnosti a státu. Měly nejenom potvrdit nastoupenou generální linii v duchu Akčního programu strany a demokratizace společnosti, ale měly také podrobit kritické analýze takové otázky, jako byly příčiny vzniku tehdejší společenské krize a odpovědnost za ni. Měl přijmout nové stanovy strany a zvolit nové ústřední orgány. Každý věděl, že všechny tyto otázky budou spojeny i se změnami ve vedoucích funkcích strany i ve státním a hospodářském aparátu. Aby mohly být změny a obraty v politice úspěšné, musí být nutně spojeny i se změnami osob politických představitelů. Musí být vytvořena nová kvalita personálního obsazení důležitých stranických a státních funkcí. Jinak jsou deklarované obraty v politice nebo i kritika dosavadních chyb a omylů nepřesvědčivé a nereálné.

Vstupem armád na naše území byly naráz všechny tyto

cile a naděje zpochybněny, ne-li uzavřeny. Vytvořilo se tak pro stranu a společnost nebezpečné politické vakuum, které mohly vyplnit buď

a/ síly, které vojska pozvaly a které chtěly, nebo již vytvořily v této chvíli loutkovou revoluční dělnicko-rolnickou vládu a revoluční tribunál; /že tyto síly existují, o tom hovořil dokument TASSu, letáky velitelství vojsk i prohlášení zatím neznámých členů ÚV, vlády a parlamentu/;

b/ nebo síly věrné programu strany, vládnímu programu, demokratické politice, síly, které stály na principech ústavnosti a suverenity země, síly, které v tomto okamžiku požadovaly odchod vojsk, obnovu práce a činnosti ústavních orgánů a návrat zatčených vedoucích představitelů strany a státu do funkcí, do nichž byli zvoleni.

Pro všechny znás, kteří jsme se sešli na předporadě delegátů XIV. sjezdu strany večer 21. srpna a kteří jsme se seznámili se všemi těmito dokumenty a informacemi, bylo zřejmé, že

1. vstup vojsk se uskutečnil bez vědomí ústavních orgánů republiky, bez vědomí ÚV KSČ a prezidenta republiky,

2. v Československu existují síly, které se sice k pozvání vojsk dosud otevřeně nepřihlásily, ale které jsou na něm zainteresovány, podporují jej, pokusily se uskazit revoluční dělnicko-rolnickou vládu a revoluční tribunál;

3. byla zatčena a eskortována část předsednictva strany, předseda vlády, předseda Národního shromáždění, předseda ÚV Národní fronty, 1. tajemník ÚV KSČ a další soudruzi;

4. vstup vojsk se střetl se spontánním odporem obyvatelstva a členů strany. Odpor obyvatelstva má klidný a ukázněný charakter. Obyvatelstvo i členové strany odmítají ochranu a pomoc cizích vojsk před "kontrarevolucí";

5. podstatná část mezinárodní veřejnosti, zejména komunistické, dělnické a socialistické strany, vstup vojsk do Československa odsuzuje. Tento čin odsuzuje i řada vlád a vládních činitelů.

Taková byla zhruba situace koncem 21. srpna.

V této situaci bylo jediné možné a správné, aby se sešli delegáti mimořádného XIV. sjezdu strany, kteří jediní mohli reprezentovat stranu jako celek a vyslovovat svůj názor a stanovisko k událostem, překonat některé postoje a váhavost určité části členů ústředního výboru strany. Každý si byl vědom toho, že pozvání vojsk do Československa, tak jak o něm hovořilo prohlášení TASSu a jiné dokumenty, nemohlo být vymyšlené od začátku do konce. Měli jsme již určité zkušenosti z doby roztržky s Jugoslávií, měli jsme také zkušenosti z předcházejících krizí v Polsku, kdy do čela strany přišel Gomułka. Nezapomenutelné byly i zkušenosti z maďarských událostí. Byli jsme si vědomi i toho, že existující ÚV byl zvolen XIII. sjezdem strany v období, kdy I. tajemníkem byl A. Novotný, že určitá a dosud vlivná část členů ÚV je úzce spojena s předlednovou politikou, že má za deformační politiky osobní odpovědnost, že s vnitřním neshodou přijímala rozhodnutí lednového pléna ÚV. Akční program strany, že svou politikou ztratila důvěru členstva strany i občanů. Přitom tyto členové zůstávali ve svých vysokých stranických i státních funkcích až do doby konání XIV. sjezdu strany. Situace se vyvinula jednoznačně. Byl učiněn pokus o ustavení revoluční dělnické-rolnické vlády. V prohlášení TASSu se hovořilo o tom, že státní a stranační činitelé pozvali vojska do republiky/a členové strany/v prohlášení velitelství vojsk se hovořilo o blíže neurčené skupině členů ÚV, vlády a parlamentu, kteří pozvali vojska; a to všechno nemohli pochopit občané republiky a členové strany jinak, než jako pokus o zvrát současných politických poměrů, jako pokus o likvidaci demokratizační politiky Dubčekova vedení cizími silami zvenčí. S podstatou této politiky se lidé většinou již ztotožnili. Proto se cítili ohroženi ve svých suverenních právech politických i občanských. To byla také podstata jejich spontánního odporu proti vstupu vojsk. Proto také na mnoha místech nezávisle na sobě vznikl požadavek, aby byl urychleně svolán XIV. sjezd strany, aby delegáti tohoto sjezdu jako nejvyššího

orgánu strany vyjádřili stanovisko k tomu, co se stalo, a zabránili pokusům o jakýkoliv zvrat demokratizační politiky. V těchto požadavcích byla naděje, že delegáti XIV. sjezdu přijmou opatření k ochraně politických a občanských práv, že budou schopni vyjádřit požadavek suverenity země a že vytvoří v daném okamžiku pro celou společnost pevnou politickou orientaci. Jedině shromáždění delegátů sjezdu bylo v tomto okamžiku schopné zabránit pokusu o puč ve straně, o zvrat poměrů, o vytvoření nového konzervativního politického vedení. Nikdo nevěřil tvrzení o nebezpečí kontrarevoluce a o nebezpečí bratrovražedné občanské války. Poměry ve státě jsme znali lépe než kdekoliv jiný zvenčí. Lidé cítili, že jsou znovu podváděni, že pod záminkou ochrany před kontrarevolucí jim bude nové politické vedení, dosazené vojenskou mocí, znovu navlékat chomout příkaznického centrálně byrokratického řízení, administrování, poručnickování a nejistoty, potlačování demokratických, politických i občanských svobod. V tomto pocitu se nemýlili. Cítili, že je ohrožena jejich suverenita, jejich právo rozhodovat o sobě a po svém. V tom je utvrzoval i takový fakt, že první útok byl veden nikoli proti nějakým centrům kontrarevoluce, ale proti představitelům strany a státu, proti ústavním orgánům, kteří si získali jejich důvěru.

Svolání delegátů XIV. sjezdu bylo v podstatě dílem okamžiku. Bylo odpovědí na vzniklou situaci, která nám byla vnucena zvenčí, vstupem vojsk. XIV. sjezd byl původně svolán na 9. září 1968. Nebylo žádného vnitřního důvodu, proč by se tento sjezd neměl ve stanovenou dobu konat. Žádná vnitřní síla nemohla regulérnost tohoto sjezdu ohrozit. Naopak, upíraly se k němu naděje mnoha lidí, že na tomto sjezdu bude definitivně rozhodnuto o problémech, které rozdělovaly společnost, ochromovaly aktivitu lidí a znehodnocovaly obrovskou část národní práce. Očekávalo se, že bude vypracována strategická linie KSČ a že tato strategická linie bude sledovat rozvoj demokracie v celém společenském životě. Že budou také do ústředních orgánů zvoleni lidé, kteří mají důvěru členů strany a ostatních občanů. A že odejdou ti, kteří svou dosavadní

politikou důvěru lidí ztratili.

Do doby konání sjezdu se nemohl uskutečnit žádný pokus o kontrarevoluční organizované vystoupení. Takové síly zde nebyly a nebyla zde také atmosféra, která by podobné vystoupení umožnila. Nešlo tedy o spor socialismu a kontrarevoluce. Tato otázka se vyhrotila především po vstupu vojsk. Teprve jako údajná příčina, důvod vstupu.

Vstup vojsk 21. srpna však nebyl nahodilým datem. Víme, že již 26. srpna měl být zahájen mimořádný sjezd Komunistické strany Slovenska. Slovenská KS žila podobnými problémy jako komunisté v Čechách. Slovenský sjezd by bezpochyby podpořil politickou linii na demokratizaci společnosti a reformy. Bezpochyby by také vyvedl řadu kádrevých závěrů. Oba sjezdy, jak slovenský, tak celostátní sjezd, by svým jednáním, výsledky a volbou nových ústředních orgánů nutně zbavily dogmaticko-sektářské síly ve straně posledních možností zvrátit poměry, zabránit společenským reformám nebo je zabrzdit a obnovit v plné míře moc těchto sil i centralisticko-byrokratický politický systém. Neepochybně by potvrdily a rozpracovaly politickou orientaci vyjádřenou v Akčním programu strany, orientaci na ekonomickou reformu, orientaci na demokratizaci politického systému a celospolečenského života. Tyto sjezdy by také znemožnily jakoukoliv vážnější iniciativu antisocialistických sil. Vojska - pokud bylo rozhodnuto, že mají do Československa vstoupit, musela tedy přijít ještě před těmito dny.

Nám, delegátům XIV. sjezdu - i když jsme nebyli žádnými vojenskými odborníky - bylo jasné, že vstup vojsk pěti zemí nemohl být záležitostí okamžitého rozhodnutí. Takové rozhodnutí muselo být kalkulováno už dávno předtím. Podle názoru našich vojenských odborníků včetně tehdejšího ministra národní obrany Dzúra, byl vstup vojsk připravován několik měsíců předem, pravděpodobně již od března či dubna. To znamená, že vojenské štáby připravovaly plány vstupu, organizovaly přesuny vojsk, bojové techniky, zásobování armád, prostě všechno to, co vyžaduje nasazení několika desítek divizí, velké masy letecké techniky a několik tisíc tanků dávno před tím, než destá-

ly příkaz k překročení čs. státních hranic. Těžko je možno uvěřit, že by to všechno mohly štáby vojsk uskutečnit bez politického rozhodnutí. Již tento fakt charakterizuje vztah tehdejšího sovětského politického vedení k obrodnému procesu, ke KSČ a jeho vedení. Charakterizuje to hlubokou nedávěru sovětského vedení ve správnost politiky demokratizace a ve schopnost KSČ a vedení strany. Zhruba od dubna se také uskutečnila celá série politických intervencí a nátlaků i přímého zasahování do vnitřních záležitostí KSČ a státu, počínaje schůzkou vedení komunistických stran v Drážďanech koncem dubna 1968 a konče jejich poradou v Bratislavě začátkem srpna 1968. /V osobním rozhovoru 28. srpna 1968 mi člen předsednictva D. Kolder, který byl účastníkem jednání v Drážďanech koncem dubna, řekl, že již tam vedoucí představitelé SED a sovětské strany kritizovali Dubčeka za kádrevou politiku. Zejména za to, že dopustil, aby se v politickém životě objevily a prosadily některé osobnosti. Jmenoval Smrkovského, Husáka a také Svobodu, který byl v té době prezidentem republiky/.

Takové postoje a akce bohužel jen zostřovaly napětí, zpechyňovaly autoritu vedení strany, dávaly nové impulzy dogmaticko-sektářským skupinám ve straně, nahrávaly antisocialistickým silám ve společnosti, a když se dostaly na veřejnost, jako např. v dopise pěti ve Varšavě, urážely i prosté občany státu.

Čtvrtek 22. srpna 1969

Vzniklá situace vyžadovala, aby se vyjádřila nejenom skupina členů strany a nebo její jednotlivé orgány, ale aby se vyjádřila celá strana. A to jednoznačně. Šlo o vládnoucí stranu, a odpovědnost za řešení vzniklých problémů a za to, co se stane zítra, nemohl mít žádný jednotlivý orgán ani skupina lidí, ale jen strana jako celek. To koneckonců ukázalo i zasedání třetinového ÚV strany v hotelu Praha. Za stranu jako celek se mohli vyjadřovat jen delegáti připravovaného XIV.

sjezdu. Oni již měli mandát hovořit a jednat na vrcholném shromáždění strany. Proto to mohli učinit i v této situaci. Jejich shromáždění se nemohlo uskutečnit nikde jinde než v Praze, hlavním městě republiky. A v Praze se shromáždění delegátů, pokud k němu mělo vůbec dojít a nemělo být znemožněno - nemohlo uskutečnit nikde jinde než v dělnickém prostředí a nejlépe přímo v továrnách. Pro shromáždění delegátů nebyl v tomto okamžiku vhodný žádný sjezdový palác ani jiné podobné prostory. To bylo jasné už v okamžiku, kdy vzešly návrhy na svolání celostátní porady delegátů. Protože se delegáti sjezdu mohli shromáždit pouze v hlavním městě republiky, v Praze, vynikla při organizaci tohoto shromáždění i mimořádná úloha městského výboru strany a jeho pracovníků. Zejména pracovníci městského/výboru stra/ sekretariátu a zvolení funkcionáři, kteří znali poměry v hlavním městě, na závodech i v jednotlivých obvodech, mohli i v kritických podmínkách úspěšně zabezpečit všechno, co bylo spojeno s organizací celostátní porady delegátů.

V noci z 21. na 22. srpen pracovaly skupiny soudruhů na návrhu dokumentů, které budou předloženy shromážděným delegátům k projednání. Zvláštní organizační skupina připravovala a zabezpečovala organizaci shromáždění. Do organizace porady se zapojily všechny dostupné prostředky: rozhlas, tisk, televize, spojovací prostředky Lidových milicí apod. Během noci byly se záměrem svolat shromáždění delegátů seznámeny krajské a okresní výbory strany, byly jim také oznámeny základní organizační pokyny, kde se bude shromáždění konat atd. Obvodní výbory strany v Praze připravily ubytování delegátů v soukromých bytech členů strany. Ochrana shromáždění delegátů byla svěřena příslušníkům Lidových milicí. Bylo rozhodnuto, že porada se bude konat v jednom z největších pražských průmyslových podniků - v ČKD ve Vysočanech. Byli jsme si vědomi toho, že výzva ke shromáždění delegátů XIV. sjezdu může být zmařena, a to nejen vytvořením překážek při jejich cestě do Prahy, ale i v samotné Praze v okamžiku, kdy se jednotlivé krajské delegace

sejden a shromáždí v místě konání porady. Nedělali jsme si žádné iluze o tom, že by tato porada mohla projít bez konfliktů a pokusů zcela ji zmařit. Byli jsme rozhodnuti tomu zabránit. A proto jsme uvažovali o náhradních způsobech, kde a jak se shromáždit v případě, že nám přístup do ČKD Vysočany bude znemožněn. Na železniční vlečce mezi jednotlivými průmyslovými závody ve Vysočanech měl být připraven vlak o několika vagónech, který by v případě nebezpečí umožnil převážet delegáty po továrních vlečkách na jiné vhodné místo nebo pokračovat v jednání přímo ve vlaku.

Již sama doprava delegátů na místo sjezdu byla velkým problémem. Někteří delegáti se dostávali do Prahy s velkými obtížemi, oklikou, a to i z nepřiliš vzdálených míst. Použili při tom všechny možné dopravní prostředky, včetně vozů sanitní služby. Mysleli jsme, že vzhledem k potížím v dopravě bude takřka nemožné, aby se na shromáždění dostavili delegáti ze vzdálených míst republiky, např. z východního a středního Slovenska, odkud cesta rychlíkem za normálních okolností trvá 10-14 hodin. Také doprava na území Prahy byla značně ztížena. Někteří delegáti měli také potíže s nalezením místa, kde se shromáždění konalo. Přesto se však dostavili. Informace jim poskytovaly sekretariáty okresních výborů strany nebo funkcionáři ve velkých závodech. To vše fungovalo takřka bezchybně.

Ráno 23. srpna jsem byl okolo 7. hodiny ve Vysočanech v ČKD. Shromáždění se mělo konat ve velké jídelně závodu. V této budově jsem již jednou byl. Bylo to na jaře, kdy se zde konala mimořádná stranická konference Prahy 9. Účastnil jsem se jí jako člen městského výboru strany. Tady jsem se také o přestávce setkal s A. Dubčekem. Měli jsme jen krátký čas k tomu, abychom hovořili o situaci ve straně i o tom, jak se formují a jak vystupují nejružnější dogmaticko-sektářské síly proti Akčnímu programu, proti ústřednímu výboru a předsednictvu strany a proti jeho osobě. Dubček byl poměrně optimistický. Říkal, že tyto síly nemají naději na úspěch, že nemají žádnou oporu ve straně ani sympatie, a že on i ostatní soudruzi v ÚV mají dost síly se proti nim bránit demokratickými prostředky.

Souhlasil jsem s tím, že nemají dostatek síly, že nemají žádnou významnou podporu členské základny, ale přesto jsem namítal, že stále ještě mají spoustu konexí a styků mezi sebou. Že představují uzavřenou společnost, která může vytvořit velmi konfliktní a kritické situace do doby, než bude sjezd. Dubček mi tehdy řekl, že když otevřeně vystoupí, bude to jejich konec. Že budou smeteni. Že ztratí poslední zbytek kreditu. Řekl to tak rozhodně, že jsem mu skoro uvěřil. Na tom asi náš rozhovor skončil.

Te vše jsem si znovu uvědomil 22. srpna v těchto prostorech. Ukázalo se, že dogmaticko-sektářské síly ve straně, o kterých jsme tehdy s Dubčkem hovořili, byly sice docela bezmocné, ale ve spojení s podobnými silami zvenčí mihly vytvořit nejen velmi kritické situace, ale dokonce připravit zvrat. Optimistický a demokratický vůdce strany Dubček byl zatčen jako revizionista a oportunista a spolu s ním řada dalších soudruhů. Bylo proti němu použito slovníku, který tak dobře ovládaly právě dogmaticko-sektářské síly. Uvědomil jsem si, že naší povinností bude tento boj nevzdávat, ale vést ho dál, i když v mnohem horších podmínkách, než jaké tu byly dosud, od ložna do vstupů armád.

Brzy ráno 22. srpna bylo v budově, kde se mělo shromáždění konat, jen několik desítek delegátů, převážně z Prahy a Středočeského kraje. Velkou část z nich jsem znal. Postupně přicházeli další a další. Jednotlivě i ve skupinách. Byla mezi nimi i herečka Vlasta Chramostová. Nebyla sice delegátkou sjezdu, ale doprovázela jako pomocnice svého muže kameramana. Delegáti se organizovali a prověřovali podle své krajské příslušnosti. Vytvářely se krajské delegace, které vedli krajscí tajemníci strany. Po dokončení prezence se delegáti shromáždili ve velkém sále jídelny. Zařízení bylo jednoduché. V čele byl stál předsednictva na vyvýšeném pódiu a před ním rozhlasová aparatura. Po straně sálu a nahoře na balkóně byli pracovníci sekretariátu ÚV, městského sekretariátu, členové Lidových milicí a novináři.

V 11,18 hod. byla zahájena porada delegátů. V této chvíli bylo v sále přítomno téměř 1000 soudruhů a soudružek, to je nadpoloviční většina delegátů volených městskými a krajskými konferencemi strany. V té době se ze Slovenska do Prahy dostalo pouze 5 delegátů. Během jednání se jejich počet zvýšil asi na 50; shromáždili se tak představitelé stranických organizací, kteří měli důvěru svého členstva. Jedině oni mohli v této chvíli vyjádřit a zformulovat stanovisko celé strany.

Delegáti zvolili pracovní předsednictvo k řízení porady. Do pracovního předsednictva byli voleni dva delegáti z každého kraje. Všichni internovaní soudruzi, A. Dubček, J. Šarkevský, i ostatní, byli také zvoleni. V předsednictvu zaujali místo i tehdejší členové ÚV, např. A. Krček a M. Vaculík. V. Bilak se nedostavil. Do pracovního předsednictva jsem byl zvolen i já. Zasedání porady delegátů zahájil člen desavadního ÚV Vladimír Kabrma. Po zahájení řídil poradu s. Morkes z ostravského kraje. Ihned na začátku jednání na žádost delegátů vystoupili členové ÚV M. Vaculík a Šimečka, aby podali zprávu o tom, co se událo od vstupu armád na naše území, a to jak v předsednictvu strany, tak později na poradě tzv. třetinového ÚV v hotelu Praha. Delegáti chtěli slyšet zprávu o tom, jaký byl průběh zasedání předsednictva v noci z 20. na 21. srpen, jaké bylo stanovisko ostatních členů ÚV během 21. srpna, co se v orgánech strany dělo v posledních hodinách. K těmto otázkám referoval M. Vaculík. Informoval o průběhu zasedání předsednictva a o jednáních třetinového ÚV v hotelu Praha. Řekl, že nikdo z členů ÚV, kteří byli přítomni na poradě třetinového ÚV nepotvrdil, že by sám nebo jako člen nějaké skupiny žádal o pomoc ozbrojené síly zemí Varšavské smlouvy na ochranu socialismu a proti kontrarevoluci v Československu. K večeru se pak na toto jednání dostavili Kolder, Bilak, Indra a Barbírek. Přišli v doprovodu sovětských důstojníků, kteří již na jednání zůstali.

M. Vaculík hovořil o tom, že někteří členové se snažili

vzít na vědomí vstup vojsk jako realitu, ale přitom nerespektovali a nevzali na vědomí pobouření a nesehlas obyvatelstva s příchodem armád. Vystoupení M. Vaculíka doplnil s. Šimečka. K těmto vystoupením byla řada dotazů přímo z pléna.

Co se pak dále dalo, po skončení zasedání tak zvaného třetinového ÚV, o tom jsme v té chvíli věděli jen velmi málo, skoro nic. Někteří členové ÚV šli pravděpodobně domů a čekali, jak to dopadne. Lenárt se v této chvíli šel léčit do Sanapsu, Kapek vůbec zmizel a nebylo ho možné najít doma, ve fabrice ani jinde. Kolder se také někam přemístil a pak pendloval v pancéřovém voze mezi Hradem a místem svého pobytu. President s ním odmítl vůbec jednat. O Indrovi a Bilakovi se také nikdo nic nedověděl. Právě tak Rigo a Švestka se nikde veřejně neukázali. Je pravděpodobné, že část jich se už připravovala v té době doplnit a rozšířit delegaci v Moskvě. Snad o tom ještě někteří z nich vydají svědectví.

V tomto okamžiku to byl obrázek zhroucení politiky a osobní integrity některých členů ÚV. Sjezd vyzval všechny členy ÚV, aby se na sjezd dostavili. Měli plnou velnost jednání. Kde jinde, než před fórem delegátů sjezdu mohli přesvědčit stranu i veřejnost o svém stanovisku nebo rozdílných názorech na věc a odmítnout různá podezření. To všechno mohli a neučinili tak. Nikdo by jim v tom nebránil, nemohl a ani nechtěl. Dali zase znovu přednost kabinetní politice. A. Krček, jako zástupce ÚV seděl v předsednictvu a mlčel. Přišli však i jiní a nemlčeli. Na sjezdu bylo bezprostředně přítomno 29 členů ÚV a 9 členů ústřední kontrolní a revizní komise.

V této fázi porady delegátů bylo jasné, že pokusům o vytvoření nějaké nové vlády a nového vedení strany a odstranění Dubčka, Smrkovského a ostatních z politiky a také váhavosti stanovisek některých členů třetinové porady ÚV může zabránit jen sjezd. Byl to spontánní názor. Řada delegátů přímo z pléna navrhuje prohlásit shromáždění delegátů mimořádným XIV. sjezdem strany. To se také stalo. Poté přečetl Z. Hejzlar návrh prohlášení k současné politické situaci v ČSSR. Byl také před-

ložen návrh prohlášení dělnickým a komunistickým stranám světa, který přednesl J. Šabata. Tyto návrhy byly diskutovány velmi důkladně. S řadou formulací byli delegáti nespokojeni a navrhovali změny. Rezoluce v původním znění nebyly schváleny a byly vráceny k přepracování.

Aby mohly být návrhy rezolucí přepracovány, projednány již bez dalších podstatných změn, byly zvoleny dvě návrhové komise. Jedna se měla zabývat dokumentem k vnitropolitické situaci a dalšími postupy strany, druhá se měla zabývat prohlášením ke komunistickým a dělnickým stranám světa. Z desavadeční diskuse připomínek, návrhů a námitek delegátů vyplynuly pro práci těchto komisí dvě základní směrnice, které bylo nutno v konečném návrhu rezolucí respektovat. Ta první byl požadavek odchodu vojsk a obnovení suverenity státu, obnovení legální činnosti ústavních orgánů. Druhá - návrat zatčených představitelů strany a státu do funkcí. Krajské delegace do těchto komisí navrhly po třech členech. Pokud šlo o delegáty ze Slovenska, kterých v té době bylo na sjezdu ještě velmi málo, bylo jednomyslně přijato, aby se práce návrhových komisí zúčastnili všichni přítomní slovenští delegáti. Po volbě těchto návrhových komisí a diskusi k jejich práci byla ohlášena krátká přestávka, během níž se sešlo předsednictvo sjezdu. Pracovní předsednictvo se dohodlo navrhnout pro další jednání tento postup:

a/ sjezd se ze své vůle nerozejde, pokud nesplní svůj politický úkol,

b/ sjezd bude jednat tak dlouho, pokud nepřijme takové dokumenty, které občanům republiky i straně nevyjádří politické stanovisko sjezdu v daném okamžiku a stanoví další postup činnosti strany,

c/ sjezd zvolí ústřední orgány strany tak, aby mohly pokračovat a realizovat politiku, kterou vyhlásí sjezd ve svých dokumentech.

Seděl jsem za předsednickým stolem a v řízení sjezdu jsem vystřídal unaveného s. Morkese. V té době bylo na sjezdu přítomno již více než 1100 delegátů a k tomu ještě navíc řada pracovníků aparátu ÚV strany, tisku, Lidových milicí a podobně. Sál byl přeplněný. Atmosféra jednání byla vzrušivá. Delegáti se přímo z místa hlásili o slovo. Okamžitě reagovali na nejrůznější návrhy a zprávy. Uplatňovali své vlastní názory. Debatovali se. Žádali změny v návrzích. S některými souhlasili, s jinými nikoliv. Bylo to všechno úplně jiné, než co jsem zažil na předchozích sjezdech. Nebyly zde pečlivě natištěné programy, nebylo stanoveno pořadí diskutujících, nebyly samozřejmě ani předem schválené diskusní příspěvky, nikde neměl v sále předem určené místo s vizitkou a psacími potřebami. Nebylo lehké, aby se většina přítomných delegátů sjednotila na přesných formulacích, na určitých stanoviscích, ať již to bylo prohlášení k situaci nebo prohlášení ke komunistickým a dělnickým stranám světa.

Diskuse pokračovala zejména ke zpřesnění třetího bodu návrhu předsednictva, tj. k volbě ÚV a kontrolní a revizní komise. Delegáti měli různá stanoviska a návrhy. Několik delegátů navrhovalo, aby sjezd přijal pouze politické dokumenty a nevolil nové orgány strany a jejich volbu ponechal až na další zasedání, až bude normálnější situace a více času k přípravě voleb. Proti tomu vystoupili jiní delegáti s tím, že sjezd je vrcholný orgán strany, který již zrušil mandát starého ústředního výboru a pokud by jednání sjezdu bylo přerušeno a nebyly zvoleny nové ústřední orgány strany, nebude mít strana pracovní orgány, které by politiku strany, vyjádřenou v přijatých dokumentech, sjezdem realizovaly. Přitom není jisté, zda vývoj situace umožní delegátům sjezdu znovu se sejít, pokračovat v jednání a provést volby. Vznikly i návrhy, aby pracovní předsednictvo sjezdu fungovalo jako pracovní orgán strany do doby, než bude jednání sjezdu pokračovat. Řada delegátů upozornila ve svých vystoupeních, že pokus o ustanovení nové revoluční dělnické-rolnické vlády a oznámení

TASS o tom, že vojska byla pozvána skupinou členů ÚV, vlády a parlamentu, je vážným varováním, svědčícím o nejednotě v organizaci strany, a že sjezd může takovým pokusem zabránit jen volbou nového ústředního výboru.

Po této diskusi bylo o návrzích pracovního předsednictva sjezdu hlasováno. Návrh pracovního předsednictva byl schválen, 10 hlasů bylo proti. K uspořádání voleb nového ÚV i ústřední kontrolní a revizní komise byly zvoleny mandátová a volební komise. Jednání pokračovalo příchodem předsedů návrhových komisí, Z. Hejzlara a J. Šabaty, kteří předložili sjezdu konečné návrhy vypracovaných rezolucí. Nejdříve předložil návrh rezoluce Zdeněk Hejzlar. Byly k ní znovu připomínky a návrhy na změny. Nebylo jich však tak mnoho, jako v prvním kole. Připomínky i návrhy byly přijaty na místě. Základní rezoluce sjezdu byla přijata, jeden delegát se zdržel hlasování.

Podobně bylo projednáno i prohlášení ke komunistickým a dělnickým stranám světa. Návrhy na změny formulací nebo jejich zpřesnění byly prováděny na místě, znovu přečteny a schváleny. Prohlášení bylo přijato, dva delegáti se zdrželi hlasování. /Obě rezoluce - viz přílohy v dokumentaci!/

Tyto rezoluce se později v období normalizace staly předmětem obrovské kritiky jako rezoluce protisocialistické, antisovětské, oportunistické, netřídní atd. Faktem však je, že tyto dva základní politické dokumenty sjezdu byly spontánně přijaty nejenom jeho delegáty, ale po zveřejnění byly spontánně přijaty/nejeno/ celou stranou a československou veřejností. Tyto dokumenty přijaly jako svou politickou orientaci všechny naše ústavní orgány, jako je vláda a parlament. Jsou dokumenty doby, ve které vznikly. Odráží se v nich odhodlání k odporu i tragika vzniklé situace. Tyto dokumenty si nikdo nevymyslel předem, ty si vynutila situace, která nám byla vnucena.

Po přijetí těchto základních politických dokumentů přistoupil sjezd k volbě nejvyšších orgánů, tj. ÚV a ústřední a kontrolní a revizní komise. Je nutno poznamenat, že v průběhu příprav na mimořádný XIV. sjezd strany byly na krajských mimo-

řádných konferencích schváleny i návrhy na kandidáty do některého z ústředních orgánů strany. Volební komise měla tyto schválené návrhy spolu s osobními návrhy kandidátů k dispozici. Ve večerních hodinách mandátová komise podala zprávu o tom, že sjezdu se účastní - přes výjimečné podmínky - 1192 řádně zvolených delegátů z 1543 delegátů, tzn. že je přítomno více než 77 % delegátů sjezdu a sjezd je tedy schopný usnášení.

Návrh kandidátky do nového ústředního výboru předkládal jménem návrhové komise její předseda L. Pacovský. O každém navrhaném členovi bylo jednotlivě hlasováno. Hlasování nebylo tajné, ale veřejné. Souhlas nebo nesushlas byl projevem zvednutím ruky. V přípravě na XIV. sjezd většina delegátů zastávala stanoviska, že volby mají být tajné. Bohužel, sami jsme tento princip v dané situaci nemohli dodržet. Příprava tajných voleb by si vyžádala příliš mnoho času a organizačního úsilí. Tento čas jsme neměli. Pro skoro 1200 delegátů nebylo možné v tak krátkém čase vyhotovit písemnou kandidátku a hlasovací lístky a organizovat tajné volby. Proto jsme použili volbu aklimací. O některých kandidátech se bouřlivě hlasovalo. Každému bylo uděleno slovo. Krajské delegace ještě před hlasováním a vypracováním celkového návrhu kandidatury projednávaly návrhy na své kandidátky z volební komise.

Nevzpomínám si, že by někdy na předcházejících sjezdech hlasoval někdo při volbách do ústředních orgánů proti navrženým kandidátům. Na našem vysočanském sjezdu byli soudruzi A. Dubček, L. Svoboda, O. Černík zvoleni jednomyslně. U F. Kriegla byl 1 hlas proti a 5 se zdrželo hlasování. Sarkovský - 1 hlas proti. Č. Císař - 4 hlasy proti a 10 se zdrželo hlasování. B. Šimon - 5 delegátů se zdrželo hlasování. J. Špaček - 1 hlas proti a 3 se zdrželi, atd.

Do ústředního výboru bylo zvoleno 144 soudruhů a soudružek. Kandidátka na členy ústřední kontrolní a revizní komise byla předložena jako celek a o jednotlivých členech této komise se nehlasovalo. Kandidátka byla zvolena jednomyslně.

Okolnosti, za kterých probíhal sjezd, byly mimořádné. Sjezd během jednoho dne vypracoval a projednal několik základních politických dokumentů a provedl volby do ústředních orgánů strany. Sjezd nemohl vyslechnout a projednat Souhrnnou politickou zprávu prvního tajemníka strany, nebylo to možné už jenom proto, že 1. tajemník strany byl zatčen a internován. Na pořadu dne byly daleko důležitější věci. Za normálních okolností by sjezd proběhl podle určitých zvyklostí a pravidel. Takové okolnosti však nebyly a nebylo to naší vinou. Delegáti si toho byli vědomi. Věděli, že mnoho problémů zůstalo nevyřešeno. Proto se v závěru jednání sjezd prohlásil za permanentní, nepřetržitý. To znamenalo, že ve vhodné dobu se sjezd znovu sejde a bude pokračovat ve svém jednání. Mandáty zvolených členů ÚV i ÚKRSK sjezd znovu posoudí, zhodnotí činnost členů ÚV, buď je schválí, nebo odmítne a provede nové volby. O tom nebylo na sjezdu pochyb. Delegáti sjezdu si byli velmi dobře vědomi toho, že ústřední výbor strany bude doplněn především členy ze Slovenska, že slovenský sjezd strany, který měl být zahájen 26. srpna, jeho výsledky jak programové, tak i kádrové, budou respektovány.

Sjezd skončil 22. srpna v pozdních nočních hodinách. Poté se okamžitě sešly nově zvolené ústřední orgány - ústřední výbor i ústřední kontrolní a revizní komise. Ostatní delegáti sjezdu se rozjeli zpět do svých krajů, okresů a na své pracoviště politiku přijatou sjezdem realizovat. Sjezd přijal závěrečnou rezoluci 1. zasedání mimořádného XIV. sjezdu KSČ. Tato rezoluce zní:

Závěrečná rezoluce prvního zasedání mimořádného XIV. sjezdu KSČ

Mimořádný XIV. sjezd KSČ se sešel na svém prvním zasedání dne 22. srpna 1986 v Praze. Sjezdu se zúčastnilo přes výjimečné podmínky 1192 řádně zvolených delegátů z 1543. Přes značné úsilí se sjezdu nemohla zúčastnit většina slovenských delegátů, kterým to znemožnila okupační vojska.

Sjezd projednal:

1. Úvodní politické prohlášení
2. Výzvu ke komunistickým a dělnickým stranám celého světa
3. Zrušil mandát dosavadního ÚV strany a ÚKRSu
4. Zvolil nový ústřední výbor a ÚKRS
5. Přijal Prohlášení k slovenskému národu.
6. Schválil dopis I. tajemníkovi ÚV s. Alexandru Dubčekovi, který je internován.
7. Vzhledem k mimořádným podmínkám nemohl sjezd projednat celý stanovený program. Prohlásil se proto za permanentní a stanovy strany, otázky státního uspořádání republiky a jiné základní otázky projedná na svém dalším zasedání. Sjezd ve svém jednání a závěrech vycházel z polednové linie strany, znovu zdůraznil význam akčního programu strany, který chce strana důsledně uskutečnit. Ve vztahu k mezinárodnímu komunistickému a dělnickému hnutí bude strana usilovat o jeho jednotu.

Opírajíc se o vůli všeho lidu, bude strana svoji politiku uskutečňovat s jeho bezprostřední účastí a podporou.

Sjezd znovu slavnostně prohlašuje, že odmítá porušení suverenity ČSSR a žádá okamžité stažení okupačních vojsk.

Vycházejíc ze životních zájmů našeho lidu bude strana usilovat o normalizaci hospodářského a politického života.

Nezbytnou podmínkou k tomu je obnovení činnosti zákonů státních a politických orgánů v čele s jejich představiteli, prezidentem Ludvíkem Svobodou, I. tajemníkem ÚV KSČ Alexandrem Dubčekem, předsedou vlády Oldřichem Černíkem, předsedou Národního shromáždění Josefem Šerkovským a předsedou ÚV Národní fronty Františkem Krieglem.

Nově zvolený ústřední výbor bude dále upevňovat jednotu strany a všeho lidu.

Sjezd vyzývá všechny občany republiky, aby věnovali své síly upevňování ČSSR, řádnému chodu hospodářství, aby tak pro-

jevíli důstojně a s rozvahou svou vůli spravovat si své státní a národní věci sami.

Sjezd končí své první zasedání s přesvědčením, že celá vlast pochopí vážnost situace, podpoří jeho jednání a bude je všemi silami uskutečňovat.

1. zasedání mimořádného XIV. sjezdu KSČ

Krátce po skončení sjezdu se okamžitě sešly zvolené orgány strany, a to jak ústřední výbor, tak ÚKRSK. Sešly se v nevelké jídelně uvnitř továrny. Zasedání ÚV zahájil František Vodslan, předválečný komunista, člověk klidný, rozvážný a s velkou autoritou. Ústřední výbor, do něhož bylo zvoleno 144 členů, nemohl stále zasedat a jednat v tomto počtu. Nemohl rozhodovat ani běžné politické a organizační otázky. Proto bylo rozhodnuto zvolit předsednictvo ÚV. Do předsednictva byli zvoleni především A. Dubček, J. Sarkevský, O. Černík, F. Kriegel, B. Šimon, J. Špaček a další členové ÚV. Do předsednictva jsem byl zvolen i já. Protože velká část soudruhů, členů předsednictva byla, v té době ještě internována a mimo území republiky, bylo nutno zvolit někoho, kdo by řídil a organizoval běžnou práci předsednictva. V této funkci měl dočasně zastupovat A. Dubčka, který byl jednomyslně zvolen I. tajemníkem strany. První návrh byl na Františka Vodslana. Ten však tuto kandidaturu nepřijal. Přiklal, že se na takovou funkci nehodí, že je již příliš starý. Byl předložen návrh, abych funkci zastupce I. tajemníka po dobu jeho nepřítomnosti vykonával já. Měl jsem řadu námitek. O návrhu se diskutovalo. Posléze jsem na naléhání ostatních přijal. Někteří členové ÚV navrhli, aby byl zvolen ještě jeden tajemník ÚV. Bylo to motiveváno rozsahem práce a úkolů. Návrh padl na Z. Mlynáře.

Ještě během jednání ÚV jsem zatelefonoval Z. Mlynářovi, abych ho informoval o návrhu na jeho volbu tajemníkem ÚV. Zastihl jsem ho doma. Poděkoval za důvěru. Sám se sjezdového jednání nezúčastnil, neměl tedy přehled o tom, jak probíhalo a pravděpodobně ještě neznal všechny výsledky sjezdového jednání. Proto jsem ho v několika větách informoval. Z. Mlynář

strávil celý předcházející den jednak v budově ÚV, jednak jednáním na velvyslanectví SSSR a do telefonu mi řekl, že na sovětském velvyslanectví protestoval ještě s jinými soudruhy proti zatčení A. Dubčeka a ostatních a jednal o jejich propuštění. Řekl mi, že s takovou proradností a licoměrností se v politice ještě nesetkal. Myslím, že použil i hrubších slov. Dosti neustivě hovořil o lidech, kteří si v té době na velvyslanectví podávali ruce. Bylo to otřesné. Řekl mi, že už s tím nechce mít nic společného; dosud si myslel, že i politiku je možno dělat čestně a poctivě, ale teď že je příliš, teď že ne. Červeněnkou nabízel ministerské funkce kdekomu. "Všem, kdo chce!" A také jemu. Potřeboval dát dohromady nějakou vládu, kterou by vnutil prezidentu Svobodovi. Měl jsem dojem, že mluvím se zklamaným, vyčerpaným a unaveným člověkem. Nedivil jsem se tomu. On ten den zažil něco jiného, než my. On jednal s lidmi, které znal z kabinetů stranických, vládních a diplomatických institucí, kde převažovala kalkulace nejhrůznějších mocenských zájmů. My jsme ten den měli za sebou jednání velkého sboru delegátů sjezdu v továrním dělnickém prostředí, jednání sice bouřlivé, ale demokratické a odpovědné, kde každý řekl to, co si myslel, řekl to naplno a bez servítek, jednání, při kterém dominoval celospolečenský zájem.

Ještě jsem Z. Mlynářovi řekl, že nás má hledat ve Vysočanech a že mu to řeknou na sekretariátě, kde to konkrétně bude. Obsah tohoto rozhovoru jsem pak tlumočil členům ÚV. V závěru jednání ÚV jsme se pak dohodli na hlavních bodech našeho dalšího postupu. Především nám záleželo na tom, aby se upevnila jednota a spolupráce všech ústavních orgánů, Národního shromáždění, vlády, prezidenta a na tom, aby jejich činnost byla koordinována s naší činností. Šlo při tom o realizaci usnesení sjezdu a jeho požadavků. Dohodli jsme se také na tom, že naše formy práce budou maximálně legální, otevřené všemu obyvatelstvu, že činnost rozhlasu, televize a tisku bude ukázněně sledovat společné politické i organizační záměry, a pokyny ÚV, vlády a parlamentu.

Na zasedání ÚV jsme také určili delegaci na jednání XI. mimořádného sjezdu Komunistické strany Slovenska, který měl být zahájen 26. srpna. Členy delegace byli F. Vodsloň a L. Hrdinová. O zasedání ÚV bylo vydáno následující komuniké:

1. ÚV KSČ zvolený mimořádným 14. sjezdem strany se sešel v přítomnosti Ústřední kontrolní a revizní komise dne 22. srpna 1968 v nočních hodinách na svém 1. zasedání a zvolil své předsednictvo ve složení: soudruzi Dubček A., Smrkovský J., Černík O., Špaček J., Kriegel F., Šimon B., Čisťák Č., Šik O., Šilhán V., Slavík V., Hrdinová L., Matějček V., Kabrna V., Hejzlar Z., Litera J., Goldstücker K., Voják B., Hübl M., Moc Z., Šimeček V., Husák G., Zrak J., Těžký A., Sádovský S., Celotka P., Turček J., Pavlenda V., Samel A.

2. Plénium ÚV KSČ zvolilo jednomyslně prvním tajemníkem ÚV KSČ s. Alexandra Dubčeka.

3. Plénium ÚV KSČ zvolilo člena předsednictva ÚV KSČ soudruha V. Šilhána tajemníkem ÚV KSČ a pověřilo jej řízením předsednictva ÚV po dobu nepřítomnosti prvního tajemníka soudruha Dubčeka.

4. Plénium ÚV KSČ přijalo pro nejbližší období politické a organizační opatření k řešení vážné politické situace v zemi.

5. Plénium ÚV KSČ, které je jediným práveplatným vedoucím orgánem strany v období mezi zasedáními sjezdu, žádá všechny nižší stranické orgány, aby se ve své činnosti řídily výhradně pokyny tohoto legálního ÚV a jeho předsednictva.

Jednání nového ÚV skončilo mezi 5. a 6. hodinou ranní. Několik z nás si šlo na chvíli odpočinout do zdravotního střediska závodu. Doprovázeli nás dva milicionáři. Procházeli jsme několika továrními halami a dělníci noční směny nás zdravili. Nikdo z nás nevěděl, co všechno nám přinese nastávající den. Byl to již třetí den okupace.

Pátek 23. srpna 1968

Tento den byl prvním dnem práce nového ÚV a jeho předsednictva. Začal tím, že jsme se kolem sedmé hodiny přemístili do kanceláře jedné malé továrny na konci vysečanského areálu. Byly to dvě prosté kancelářské místnosti s telefonem a psacím strojem. To bylo všechno naše vybavení.

Krátce nato přijelo ze Slovenska dalších 11 delegátů na náš sjezd. Nemohli přijet dříve, ale přijeli. Soudruzi je informovali o průběhu sjezdu, o jeho usneseních a závěrech. Požádali, aby byli považováni za řádné přítomné účastníky sjezdu. Se závěry sjezdu se plně ztotožnili. Brzy ráno se objevil Z. Mlynář se svou ženou I. Dubskou. Nečekal jsem ho po tom nočním rozhovoru. Měl jsem však radost z toho, že přišel. Jednoduše se zeptal, zda pro něj nemám nějakou práci. Práce bylo dost. Vždyť jsme začínali skoro s čistým stolem. Od té doby až do jeho odjezdu do Moskvy pak byl neustále v permanenci.

Postupně přicházeli i další soudruzi z nově zvoleného ÚV i z aparátu strany. Přišel K. Kosík s návrhem, že by bylo dobré, abychom o situaci podrobně informovali čínské velvyslanectví. Byly i jiné návrhy.

V pátek ve 12 hodin měla být podle usnesení sjezdu zahájena jednahodinová generální stávka. Bylo nutné ji připravit. Bylo také nutné připravit prohlášení a stanoviska. Říci, o č jde. Ujal se toho Z. Mlynář a další soudruzi. Od tehdejšího ministra zahraničních věcí J. Hájka jsme dostali z Vídně dotaz, jaké má nový ÚV směrnice pro jeho jednání v Radě bezpečnosti v OSN. Odpověděl jsem tehdy velmi stručně: "Neutralitu ne, sá; suverenitu ano. Ostatní záleží na Tobě". Jak mi později J. Hájek potvrdil, tento vzkaz obdržel. Byl jsem si jist, že tento pokyn je v naprostém souladu se stanoviskem vlády i prezidenta republiky. J. Hájek byl v té době na dovolené v Jugoslávii, dovolenou okamžitě přerušil a vzkaz poslal přes naše velvyslanectví z Vídně na cestě do New Yorku na zasedání OSN!

V pátek brzy ráno volala do Vysočan Zeja Svobedová-klusáková, dcera prezidenta. Dobře jsem ji znal z práce na vysoké škole. Řekla mi, že během noci sovětská strana souhlasila s návrhem prezidenta na přímé jednání s nejvyššími představiteli SSSR a že "děda" /pan prezident/ jede na jednání

do Moskvy s tím, že se večer hodlá vrátit. Poprosil jsem ji, abych mohl telefonicky mluvit s prezidentem. Řekla mi, že to už bohužel není možné, že je na cestě na letiště, ale že ona jede za ním se rozloučit. Požádal jsem ji, aby prezidentovi vyřídila náš vzkaz. Předně, že má naši důvěru a připomněl jsem, jaký je postoj sjezdu k okupaci a k odchodu vojsk a dále požadavek sjezdu a nového ÚV k propuštění Dubčka a dalších z internace a k jejich návratu do funkcí a poprosil jsem, aby prezident jednání neuzavíral bez spojení a porady s orgány doma. Na víc již nebyl čas. Věděli jsme již, že prezident byl celý předcházející den pod tlakem velvyslance Červeněnka, že se u něj vystřídali někteří členové bývalého předsednictva strany Bilak, Piller, Indra a někteří další, že mu byla vnucována nová vláda a že to odmítl.

Věděli jsme také, že prezident již během minulého dne navrhl přímé jednání s nejvyššími představiteli SSSR, že nechtěl jednat pouze s velvyslancem a vojenským velením a že až do večera nedostal na svůj návrh kladnou odpověď. Kladnou odpověď dostal teprve v noci ze čtvrtka na pátek, teprve tehdy, když bylo již ukončeno první sjezdové jednání a sovětské straně bylo známo jeho usnesení a stanoviska i to, že byl zvolen nový ústřední výbor a nové předsednictvo strany. Oprávněně jsme se domnívali, že souhlas sovětského vedení s jednáním na nejvyšší úrovni mezi představiteli Československa a SSSR byl výsledkem všeho toho, co se u nás v posledních hodinách událo. Byl to zejména všeobecný a spontánní odpor národa proti vstupu vojsk, dále pevný postoj vlády, parlamentu a prezidenta a konečně svolání mimořádného XIV. sjezdu strany, jeho politická stanoviska a volba nového ústředního výboru. V tomto okamžiku nebylo dost dobře možné, aby Červeněnko a velení vojsk dál pokračovalo v nátlaku na prezidenta a v pokusech sestavit laickou vládu. Proto bylo nutné jednat. Sovětská strana to pochopila a k jednání dala souhlas. Nyní bylo nutné, aby se jednání zúčastnili nejen prezident a jeho doprovod, ale aby se ho zúčastnili také první tajemník ÚV KSČ Dubček, předseda parlamentu Smrkovský i předseda vlády Černík. To se také stalo.

V pátek ve 12 hodin byla podle usnesení mimořádného XIV. sjezdu zahájena jednehodinová generální protestní stávka. V celé zemi se rozezvučely sirény i zvony. Na jednu hodinu ustal provoz v závodech, úřadech i na ulicích. Byl to skvělý, ukázněný a hrdý protest národa, dělníků, inteligence, mládeže, mužů i žen proti nežádané přítomnosti cizích vojsk v naší zemi, proti internaci našich představitelů státu a strany, proti ochromení práce ústavních orgánů, proti všemu, co ohrožovalo celý náš demokratický a svobodný vývoj. Byla to také pádná odpověď všem, kteří představovali onu skupinu tzv. "věrných synů strany", jež pozvala vojska na naše území jako ochranu proti údajné kontrarevoluci. Jaký jiný a pádnější důkaz nesouhlasu, ukázněnosti, hrdosti a jednoty mohli v této chvíli naši lidé podat vládám a vládnoucím komunistickým stranám a vojskům pěti zemí Varšavského paktu, která intervenci zorganizovala. Jaký mohl být podán lepší důkaz o tom, že nejsou vítáni, že je nechceme a nepotřebujeme, že narušují náš život a že si svoje věci chceme a umíme řídit sami.

Byl to také jeden z paradoxů té doby, neboť celý národ vstoupil do protestní generální stávky, kterou vyhlásila a organizovala komunistická strana v zemi, kde je vládnoucí stranou. Komunistická strana vyhlásila a vedla tuto generální stávku na protest proti politice jiných vládnoucích komunistických stran v zemích, které k nám poslaly vojska. Byla to její povinnost a právo. Ve 12,30 hod. jsem měl z pověření předsednictva ÚV projev na rozhlasovém vysílači ústředního výboru strany. Vysílač byl zřízen v Tesle Hloubětín. Byl to jeden z vysílačů, který byl původně připraven k expedici do SSSR. Technici a dělníci ho připravili pro nás.

Vyjáďřil jsem stanovisko celého předsednictva k několika významným událostem toho dne, především k odletu prezidenta Svobody a jeho delegace k přímému jednání v Moskvě, dále k mnohým se požadavkům vyhlášení neutrality republiky prezidentem a konečně k formám práce strany a státních orgánů v těchto dnech.

K odletu prezidenta republiky a jeho delegace na přímé jednání v Moskvě bylo řečeno toto: "Prezident republiky L. Svoboda má naši plnou důvěru a podporu. Plnou podporu a důvěru mají i ti členové delegace, kteří byli zvoleni na sjezdu, soudruzi Husák a Džár. Pokud jde o další členy delegace, budeme se k nim chovat tak, jak se oni při tomto mimořádně závažném jednání zachovají k usnesením mimořádného XIV. sjezdu, nakolik přejmou smýšlení všeho našeho lidu".

K otázce množících se požadavků na vyhlášení neutrality republiky prezidentem bylo řečeno: "Hrubé porušení naší státní suverenity vážně narušile základní hodnoty a jistoty, na nichž bylo budováno naše mezinárodní postavení. Nelze se proto divit, že na různých místech republiky byl vznesen požadavek, aby prezident republiky vyhlásil neutralitu naší země ... Není možné ani na chvíli pochybovat o tom, na koho padá odpovědnost za vznik hluboce nenormální situace v naší zemi. Nebyly to naše státní a politické orgány, které pošlapaly ideje spojenectví se Sovětským svazem a některými dalšími zeměmi Varšavské smlouvy. Celá naše polednová politika vycházela naopak z předpokladu, že dosavadní spojenecké svazky, očištěné od všeho, co brání jejich plnému a zdravému rozvoji, budou nadále tvořit uhlavní kámen naší zahraniční politiky ... Československo, které své spojenecké závazky neperušilo, nemá ani v budoucnosti nejmenší zájem na tom, aby žilo v nepřátelském vztahu s ostatními socialistickými státy a jejich lidem, a to ani s těmi, jejichž vlády se k nám v současné době chovají nepřátelsky. Předsednictvo ÚV KSČ vyslovuje proto přesvědčení, že tragická zkušenost 21. srpna musí být podnětem k hluboké obměně vztahů mezi socialistickými zeměmi na principech skutečného internacionalismu. Demokratická podstata internacionalismu byla už dávno vyjádřena principem: nemůže být svobodný ten národ, jenž druhému národu svobodu odpírá. Tento ideál je dávným ideálem socialistů. Cíle, které z něho vyplývají pro národní a státní orientaci ČSSR ve velkém společenství evropských národů a zvláště pak ve společenství národů socialistických zemí, nelze vyjádřit a realizovat prostým požadavkem neutrality.

Mír a klid v Evropě vyžaduje pak mnohem víc. Vyžaduje houževnaté úsilí a posílení všech prvků mezinárodní bezpečnosti, předpokládá houževnatou snahu čelit všemu, co narušuje politickou rovnováhu a provokuje nová ohniska mezinárodního napětí. Vyžaduje a předpokládá, aby Československá socialistická republika šla po cestě upevňování demokratických internacionálních vztahů mezi všemi státy a národy a na prvním místě mezi lidem těch zemí, které vykročily na cestu socialismu. Jsme si vědomi toho, že úspěch takové politiky je podmíněn dobrou vůlí všech. Víme dobře, že neživí si jen na nás, zda budou obnoveny hodnoty a jistoty, které byly pošlapány. Považujeme však za svou prvořadou povinnost nezmařit ani jednu příležitost, která by umožnila takovou orientaci v evropské politice a politice socialistických zemí prosadit."

Předsednictvo ÚV se v tomto prohlášení obrátilo také na krajské a okresní výbory strany s výzvou. Citují: "Ve své práci zachovejte nejvyšší možnou míru legality. Pracujeme ve své vlastní zemi a pro tuto zem. Nepodléhejte psychóze illegality! Bez vážných důvodů nesahejte po ilegálních metodách práce! Jestliže si to však okolnosti vynutí, pak použijte všech prostředků, abyste zabezpečili akceschopnost strany, za kterou jsme odpovědní všem našim občanům ... To, co jste všichni společně dokázali v uplynulých šedesáti hodinách, zhodnotí historie jako zcela ojedinělý důkaz mravní síly a jednoty dvou malých národů v nevelké zemi."

Takové bylo naše politické stanovisko k požadavkům neutrality. Požadavek neutrality jsme nejenom odmítli, ale naopak jsme požadovali hlubokou obrodu vztahu mezi zeměmi socialistického společenství. Později nejroznější normalizátoři uživě tvrdili, že jsme požadavek neutrality vyhlásili a podporovali, že jsme chtěli vystoupit ze svazku Varšavské smlouvy a přejít na stranu NATO.

Shodné stanovisko k otázkám neutrality vyjádřil parlament, vláda a jiné organizace Národní fronty.

V pátek také předsednictvo ÚV zprostito O. Švestku funkce dosavadního šéfredaktora Rudého práva a jmenovalo šéfredaktorem J. Sekeru. B

Během dne jsme se přemístili z dosavadního pracoviště do budovy závodu Elektronika ČKD. Odpoledne jsem se spojil se soudruhy ze slovenského ÚV KSS z kanceláře tehdejšího gen. ředitele ČKD A. Kapka. Hovořil jsem s V. Pavlendou. Běžnou telefonní linkou nebylo možné se s nimi domluvit - spojení nefungovalo. Někdo přišel na nápad, že spojení se dá uskutečnit jinými cestami. Např. prostřednictvím energetického dispečinku. O takových prostředcích jsem neměl ani potuchy. Spojení bylo skutečně navázáno. Informoval jsem stručně Pavlendu o průběhu sjezdu, o činnosti nového ÚV, o koordinaci práce s parlamentem i s vládou. Řekl mi, že podporují usnesení sjezdu, že s ním souhlasí a že připravují mimořádný sjezd KSS na den 26. srpna, tak, jak bylo předem stanoveno a že jim v tom nikdo nezabrání. Řekl jsem mu, že na sjezd posíláme delegaci, ve které je F. Vedsoň a L. Hrdinová, ti že budou podrobně informovat o situaci v Praze. Přivítal to. Ptal jsem se ho také na mínění a názory jiných slovenských soudruhů. Řekl mi, že mluví také jejich jménem. Měl jsem dobrý pocit, že si se slovenskými soudruhy dobře rozumíme.

Na jednání s námi se dostavila také delegace Národního shromáždění. Byli v ní poslanci Miková, Poledňák a další. Řekli nám, že poslanci Národního shromáždění uvítali sjezd, podporují jej a souhlasí se závěry sjezdu. Přišli také členové vlády V. Kadlec a M. Galuška, J. Borůvka a další. V. Kadlec a M. Galuška s námi již zůstali. Projednali jsme celou řadu otázek úzké spolupráce s vládou. Celkově jsme se dohodli jak na společném postupu s vládou, tak i s parlamentem. - Dostavil se také ministr vnitra Pavel. Informoval nás o situaci v Bezpečnosti. Později vydal rozkaz, kterým zbavil náměstka ministra V. Šalgeviče jeho funkce a sám přebral vedení jeho úseku. Přicházela řada delegací ze závodů, přišli i zástupci vedení Čs. armády a Lidových milicí. Informovali o situaci ve svých jednotkách i postoji armády ke XIV. sjezdu. Byly to dobré zprávy. S jednotlivými delegacemi hovořili ti členové předsednictva,

kterí byli právě po ruce. Když bylo nutné posoudit nějaké otázky kolektivně, okamžitě jsme se sešli. U předsednictva jsme také vytvořili skupinu poradců, které jsme zvali k jednání v předsednictvu a ptali se na jejich názory. Mezi nimi byl M. Kadlec, K. Kouba, V. Hájek a další. Pracovní podmínky byly velmi stísněné. Byly to asi tři kanceláře ve vysoké věžové budově někde až nahore v prostěrách, které nám poskytli pracovníci projekce ČKD. Nechali tam všechno nebo skoro všechny své věci včetně rýsovacích prken.

Všechno naše politické i organizační úsilí bylo zaměřeno k jednotnému postupu všech ústavních orgánů ke koordinaci jejich činnosti i k jejich neustálé vzájemné informovanosti. Společně jsme se pak snažili ovlivňovat situaci, nedopustit chaos nebo provokace, udržet vysokou akceschopnost i jednotu strany a znemožnit jakékoliv pokusy o vytvoření leutkové vlády nebo jiného politického centra. To se dařilo.

V pátek k večeru zavolal do Vysočan prostřednictvím okresního sekretariátu D. Kolder. Vzkázal nám, že má obavu z toho, že by mohly být zneužity Lidové milice, abychom učinili nějaká opatření. Později, když jsem s Kolderem hovořal a ptal se ho, zdali skutečně tento vzkaz posílal, tak to potvrdil. Během pátku byly totiž sovětskými vojsky zajištěny některé sklady zbraní Lidových milicí, např. sklad zbraní na Vysoké škole strannické, v budově ministerstva dopravy apod. Tyto zbraně vydávalo velitelství vojsk za zbraně kontrarevoluce. To bylo velmi nebezpečné. Těchto zbraní mohlo být zneužito i jinak. Ve Vysočanech v té době byli s námi i velitelé štábu lidových milicí. Ptal jsem se jich, zdali byl hlavní štáb milicí obsazen a kdy. Odpověděli mi, že a ne. Ptal jsem se jich také na to, zdali jejich vlastní prostředky spojení s krajskými štáby a jednotkami Lidových milicí, jako např. různá hesla, šifry, kódy atd., zůstaly ve štábu a jsou cizím vojskům přístupné. Odpověděl, že tam zůstalo vše a potvrdili, že by to mohlo být zneužito. Vzkaz D. Koldera i rozhovor s veliteli štábu Lidových milicí mě tak přesvědčil o tom, že bude nutno přijmout určitá opatře-

tření k samotné ochraně Lidových milicí, jejich skladů a zařízení. O rozhořeru jsem informoval předsednictvo. Předsednictvo se usneslo na tomto opatření:

1. Vyhlásit pohotovost jednotek Lidových milicí podle hesla Únor. Byl to první stupeň pohotovosti, který znamenal zvýšenou ostrahu skladů Lidových milicí a ostatních zařízení.

2. Usnesli jsme se na tom, že jakékoli pokyny k činnosti jednotek Lidových milicí budou projednávány a přijímány kolektivně předsednictvem ÚV.

3. Aby nedošlo k nedorozumění při předávání pokynů nebo rozkazů, usnesli jsme se, že pokyny nebo rozkazy budou velitelům štábů tlumočeny písemně a předávány vždy v přítomnosti několika členů předsednictva ÚV. Žádné jiné pokyny nesmějí být vedením Lidových milicí přijímány a plněny. Tato odpovědnost pro nás vyplývala z dosavadního podřízení Lidových milicí prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ jako jejich hlavnímu veliteli. Toto usnesení předsednictva jsem tlumočil přítomným velitelům štábu. Byl při tom J. Litera, tajemník městského výboru strany. Přítomní velitelé štábu toto usnesení přijali s velkým porozuměním.

V pátek k večeru jsme dostali zprávu, že se prezident Svoboda z jednání v Moskvě nevrátí a že jednání bude pokračovat druhý den.

Z Vysočanských závodů přišli funkcionáři s návrhem, že v sobotu a neděli budou pracovat tak, aby to v těchto závodech vypadalo jako kdyby byl všední den. Byl to také jistý druh ochrany nově zvolených orgánů strany. Tyto sobotní a nedělní směny nazvali Dubčekovy směny.

Sobota 24. srpna 1968

Od rána přicházely stovky zpráv o situaci na místech a nejroznější prohlášení ze stranických organizací, závodů, dřadů, na podporu usnesení XIV. sjezdu. O jednání prezidenta Svobody v Moskvě nebylo nic nového známo. Spojení s vládou a parlamentem

i jinými orgány fungovalo. Předsednictvo projednalo návrh, aby do jednotlivých krajů byli vysláni instruktoři. ÚV. Tento návrh byl projednán a instruktoři se rozjeli do jednotlivých krajů. Během dne přišli redaktoři z rozhlasu a z novin s řadou dotazů. Zrekapitulovali jsme, co se v posledních hodinách a dnech událo. Chtěli znát naše stanoviska k heslům o neutralitě. Říkal jsem jim, že jsem o tom hovořil již u příležitosti generální stávky. Že jsme rozhodně proti tomuto heslu, že naše republika musí i nadále zůstat součástí socialistického společenství, že jsme své závazky neporušili, ani jsme se jim nezpronevěřili. Řekl jsem, že se do pozice hlasatelů neutrality nenecháme nikým vmanévrovat. Tuto chybu udělali Maďaři v roce 1956. Od začátku vstupu armád na naše území chceme jednat a ne střílet. To je naše pozice. Odpoledne jsem se šel podívat do středu města. Byl jsem na Václavském náměstí, v Hybernské ulici u celnice stál hlouček našich občanů a mezi nimi sovětský voják s poddůstojníkem. Byli velmi zaraženi přívalem otázek našich lidí. Také jsem se zeptal. Diskuse s nimi neměla však smysl. Stále opakevali jedno a to samé, že přišli na pomoc a na pozvání. Že nás přišli zachránit před imperialisty a kontrarevolucí. Když jim lidé říkali "my přece nejsme žádná kontrarevoluce, nepleťte se nám do našich věcí, chceme, abyste odešli", zmklí, pokrčili rameny. Bylo si jich trochu líto. Co oni o tom věděli? Myslím, že byli přesvědčeni, že konají správně. Tak jim to přece řekla jejich vláda, strana, tak jim to řekli jejich ředitelé a političtí pracovníci. Tady s e ovšem setkali s něčím zcela jiným. Takovou situaci nemohli očekávat. Odpor našich lidí musel nutně působit i na ně. Nemohlo to v jejich myslích nezanechat pochybnosti.

Večer 24. srpna jsme dostali vzkaz, že D. Kolder shání Z. Mlynáře a že Mlynář by měl jet do Moskvy s dalšími členy dřívějšího předsednictva ÚV a tajemníky. Tento vzkaz vyřizovala jednak I. Dubská a jednak jsme ho dostali prostřednictvím sekretariátu okresního výboru strany ve Vysočanech. Ukázalo se, že jednání v Moskvě je složité, když tam zvou další funkcionáře, a že bude ještě nějakou dobu trvat.

Předsednictvo projednalo účast Z. Mlynáře na jednání v Moskvě a v této fázi ji zamítlo. Po krátké době jsem přítomné členy předsednictva požádal, abychom účast Z. Mlynáře na jednání v Moskvě znovu projednali. Po dal jsem návrh, aby Mlynář do Moskvy jel s mandátem našeho ÚV. Měl tam tedy jet jako náš zástupce a mluvčí. Měl tam jet přednést naše stanoviska, seznámit A. Dubčka a ostatní se situací doma, jak se vyvinula do soboty večer. Po debatě předsednictvo s tímto návrhem souhlasilo a Z. Mlynář se připravoval k odjezdu. Nebylo třeba formulovat další direktivy pro jeho jednání. Platilo usnesení a požadavky sjezdu. Věděli jsme, že Sověti, když přistoupili na jednání za přítomnosti Dubčka, Černíka a ostatních, se politicky dostali do situace, se kterou při vstupu armád nepočítali. Jejich partnerem v jednání nebyla revoluční dělnicko-rolnická vláda a nebe skupina "věrných synů" ve vedení strany, kteří je pozvali na pomoc proti kontrarevoluci, ale i lidé, se kterými již předtím jednali v Čierné a v Bratislavě a které ve svých prohlášeních označili za oportunisty, pravice a kontrarevolucionáře. Již tento fakt znamenal mnoho. Postavení Dubčka, Černíka, Kriegla, Špačka a Šimona se změnilo. Z lidí zatčených a násilně odvedených mimo území republiky, jejichž další osud byl velmi nejistý, se stali partneři oficiálního jednání s Brežněvem, Kosyginem, Podgorným a jinými. Prostřednictvím Z. Mlynáře jsme do Moskvy poslali řadu osobních vzkazů. Já sám jsem poslal Dubčkovi osobní dopis. Myslím, že je možné jej publikovat. Dopis zněl takto:

Vážený soudruhu Dubčku!

Chtěl bych Ti napsat více než skutečně mohu. Bojím se, že v dopise nedokážu vysvětlit běh událostí a okolností, které vedly k tomu, že sjezd strany se konal v takových podmínkách, které připomínaly ilegalitu. Skutečnost, že se sjezd strany konal v CKD ve Vysočanech, kde jsem se s Tebou viděl na obvodní konferenci strany, to, že sjezd měl tak obrovskou podporu dělníků, že Lidové milice obětavě zajistily bezpečnost všech delegátů - to vše jsou faktory velmi důležité nejen při posuzování atmosféry sjezdu, ale jeho skutečné práveplatnosti. Bez sjezdu by se strana, naše komunistická strana zhroutila. Nebylo totiž nikoho, kdo by jí tak autoritativně dal určitý, i když neformálními okolnostmi vnučený program jednání.

Sjezd zvolil nový ústřední výbor, na jehož členech se spontánně dohodly jednotlivé krajské delegace. Sjezd neskončil svoji práci vzbou nového ústředního výboru strany. Další důležité otázky, které měl mimořádný sjezd projednat, budou projednány, až budou podmínky u nás doma stabilizovány. Sjezd se proto prohlásil za permanentní sjezd. Sjezd přijal i usnesení, že ústřední výbor bude dále doplněn soudruhy a soudružkami v další etapě svého jednání.

Byl jsem zvolen členem ústředního výboru strany. Na prvním zasedání mě soudruzi zvolili členem předsednictva ÚV KSČ a pověřili funkcí tajemníka ÚV s tím, že budu vykonávat tuto funkci do doby, než se vrátím a ujmou se výkonu funkce prvního tajemníka, do které Tě ústřední výbor znovu spontánně zvolil. Velmi dobře jsem si byl vědom té obrovské odpovědnosti i všech ostatních nebezpečí, která vyplývají z toho, že jsem tuto funkci přijal. Mým životním cílem nikdy nebyla politická kariéra. Chci k tomu ještě dodat: jakmile bude politická situace normální, chci se vrátit ke své vědecké práci. To, co dělám teď, dělám jako komunista.

Nemohu podrobněji vyjádřit atmosféru toho okamžiku, když jsem souhlasil s návrhem soudruhů v ústředním výboru. To všechno, jestliže se má to podařit, Ti mohu říci jen osobně. Myslím, že vím, o co u nás jde i o co jde v našem okolí. Jsem hluboce přesvědčen o tom, že to, co děláme, a co jsme udělali, jsme udělali jako zodpovědní lidé, kteří si byli vědomi všech důsledků pro sebe i pro své rodiny. Krutost politiky sám dobře znáš. My ji poznáváme také. Neučinili jsme nic, co by dalo nejmenší záminku k represím ze strany okupačních vojsk. Jednota strany je v těchto okamžicích taková, jakou jsem ještě nikdy nezažil. I spojení strany s ostatními občany republiky je takové, jaké jsem ještě nepoznal. Bohužel k němu dochází za okolností a pod vlivem událostí, které samy o sobě jsou strašné. Zhroutil se v nás až dožnos pěstované iluze. Snad je dobře, že se tak stalo. Z toho všeho můžeme všichni vyjít lepší a čistší. Snad se jednou naučíme dělat otevřenou a čestnou politiku, přiznat chyby, když je uděláme i mít opravdovou radost z úspěchu.

Lid celé naší republiky projevil své úžasné kvality. Vznikly nebo se obnovily některé hodnoty, na kterých je možno stavět. Víím, že Vaše jednání je nesmírně těžké. Upřímně se obávám, že si neumíte představit situaci, jakou prožíváme my tady. Již tento fakt může ovlivnit Vaše jednání.

Prosím Tě, buďte si vědomi tohoto faktu. Chtěl bych toho říci více. Ale nejde to. Čas běží a slova jsou stejně jen slova. Nesmírně si vážím Tvé práce i ostatních i osobní statečnosti.

Věnek Š i l h á n

V Praze dne 24. srpna 1968

Vážený soudruh
Alexandr D u b č e k
první tajemník ÚV KSČ
M O S K V A

Osobní dopisy napsali i někteří jiní soudruzi Sarkevskému, Krieglovi, Špačkovi i Šimonovi. V noci ze soboty na neděli jsem se se Z. Mlynářem rozloučil a on odjel domů, aby se připravil na cestu. Řekli mu, že dole před fabrikou na něho čekal obrněný vůz. Poslal prý ho Kelder.

Později, když jsme se setkali, zeptal jsem se Dubčka, zda dostal můj dopis. Řekl, že ano. Více jsme o tom nemluvíli.

Heděle 25. srpna 1986

Jednání delegace v Moskvě pokračuje. Dnes by tam už měli být další členové delegace, zejm. Z. Mlynář. Znepokojuje nás, že jednání trvá už třetí den. A kromě toho, že jsou účastníci Dubček, Černík a Sarkevský, o žádných dalších výsledcích nevíme. Podobně na tom byl parlament i vláda. Vážně jsme se obávali toho, že po tak dlouhém odloučení nebude situace u nás doma, jak ji prožíváme my, plně pochopitelná těm, kdo v Moskvě jednají. Tytéž obavy měli i členové předsednictva parlamentu a členové vlády. Připravili jsme proto společně dopis prezidentu Svehodovi do Moskvy, který projednala a schválila vláda i parlament. Tento dopis zní:

Vážený soudruhu presidente,

celá naše země a všichni náš lid v plné důvěře ve Vás očekává v napětí a s netrpělivostí výsledky Vašeho jednání v Moskvě.

Považujeme za nutné informovat Vás o situaci v zemi od Vašeho odjezdu na základě našich názorů a hodnocení.

Náš lid v naprosté a pevné jednotě, která je ve shodě se stanovisky nového ústředního výboru KSČ, zvoleného legálním mimořádným XIV. sjezdem, ve shodě se stanoviskem Národního shromáždění a vlády, rozhodně odmítá okupaci jako nezákonnou, protidstavní, ničím nepodloženou a žádá odchod okupačních vojsk. Jednotně a po boku našeho lidu vystupují složky Veřejné

bezpečnosti, armáda a Lidová milice.

Národní shromáždění a vláda ČSSR nepřetržitě zasedají za obtížných podmínek. Plně stojí za požadavky a názory lidu. XIV. mimořádný sjezd KSČ zvolil práveplatný nový ústřední výbor a předsednictvo a přitom vyslovil plnou důvěru soudruhům Dubčekovi, Smrkovskému, Černíkovi, Krieglovi, Špačkovi, Šimonovi a dalším. Sjezdová usnesení mají plnou podporu celé strany a všeho lidu, jak to mimo jiné ukázala demonstrativní jednahodinová celonárodní generální stávka dne 23. srpna 1968.

Všem těmto orgánům se s pomocí komunikačních prostředků doposud dařilo udržovat poměrně klid v zemi, přesto, že jejich provozní podmínky jsou soutavně ztěžovány, redakce časopisů a tiskárny jsou obsazeny zahraničními vojsky, obsazen je rozhlas a televize. Odpovědní pracovníci, jmenovaní vládou, jsou nuceni hledat s velikými obtížemi náhradní provozy. Došlo již k druhému pokusu o obsazení vysílačky na ministerstvu zahraničních věcí, která je naším jediným spojením s našimi zastupitelskými úřady a rovněž naším jediným spojením s Vámi.

V této situaci naše národy prožívají již pátý den okupace. Napětí se neustále stupňuje v důsledku lidských obětí a materiálových ztrát. Jen v Praze bylo do soboty asi 30 mrtvých a přes 300 raněných. Na Slovensku jsou ztráty údajně ještě větší. Tyto ztráty jsou na naší straně. Je těžce demoleváno okolí rozhlasu v Praze. Jen s krajním napětím je udržován klid a zabráňuje se střetům. Je stále omezována činnost volebních orgánů, oklešťovány občanské svobody a práva. Dochází k zatýkání, není dne a noci, aby na pražských ulicích nezněla střelba. Za záminku ke střelbě se používá cokoli. Dnes v nočních hodinách byly provedeny cizími vojsky prohlídky všech ústředních úřadů, v některých případech zabaveny zbraně Lidových milicí a v budově ministerstva dopravy bylo zbraní použito.

Okupačním orgánům se dosud nepodařilo získat nejmenší podporu a spolupráci obyvatelstva. To zvyšuje jejich nervozitu. Národní shromáždění a další orgány v zemi mají důkazy

o násilných akcích. Zdůrazňujeme, že nepovažujeme za normální, že mezi námi a Vaší delegací v Moskvě není dostatek informací o obsahu jednání v Moskvě.

Vážne hospodářství, zvyšuje se nebezpečí ztížení zásobování obyvatelstva. Fakticky není možnost vycházení po 22. hodině večerní v Praze. V důsledku toho nefunguje veřejná doprava. Železniční doprava je narušena. Neexistují letecká spojení. Vážne import a export. Zásoby uhlí klesají na krajní mez. To všechno je důsledkem okupačního režimu.

Nebezpečným faktorem je stupňující se únava a nervové vypětí okupačních vojsk a našeho obyvatelstva. Napětí na obou stranách se nyní zvýšilo v důsledku Vašeho nepředvídaně prodlouženého pobytu spolu s ostatními činiteli mimo území republiky.

Drtivá většina komunistických a dělnických stran a veřejné mínění pokrokové části světa odsuzuje zcela jednomyslně okupaci jako akt násilí. V jednání Rady bezpečnosti zůstalo stanovisko SSSR zcela izolováno.

Vážený soudruhu presidente,

vědomi si toho, že jakékoli písemné informace nemohou vystihnout především atmosféru měst a ducha lidu, usuzující podle zpráv TASSu, že sovětské orgány jsou informovány zcela zkresleně a neobjektivně, považujeme za nezbytnou podmínku Vašeho dalšího jednání, abyste byl úplněji a přesněji informován a oprávněn stavu věcí.

Doporučujeme proto Vaší úvaze možnost, aby Vám tuto informaci podala zvláštní konzultativní skupina, složená z představitelů ÚV KSČ, Národního shromáždění a vlády, jejíž příchod do Moskvy byste si po úvaze urychleně mohl vyžádat.

Dále Vám dáváme v úvahu případné dočasné, avšak krátkodobé přerušování Vašich jednání a návrat do Prahy společně se soudruhy Dubčekem, Šmrkovským a Černíkem. Tohoto krátkodobého přerušování byste mohl využít k podrobnějšímu seznámení se situací a ke konzultaci s příslušnými orgány.

Posíláme Vám, vážený soudruhu prezidente, své srdečné pozdravy s ujištěním plné důvěry.

Předsednictvo NS: Předsednictvo ÚV KSČ Vláda ČSSR
J. Való, v. r. V. Šilhán v. r. L. Štrougal, v. r.

Tento dopis byl zveřejněn na rozhlasovém vysílači ústředního výboru. Jeho zveřejnění mělo určitou dobu. Po jeho schválení jsme naléhali, aby byl dopis zveřejněn brzy. Někteří členové vlády zveřejnění dopisu oddalovali, pravděpodobně v naději, že dostanou další zprávy z Moskvy, které budou určitější a optimističtější. Dal jsem proto pokyn, aby tedy dopis byl zveřejněn až později. Za okamžik byl však vysílán prostřednictvím našeho vlastního vysílače. Z vlády volal S. Házi, že jsme nedodrželi dohodu. Dosti rozzlobeně jsem se ptal V. Kabrny, jak je to možné. Trochu se usmál a řekl mi, že se už nemohli dovolat do rozhlasového studia, že na trase byla asi nějaká porucha a proto rozhlasové studio odvysílalo text dopisu, jak bylo původně určeno. Co se stalo, stalo se. Nakonec to bylo dobře. Spojení s Moskvou se tedy v tomto případě uskutečnilo přímo rozhlasem a nikoliv pouze prostřednictvím ministerstva zahraničí a čas. velvyslanectví v Moskvě. Důležitě bylo, že se s naším společným stanoviskem vlády, parlamentu i ÚV seznámil prostřednictvím rozhlasu celý národ. Nebylo také co tajit. Ani naše obavy, ani naděje.

V neděli odpoledne asi kolem 16. hodiny se v Praguece, kam jsme se zatím přesunuli, objevil Č. Císař. Císař byl zatčen 31. srpna ráno, odvezen do Bartolomějské ulice a při převozu z Bartolomějské ulice unikl a několik dní byl mimo Prahu. Přivezl ho O. Průša, děkan právnické fakulty, později tajemník byra KSČ pro české země. Přivezl ho sanitním autem. Císař byl neholený a hlavu měl ovázanou nějakým láčem, aby ho při případné prohlídce nikdo nepoznal. Dal se trochu do pořádku a od té doby se plně zúčastnil naší práce.

Večer byla tisková konference ve Vodičkově ulici v budově Lucerny někde ve 4. poschodí. Setkal jsem se tam s řadou

známých tváří, mimo jiné také s J. Hochmannem z Rudého práva. Dotazů bylo mnoho. Zejména bylo těžké odpovídat na ty dotazy, které se týkaly moskevského jednání jeho případných výsledků. Nevím, jak jsem obstál.

Pozdě v noci jsme dostali pozdrav a vzkaz jménem Svobody, Dubčka, Černíka, Šarkovského a ostatních s tím, že jednání bude pokračovat ještě druhý den.

Pondělí 26. srpna 1968

Předsednictvo ÚV svolalo dopoledne plenární zasedání ÚV i kontrolní a revizní komisi na příští den, tj. na úterý 27. srpna do Prahy. Zasedání ÚV se uskuteční v Pragovce. Jednání se mají zúčastnit i krajští tajemníci strany. Očekávali jsme, že v pondělí již jednání v Moskvě skončí. To znamenalo, že předmětem zítřejšího jednání ÚV budou především výsledky moskevského jednání, naše stanovisko k nim a samozřejmě i další postup strany. V pondělí 26. srpna měl být také zahájen mimořádný sjezd KSS v Bratislavě. Účast slovenských soudruhů na zasedání ÚV bude pravděpodobně velmi malá. Znamenalo to však také/stanov/, že příští den, kdy bude zasedat ÚV, budeme znát i některá stanoviska slovenského sjezdu. Příští den bude mít tedy velmi napjatý program.

V pondělí dopoledne zasedala také vláda. Ministerstvo financí vydalo pokyny k zabezpečení neprodlené výplaty mezd a důchodů. Ministerstvo školství oznámilo, že školní rok bude zahájen 2. září. Život šel tedy dál. Vláda vládne. Vláda také oznámila protest proti obsazení vládních budov vojsky. Požádala vládu SSSR, aby vydala příkaz svým vojskům, uvolnit je. V pondělí byli také někteří členové ÚV a předsednictva ve vysočanských závezech, aby podali informaci a zprávu o své činnosti a práci ÚV. Já sám jsem šel do Pragovky. Na nádvorí se shromáždila spousta lidí. Řekli jsme jim, co jsme zatím udělali a jak vidíme současnou situaci. O jednání v Moskvě

jsem však nemohl říci nic konkrétního, kromě toho, že se ho účastní Dubček, Černík a Sarkovský a že jednání trvá již třetí den. To konečně věděli už z rozhlasu. Během dne přicházelo do Pragovky mnoho lidí, členů ÚV a funkcionářů nejrozsáhlejších organizací. Setkal jsem se tam s E. Erbanem, přišla L. Jankovcová, byl tam V. Prchlík, J. Hanzelák, M. Zikmund a mnoho dalších. Přišel také můj bratr Rudolf a přinesl mi šaty a čistou košili a nějaké osobní drobnosti. Do Pragovky přišla i Zoja Svobodová-Klusáková. Hovořili jsme spolu o tom, jaké měl asi prezident při jednání podmínky. O obsahu tohoto jednání věděla také velmi málo. Měl jsem dojem, že má spíše obavu z toho, jak se budeme chovat a jaké stanovisko zaujmeme, až výsledky jednání budou známy. Řekla mi také, že "dávka" /prezident/ své partnery dobře zná, že má své zkušenosti, že už stál před komisí, kdy mu šlo o krk. Řekla mi také; že "dávka" "Prosím Tě, nedělejte hrdiny, oni vám to neodpustí!" Myslím si, že měla obavu, že výsledky jednání nepřijmeme a že by to mohlo mít jak pro nás osobně, tak i pro celou naši politiku katastrofální následky. Řekla mi také, že nás pozdravuje J. Piller a že jí prosil, aby nám to vyřídila, že souhlasí se sjezdem, že ho podporuje. J. Piller mě později potvrdil, že takový vzkaz skutečně podal.

Úterý 27. srpna 1968

Z pondělka na úterý jsem spal asi hodinu nebo dvě. Několik nás spalo ve větší místnosti, kde byla polní lůžka. Během noci jsme se dozvěděli, že jednání v Moskvě skončilo a že bylo podepsáno komuniké. Jeho obsah jsme zatím neznali. To znamená, že za několik hodin se setkáme. Pokud se setkáme. Ptal jsem se M. Vaculíka, co si myslí a co očekává, jaké bude chování Dubčka, Smrkevého a ostatních našich soudruhů ke sjezdu a k nám osobně. Čekali jsem, že sovětská strana nenechá náš sjezd a jeho výsledky bez povšimnutí.

To bylo patrné už z komentářů jejich novin a z rozhlasu. Denutí Dubčeka a ostatní v této otázce ke kompromisům nebo ještě k něčemu jinému? Už tehdy se rýsovala otázka jednoty strany. M. Vaculík velmi reálně posuzoval věci a řekl: "Myslím, že až přijedou, tak sem hned někeho pošlou". To se také za několik hodin stalo.

Všem nám bylo jasné, že půjde o nějaký kompromis. V čem ale bude tento kompromis spočívat? Cizí armády na našem území již dosáhly v té době několika set tisíc vojáků a ohromného množství bojové techniky. Jejich odchod byl základním problémem. Sovětská strana bude bezpochyby trvat na tom, že okamžitý odchod vojsk je nemožný. Jaké budou v této otázce přijaty dohody? Potlačit kontrarevoluci pomocí armád se ukázalo jako nemyslné. Naopak vojska obsadila stranické a vládní budovy, znemožnila činnost řádně zvolených ústavních orgánů, neobjevila žádné organizované kontrarevoluční síly. K žádnému organizovanému kontrarevolučnímu vystoupení také nedošlo. Jediné zbraně, které vojska zabavila a zajistila, byly zbraně lidových milicí. Předmětem jednání v Moskvě muselo být také bezpochyby jednání a výsledky XIV. mimořádného sjezdu. Jaký bude vztah členů delegace ke XIV. sjezdu? K čemu se v této otázce zavázali a co podepsali? Věděli jsme, že na jednání do Moskvy dodatečně přijeli další lidé, jako Bilak, Indra, Rigo, Švestka, kteří náš sjezd neuznávají. Přitom Bilak, Rigo i Švestka hlasovali proti usnesení předsednictva v noci na 31. srpen. Nebyli také zvoleni XIV. sjezdem za členy nového ústředního výboru. V jednom z našich provolání bylo řečeno, že náš vztah k nim se bude řídit podle toho, jaký bude jejich vztah k výsledkům sjezdu. To teprve uvidíme.

Zvěděli jsme také, že předmětem jednání bude i politická orientace, vyjádřená v Akčním programu, otázky občanských svobod a práv, otázky svobody slova a cenzury. O tom jsme však nepřemýšleli pouze my, členové nového orgánu strany.

Jednání delegace trvalo 4 dny a lidé měli dost času o tom přemýšlet. To, že jednání trvalo 4 dny, svědčilo o tom, že nebylo lehké, že došlo ke kontraverzím. Naše původně malá delegace, která v čele s prezidentem Svobodou odletěla do Moskvy v pátek ráno, se postupně rozšířila o řadu lidí, které tam žádné demokraticky zvolené orgány nevyslaly a kteří zastupovali v podstatě sami sebe. Ještě před zveřejněním komuniké o průběhu jednání v Moskvě se všude hovořilo o tom, k jakým dohodám dojde a lidé byli v nejistotě, aby se zase o nás nejednalo bez nás. Množil se počet prohlášení a rezolucí, ve kterých jak organizace strany, tak i celé pracovní kolektivy prohlašují, že by nepřijaly dohodu, která by legalizovala přítomnost vojsk na území republiky, omezila svobodu slova a ostatní občanská práva, neuznala výsledky jednání a voleb XIV. mimořádného sjezdu strany, omezila nebo znemožnila realizaci Akčního programu.

Ríká se, že ráno je moudřejší večera. V ranních hodinách se vrátila moskevská delegace do Prahy a jeden z jejích členů, B. Šimon, vedoucí tajemník městského výboru KSČ v Praze, brzy ráno přijel do vysočanské Pragovky s pozváním, abychom se dostavili na Hrad, kde by s námi chtěli mluvit soudruzi, kteří se právě vrátili z Moskvy. Přitom mě stručně informoval o jednání v Moskvě. Jel se mnou R. Horák. Na třetím nádvoří Hradu jsme potkali F. Kriegla. Procházel se sám před vchodem do budovy s rukama za zády. Pozdravili jsme se. Na otázku "Jak se ti Daří, Františku?" jen pokrčil rameny. Zeptal jsem se ho: "Budeš tam také?" Měl jsem na mysli rozhovor, kvůli kterému jsme přijeli. Zavrtěl hlavou, že ne. Dlouho jsme spolu nemluvili. On již věděl, že je mimo politiku, a že se sním dále nepočítá. Jako jediný nepodepsal moskevské komuniké a protokol jednání. Já jsem to ještě nevěděl. Ale vycítil jsem to z toho, že se na nádvoří prochází sám a že nebude přítomen jednání. To byl první výsledek moskevských dohod, se kterým jsem se setkal. Jaké budou další?

V přízemí budovy jsme se uviděli s J. Smrkovským. Dubček tam v této chvíli nebyl, ani Černík. Se Smrkovským jsme se objali. Byl rozrušený a unavený. Pravděpodobně předpokládal, že jsem již částečně informován B. Šimonem o tom, co se v Moskvě dělo a jaké jsou výsledky. Proto mě asi hned a bezprostředně položil otázku: "Co myslíš, zradili jsme?" Na to nezapomenu. Nezapomenu ani na prostředí, ve kterém ji položil, ani na výraz jeho tváře. Tato otázka mě překvapila. Tak hned a na ostro? Co by rád slyšel? Chvilí jsme mlčeli a pak jsem mu řekl asi toto: "Josefe, /předtím jsem ho vždy oslovoval soudruhu Smrkovský; snad jsem ho tak teď oslovil kvůli závažnosti otázky, snad proto, že i on mě oslovil křestním jménem/ já jsem tam s vámi nebyl. Nevím pořádně, co se tam všechno dělo a jak to bylo těžké. Nemohu a nechci soudit. O tom, či jste zradili nebo ne, asi nebude rozhodovat jen váš podpis, ale především to, jak to chcete a budete dělat v budoucnosti. Podle toho vás budou posuzovat všichni". Sedli jsme si a J. Smrkovský stručně vyloučil, co tam dohodli. Nešlo samozřejmě o komuniké. Komuniké, i když je velmi významné, jak tím, co tam je, tak i tím, co tam není, přece jen nevyjadřovalo žádnou dohodu. Proto jsme příliš o komuniké nehovořili. Josef Smrkovský začal hovořit o dohodách, tedy o protokolu jednání, který měl 15 bodů a ve kterém se čs. strana zavazovala k řadě opatření. Hovořilo se mu velmi těžko. Zejména o tom, že podepsali i nesouhlas s konáním mimořádného sjezdu, že neuznali jeho výsledky, včetně voleb do ústředních orgánů. Řekl, že to byl jeden z ústředních bodů jednání. A že sovětská strana a osobně L. Brežněv nechtěli v žádném případě připustit právoplatnost tohoto sjezdu.

V dalším Smrkovský charakterizoval jednotlivé body dohody. Tak jsem se dozvěděl, že se na jednání v Moskvě zavázali, že nedopustí odstranění z funkcí /nebo dokonce represálie/ těch činitelů a pracovníků strany, kteří bojovali za upevnění pozic socialismu, proti antikomunistickým silám, za přátelské

vztahy k Sovětskému svazu. Tak moskevský protokol předem chránil všechny ty, kteří se prohlásili nebo ještě prohlásí za zdravé jádro strany, jež v boji proti tzv. kontrarevoluci pozvalo na pomoc cizí vojska do naší země.

Měl jsem k tomu, co říkal Sarkevský několik otázek. Ovšem na tyto otázky v této chvíli stejně nemohl nikdo odpovědět. Na ty jsme mohli odpovědět jen společně.

Totíž všechno to, o čem v Moskvě jednali a co dojednali, nás zavazovalo všechny. Týkalo se nás všech. Ať jsme s tím souhlasili nebo ne. Vyvstala tak před námi hora problémů. Jejich řešení spočívalo především na těch, kterým národ důvěřoval. Spočívalo také na stranickém vedení, které bylo zvoleno na vysočanském sjezdu a které mělo v tuto chvíli nespornou autoritu a důvěru. Toto vedení však nebylo moskevskými dohodami známo. Přesto muselo v dalších dnech sehrát svou politickou úlohu do konce.

Ti druzí vlastně nemuseli dělat nic. Mám tím na mysli ty, kteří se anonymně prohlásili za zdravé jádro strany, za realisticky smýšlející politiky, za ty, kteří na sebe vzali odpovědnost a pozvali vojska k nám na pomoc při potlačení kontrarevoluce. Ti mohli teď jen vyčkávat. Své karty v této hře již vynesli. Zatím se sice prohráli, ale v dalším kole, které teprve začínalo, si mohli pro své falešné karty bez zábran ostentativně a před očima ostatních sahát do rukávu. Kdo jim v tom může bránit? Byli pod ochranou moskevských dohod. A žádná vůle lidu nebo členstva strany je v jejich mocenských pozicích nemohla ohrozit. K tomu, aby to mohli dělat, si dokonce upravili pravidla hry. Karty vynášeli oni. Ti ostatní se mohli už jen bránit. V tomto okamžiku byla také potvrzena stará pravda, že žádná cizí moc na obsazeném území nemůže natrvale prosadit svou vůli bez spolupráce s určitou částí občanů, kterou na oplátku pozdvihne do určitých mocenských pozic a v těchto pozicích ji bude chránit. Porota k základnímu strategickému cíli vstupu vojsk 21. srpna patřilo i vytvoření orgánů a institucí, které by na sebe takovou povinnost vzaly. To se díky

odporu občanů, odporu strany a konáním mimořádného XIV. sjezdu nepodařilo. Revoluční dělnicko-rolnická vláda se sesypala. Přestě nemohla vzniknout. Ani ve straně nemohly převzít moc žádné samozvané skupinky. I přes přítomnost vojsk a všestrannou podporu, kterou jim poskytovaly diplomatické a jiné orgány SSSR, se "zdravým silám" ve straně nic takového nepodařilo uskutečnit. Zabránil jim v tom mimořádný XIV. sjezd a spontánní lidový odpor, se kterým nepočítali.

V tomto okamžiku jsme si však nedělali žádné iluze o tom, že když se takové pokusy nezdařily až dosud, že se nebudou v neďaleké budoucnosti sice ve změněných podmínkách a určitě s jinými lidmi a také jinými politicko-taktickými prostředky opakovat.

Bylo také zřejmé, že k tomu musí dojít především ve straně. To se také v období normalizace skutečně stalo.

Upřímně řečeno, to, co jsem slyšel od J. Smrkovského, nebylo nic dobrého. Obával jsem se, že všechny tyto věci nejen nepřijmou naši občané, ale především že je nepřijme členstvo strany. Těch 6 dnů od vstupu vojsk totiž dokázalo něco, co by nedokázal vymyslet žádný generální štáb. Postavili se na odpor vojenské moci beze zbraní, bez provokací, vyzbrojeni pouze svou uvědomělostí, klidem, a rozvahou, hrdestí, nezmarnou vynalézačstí, obětavostí a statečností. Velikou solidaritou a důvěrou a vírou ve spravedlnost své věci. V tomto okamžiku vlastně vyhráli to podstatné. Obhájili se funkcí v ústavních orgánech i ve straně všechny ty, kteří byli předtím zatčeni. Uhájili tím své právo suverénně rozhodovat o tom, koho uznávají a koho si přejí. Dali také najevo svou vůli a schopnost vzdorovat silám, které by jim chtěli vnutit něco, s čím oni sami nebudou souhlasit. Jejich občanské sebevědomí a hrdost vzrostly. V tomto okamžiku to byli ještě hrdí, nezlomení a svobodní lidé. Sami si ukládali zákony, chování a povinnosti.

Za několik okamžiků se naše veřejnost seznámí s komuniké moskevských jednání. Protokol moskevských jednání však nebude zveřejněn. Snaž základní dohody protokolu budou řečeny nebo naznačeny v projevech Svobody, Dubčka, Černíka nebo Sarkevského, které mají být pronášeny ještě dnes odpoledne.

Po jednání se Sarkevským jsem se sešel krátce s A. Dubčkem a O. Černíkem. V tomto okamžiku jsme nemluvíli o žádných konkrétních politických, organizačních nebo kádrových otázkách. Pro mne to byl pohnutý okamžik. Vrátil se I. tajemník ÚV a já mu mohu předat funkci a složit počet za naší činnosti. Čemu ho naučil ten krátký pobyt v cizině? Naučil se lépe oceňovat lidi kolem sebe? Snaž ano. Důvěru si získal již dříve. To má v sobě jeho osobnost. Umí oslovit lidi. Má otevřenou tvář. V těchto dnech však prožil velkou osobní krizi. Ta nemohla zůstat bez následků. Bude to mít těžké, jistě mnohem těžší než dosud. Budou ho možná trhat ze všech stran. Unese to? Pro tento okamžik to bylo všechno. Věděli jsme, že přijdou další oběti a ústupky, že boj o reformy a demokratické společnosti bude pokračovat, ale již v jiných podmínkách a tak trochu se svázanými rukama.

Kolem 11. hodiny jsem odjel nazpět do Vysočan, kde mělo být zahájeno zasedání ÚV.

Konalo se v Praze ve velkém sále. Bylo zahájeno asi v 11.20 hod. Velká část slovenských členů ÚV se omluvila, protože v té době již probíhal sjezd KSS. Proto jsme navrhli, aby přítomní členové ÚV nepokládali toho zasedání za zasedání ÚV, ale pouze za poradu. Na začátku jednání jsem velmi stručně informoval o své návštěvě u soudruhů Sarkevského a Dubčka. Požádal jsem B. Šimona, aby přítomným členům ÚV přednesl potřebnou informaci o moskevských jednáních.

Šimon o tom dosti podrobně hovořil. Hovořil zejména o postojích části delegace v Moskvě ke sjezdu. Pro přítomné členy ÚV bylo nesmírně důležité to, jaké stanovisko zaujala sovětská strana ke XIV. sjezdu a k orgánům, které na něm byly

zvoleny. Dozvěděli se, že XIV. sjezd a jeho výsledky jsou podle moskevského protokolu neplatné. A že tedy podle této dohody existuje fakticky pouze ÚV, který byl zvolen XIII. sjezdem strany v době, kdy byl I. tajemníkem A. Novotný. Podpisem moskevského protokolu tak vznikla situace, že ve straně existují dva ústřední výbory. ÚV zvolený mimořádným sjezdem, který právě zasedal, a ÚV zvolený na XIII. sjezdu, který se od vstupu vojsk na našem území prakticky ani nesešel. Přitom řada vedoucích soudruhů, kteří měli nespornou autoritu a důvěru členstva strany, byla do těchto orgánů zvolena oběma sjezdy /Dubček, Černík, Sarkovský, Kriegel, Šik, Hájek, Šimon, Císař, Kabrna, Vodmloň, Slavík a další/. Moskevský protokol byl ale také podepsán lidmi, kteří naší důvěru neměli a kteří na vysočanském sjezdu nebyli zvoleni do ústředního výboru. Byli to však členové ÚV zvoleného XIII. sjezdem. Dokonce byli členy předsednictva a tajemníky ÚV. S těmito funkcionáři, s jejich postoji a politikou neseuhlasila a neměla k nim důvěru zdrcu jící část strany. Moskevský protokol je tak straně znovu vrátil. Podpisy vedoucích představitelů strany pod moskevským komuniké však vytvořily situaci, kterou nemohli členové nově zvoleného ústředního výboru nerespektovat. Vysočanský sjezd předpokládal, že dříve či později dojde k politickým jednáním mezi čs. stranou a stranami zemí, které do ČSSR poslaly svá vojska. Předpokládal, že v dalších fázích jednání sjezdu dojde ke změnám v ústředních orgánech strany.

Moskevský protokol však vytvořil takovou situaci, že jeho kategorické odmítnutí členy nově zvoleného ústředního výboru by mohlo vést k roztržce uvnitř strany, k postupné izolaci jejího progresivního křídla a k vážným důsledkům v životě celé země. To nepochybně věděli i představitelé KSSS i ostatní představitelé stran zemí, které k nám poslaly vojska. Tomu bylo nutné zabránit. Členové ÚV byli postaveni před hotový fakt; složit mandát, kterým je pověřil sjezd.

Během jednání jsme v rozhlasu vyslechli komuniké a později projev presidenta i A. Dubčeka. Vlastní komuniké bylo poměrně velmi obecné. Neobsahovalo ani důvody vstupu vojsk na naše území a nebyla v něm ani zmínka o tom, že vojska byla pozvána, aby zabránily revoluci. I přesto, že v té době ještě nebyl znám konkrétní výsledek moskevských jednání v podobě protokolu, vzbudilo komuniké svými formulacemi nedůvěru. Občané cítili, že komuniké nevyjadřuje vše, o čem se v Moskvě jednalo. Výsledek moskevských jednání považovali za diktát, který naši představitelé podepsali pod nátlakem. To se v zá-
pětí projevilo ve stanoviscích a rezolucích různých občanských kolektivů a stranických organizací. Znovu se v těchto rezolucích dožadují právoplatnosti XIV. sjezdu /aniž v té době ještě věděli, že hlavním bodem moskevských dohod je neuznání jeho právoplatnosti/. Požadovali, aby XIV. sjezd pokračoval ve svém jednání. Požadovali, aby se znovu sešel a ke vzniklé situaci zaujal stanovisko. Ocituji pouze část z rezoluce zaměstnanců n.p. Elektropřístroje v Modřanech, kde se uvádí: Žádáme naše představitele, aby nás otevřeně a pravdivě informovali o průběhu i podmínkách vzešlých z moskevských jednání. - naše národy si to za týden statečného a rozvážného postoje plně zaslouží. Plná informovanost o tom, co bylo a o přijatých závazcích nám ulehčí chápání toho, co přijde. S rozhořčením přijímáme, že pod moskevským komuniké jsou podepsáni i lidé, kteří ztratili právo nás zastupovat. Za jedině oprávněné představitele považujeme ty, které zvolil legální XIV. sjezd KSČ, za jehož dosavadní výsledky se plně stavíme. Požadujeme, aby pokračovalo jednání XIV. mimořádného sjezdu. Podepsání CZV KSČ, vedení podniku, závodní výbor ROH". Podobná prohlášení a stanoviska se po zveřejnění komuniké hodinu od hodiny množila.

Debaty ke zprávě B. Šimona byla velmi bouřlivá. Bylo vysloveno mnoho názorů na to, jak dále postupovat. Odpoledne jsem měl krátký projev. Řekl jsem v něm asi toto: "Záruky našeho budoucího vývoje nejsou podle mého soudu žádné nebo

velmi malé. Budou postupně růst podle toho, jak se bude rozkládat politický systém, který k nám vojska poslal. To, co může zbavit stranu akceschopnosti, je jen jedna věc. To je to, jestliže komuniké pochopíme my i lid jako zradu našich představitelů. Pak by došlo k rozkladu strany. Porážka sama o sobě je krutá věc. Ale porážka ještě neznamená ztrátu cit. Jestliže vedoucí soudruzi neztratí tvář, budou otevření před celou stranou, pak si strana může zachovat autoritu i v situaci porážky. Aby mohla zachovat svou autoritu, musí se orientovat zhruba na tři věci. Zachovat a uchránit kádry, které jsou s to dále udržet orientaci strany na demokratické reformy. Dále je třeba zachovat instituce, to je především stranu, její jednotu a pak politický systém, který by umožnil demokratické působení strany ve společnosti. Aby se udržely všechny ty hodnoty, které v posledních měsících a dnech vznikly, je nutné orientovat stranu na všechny, byť i malé šance našeho vlastního demokratizačního rozvoje.

Součástí moskevského protokolu byla dohoda, že XIV. sjezd strany bude odložen a znovu svolán až po normalizaci situace ve straně a v zemi.

Odpoledne na zasedání ÚV přišel i Smrkovský. Podobně jako Šimon osvětlil podmínky jednání v Moskvě, jeho průběh a výsledky. V této fázi bylo jednání pro tento den přerušeno.

Mimořádný 14. sjezd strany, konaný 22. srpna 1968, byl později v období normalizace nazýván sjezdem samozvanců, sjezdem, který měl provést převrat ve straně v zájmu pravicových a oportunistických sil. Tento sjezd byl anulován tzv. moskevskou dohodou, podepsanou 26. srpna 1968 v Moskvě.

Vznikla tak otázka legitimacy sjezdu. Při jejím posuzování je nutno vycházet z těchto skutečností:

1. mimořádný 14. sjezd KSČ byl svolán původně na 9. září, byl připravován stranickými orgány, byly uskutečněny řádné volby delegátů na krajských konferencích strany. Vstup vojsk, který vzápětí vedl k zatčení části předsednictva ÚV, jehož někteří členové byli současně předsedy vrcholných státních orgánů, tj. vlády a Národního shromáždění, znemožnil řádné

pokračování v přípravě sjezdu a znemožnil jeho konání ve stanoveném termínu.

2. vstup vojsk se uskutečnil bez vědomí ústavních orgánů, bez vědomí prezidenta republiky, bez vědomí prvního tajemníka ÚV KSČ. O tom svědčí řada prohlášení, které tyto orgány po příchodu vojsk zveřejnily.

3. vstup vojsk byl spontánně odmítnut čs. občany.

4. vstup vojsk byl doprovázen pokusem vytvořit nelegální revoluční dělnicko-rolnickou vládu a revoluční tribunál s cílem nahradit dosavadní ústavní orgány, zvolené podle platných čs. zákonů.

5. Vstup vojsk byl odmítnut většinou komunistických a dělnických stran jako akt odporující principům internacionalismu a suverenních vztahů mezi stranami a státy. Také větší na vlád tento vstup charakterizovala jako porušení norem mezinárodního práva.

Za těchto dramatických okolností, které byly KSČ vnuceny zvenčí, zdrcující část organizací strany a stranických orgánů spontánně požadovala okamžitě svolat sjezd. Proto legitimita tohoto sjezdu je především politickou otázkou a nikoliv otázkou procedurální. V politickém slova smyslu byl sjezd plně legitimní, byl vnitřní záležitostí Komunistické strany. Skutečnost, že nebyl dodržen původně určený pořad jednání sjezdu, je z tohoto hlediska naprosto vedlejší. Program jednání sjezdu byl vynucen okolnostmi, na něž bylo nutno okamžitě reagovat. Způsoby projednávání problémů na sjezdu stanovili delegáti sami. Bylo to jejich právo.

To znamená, že dokumenty a výsledná jednání sjezdu, přijaté sjezdem, byly plně legální.

Středa 28. srpna 1968

Ve středu jednání ústředního výboru pokračovalo. Já sám jsem již na tomto jednání nebyl. Zůstal jsem na Hradě, kde jsme s dalšími soudruhy, Mlynářem a Dubčekem jednali o východiscích a dalším postupu strany. Na pořadu bylo mnoho problémů. Obnova práce sekretariátu ústředního výboru, vztah k vysočanskému ústřednímu výboru strany a podobně. Již v Moskvě při podpisu moskevského protokolu, který obsahoval neuznání výsledků XIV. sjezdu strany, uvažovali někteří soudruzi o možnosti kooptace části zvolených soudruhů vysočanským sjezdem do ústředního výboru. Uvažovali o reorganizaci a doplnění předsednictva strany. K této myšlence jsme došli nezávisle i ym. Proto dohoda o kooptaci některých delegátů XIV. sjezdu do ústředního výboru nebyla obtížná. Dubček hovořil o tom, že myšlenka kooptace byla pronesena v Moskvě před L. Brežněvem. Brežněv prý nakonec s takovou reorganizací ÚV souhlasil.

Dohodli jsme se, že do reorganizovaného ÚV bude kooptováno přibližně 30 soudruhů a soudružek. Návrhy na kooptované členy ÚV provedou krajské výbory strany. Dubček v té chvíli navrhl, abych se stal členem budoucího předsednictva a tajemníkem ÚV. Odmítl jsem to jako nereálné. Dubček to myslel pravděpodobně vážně, protože za nějakou chvíli po telefonickém rozhovoru s Brežněvem mi řekl, že s ním projednal otázku kooptace do ÚV a že Brežněv se sice zhrozil počtu kooptovaných členů do reorganizovaného ÚV, že on předpokládal pouze několik, maximálně 10 lidí, ale nakonec souhlasil. A pokud se týká kooptace V. Šilhána, že to naprosto odmítá. K tomu nebylo co říci. Takové stanovisko mě nepřekvapilo. Překvapilo mě pouze to, že se na takové věci ptáme v Moskvě samotného Brežněva.

Reorganizace ÚV kooptací nových členů z řad delegátů XIV. sjezdu, z nichž většina byla zvolena do vysočanského ÚV, měla posílit pozici těch rešeraních sil ve straně, které sle-

devaly demokratizaci politického života a důsledné provádění ekonomické reformy.

Dohodli jsme se také na tom, že XIV. sjezd strany, i když nebude zahájen 9. září, jak bylo původně stanoveno, musí být připraven v co možno nejkratší době. Dohodli jsme se také na tom, že v nejbližších měsících, nejdéle do konce roku, bude připraven i sjezd českých komunistů. Osobně jsem byl přesvědčen, že realizace těchto opatření v krátké době by umožnila stabilizovat poměry jak ve straně, tak v celé společnosti. Mezi tím pokračoval ve svém zasedání vyspěčanský ÚV. Jednání nebylo lehké. Jednotliví členové, kteří vystupovali zpočátku s rozdílnými názory, se nakonec sjednotili zhruba na těchto stanoviscích: Souhlasili s potřebou rekonstrukce předsednictva a sekretariátu ÚV, která by odpovídala změnám podmínek a která by byla provedena v nejbližších dnech. Dále se sjednotili na požadavku urychleného svolání XIV. sjezdu, který by projednal otázky politické situace, státoprávního uspořádání a složení vrcholných orgánů strany. Přitom požadovali takovou kádrevou politiku, která povede k odstranění kompromitovaných funkcionářů z vedoucích funkcí a pověří funkcemi ty soudruhy, kteří se v polednovém období osvědčili, mají potřebnou autoritu ve straně i ve veřejnosti.

Členové vyspěčanského ÚV tak respektovali novou situaci, která vznikla podpisem moskevského protokolu. Aby zabránili nebezpečí rozpadu strany, vzdali se svých funkcí. Dobře věděli, že zápas o demokratický socialismus tím nekončí, ale že vstupuje do nové fáze.

Sobota 31. srpna

- konalo se zasedání ÚV, které přijalo moskevské komuniké a dohody, provedlo kooptaci nových členů do ÚV, dále provedlo změny v předsednictvu strany a stanovilo další postup práce. Tím byla zakončena jedna velmi důležitá etapa našeho

vývoje a začala druhá.

Mimořádný XIV. sjezd KSČ byl odložen. XIV. sjezd se sešel až za několik let, v podmínkách, které připravila normalizační politika Husákovy vedení. To už však je jiné téma ...

únor 1988

Bohumil Šimon:

TAKOVÍ JSME BYLI

J D I
A N E D H L I Ž E J S E

Fragment vyprávění
o událostech deseti dnů,
které r o v n ě ž
otřásly světem

Nic není tak těžké,
aby se toho darebáctvím nedosáhlo.

Petronius

I. KAPITOLA

Kalný srpnový večer. Matně narudlá zář již zapadlého slunce se odráží v chuchvalcích nízkých mokvavých oblaků. Ve vysoké trávě stojí řada temných, bechratých letounů. Kolem nich shluky postav. Hranaté, v ramenou vyztužené pláště dosahují až na zem. Zaznívají útržky ruského hovorů. Tma houstne.

Co je to za obraz přede mnou? Jsem opravdu doma, v Praze, v Československu? Je srpen 1968 - osmý měsíc po legendárním lednu? Nestojím snad na břehu některé z velkých ruských řek, nejsou ty oblodné předměty válečné bárky dánských kozáků na bojovém výpadu proti krymskému chánovi? Bílých letounů, zabořena do trávy, opravdu připomínají kotvící lodi se zvednutými příďmi, položenými stožáry a s plachtami stočenými na ráhnech.

Rozsvěcují se kulaté okénka /lodních kajut?/. Monotónní hlas vyvolává: Gorjaščij užini! Z hloučků se odlepují jednotlivé postavy a loudají se za hlasem.

Plynou minuty, hodiny. Vůkol černá noc. Tmu protínají světelné přímky reflektorů volh, které sem tam křížují letištní plachy. Průzorem v levém boku pancéřového vozu lze rozpoznat přímé čáry nových budov ruzyňského letiště. Není v nich ani stopy po životě, ani světélka.

Je to opravdu teprve nacelých 24 hodin, pouhý jeden den, který uplynul od chvíle, kdy jsem vystupoval z letadla berlínského Interflugu, pomalu, nikoli bez pocitu hrdosti, procházel rozzářenými prostranmi, nachel se unášet proudem spěchajících lidí a blížil se parádní Leninovou třídou ke středu města se slastným pocitem, že jsem zase doma, v tom překrásném městě, že je to naše, naše město a že - znáte to, když se vracíte: všude dobře ...

V těch chvílích jsem netušil, že za několik hodin budou dlažbu Leninovy třídy /Leninovy od 7. listopadu 1967; předtím Kladenské/ drtit pásy tanků vojsk spřátelených socialistických zemí, rvát záhony květin, platany na nádraží I. kyjevské brigády a lípy před rozhlasem na Vinohradské ...

Že budou praskat salvy výstřelů a poteče krev nevinných lidí, že desítky obyvatel Prahy ztratí život jen proto, že v osudné chvíli stáli v dráze vypálených stíel.

Že vasele pulsující život města se zastaví, zmrtní, a Pražané, a s nimi celá země a celý svět ustrne nad činem pěti spojenců, kteří vstoupili zbrojnou silou do země šestého, do poslední chvíle z nejvěrnějších, zcela oddaného společným socialistickým ideálům. Spojence, který nesčetnými skutky prokázal hloubku svého internacionálního smýšlení, který své zájmy, tužby a cíle vždy spojoval s úkoly, zájmy a cíli světového socialistického společenství a komunistického hnutí a nerozpakoval se pro to přinášet jakékoliv oběti.

Kdo kdy odpoví na ty mučivé otázky, které v těchto chvílích vyslovil náš lid a s ním celý svět. Proč, proč se to stalo? Proč, proč, proč ... Tisíckrát vyslovené a nezodpovězené proč.

Proč byla takto pokořena a zdeptána právě tato země a právě tento lid? Lid, který po celé svoje kulturní dějiny vzhlížel k velkému ruskému národu, blízkému rodem, řečí, kulturou, jako k nejnadhjnějšmu a nejpřirozenějšmu spojení?

"Nebude v Čechách dobře, dokud se kůň donského kozáka nenapije z řeky Vltavy", napsal už v minulém století pod svůj známý obraz Mikoláš Aleš. Nesčetné ročníky školáků se dívaly na reprodukci tohoto obrazu, který visel v učebnách každé pořádné obecné a měšťanské školy. Alešův motiv jim utkvíval v paměti hlouběji a trvaleji než stíidající se portréty monarchů a prezidentů.

V roce 1968 žila v té zemi generace, která v květnu 1945 s náručím šafíku vítala sovětské vojáky v ulicích

rozjásaných měst a vesnic, a také u trosk svých domovů, na prahu partyzánských zemljansk a bunkrů, v branách koncentračních táborů vyvrácených tanky osvoboditelů.

Generace, jejíž mnozí synové a dcery zahynuli v nacistických mučirnách a jiní bojovali a umírali na frontách druhé světové války a prošli po boku sovětských druhů strastiplnou a krvavou cestu z dalekých ruských stepí až domů, na Slovensko, do Čech, do Prahy.

Generace, která uskutečnila obrovské sociálně ekonomické přeměny v zemi a s vykasanými rukávy se pouštěla do velkého a složitého díla rozvoje socialismu. Které si už nedovedle představit život jinak, než v tom společenském systému, který sama vytvořila.

Vzdávám se úlohy řadit za sebou další proč, neboť nejsem s to - a kdo je s to - na všechny tato proč odpovědět. Někteří se o to pokusili, ale s malým úspěchem. Dali možná odpověď sobě - nikoliv národu.

Vnitřek pancéřového vozu je zavalen herempádim, zmazanými plášti a nástroji. Vzduch se stává nedýchateľným. Krev v těle proudí pomaleji a stále silněji buší do spánků. A s každým úderem se z mlžné dálky zapomnění vynořuje tu ona, tu jiné dávné i novější události, milé tváře, kupí se a rovnají do jakési souvislé řady - osy. Osy uplynulého života.

Mládí, válka, politika, dobré i zlé, vzestupy a pády, ztráty a nálezy ... Je to vždycky tak, že člověk, když má na kahánku, hlavně vzpomíná? Asi ano. Dohledná perspektiva nedává žádné lékavé náměty k přemýšlení. Jak to povíдали ti páňové z revolučního výboru ministerstva vnitra, když zatýkali Dubčeky a ostatní? Že je nová revoluční vláda, že je revoluční tribunál ... Revoluce v revoluci?

Do večera budete vědět, co se s vámi stane. Dojde k exekuci teď, za minutu, za pět, za hodinu? Co na tom znění? Co má být, bude. Fatalismus někdy ulehčuje osud.

A přece to nebyl ještě úplný konec. Osa života se ještě prodloužila, ovinula se novými událostmi, vzpomínky jsou zase o něco bohatší, rozvětvenější a člověk o mnoho ...

Leč teď znova a popořádku.

II. KAPITOLA

V úterý 20. srpna, hodinu před půlnocí, mímám budovu ÚV KSČ. Vidím zářít světla v zasedací síni předsednictva a přilehlých prostorách. Obvyklý úterní řečnický turnaj s celým zapetřením, říkám si. Zúčastnil jsem se do té doby asi čtyř nebo pěti zasedání předsednictva ústředního výboru. A bohužel jsem poznal "velkou politiku" právě pokud jde o činnost tehdejšího předsednictva strany spíše jako velké bídilství. Je to zlý pocit vidět, že věci jdou špatně a nemít sílu a možnosti k tomu učinit přítrž.

K jednání předsednictva bylo vždy všechno přichystáno, jak mělo být: program, podkladové materiály, referenti, funkcionáři, kteří se měli zúčastnit projednávání jednotlivých bodů, seděli v pohotovosti u telefonů, experti byli shromážděni pro jistotu vždy několik hodin před zahájením jednání. Jenže u prvního bodu pořadu, ať se týkal čehokoliv, začalo řečnění. Ty monology by měly být vyřezány, aby lidé věděli, jaké měli tehdy starosti někteří zodpovědní soudruzi.

Poté, kdy zrušením vlády A. Novotného dostaly se věci do pohybu, nevěděli si s nimi Novotného nástupci rady. Stalo se módou, že na předsednictvo ÚV KSČ, kde se mělo hledat řešení složitých problémů, rozhodovat o předložených alternativách, přicházeli se někteří lidé hlavně vypovídat. Nejčastějším tématem bylo snášení drobných střípků o tom, co se "venku" děje - ale málo o tom, co by se mělo dít, jak na to. Hodinové projevy nebyly vzácností - a pak ještě jedno kolo a začalo svítet.

Dubček sledoval zasmušile to řečnické klání. Občas si také přisadil. Potom sebral balík neprojednaných podkladů a uložil je do skříně k hromadě ostatních, na něž se nedostalo na předchozích schůzích. Přizvání, kteří čekali často celou noc, byli odvoláni a členové předsednictva šli, každý po svém, někteří odpočívat, jiní do práce, jak kdo.

V čem byly chyby? Ve slabosti prvního tajemníka? V nesourodosti orgánu, který vznikl ze složitých okolností? Jakou roli zde hrály přehnané obavy některých lidí o funkce a prebendy, strach z hrozícího pádu z politického nebe?

Kolik orací někteří z nich už v životě odřikli o velkých vymoženostech dělnické třídy, rolnictva a pracující inteligence - a jaký děs se jich zmocňoval, když se jim zdálo, že už už vypadnou z "vejíčka" a budou muset sdílet životní podmínky ostatních lidí.

A přitom, přes občasné vpády ze strany některých publicistů, všichni zaujímalí dál své funkce. Ti, kteří byli uvolněni, pobírali plat a vyplňovali stranická rekreační střediska doma i v zahraničí. To ještě nebyla ta situace, která později nastala, kdy desítky, stovky a tisíce lidí byly násilím vyvrženy ze svého pracovního prostředí a bloumajíce ulicemi měst od závodu k závodu, od instituce k instituci, doprošovali se jakéhokoliv zaměstnání. Ale to se týkalo jiných, ne těch, o nichž jde teď vyprávění.

Strach má velké oči. Svažuje ruce a kalí rozum. Postrašení lidé vidí věci jinak, než jak je vidí většina ostatních a jak ve skutečnosti jsou. A nejhorší ze všeho je strach jako program - u politiků. Kam až je může zavést!

A nejde nakonec, říkal jsem si často, i o záměrnou sabotáž a cílevědomé umrtvování činnosti předsednictva strany? Výsledek, ať chtěný či nechtěný, se dostavil. Projevil se v nehybnosti orgánu, který měl řídit stranu v období mezi schůzemi ústředního výboru. Tato nemohoucnost vyústila nakonec v úplný rozpad předsednictva ústředního výboru KSČ one osudné noci z 21. na 22. srpna 1968.

Překonal jsem nutkání zajít do budovy a zúčastnit se zbytku zasedání. Za hodinu jsem se tam přesto ocitl. Již na chodbě jsem uslyšel zvonit telefon ve svém bytě. Obsazují nás, přijedě okamžitě, posíláme ti vůz ... Máme svolat předsednictvo městského výboru? Blázníš? Co zase máte ... zase

nějaká panika ... Ano, svolajte předsednictvo, jedu ihned ...

V ulicích na tuto hodinu neobvyklý ruch. Taxikáři houkají, zaznívá volání k pochodu na Staroměstské náměstí. Z radiopřijímačů v otevřených oknech a jedoucích autech zní zpráva o jednání předsednictva ústředního výboru.

Jdu přímo do zasedací síně. Předsednictvo se ale právě rozchází. Rychle se informuji.

Vracím se na městský výbor. Schůze předsednictva městského výboru. Řada lidí chybí, je doba dovolených. Změň názorů a námětů krystalizuje posléze ve tři návrhy, které mají být předloženy k uvážení vedení strany:

svolat delegáty sjezdu /aby ústřední výbor v těchto kritických chvílích nerozhodoval sám/,

vyhlásit generální stávku /dokud se nevyjasní, proč k nám vojska přišla/,

vydat výzvu komunistickým stranám světa /aby nám pomohly překonat vzniklé nedorozumění - mysleli jsme totiž, že vyslání vojsk do ČSSR je nedorozumění/.

Během diskuse přemítám: Lidé půjdou místo do práce na Staroměstské náměstí a budou se shromažďovat i jinde. Za hodinu, dvě, přijedou motorizované jednotky vojsk varšavského paktu. Co se stane, až se na sklonku noci sletnou s desítkami rozhořčených lidí v ulicích a na náměstích? Dojde-li ke kolizi, kde se zastaví?

Navrhuji změnit návrh na vyhlášení generální stávky ve výzvu, aby lidé šli na své pracoviště a nebude-li to možné, aby se zdržovali do příchodu vojsk doma. Zabránit kolizi, vyčkat dalších pokynů a informací. Návrh je přijat.

Upřesňuji ostatní dva body jako záležitosti výhradní kompetence předsednictva ústředního výboru. Souhlas.

Odcházím k Dubčekovi. V jeho kanceláři je část stranického vedení. Přesně: Dubček, Smrkovský, Špaček, Kriegel, Sádovský, Jakeš, Mlynář, Slovák, vedoucí I. oddělení ÚV KSČ

Filus, dále někteří pracovníci Dubčeka sekretariátu - a jiní, kteří tam neměli co dělat, ale byli tam.

Ptám se: Co bude předsednictvo ústředního výboru dělat? Dohodli jste se na nějakém postupu? Dubček: Co můžeme robiť? Domnívá se, že je třeba vyčkat příchodu vojsk. S nimi snad přijede některý vedoucí představitel KSSS a vlády Sovětského svazu.

Je mi jasné: Dubček předpokládá další konferenci - obdobu Čierné, Bratislevy. Jenže druhá strana bude mít svoje argumenty podepřeny desítkami divizí, které vstoupily do země.

Přednáším návrhy předsednictva městského výboru. Dubček myslí, že je třeba čekat a nemá chuť cokoliv podnikat.

Vracím se na městský výbor. Sdělují, že Dubček radí čekat. My ale čekat nemůžeme. Město se dává do pohybu. Pracovníci a aktiv městského výboru a obvodních výborů zabezpečují, aby se lidé neshromažďovali na veřejných prostranstvích, aby šli na své pracoviště do závodů, kanceláří, obchodů atd. Zabránit kolizi při příchodu vojsk. Protože předsednictvo je neúplné a stojíme zřejmě před složitými problémy, navrhuji svolání pléna městského výboru na sedmou hodinu ranní do budovy městského výboru. Plénium nechť projedná situaci včetně návrhu na svolání porady pražských delegátů na XIV. sjezd. Ve zbývajícím čase je třeba opatřit co nejvíce informací a vypracovat návrhy, jež by měly být případně projednány městským výborem.

Předsednictvo městského výboru se ještě vrací k nečinnosti předsednictva ústředního výboru s Dubčekem. Pověřuji mě, abych znovu šel za Dubčekem a žádal o pokyny pro činnost městského výboru.

Jdu a znovu se žáži Dubčeka: Co budete tedy dělat? Ať se alespoň shromáždí předsednictvo a sekretariát, ať funguje jako vedení ... Dubček: Dělejte ve městě opatření, která uznáte za nutná. My musíme počkat, až se sejde plénium a až přijede někdo z Moskvy.

Přijeli! Právě vstupují do místnosti: dva poručíci námořní pěchoty. Vyhlíží, jakoby přišli přímo z válečného pole a také tak jednájí.

Před budovou rachotí palba z kulometů a automatů. Vzduch se chvěje a zvoní železem. Řvou motory výsadkových letadel, vrtulníků, v dáli hučí tanky.

Tři pancéřové vozy najíždějí proti skupině mladých lidí, kteří nesou československou státní vlajku a zpívají Internacionálu.

Černá volha sovětského velvyslanectví, které pancéřáky navedla k budově ústředního výboru, se motá při chodníku. Parašutisté vyskakují z obrněnců. Stíhají do vzduchu. A do hlavy asi dvacetiletého chlapce, který padá mrtev k zemi. Zrovna pod okny Dubčeskovy kanceláře. Kamarádi smáčí čerwonomodrobílý prapor v čerstvé krvi a ustupují před palbou. Stále zpívají Internacionálu.

Po Hlávkově mostě jedou tanky a ve třech řadách obléhají budovu ústředního výboru strany. S hlavněmi do oken. Internacionální pomoc Komunistické straně Československa.

Přicházejí další lidé. Členové ústředního výboru KSČ se domáhají vstupu do budovy. Lidí stále přibývá. Mluví s vojáky rusky, a páčí z nich odpovědi na svoje otázky.

Jeden tank vyjíždí z řady a levým pásem zakrývá velkou kaluž krve na pokraji chodníku, odkud mladí přátelé odnesli svého zabitého druha. Lidé tam v krátké chvíli nakupili hromadu květin.

Někdo dal rozkaz krvavou skvrnu "vygumovat". Tankisté spouštějí levý pás. Drhne chodník a zkrvevená kamenná mozaika a rozdrčené květiny víří vzduchem. Lidé s úžasem přihlížejí.

Jeden z tankistů jde obhlédnout "dílo". Je to dobré. Místo krvavé louže zeje v chodníku mlčky jáma.

III. kapitola

Mezitím poručík námořní pěchoty obsazuje kanceláře prvního tajemníka ÚV KSČ. Všichni stát - ne u oken. Nemluvit - nebo jen rusky. Opouštět místnost zakázáno!

Dubčekovi se to nezdá. Bude si stěžovat velvyslanci SSSR Červoněnkovi. Sahá po telefonu. Poručík námořní pěchoty je rychlejší. Rázem vytrhává kabely ze zdi a hází je na podlahu.

Co to děláte, soudruhu? Víte, že jste v kanceláři prvního tajemníka ústředního výboru KSČ?

Nedělejte si legraci, odpovídá poručík.

Přicházejí další vojáci - parašutisté. Vytrhávají ze zdi přilehlých kanceláří telefonní vedení a podobně pacifikují ostatní kancelářskou techniku a podezřelé předměty.

Chvilí ještě docházejí zprávy o tom, co se děje venku. Pak už nic. Na záchod se chodí s ozbrojeným doprovodem. Rádio se nesmí zapnout. Po několika hodinách se dostavuje únavo. Kriegel si lehá na podlahu s aktovkou pod hlavou a za chvíli chrápe. Mlynář mluví s poručíkem námořní pěchoty. Voják pláče. Vytahují z knihovny Přehled staročeských dějin. Příhodná četba pro tuto chvíli.

V jedenáct přichází malý sovětský plukovník. S ním tři muži v rozhalenkách s vizáží hodně odrostlých svazáků. Později se představili jako údové revolučního výboru na ministerstvu vnitra. Plukovník čte jména: Dubček Alexander, Smrkovský Josef, Kriegel František, Špaček Josef. Půjdete s námi!

Kam?

Naše velení chce s vámi mluvit.

A co vy jste zač?

Jsem členové revolučního výboru na ministerstvu vnitra. Řídíme teď jeho práci.

Ministerstvo vnitra řídí přece vládu.

Ano, bude ho řídit, až se ustaví.

Copak nemáme vládu? Jaká nová vláda se má ustavovat?

Dělnicko-rolnická revoluční vláda.

Kde ji povede?

Soudruh Indra.

To znamená, že nás zatýkáte?

Ano.

A co s námi chcete dělat?

To se dozvíte. Do večera začne pracovat revoluční tribunál.

Čtveřice členů stranického vedení je odváděna z místnosti. Josef Smrkovský se ještě vrací a vybírá z kávového podšálku dvě kostky cukru a ukládá je do kapsy. Ví své - už tam jednou byl. Po chvíli odvolávají Jakeše. Potřebují ho prý na nějakém důležitém jednání.

Blíží se večer. Asi v půl šesté se objevuje opět známý plukovník. Sám. Bogumil Šimon. Se mnou. Naše velení chce s vámi mluvit.

Odvedí mě do vedlejší kanceláře. Několik důstojníků si mě prohlídí.

Naše velení chce s vámi mluvit. Rozumíte?

Rozumím.

Pojďte.

Sestupujeme do vestibulu. Na schodiště u hlavního vchodu do budovy zacouval obrněný vůz. Zadní krycí deska je odklopena. Lezu dovnitř po zádech a usedám s hlavou mezi kolena. Vedle řidiče sedí civilista v rozhalence. Jeden z těch, kteří zatýkali Dubčeka a spol. To mi pro orientaci stačí. Neptám se na nic.

Jedeme přes Hlávkův most směrem na Letnou. Město je vy-
lidněné. Všude vozy, tanky, zátarasy. Míjíme sovětské valvy-
slanectví. Desítky a desítky tanků kolem zdi bývalé Preiso-
vy vily. Jedeme dál. Ruzyň! Avšak známou troležnicí míjíme
bez zastávky. Směr letiště. Vůz jede přímo přes pole a za-
stavuje na pokraji rozjezdové dráhy.

Čeká se asi čtyři hodiny. S hlavou mezi koleny. Trpím
bolestivou nemocí páteře a nemohl jsem hlavu odtrhnout od
kolen, když mě vyváděli z obrněného vozu. Do přistavené vol-
hy jsem lezl jako pes. A než jsem se vydrápál po železném
žebříku do letadla - které mezitím hledali s beterkou podle
čísla - dusil jsem se krví z rozkousaných rtů a jazyka.

Proklopýtal jsem - vlastně jsem byl prostrkán - ulič-
kou mezi sedadly až na konec letadla do malého prostoru, kde
je záchod, šatna a zadní dveře. U dveří malé dřevěné stolič-
ka. Bylo mi veleno usednout na stoličku a mlčet. Tři ozbro-
jenci zaplnili zbývající prostor.

Podíval jsem se kulatým okénkem a napadlo mě: že by to
měl být pád ze letu? Četl jsem kdysi o nepříjemných pocitech,
které zažije člověk, když padá z velké výše. Vzpomněl jsem
si na to a bylo mi protivně.

Z kormutlivých myšlenek mě vytrhl příjezd auta, pravdě-
podobně sanitky. Viděl jsem, jak vytahují nosítka, zvedají
z nich bezvládné tělo a vlečou po žebříku nahoru. Mrtvý ne-
bo ztlučený? Vtom jsem zaslechl nějaké naříkání a českou
ruštinou: "Ubijte mě na rodnou zemi ..."

Moji průvodci se intenzivně rozkašleli. Kašleli pak
pokaždé, když vpředu někdo promluvil.

A už je tu další vůz. Civilista z něho vyvedený stoupá
po žebříku jakoby nic. Nepoznávám ho. Za chvíli se jde na
start a už letíme - nízko nad zemí, ale nepoznávám, kam.

Asi po půlhodině letu sedáme na letiště. Všude tma.
Auto odváží cestujícího z první kabiny, pak přijíždějí pro
druhého. Na mne čeká gazík plný vojáků. Usazují mě na podle-
hu a jedeme. Škvírou v plachtě vidím ploty a sloupy zezdo-

la nabílené vápnem. Polsko? Ukrajina?

Vytáhli mě z auta před nízkým barákem. Jdeme špinavou chodbou naplněnou zápachem z otevřeného záchodu. Vstupuji do místnosti a ejhle: za stolem sedí Dubček, hlavu v dlaních a za ním důstojník s automatem, připraveným ke střelbě.

Usedám na židli, za mnou další důstojník. Podpírá mi ústím automatu levou lopatku. Hledím na Dubčka.

Aé. Tys tu taky, Bohuš? A hned: To je svinská zima, co? Předatav si, už před půlhodinou jsem požádal o čaj a ještě mi ho nepřinesli.

Jsem rovněž pohoršen: je to lumpárna. První tajemník ústředního výboru na cestách a kde je střenický hotel Praha se svým servisem? A nezdá se ti, že jsme takhle v průšvihů?

Myslíš? ...

Otevírají se dveře a přivádějí - Černíka. Nachodící a zdánlivě mrtvý premiér přestal dělat drahoty a pohybuje se s využitím vlastní energie. Tři cestující ze zvláštního letadla jsou tedy pohromadě.

Objevuje se náš známý plukovník. Hned to bude, volám do Moskvy.

A co má být? Proč volá do Moskvy? To ještě navědí, kam s námi?

Plukovník přichází znovu asi za půl hodiny. Budeme pokračovat v letu. Vezou nás zpátky k letadlu. Sedíme pohromadě, ale tak vzdáleni, že si nemůžeme normálně povídat. Asi patnáct ozbrojených mužů s námi. Během 20 minut jsme na místě, říká plukovník.

Je asi jedna hodina. Letíme slíbených dvacet minut. Hodinu. Dvě hodiny. Jsou čtyři, půl páté. Letadlo jde k zemi. Tři a půl hodiny krát 700 nebo možné 900 kolometrů ...

Najednou mi bylo hodně zima.

IV. KAPITOLA

Vystupovat!

V ranním šeru vidím asi dvacet mužů stojících v kruhu u paty žebříku. Sestupuji. Chápe se mě několik rukou a už sedím zacvaknut na zadním sedadle volhy mezi dvěma lamželezy.

Za námi se něco děje. Dubček s Černíkem se vzali pod paži a že od sebe nepůjdou. Ať je nechají pohromadě. Plukovník jim domlouvá. Dost dlouho. Pak ho to přestalo bavit, dal povel a chlapci se vrhají na Dubčka a Černíka. Trhají je od sebe. Ale pozor! Zajatci se brání. Jenže - moc psů, zajícové smrt. Za okamžik sedí i oni slisováni jako sardinky mezi hostiteli a už se jede.

Z kólny na pokraji letiště vyjíždí nákladní vůz a osobní gazík, oba plně obsazené automaticky. Řadí se před nás. Přilíb se mi to nelíbí, ale nenapadá mi nic, co by se dalo podniknout k odvrácení příštích nepříjemností. Tak se alespoň úporně snažím proniknout očima husté kotouče prachu a zechytit nějaký nápis na směrovce. Nezjistil jsem nic, co by mi pomohlo identifikovat místa, jimiž jsme projížděli.

Pak se přestalo prášit, jeli jsme lesem, bylo to v horách a bylo po dešti. Hory se zvětšovaly a údolí se úžilo. Až bylo téměř tma.

Přijeli jsme k závorám a uniformovaný muž nás pustil dál. Zastavili jsme před nevelkým domem, asi bývalou hájovnou. Vystoupil jsem z auta. Zavedli mě do místnosti, kde byla postel, skříň a dřevé křeslo. Řekli mi, abych si sedl nebo lehl. Raději jsem si sedl. Seděl jsem celý den a celou noc. U okna, s autometem na římse, stál jeden muž, u dveří druhý.

Bylo až bolestivé ticho a nic se nedělo.

Ráno jsem vyšel z budovy k nedalekému potoku. V křoví se pohybovalo několik mužů, ale nechali mě být. Zuř jsem si

boty a ponožil nohy do chladivé vody. Vyprel jsem si ponožky a pověsil je na keř. S jídlem roste chuť. Svlékl jsem sako a košili, umyl se a trachu osušil kapesníkem. Vydrhnul jsem si zuby jedním pískem z potoka. Zlepšila se mi nálada a jako pozitivní jev jsem zaznamenal cinkot nějakého nádoby uvnitř chalupy. Ani jsem si nemohl vzpomenout, kdy jsem naposledy něco snědl. Ach ano, v úterý v poledne v Berlíně. A teď máme - středu, čtvrtek, pátek. Mohlo by se něco podávat. Podávalo se: chléb, vejce, máslo, čaj, sýr, hrušky - co sehnali v blízké vesnici.

Pak přišel šedivý soudruh. Slušný, vyptával se na plno věcí a také trpělivě poslouchal, když jsem mluvil já.

Po několika hodinách, najednou zničeho nic: Nechcete mluvit s Alexandrem Štěpanovičem? Kdo je to, ptám se. No, Dubček přece.

Vedl mě po schodech do místnosti v prvním patře. Dubček sedí u okna, v červených trenýrkách a zasmušile zírá do úzkého údolí. Pozdravím, šedivý soudruh nám nabízí procházku.

Jdeme ven, můžeme spolu mluvit, ale s Dubčkem není velná řeč. Průvodce to vidí a nabízí nám zábavu - kulačnick. Několik štauchů - jenže tohle je asi to poslední, co nás v naší situaci může upoutat.

Vypijeme čaj a jdeme do svých místností. Usedám do starého fotelu a sadím do rána. Ráno mi přivezli - kartáček na zuby. V celofénu, ještě ho mám.

V poledne jdeme opět na procházku. Přijíždí volha, vystoupí uniformovaný muž, bere si střenou našeho společníka, promluví s ním pár slov. Šedivý soudruh mě žádá, abych šel do svého pokoje. Jdu. Před vchodem do domu se ještě ohlédnu. Uniformovaný muž, ani Dubček, ani auto, nejsou vidět. Zřejmě sjeli z prudkého kopce bez motoru, že nebylo nic slyšet.

Usedám do fotelu a hledím do údolí. Minuty míjí - a v tom zazní několik krátkých slov.

Šedivý soudruh mě zve na čaj, je nějaký nesvůj a nemluví. Co se asi stalo nebo děje - s Dubčekem, s ostatními, doma, v Praze?

Opakuji svoji žádost o nějaké noviny. Nemohou vyhovět. Zvou mě na televizi. Pál hodiny běží pořád o potření kontro-revoluce v Československu. Řečníci na různých závodech Ukrajiny vyprávějí shromážděným lidem, proč bylo nutno obsadit ČSSR a lidé odhlasovávají rezoluce, že je to správné.

Jsem tedy na Ukrajině, jsou tu lesy a hory, to může být někde ...

Jdu do svého pokoje a usedám do fotelu.

Ráno u snídaně dostávám ideologické školení od jednoho ze strážců. Co jste to za lidi - kapitalismu se vám zachtělo? Pálí vás dobré bydlo, co? Vaši tátové chodili v pláštích, vy máte socialismus a nevěříte si ho ... Přichází šedivý soudruh, říká mu, aby byl zticha a posílá ho pryč.

Vycházím před budovu. Přijíždí volha. Uniformovaný soudruh, který včera odvedl Dubčka, se táže, jak dlouho potřebuji k přípravě na cestu. Krčím rameny a chystám se nastoupit do aut.

Počkat! Hospodáři, máš tam něco s sebou? Šedivý soudruh přináší v ubrousku chléb, sýr, rajčata, hrušky. A co takhle? Uniformovaný jde znovu do domu a vrací se s lahví, zabalenou v papíru. Pro případ posledního přání?

Nebyl jsem ještě nikdy v Praze, říká šedivý soudruh asi po hodině jízdy. Pozvete mě někdy "v gosti"?

Tak ta flaška nebude na poslední přání. Auto má zelenou. I vlak musí počkat. Užherod. Mukačevo. Letiště. Civilní letadlo. Posádka v řadě u schůdků. Pod křídlem stojí volha. V zadním okénku trčí ježatá hlava. Smrk.

Nastupujeme do letadla. Oba průvodci s námi. Koňak v hrdlech jen zasychel. Letadlo jde prudce nahoru a zase dolů. Moskva. Rolujeme na pokraj letiště. Stojí tam čajka -

- zvláštní úprava pro zvláštní účely.

Blaskem do města. Klakson vyklízí před námi jízdní dráhu. Budova Ústředního výboru KSSS. Jádeme výtahem, míjíme kancelář Leonida Brežněva, vstupujeme do zasedací síně politického byra. Čistou přibíráme Josefa Špačka, který si v unyvěrně právě přepočítával vlasy. Koutkem oka jsem zahlédl na jednom stole Pravdu s fotografií Ludvíka Svobody v otevřeném autě. Svoboda v Moskvě? Hm.

Usedáme tři za stolem pro padesát lidí. Ale hned zase vstáváme. Přicházejí Brežněv, Podgornyj, Kosygin, Stanogrfky.

Mluví Brežněv a pak střídavě - a chvílemi najednou - všichni tři.

V Praze byl sjezd. Nezákonný ovšem. Ale zvolil Ústřední výbor. Je teď dvojvládí ve straně. Nebezpečí, že nový Ústřední výbor bude formovat nebo reorganizovat vládu a jiné orgány. Sjezd a jeho výsledky nutno odmítnout. Musíte se od něho distancovat. Uznat ho za neplatný. Vydat v tom smyslu prohlášení.

To nemůžeme. Nevíme, co se doma děje. Napřed potřebujeme informace. Sjezd se měl stejně konat za pár týdnů ...

Můžeme vás informovat. Vojensky se akce plně zdařila. Mrtvých civilistů je pouze několik desítek, zraněných jenom několik set. Také hmotné škody nejsou velké. V zemi je celkem klid až na ojedinělé akce provokatérů. Naše armáda od vás nic nepotřebuje a nevezme, ani kousek chleba, ani masa ... Zásobujeme vojska přímo ze Sovětského svazu, z našich zdrojů.

My: nebudeme vydávat žádné prohlášení. Je tu naše delegace? Svoboda? Spojte nás s nimi. Kde je Dubček, Černík a ostatní?

V Kremli. Dobrá, jeďte tam.

V. KAPITOLA

Kremel. Pohostinské místnosti. Arciknížecí prostředí. Na stolech mísy konfet, bonboniéry, láhve, cigarety. Mezi tím porůznu roztroušeni členové vedení KSČ a s nimi část Národní fronty. Morálka pod psa.

Má se psát nějaký protokol, aby prý zase nezůstalo jen u slov.

Protokol o čem?

O tom, co se dohodneme.

Co se má dohodnout?

Celkem nic nového, jen se má zapsat, co jsme dohodli již dříve, v Čierné a pak v Bratislavě. A hlavně anulovat výsledky XIV. mimořádného sjezdu. To je nové. Nejnaléhavější. A bude to zřejmě nejtěžší úkol, který povežeme z Moskvy.

Píše někdo návrh tohoto protokolu?

Zatím ne. Poslali jsme do Prahy pro Zdeňka Mlynáře, aby nám řekl, jak to tam v posledních chvílích vypadá.

Mlynář přichází. Vypráví o situaci doma, o zahraničním ohlasu na obsazení země vojsky států Varšavského paktu, o předčasném konání XIV. mimořádného sjezdu. Líčí, jak probíhal pokus o ustavení nové "revoluční" vlády, kdo měl být čeho ministrem, apod. A jak z toho pak sešlo, protože prezident odmítl této vládě propůjčit svoji autoritu a rozpustit starou vládu.

Z řeči vyplývalo, že hlavní potíže nové "revoluční" vlády však hrozily ze střetu s vysočanským sjezdem a ústředním výborem na tomto sjezdu zvoleným.

Rozhlížím se a divím, že řada soudruhů, kteří se o členství v nové vládě ucházeli, je zde. Přijali v delegaci prezidenta republiky.

Po dalších průtežích zahajuje Černík schůzi předsednictva a sekretariátu ústředního výboru KSČ. Mají se projednat

informace z domova, vyslovit se k tomu, zda se má nějaký protokol podepisovat, nebo zda bude lepší, aby členové předsednictva a sekretariátu rezignovali na své funkce. V případě, že se nebude rezignovat, mají být určeni ti, kteří sepiší příslušný návrh protokolu za naší stranu. Dubček se jednání nezúčastní. Uklouzl v koupelně a trochu se poranil na hlavě. Také má prý zlost a truceje.

Počkat, říká smrkovský a klepe ukazovákem pravé ruky na stůl: Nejdříve, mládenci, kdo jste je pozval? Po řadě všichni odpovídají: Já ne. Indru rozbolela hlava a šel si lehnout.

Začíná rozprava. O čem šlo řeč? Sledujte. Mlynář: Národ nepřijal okupaci, ani důvody, které jsou pro ni uváděny spřátelenými zeměmi. Národ nastoupil do morálního odboje. Do čela tohoto morálního odboje se postavily závody a Lidové milice. Projevuje se jednotný názor dělnické třídy. Strana zadržuje závody před akcemi a lidi v závodech, aby nedocházelo ke střetům s vojsky. Přimísily se i živly antisovětské a antisocialistické. Strana doma viděla východisko ve XIV. sjezdu. Konal se za účasti 1 1900 delegátů. Volby byly regulérní. Strana uznává nový ústřední výbor, který je ve styku s vládou, Národním shromážděním, Ústřední radou odborů a ústředními orgány ostatních společenských organizací. Sjezd se sám prohlásil za nenormální v nenormální situaci, a proto své jednání přerušil i pokud jde o volbu. Komunistická strana Slovenska byla zastoupena 48 delegáty, ostatní se nemohli dostavit. Jako východisko ze situace vidí soudruzi doma nutnost svolat rychle pokračování XIV. sjezdu, dokončit volby /tajným hlasováním/, pak pokračovat v jednání o obsahových otázkách.

Švestka: Hnutí odporu je opravdu vlastenecké, ale přimísily se k němu i protisovětské a kontrarevoluční živly. Náladu vytváří rozhlas, jsou tam hysterické projevy, útočí se na nervy a svědomí lidí. Sílí kampaň za neutralitu, jsou výzvy ke stávkám.

Mlynář: Ústřední výbor ani městský výbor v Praze neměly dosud vliv na činnost vysíláček. Dala je k dispozici armáda a Lidové milice. Pracují tam publicisté, čtou se rezoluce ze závodů, ze stranických orgánů, národních výborů apod.

Barbárek: Také na Slovensku nejsou chápány a uznávány důvody k okupaci Československa, a to ani u členů a funkcionářů strany. Disciplinovaně se plní všechny pokyny nově zvoleného ústředního výboru, který má autoritu po celém území státu. Na Slovensku se vyskytly hlasy za rozdělení státu, ale jsou odmítány. Sovětské orgány vyhláší svůj režim v obsazených městech. Orgány KSČ a národní výbory se tomu brání a snaží se dělat dohody s velením vojsk. Vytváří se nálada vyhovět požadavku na odložení sjezdu Komunistické strany Slovenska.

Jakeš: Překvapila vysoká organizovanost uspořádání sjezdu a fungování rozhlasu. Ozývá se silné volání po neutralitě a za vystoupení z varšavského paktu, ale ústřední výbor KSČ se od toho distancuje. Rezolutně se žádá odchod sovětských vojsk. Někteří žádají jejich okamžitý odchod nebo odchod v přesně stanovených termínech. Označují se někteří funkcionáři jako zrádci jen proto, že nebyli zatčeni. Vysílá se a rozhazují letáky i proti Dubčekovi a spol.

Rigo: Soudruzi, kdo zavinil tento stav a tuto okupaci? XIV. mimořádný sjezd strany je faktem. Za ním a za novým ústředním výborem stojí už dnes krajské a okresní výbory a celá strana.

Černík: V zemi jsou cizí vojska a lid včetně dělnické třídy to nepřijímá. Naše politika od ledna přispěla k tomu, že spojenecká armáda obsadila Československo, vzala v "ochranu" vedení strany a rozvrátila činnost všech ústavních orgánů. Komunisté cítí s národem. Musí s ním cítit, jinak by se izolovali. Nejtěžší bude zjednat teď nápravu, udržet spojenecké svazky a rozvíjet dál společnost v duchu marxismu-leninismu. Jde o mocenskou záležitost. Je nutný

kompromis politiky a národa, který se setkal s tvrdou realitou, zdí, která ho dělí od vysněné svobody. Národ si bude rozbíjet hlavu o tuto zeď, ale politik tak nesmí postupovat. Musíme přijmout ještě teď opatření k realizaci závěrů z Čierne nad Tisou, Bratislavy, k usnesení plén ústředního výboru KSČ a vůbec začít realizovat naše záměry včetně kádrových otázek.

Černík: Domnívám se, že by měla být přijata následující opatření: Vláda by měla schválit prohlášení - dokument, který by byl východiskem pro další organizační a kádrové opatření. Na dokumentu pracuje soudruh Husák. K odchodu vojsk podle předběžného jednání dojde ve třech etapách. V první etapě budou stažena všechna vojska z měst a vesnic, kde mohou zajistit orgány ČSSR pořádek. Současně bude uskutečněn odchod států kromě Sovětského svazu. V druhé etapě odejdou sovětská vojska ze všech míst v republice a sousedí se na západních hranicích. Od 1. října 1968 budou v Československu jen kontingenty sovětských vojsk určené k posílení ochrany západní hranice. Ve třetí etapě dojde k odchodu všech vojsk z Československa. Bude to v té chvíli, kdy armáda ČSSR bude zase schopna plné činnosti.

Vláda musí navrhnout Národnímu shromáždění řadu opatření k uměrnění tisku, rozhlasu a televize. Organizace K 231, KAN, sociální demokracie musí být ihned likvidovány. Musíme důkladně ocenit situaci a vývoj od ledna do dneška, význam květnového pléna, extrémní proudy zprava i zleva. Pokud jde o návrh, který předložili sovětské představitelé, aby se naše delegace nyní setkala s vedoucími politiky států varšavské smlouvy, kteří přijeli do Moskvy, bude lepší, když naše delegace zůstane v kontaktu s jedním partnerem, tj. s představiteli SSSR a KSSR a oni se pak jednájí s ostatními. Ústřední Nakonec: Dubček prosí o uvolnění z funkce prvního tajemníka ústředního výboru KSČ. Žádám, aby se k tomu jednotliví členové předsednictva a sekretariátu konkrétně vyjádřili.

Piller: Vyloučeno, aby Dubček Rezignoval.

Rigo: Vyloučeno.

Černík: Můj názor je tento: buď Dubček dostane prostor pro sestavení nového ústředního výboru a realizaci politiky, nebo odstoupí - to je pochopitelné.

Švestka: Vyloučeno.

Špaček: Kdokoliv z nás odejde z funkcí, přispívá k zosílení konfliktu a nebezpečí katastrofických událostí.

Mlynář: Všechno visí na tom, aby se Dubček vrátil jako první tajemník. Jestli dohoda s ústředním výborem KSSS nedá prostor Dubčekovi, nemůžeme tuto dohodu dělat.

Lenárt: Dubček musí zůstat ve své funkci.

Husák: Dubček musí cítit odpovědnost za 14 miliónů lidí a nepodléhat vlastnímu sentimentu. Musíme národům ČSSR pomoci najít východisko z dnešní situace a dát do toho všechno. Odcházet teprve v případě neschopnosti strany a lidu s naší politikou. Jednání s představiteli zemí socialistického tábora bych a priori nemítal. Vojska mohou odejít, až bude konsolidovaná situace, a toho musíme dosáhnout, jinak po těchto krizích přijdou další. Proti mnoha věcem musíme postavit.

Barbárek: Zůstat ve funkcích.

Jakeš: Zůstat ve funkcích.

Šimon: Zatím nerezignovat. Jestli zůstaneme ve funkcích, o tom musí rozhodnout strana doma.

Mlynář: Otevřeně musíme říci, že plnění akčního programu v některých částech se odkládá. V dohodě KSČ a KSSS musí být jasně řečeno, že naše linie platí, i když některých cílů nemůže být plně dosaženo. Ale tuto naši politiku, vyjádřenou nejúplnějším akčním programem a usneseními lednového, dubnového a květnového pléna 1968 musíme mít jasně potvrzenou, také druhou stranou i s jejími závazky, jako je odchod vojsk, nezasehování do práce naší bezpečnosti apod.

Špaček: Nemůžeme převzít odpovědnost za vývoj po lednu jen na sebe. Byla složitá situace a hlavní komplikace nastaly po vstupu vojáků do země. Pokud jde o květnové plénum 1968, záleží na jeho správném výkladu: Ano, akceptovali jsme i nebezpečí zprava, ale především nám šlo o koncepci pozitivní politiky. Souhlasím s tím, aby nyní delegace ČSSR s představiteli ostatních zemí socialistického tábora nejednala.

Husák: Komunistická strana Sovětského svazu XIV. mimořádný sjezd neuznává a nikdy neuzná. Pokud jde o Slovensko, ústřední výbor KSS neuznává nový ÚV KSČ zvolený ve Vysočanech. Není pravda, že delegáti KSS byli zadrženi cestou na sjezd. Nebyli tam prostě vysláni, protože ÚV KSS nedal pokyn k jejich účasti na sjezdu. KSS konala kdysi sjezd za povstání, ale regulérněji. Tento sjezd zvolil celostátní ústřední výbor, ale bez plné účasti delegátů ze Slovenska.

Mlynář: Zřeknout se XIV. sjezdu a na něm zvoleného ústředního výboru znamená zřeknout se té strany, která je nyní doma v činnosti.

Lenárt: Volby ústředního výboru neproběhly regulérně. Volilo se aklamací místo tajného hlasování.

Švestka: Pokud jde o XIV. sjezd, jsem na stanovisku s. Husáka.

Mlynář: Soudruzi, nemůžete přece popřít, že XIV. sjezd započal ...

Špaček: Sovětským soudruhům jde zejména o nově zvolený ústřední výbor. Měli bychom svolat členy ústředního výboru, zvolené na Vysočanech, podle jednotlivých krajů a přesvědčit je, aby netrvali na svém zvolení. Sjezd konat podle potřeby buď k obsahovým otázkám, nebo jen ke kádrovým otázkám - v tom případě co nejdříve.

Černík: Zasedání delegátů XIV. sjezdu znat za dobrou snahu, ale nikoliv za řádný sjezd. Zejména nelze uznat nově zvolený ústřední výbor. Šlo o sraz delegátů XIV. sjezdu v mimořádné situaci. Nebyly regulérní tajné volby, do příštího sjezdu nechť pracují dosavadní orgány.

Potom se ještě shromáždění činitelé vyslovili k námětu sovětských soudruhů, aby otázka dvojvládní ve straně byla řešena případně kooptací některých delegátů XIV. sjezdu do střežného ústředního výboru. Návrhy měly padat krajské výbory podle klíče stanoveného ústředním výborem. Všichni byli pro toto řešení, podrobnosti a postup měly být dohodnuty doma a realizovány na nejbližší schůzi pléna ústředního výboru KSČ.

Pokud postrádáte mezi jednejičimi některá známá jména, hned podám vysvětlení: Indru bolela hlava a ležel, Bilak někdy chodil a něco zajišťoval, Kolder byl v Praze a pracoval v budově ústředního výboru KSČ, Kriegel byl v izolaci. Dubček měl natlučenou hlavu. Čísar byl doma - kdesi v Čechách, - v ilegality. Slavík byl ve Vysočanech, Sádovský v Praze nebo v Bratislavě. Zapomněl jsem na někoho? Jestli ano - ať promine.

VI. KAPITOLA

Po půlnoci schůze předsadnictva a sekretariátu ústředního výboru KSČ skončila. Beru od Černíka poznámky z předběžných jednání a dostávám pokyny: Žádné filozofování, žádný úvod. Seřadit závěry předběžně dohodnuté se sovětskými soudruhy do bodů - bude jich asi patnáct. Hned nechat překládat do ruštiny.

Ono se říká: sepiš do patnácti bodů, na čem jsme se dohodli. Jenže člověku se dare na mysl všechno, co tomu předcházelo. Nevyslovitelná zmařilá pocítů. A místo bodů 1 - 15 rostou na papíru řádky, které nedíktuje chladný rozum. Je to výpověď o tom, co jsme chtěli, o čem jsme usilovali ... Byl vojenský zásah jediným východiskem? Co se tím spravilo, co zničilo a co už se spravit nedá ...? Ať pokračuje XIV. mimořádný sjezd, ať vojska odejdou, všechno se musí vysvětlit ... Vedení KSČ a vláda republiky musí ovšem pracovat také jinak, účinněji než dosud.

Překládá se paralelně do ruštiny. U třetí nebo čtvrté stránky jsem z psaní vyrušen. Volají mě. Kdo to napsal? Vždyť je to ultimatum! Kladete nám podmínky, jako byste obsadili Sovětský svaz. Takhle se nedohodneme. Text protokolu napíšeme my a vy ho dostanete k vyjádření.

Bylo toho řečeno ještě víc, avšak zůstaňme u podstatného. Pro jistotu jsme pokračovali ve formulování naší verze protokolu podle pokynů, které jsme dostali od prezidenta a Černíka.

Během pondělí pokračovala práce na obou stranách, přerušovaná poradami naší delegace a rozhovory s představiteli KSSS. Večer mohlo být zahájeno jednání o definitivním znění protokolu.

Z každé strany byla jmenována tříčlenná komise. Za KSČ Husák, Mlynář, Šimon. Za KSSS Kosygin, Suslov, Ponomarev. Jednání se zauzlovalo zejména u pasáží hodnotících situaci u nás po lednu 1968 a pak u odstavců o dočasném pobytu a odchodu spojeneckých vojsk z Československa.

Posléze byly vypuštěny zmínky o kontrarevoluční situaci v ČSSR před 21. srpnem. Byly dohodnuty zásady úplného odchodu vojsk po etapách. Leccos jiného bylo upraveno tak, že protokol nebyl podoby, v jaké jsme si troufali ho přivést domů a upřímně se vzít za splnění úkolů, které obsahova.

Pravda, zůstala tam otevřené místo. Doba jednotlivých etap odchodu vojsk varšavského paktu měla být upřesněna později na zvláštním jednání delegací obou zemí, jež se měly setkat na nejvyšší úrovni. Předpokladem bylo splnění některých závazků z naší strany - na prvním místě anulování výsledků vysočanského sjezdu. /To se stalo 31. srpna 1968. Jednání o dočasném pobytu a úplném odchodu vojsk se konalo v Moskvě začátkem října 1968. Termíny definitivního odchodu vojsk nebyly v uzavřené smlouvě uvedeny./

Pracovní skupiny skončily svoji práci a bylo svoláno plenární zasedání delegací obou stran do památného kremelského sálu, kde v Leninových dobách zasedala sovětská vláda.

Dva členové naší delegace dělali těžkosti. Kriegel odmítal cokoli podepsat /nebyl předtím přibrán k žádným jednáním/. Více komplikovala situaci Dubčekova obstrukce; že na jednání delegací nepůjde, že se neudrží a když už musí podepsat ten protokol, že k tomu sovětským soudruhům řekne své a že to může mít za následek neúspěch jednání, atd.

Co teď? Nech si dát nějaké sedativum, žádná řečnění tam stejně nemá být, odsedíš to tam a pojedeme domů. Když už jsme nerezovali, tak musíme začít pracovat, je nejvyšší čas, doma může dojít k nepředvídaným událostem ... řekli Dubčekovi někteří členové naší delegace.

Osobní lékař prezidenta Ludvíka Svobody zsofadoval. Vstříknul Dubčekovi nějakou injekci a tvrdil, že ho to uvede do pasivity nejméně na 24 hodin.

Šlo se k závěrečnému aktu. Zasedací pořádek podle hodností. Fotografování. Pár Brežněvových slov na zahájení. A půjdeme po stránkách, soudruzi, že ano.

Ano - ale.

Řekli jsme předtím Černíkovi, aby před podpisem protokolu přece jen řekl, jak to vidíme my a vůbec vyjádřil pocity velké části členů naší delegace i předpokládané mínění lidí doma.

Černík začal mluvit. Česky. Oživení v sále. Nebyl překladatel, ani žádné překládací zařízení. Někdo se pak našel a překládal do ruštiny. Brežněvovi se to vůbec nelíbilo a dával to najevo. Černík dokončil svoji řeč.

Vzrušení na protilehlé straně stolu, Odpovídat nebo ne? Brežněv: Neplánovali jsme žádné projevy. Když jste ale považovali za nutné takhle se vyjádřit - dobře. My vám odpovídat nebudeme. Nepřišli bychom nikdy ke konci. Tak soudruzi, a teď po stránkách. Kdo má připomínky k první straně, k úvodu?

Vtom je slyšet od kraje dlouhého stolu trhanou, zpočátku kokteovou řeč. Co se děje? Vykláním se z řady.

Dubček začíná řečnit. Za chvíli mluví již plynuleji. Rusky. Sál ztichnul. Nikdo asi neslyšel Dubčeka takto promluvit. Jánošík! A mluví pravdu. Svoji. Naši. Končí.

Brežněv vstává ze svého místa. Pobledlý ve tváři. Tak vy takhle? Mluví. Hřímá. Řeční výborně. A má zřejmě pravdu. Svoji.

Zakrývám si dlaněmi obličej. Co s tímhle, soudruzi? Dva komunističtí předáci vyjadřují myšlenky, které určitě každý z nich považuje za své nejlepší a pro danou chvíli nejvhodnější. Toutéž řečí - ruštinou. Ale jak propastně daleko je k dorozumění!

Jak naroubovat do myslí našich lidí Brežněvovu pravdu, a to hned teď, jako předpoklad a součást konsolidace? A jak zase Dubčkovu pravdu přiblížit sovětským lidem?

Technicky se dá spojit celý svět. Technicky se dají překlenout rozpory v politice, např. i tím, že země příslušející k určitému bloku a podezřelá z odštědivých tendencí,

se vojensky obsadí. Ale pak má a zřejmě musí nastat nějaký proces, dejme tomu proces normalizace.

Co to bude ta normalizace? Proces sbližování dvou nebo více pravd? Proces absolutizace jedné pravdy a vymýcení pravdy druhé? Nebo vzájemné pochopení, tolerance a ohled na podmínky dané zemí, mentalitu a způsob života jejího lidu v rámci obecně platných principů, na nichž je budován socialistický společenský řád?

Jakže to říkal Lenin? "A podobně jako demokratický centralismus vůbec nevylučuje autonomii a federaci, tak nikterak nevylučuje, nýbrž předpokládá, naprostou svobodu v různých krajích a dokonce různých obcí ve státě při vypracování rozličných forem státního, veřejného a hospodářského života". A dále: "Místní rozdíly a zvláštnosti ekonomické struktury, formy způsobu života, stupeň připravenosti obyvatelstva uskutečnit ten či onen plán - to všechno se musí projevit ve svéráznosti cesty k socialismu té či oné pracovní komuny státu."

Tanou mi ne myslí tyto před padesáti lety vyslovené zásady z první varianty článku "Nejbližší úkoly sovětské moci". /Upřesnil jsem citaci pochopitelně až doma podle českého vydání Spisů z roku 1962, svazek 27, str. 202-203/.

Řádky protokolu právě v místech o normalizaci bobtnají mi před očima a nabývají obřadných rozměrů. Normalizace! Znamená to uplatnění leninských zásad a norem přetváření společnosti? Nebo půjde o normalizaci v jiném, spíše technickém smyslu, čímž se rozumí typizace, unifikace, přizpůsobení určitému typu nebo modelu bez odchylek, bez tolerance ...?

Věčný úděl malého národa?

Sisyfos a jeho balvan a jeho hora ...?

Tak! A přerušujeme jednání. Je vidět, že s vámi není žádná řeč. Zůstanete tady a my si tam u nás nějak poradíme. Jdeme, soudruzi! Nebo snad chcete někde ještě něco říci? Nechce. Tak pojďme.

Brežněv odchází první, ostatní ho následují.

Tváře členů naší delegace jsou přilapeny k zelenému suknu na stolní desce. Barvou se příliš neliší. Dvojitý šok: Dubčekova řeč a odchod sovětské delegace. Zvedáme se a odcházíme do předsálí.

Někteří soudruzi projevují činnost: je třeba jít za sovětskými soudruhy, omluvit se za Dubčka, obnovit jednání - vždyť musíme domů ...

Posléze se nestor výpravy prezident Ludvík Svoboda vydává za sovětskou delegaci a přivádí ji zpátky.

Po stránkách, soudruzi! Ještě dotaz z naší strany: a máme se vůbec kam vrátit, abychom mohli začít normalizovat? Uvolníte obsezené budovy, Hrad, Strakovku, Ústřední výbor KSČ? Pokyny maršálu Grečkovi, který to jde zařídít. Jednání pak pokračuje už spíše formálně. Podpisy. Fotografování. Rozhovor. Na letiště.

A kde je Kriegl? Ten s vámi nepojede, kazil by normalizaci. Protokol nepodpsal, není vázán, bude vystupovat proti. Nechte ho tedy, nic se mu nestane. Za 14 dní ho pošleme domů.

Bez Kriegla neodjedeme. Znovu jednání. Svoboda, Husák a další se přimlouvají, aby Kriegl mohl odjet s delegací. Posléze sovětské soudruzi ustupují. Pošleme ho tedy na letiště.

Odcházíme a odjíždíme. Kriegl mezi námi není. Je prý už v letadle. Jdeme na průzkum. Ano, sedí tam a ztratil řeč.

Nástup k odletu.

Nebyly "chruščováky" dvojité ani jednoduché. Sem tam někdo zapomněl podat nebo stisknout nabízenou ruku.

VII. KAPITOLA

Tak tedy vezme protokol. Po odmítnutí naší verze byl přijat za podklad jednání návrh sovětského vedení.

Máme protokol a máme také komuniké o jednání. Protokol je tajný, nesmí se zveřejnit a v komuniké se říká, že byl podepsán protokol. Co si o tom mají lidé myslet?

Musí se k tomu něco říci. Svoboda, Dubček, Černík, Smrkovský musí promluvit k národu. Svoboda a Dubček ještě dnes.

Sedíme s Mlynářem vedle sebe a začínáme koncipovat Dubčekův projev. Píšeme téměř potmě. Hlava třeští, oční víčka se nezadržitelně svírají.

Praha. Na letišti je tma. Řada volů ze sovětského velvyslanectví a několik tater. Jedeme městem. Ještě nevíme kam.

Leninova třída. Zevaluje mě vlna nevýslovného smutku. Ranní šerovit odhaluje pustotu ulice. Všude špína. Odpadky se valí po chodnících i na vozovce. Popsané zdi domů i asfalt ulice. Zmuchlané plakáty a letáky. Sem tam přikrčená osamělá kočka nebo pes. Tanky a děla.

Zavírám oči a chce se mi umýt.

Vjíždíme do Hradu. Obležba je plná světlých rýh po tankových pásech. Hrad je uvolněn pro původní účely. Raďte vstoupit. Kancelář prezidenta. Někteří sahají po telefonu, jiní padají do křesel. Spát!

Ale to ne. Vždyť celé vedení bylo přece zavázáno, aby se zasadilo o okamžité plnění protokolu a především o zrušení výsledků vysočanského sjezdu. To je předpoklad normalizace a vůbec všeho, co se má dít dále.

Tak do toho. Za prvé: najít a přivést ty soudruhy, kteří byli zvoleni do předsednictva vysočanského ústředního výboru. Informovat je o jednání v Moskvě a získat jejich podporu při anulování výsledků vysočanského sjezdu. Za dru-

hě: svolat plénum ústředního výboru, zvolené vysočanským sjezdem, docílit ukončení jeho činnosti a přijetí myšlenky kooptace některých představitelů krajských stranických organizací, zvolených za delegáty XIV.sjezdu do starého pléna ústředního výboru KSČ podle dohody, učiněné v Moskvě.

Ukázalo se, že plénum ústředního výboru bylo už svoláno na týž den, devátou hodinu. Bylo třeba jednat bleskově. Posílají mě do Vysočan najít a přivést soudruhy. Zdeněk Mlynář mě doprovází. Smutná jízda Prahou. Složitou cestou přes bezpočet hlídek Lidových milicí do sídla vysočanského ústředního výboru. Mlynář poznamenává: Jestli tě nepověsili v Moskvě, tedy tě pověsí určitě, až jim řekneš, co jsme přivezli.

Přijeli jsme pro vás, pojedte s námi na Hrad.

Na Hradě setkání Dubček - Šilhán. Šilhán rezignuje na funkce, do nichž byl zvolen vysočanským ústředním výborem. Objímají se s Dubčkem.

Následuje jednání. Ze signatářů moskevského protokolu se ho zúčastní kromě mne Smrkovský a Špaček. Těžké vysvětlování a těžké chápání. Nakonec: pochojíme tedy prosazení závazků, které jste v Moskvě na sebe vzali, ale celé předsednictvo ústředního výboru musí přijít na zasedání pléna do Vysočan.

Celé předsednictvo tam však nepůjde. Zděšení u některých. My tam přece nemůžeme jít, nic tam nesvedeme, nás neposlechnou ... Ať tam jde těch šest, kteří byli internováni, ti mají důvěru, ti spíše pořídí.

Tak půjde těch šest. Jenže: Dubček nemůže, musí pracovat na projevu. Černík musí do vlády, Smrkovský do parlamentu. Kriegel nebude nic nikomu vysvětlovat, nepodešle protokol a nesohlasí s ním. Špačka bolí hlava od úrazu po nedávné autonehodu.

Tak znovu do Vysočan. Sám. Shromáždění v sále připomíná vroucí kotel. V očích se mi mží. Předsednická tribuna je prázdná. Přistupuje Šilhán. Zahajuje schůzi. Dává mi slovo.

Nemám kóouska psaného textu. Protokol je v trezoru u prezidenta a je tajný. Jak z toho? Reprodukují protokol zpaněťi a podávám vysvětlující komentáře. Jak jsem uměl a stačil.

Výkřiky odporu. Bouře odporu. Zredili nás! Korytáři! Tohle je okupace na věčné časy! Raději smrt než okupaci! Přival dotazů, prohlášení, připomínek.

Míjí třetí, pátá, šestá hodina jednání. Stále stojím na pódiu a přidržuji se řečnického pultu. V očích slzy a pot. Chvillemi nic nevidím, nic nevnímám. A znovu a znovu jako přival otázky, výkřiky, projevy beznaděje ... Mluví Šilhán, uklidňuje, doporučuje východiska.

Kolem druhé hodiny spěje jednání k závěru: Podřizujeme se tedy Dubčekovu vedení, nechť se provede kooptace čes-tí sjezdových delegátů do starého ústředního výboru KSČ. Náš orgán skončí dnes svoji činnost. K tomu ovšem spousta výhrad, připomínek.

To základní je však řečeno. Volí se návrhová komise, delegace k Dubčekovi, jednání se přerušuje a bude pokračovat k večeru projednáváním a schvalováním dokumentů.

Chci sestoupit s pódie, ale ani nevidím kudy. Přichází ke mně soudruh Tomsa, hutník, myslím z Kladna, vede mě kolem sálu a říká: "Nejkratší cestou domů, zalehni, čeká tě robota jak na kostele ..."

Doma jsem se zastavil. Když jsem před týdnem odcházel, chystala se žena do nemocnice a nevěděl jsem, jak ony dny přežily obě děti. Nahlédl jsem do dveří, snad jsem ani nepřekročil práh. Pozdrav, zdá se, že je vše jakž takž v pořádku. A znovu na Hrad.

Jak se všem ulehčilo. Tak to bychom měli. Mírné oživení projevili dokonce i ti, kteří jakoby ztratili v těch dnech všechn zájem o politiku. /Ó, jak zdání někdy klame./

Zastal jsem je v jedné z hodovních síní Hradu u plných mís, v jemném koňakovém operu.

Něčeho mi bylo v té chvíli velmi líto. Nikoliv té pohody a těch mís. Myslel jsem na příští dny. Kolik takových bouří, z jaké jsem se právě vrátil, mě ještě čeká, než bude dosaženo "normalizace" a soudruzi opět získají stabilitu a klid na svých křeslech, které se pod nimi v minulých měsících tak povážlivě zachvěla?

Ale není čas na meditování. Je třeba pomoci Dubčekovi s projevem. Potom schůze předsednictva k přípravě pléna ústředního výboru KSČ, jež nyní mohlo být svoláno dříve, než se původně předpokládalo - už na 31. srpna.

Na tomto plénu ještě zazněl duch polednových koncepcí, romantismus tohoto období, hazardérské healy i střízlivé projevy k situaci, projevy zoufalství a první předzvěsti nových zauzlení, nových problémů a konfliktů.

Z projevů prezidenta republiky na tomto plénu mi leccos utkvělo v paměti a mnohé jsem si zapsal. Například tohle: "Vznikla situace, že ústřední výbor strany, vláda a Národní shromáždění, to je prakticky všechny naše legitimní vedoucí orgány republiky, byly vážně ochromeny a nemohly vykonávat normálně své funkce. Zůstal jsem jediným, kdo mohl a musel rozhodovat mezi zdánlivě možnými východisky z těžké situace, v níž se lid naší země nikoliv svou vinou ocitl: buď kapitulovat a přijmout jakékoliv nabízející se řešení, což mi nedovolovaly čest a svědomí, ani moje odpovědnost před národem, kterou nezcizím, dokud budu živ /v tomto místě byl prezident přerušen silným potleskem/, nebo resignovat, což by bylo nejjednodušší; důsledkem toho by však bylo nepředstavitelné krveprolití a masakr v národě. Krve a bolesti jsem už viděl v životě dost, a proto i tuto volbu jsem odmítl."

Něda účastníků zasedání, kteří vystoupili v diskusi, se velmi naléhavě obrátila na prezidenta Ludvíka Svobodu

s prosbou o vysvětlení, co to byla ta "jakákoliv nabízející se řešení". Došlo k tomu i hodně písemných dotazů.

Prezident přistupuje podruhé před mikrofon a vysvětluje: "když byla obsazena republika vojsky států varšavského paktu, bylo jasné řečeno stranou, vládou a prezidentem: nikoho jsme k nám nepozvali; to ví celý svět. Krátce nato byla postavena otázka: Sestavit revoluční vládu v čele s prezidentem. Dovedete si představit, co by se bylo stalo v naší republice? Byli bychom viděli potoky krve a kupy mrtvol. To jsme nemohli dopustit. To jsem jim kategoricky odmítl. Vláda už byla povolána na Hrad. Já jsem nevůděl, proč; myslal jsem k jinému účelu. Abych ji jako prezident, poněvadž mám na to právo, odvolal a sestavil revoluční vládu a postavil se do jejího čela: To už jsem vám řekl, co by se bylo v republice stalo. Potoky krve, kupy mrtvol. To jsem nechtěl. Už jsem viděl mnoho krve ve svém životě a mnoho mrtvol.

Postavili jsme otázku, aby nám byli vráceni všichni ti, kdož byli zatčeni, na své místa, předseda vlády, vedoucí tajemník strany a předseda parlamentu, a abychom začali co nejdříve pracovat s řádnou vládou, s řádným parlamentem a naším ústředním výborem. Věděli jsme, že zde to nevyřídíme. Žádali jsme Moskvu, žádali, tedy ne my jsme byli voláni do Moskvy. My jsme žádali Moskvu, abychom se zodpovědnými činiteli mohli tuto otázku vyřešit. Druhý den jsme odjeli do Moskvy a tato otázka tak, jak my jsme žádali, byla vyřešena. Soudruzi, kteří byli zajištěni, byli týž den - v 16 hodin jsem mluvil se soudruhem Brežněvem a večer asi v 10 nebo 11 hodin už k nám přišli soudruh Dubček a soudruh Černík a druhý den ostatní ..."

Prezidentova slova nás vracejí k začátku našeho vyprávění. Vidíte to. Člověk se musí stále ohlížet. Ale tehdy nebyl čas na velké ohlížení. Muselo se jít do toho. Polednová politika - bez chyb a deformací: Normalizace: Ale lidi?

Ale lidé? Ten národ? Kdepak. Normalizace? Co je to?
Plno řečí, plno otázek: Co vojska, co sjezd, co volby, a
proč oni takhle na nás a proč to a proč ono ...

Sysifovské dílo. Kámen a hora.

A jak to bylo dál? To už znáte. Tlačil jsem ten kámen.
Na horu. Teď ležím pod tou horou a kámen tlačí mne.

Praha 1969

D O S L O V

Koncem šedesátých let dvacátého století stanuly naše národy opět jednou - jako už častokrát v historii - na dějinné křižovatce. Život před nás položil nemírně závažné otázky: Co dál? Jaký obsah bude mít etapa, do níž jsme vstoupili po uskutečnění základních socialistických přeměn v zemi? Do jakých úkolů se máme pustit dnes, zítra, pozítří? O jaké cíle budeme usilovat?

Komunistická strana, jediná nedílně odpovědná politická síla společnosti, je zmrštěna těžkou vnitřní krizí. Komunisté nemají čas ani síly na řešení palčivých otázek země a lidu. Zabývají se /po kolikáté už za 50 let existence strany?/ především sami sebou. S hořkostí a bolestí se dře na mysl cynický výrok někdejšího premiéra vlády přednichovské ČSR při návštěvě rumunského krále Carole v Praze. Carol: "A co komunisté, máte s nimi zajisté velké potíže?" Hodža: "Nikoliv, ti mají co dělat sami se sebou." /archív MZV/

Kam vyústí dnešní krize? Zlikviduje KSČ samu sebe jako masovou stranu všeho lidu a přetvoří se v nepřilíh početnou sektu rádobý elity? Nebo zůstane masovou a ponechá si tak schopnost realizovat svoji vedoucí úlohu především politickými prostředky, přesvědčováním, ideologickou prací, příkladem komunistů /i když bude mít vždy na zřeteli vztah politiky a moci/?!

Zestaví se síly retardace ještě tak včas, aby to mohlo být opět KSČ, které v určitém okamžiku pozvedne prapor pokroku a perspektivní politiky včetně nezbytných reforem, zřejmě postupných, a proto snad s trvalejšími výsledky ...

Budeme mít stranu pochybné "elity", vymodelovanou shora, nebo opět stranu lidu, všech jeho vrstev a především dělnické třídy, stranu spjatou s osudy národů naší země, prolautou internacionálním duchem, vyjadřující a prosazující rozvětvené zájmy lidí?

Kdo jiný než takováto komunistická strana může být nositelem socialistické a komunistické výstavby? Jen ona je tou reálnou silou, která je s to tento dějinný úkol splnit.

K tomu ovšem musí mít na svém čele a ve všech svých člancích vedení, které bude řádně zvoleno v demokratických stranických volbách. To vedení nesmí žít jen z negace politiky svých předchůdců a zbavovat stranu historie. Musí hledět dopředu, být s to zkoncipovat a uskutečnit dlouhodobou pozitivní politiku, jež povede k efektivnímu řešení úkolů dalšího rozvoje socialismu a komunismu v naší zemi.

Strana musí mít vedení, které opravdu vede /kupředu/ a ideologii, která je zdrojem taktiky a strategie při dotváření představ o komunismu a jejich postupné realizaci. Ideologií komunistické strany je tvořivý marxismus-leninismus. Ale ten se nesmí redukovat a zjednodušovat až do absurdnosti, jak se to stalo v prověřkové kampani roku 1970. Názor na vstup voják varšavského paktu 21. 8. 1968 do ČSSR - názor kladný či záporný - nikterak nemůže představovat projev zvládnutí velkého revolučního učení. Stejně tak to nereprezentuje nestydatá vulgarizující kampaň anonymů a pseudonymů zplevelující už druhý rok stránky novin i éter a svědčící o jediném - že většina těchto falešných blásetelů víry se opravdu nedostala dál než na druhou, třetí stranu oněch nudných červených knížek a ústní podání o jejich obsahu se k nim dostalo hodně zkreslené - jako při známé rekreační hře "na tichou poštu". Žádná imperialistická ideologická diverze nebyla s to za desetiletí zprotivit našim lidem marxismus-leninismus a odredit od něho zejména mladou generaci natolik, jako se to podařilo zdivočelým "propagandistům" v období po dubnu 1969.

Nejen komunisté, ale všichni lidé, kteří přijali socialismus ze svůj, se stále naléhavěji ptají: Budou se velké Leninovy myšlenky - vyříčené mimochodem před padesáti a více lety - tvůrčím způsobem dále rozvíjet, anebo se s nimi bude pracovat jen v tom rozsahu, jak utkvěly v povědomí

/nebo jak vyhovují/ několika lidem, kteří náhodou stojí na špičce strany? Bude úroveň znalostí vládnoucí skupiny znamenat současně bariéru, železný kruh svírající rozvoj lidského intelektu a potlačující přirozenou lidskou touhu poznávat nové obzory, hledat účinnější uplatnění všeobecně přijatých zásad socialistické přestavby společnosti?

Jestliže teorie a ideologie /z přinucení/ stagnuje a lidský intelekt se přirozeně rozvíjí - musí docházet ke střetům. Vývoj naráží na bariéry, vrací se odrazem zpět, často až ze výchozí pozice. Z toho je ovšem východisko: pozitivní, perspektivní politika. Toho názoru je i L. Brežněv. 13. dubna 1970 řekl v Charkově: "Mnohé problémy jsou spojeny se samou podstatou našeho růstu, s tím, že jsme vstoupili do nové vývojové etapy, které již nedovoluje pracovat postaru, vyžaduje nové metody a nová řešení. V tomto případě jsou minulé zkušenosti špatným rádcem; nového se dosáhne jen úporným úsilím a hledáním."

KSČ řeší tuto konfliktní situaci v roce 1970 tragickou čistkou svých řad. Výnosy prověrkových tribunálů, "zodůvodňující" vyloučení soudruhů ze strany, začínají zpravidla: "Přes vysoký intelekt a politický rozhled ..." Lidé inteligentní a s politickým rozhledem jsou v masovém měřítku vyháněni ze strany. Ve jménu marxismu-leninismu!!!

Vedení, ideologii a program! Vedení, které opravdu vede, ideologie, které je zdrojem taktiky a strategie, program pozitivní politiky, který je programem nejen strany, ale všeho lidu. Pak bude snad překonána ona podivná a ne-normální situace, kdy společnost, která se jednou rozhodla pro socialismus, musí naléhat na komunistickou stranu - a strana na své vedení - aby se komunistický program dovořil a ohledem na podmínky země a důsledně uskutečňoval.

Praha, 1970

Jiří Hájek :

SRPEN 1968 V RADĚ BEZPEČNOSTI

OSN

/Vzpomínky a poznámky/

Intervence sovětské armády spolu s jednotkami čtyř dalších států Varšavské smlouvy v srpnu 1968 byla pro československou společnost, převážnou část jejích členů, překvapující, otřesným úderem. Konfrontace s ní, spontánní, rozhodný a přitom nenásilný vytrvalý odpor, vedený v nesečasných variantách s obdivuhodnou vynalézavostí, stal se jedinečným příkladem projevu morální převahy fyzicky slabší, materiálně bezbranné, demokraticky vyspělé společnosti nad hrubým násilím a arogancí moci. Právem k sobě soustředil plně myšlení a citění i jednání účastníků i pozornost a obdiv slušných lidí v Evropě i ve světě. Jen jeho síla donutila interveny k jednání s československými představiteli, i když za podmínek, v nichž tato reprezentace - ostnatě tlakem interventů na zcela odpovídající ve svém složení lidovému odporu - zbavené živého a bezprostředního styku s tímto odporem podlehla velmocenskému nátlaku. V rozdílných podmínkách, v rozdílném poměru sil se tak odehrávalo dramatické střetnutí československého obrodného procesu s mocenskou přesilou interventů. Jen nepřímým odrazem v daleko méně dramatických formách probíhala v té době jednání o intervenci v Československu na půdě Rady bezpečnosti OSN v New Yorku. Vzhledem k malé prevenci orgánů OSN vůči politice velmocí mohlo mít jen určitý morální význam pro konfrontaci sil v Československu i v Moskvě. Proto také bylo již v té době spíše jen na okraji domácí i mezinárodní pozornosti. Tež při retrospektivním pohledu na rok 1968 zůstává marginálním jevem. Přesto však pro úplnost tohoto pohle-

du stojí snad za to se k němu vrátit - v širších věcných i časových souvislostech - svědectvím účastníka, jenž byl zároveň jaksi statistou v tomto epizodickém příběhu srpna 1968.

I.

Myslím, že náš obrodný proces roku 1968 byl modelovým příkladem, ilustrujícím Marxův postřeh o vzniku revoluční situace v každém společenském zřízení či formaci: Na jistém stupni vývoje se produktivní síly společnosti dostávají do rozporu s výrobními poměry - pro něž ve společnosti našeho typu jsou rozhodující struktury řízení a moci. Ty se zaostávají za rozvojem produktivních tvůrčích sil staly překážkami tohoto rozvoje.

Ideologové a propagandisté "reálného socialismu" při přemítání této téze omezují její platnost pro dřívější společenské formace a vylučují ji pro společnosti sovětského typu; pokud se v nich vyskytne něco podobného, je to podle nich působením přežitků či zbytků vykořisťovatelských tříd minulosti nebo ještě spíš machinací nepřátelských agentur imperialismu. Zdá se, že jejich jistotu při tomto tvrzení dnes dost oslabuje to, co se odehrává v SSSR, kde nejvyšší stranický představitel jednoznačně poukazuje na rozpory tohoto druhu a představbu hospodářského mechanismu i celé společnosti, vyžadovanou pro řešení těchto rozporů, označuje přímo za revoluci.

Dostává-li se dnes sovětská společnost - se značným zpožděním, jak přiznává Gorbačov i současná sovětská publicistika - k uznání a pochopení tohoto rozporu, bylo jen samozřejmé, že jej daleko dříve začala pocítovat společnost československá, již po generaci průmyslově rozvinutá, s demokratickou mentalitou a živými tradicemi své politické kultury, s vysokým stupněm vzdálenosti a se společenskou

angažovaností kulturně aktivních lidí i tvůrců umění. Vznikl vlastně už tehdy, kdy Götterwaldovo vedení v ovzduší studené války opustilo koncepci "specifické, vlastní cesty k socialismu", s níž získalo ještě širokou podporu pro řešení únorové krize 1948, a vměstnalo živý organismus společnosti do mocenských struktur stalinského typu, označených za jediné odpovídající ideji socialismu. Poměrně ochota značné části společnosti k této operaci byla výsledkem prožitků Mnichova, nacistické okupace, války i osvobození, a poměrně dlouho bránila tomu, aby si naše společnost v plném rozsahu uvědomila tento rozpor. Teprve po odstranění glorioly Stalinova kultu se otevřela cesta k tomu, aby v různých polohách a relacích začalo pronikat vědomí tohoto rozporu do všech složek společnosti a přes brzdicí snahy vedení i aparátů také do samé komunistické strany.

Jeho pochopení značnou částí členstva i vedoucích představitelů zároveň s jeho odrazem v diferenciaci uvnitř strany vedlo k onomu prosincovému zasedání jejího ústředního výboru 1967, jehož závěrem bylo lednové rozhodnutí rozdělit funkci nejvyššího představitele strany a ústavní úřad prezidenta republiky. Hlubka i intenzita rozporu i zralost celé společnosti k jeho pochopení a řešení se tu projevila výrazně: Jako reakce na toto uvolnění monopolu moci - na první pohled spíše symbolické - dal se do pohybu proces obrody či probuzení občanské společnosti stavící stále zřetelněji vůči moci požadavek partnerského vztahu. Různé mocenské struktury a vrchnostenské zařízení ztrácely účinnost nebo se měnily právě v partnery společnosti a jejích složek. Měnil se i charakter komunistické strany, která se vzdávala funkce vrchnostenského zařízení nad státem i společností a svým akčním programem vyhlášovala snahu ucházet se o vedoucí úlohu ve společnosti iniciativou myšlenky i akce vůči ostatním složkám společnosti, formujícími se jako výraz její plurality. Socialistický charakter tohoto

demokratického procesu byl zcela nesporně a jednoznačně potvrzován tím, že v celém mnohotvárném společenském pohybu nebyla nikde zpochybňováno a tím méně napsádáno či ohrožováno společenské vlastnictví výrobních prostředků. Demokratické znamenalo tak výrazně prohloubení a upevnění socialismu a jeho očistění od cizích elementů i plné zakořenění v samé identitě československé společnosti,

Toto řešení základního rozporu dosavadního vývoje samozřejmě neprobíhalo bez konfliktů, daných střetáváním nového se starým, nerovnoměrností v chápání a uskutečňování toho nového. Konzervativní síly, dosavadní řídící vrstvy spolu s vlivem starého myšlení, návyků, stereotypů v různých složkách i v jednotlivcích měly tu brzdicí účinky. Na druhé straně provázely také tento proces /jako každý obdobný vývoj/ projevy netrpělivosti, slovního radikalismu - i když zdaleka nedosahujícího intenzity toho, co ve stejné době probíhalo např. ve francouzské studentské revoltě. Konformtace i konflikty u nás probíhající nebyly a to ohrozit jak obrodný proces, tak - a ještě méně - jeho socialistický základ.

Nebezpečí vyrůstalo z rozporu mezi naší společností a politickým vedením i vládami spojeneckých zemí, především SSSR. Po likvidaci chruščevovských reform a při dosažení vojensko-mocenského postavení supervelmoci, soupeřící s Amerikou alespoň ve vojenské síle, soustředilo se Brežněvovo vedení na upevňování a zajišťování existujícího stavu. Sovětské ekonomice, i když se ozývaly hlasy o nutnosti její modernizace, vystačilo ještě s extenzivními formami a způsoby svého fungování. V povědomí sovětské společnosti nejsou, jak je vidět i dnes při výzvěch k demokratizaci, zakořeněny tak silné prvky, jaké vedly u nás 1968 k rychlému oživení občanské společnosti. Napětí mezi produktivními i tvůrčími silami a strukturami moci, třebaže už existovalo, jak se dovidáme z Gorbačevových projevů, bylo potlačováno jednoznačně touto mocí. V její politice, hovořeno s dnešním generálním tajemníkem KSSS, "převládaly konzervativní

základy a setrvačnost, snaha zbavit se všeho, co se nevešlo do navyklých forem". Také "teoretické představy o socialismu zůstávaly v mnohém na úrovni 30. a 40. let. Formy organizace společnosti, jak se vytvořily právě pod vlivem těchto představ, "byly jaksi absolutizovány" /Gorbačov na lednovém plénu ÚV KSSS 1987/.

Z těchto pozic posuzovalo a hodnotilo moskevské vedení československý obrodný proces. Na podobných pozicích stálo tehdejší vedení ve Varšavě, v Sofii, v Berlíně, a k nim se s výhradami zřejmě z taktických úvah připojila i Budapešť.

U obou našich severních sousedů byla kromě ideologické ortodoxie motivem hlavně obava z kladného ohlesu "Pražského jara" ve značné části jejich obyvatelstva.

Takto vyvstál před naším obrodným procesem vážný problém, na který Dubček a jeho soudruhy upozornilo břízňové drážďanské setkání s vedoucími činiteli spojeneckých zemí /kromě Rumunska, které z pozic důsledného respektování suverenity odmítlo jednat o vnitřních záležitostech spojeneckého státu/. Jeho tíži a složitost jsem poznal zblízka, když jsem se po dubnovém zasedání ÚV KSČ ocitl na ministerstvu zahraničních věcí.

II.

Byl jsem překvapen, když před tím zasedáním v obvyklém shluku přichozích před vchodem do Španělského sálu pražského hradu ke mně přistoupil Oldřich Černík, designovaný předseda nové vlády, a oznámil mi, že právě skořčené schůze předsednictva schválila návrh na mé jmenování ministrem zahraničí. Podivil jsem se: vždyť ještě den předtím jsem projednával s Čestmírem Císářem perspektivní program práce ministerstva

Byl jsem překvapen, když před tím zasedáním v obvyklém shluku přichozích před vchodem do Španělského sálu pražského hradu ke mně přistoupil Oldřich Černík, designovaný předseda nové vlády, a oznámil mi, že právě skořčené schůze předsednictva schválila návrh na mé jmenování ministrem zahraničí. Podivil jsem se: vždyť ještě den předtím jsem projednával s Čestmírem Císářem perspektivní program práce ministerstva

ké organizace i vedoucí pracovníci nechtějí dát Davida a přímo řádně mně. Předsnictvo uznává oprávněnost jejich stanoviska.

Tento projev tendenci samosprávy přímo v ústředním orgánu správy mi připadal pozoruhodný a důvěra mých bývalých spolupracovníků z let 1955-1965 mi polichotila. /Ostatně o pár minut později v téže shluku mi Václav David, s nímž jsem už v oné době přes občasné rozdíly v názorech vycházel dobře, sdělil přátelsky, že odchází z ministerstva, a doporučil, abych to "vzal ze něj" - dnes by si na to asi nerad vzpomínal./ Přes tohle všechno jsem měl pochybnosti.

Předsavěm se mi nechtělo odjet ze školství, k němuž jsem měl úzký vztah svým původním povoláním. Právě tento úsek našeho společenského života procházel v posledních letech vývojem, v němž jakoby si početný kolektiv jeho pracovníků uvědomoval, že vzdělání podobně jako věda se na prahu vědeckotechnické revoluce stává součástí produktivních sil, stále významnější. Tato myšlenka vyjádřená v práci známého týmu akademie věd "Civilizace na rozcestí" našla značný ohlas v naší veřejnosti a zvýšila prestiž i sebedůvěru školy a učitelů. Přispěla k tomu, že naše školství v celku i jeho jednotlivé složky zvláště /zejména vysoké školy/ vystupovaly aktivněji v onom "Marxově" rozporu mezi produktivními silami a strukturami moci, vymaňovaly se z postavení služebnosti a hájily nejen své postavení, ale vystupovaly přímo jako mluvčí perspektivního vývoje společnosti. Na ministerstvu jsme se snažili touto vývoji pomáhat. Konflikty s administrativními a stranickými aparáty probíhaly ve znamení upevnění pozic školy. Většinou byly nedramatické a řešily se pragmaticky. Z této řady vybočil na podzim 1967 konflikt kolem Střehova: demonstrace studentů jako protest proti zavedení v přívodu elektrického proudu do střehovských kolejí, jejich tvrdé potlačení zásahem SNB /Jejíž vrchní vedení bylo možná znervózněno tím, že to probíhalo těsně poté, co na zasedání ÚV KSČ došlo k názorovému střetnutí mezi Novotným

a Dubčekem/. Ohlas události byl značný: nejen studenti, ale i vedení vysokých škol/ po vydání zákona o vysokých školách 1988 posílené obnovením některých prvků akademické autonomie/ velmi energicky dodécoudila policejní zásah, zatím co konzervativní skupiny se pozastavovaly nad troufalostí studentů a žádaly potrestání iniciátorů demonstrací, za nimiž spatřovaly strašidlo imperialistických agentur ... Ve střetnutí s ministrem vnitra i generálním prokurátorem, ve vyšetřovací komisi, již jsem předsedal, i v jednání předsednictva strany, jsem jsem předložil zprávu o událostech, stejně jako v diskusích s vedoucími příslušných oddělení ústředního aparátu KSČ jakoby se odrážel, symbolizoval onen "merxovský" rozpor: Energické podpory rektorů škol i studentských organizací /jež mi pochopitelně vytykaly nedostatky tvrdosti vůči "konzervám"/ i aktivní účast pracovníků ministerstva v tomto sporu udělaly ze "Strahova" jeden z aktů předchůzajících lednu 1988. Jeden sám uvolnil také ve školství energii, které se angažovaly v procesu obrody a právě v tom, co Dubček vyjádřil slovy "vrátit socialismu jeho lidskou tvář". V četných diskusích na nejrůznějších místech, v projednávání návrhů a plánů konkrétních úprav a opatření jsem prožíval radostný optimistický ruch s pocitem a vědomím, že dělám platnou účinnou práci, přispívající k tomu, aby se proces socialistické revoluce, na čas ustnulý ve stalinistických strukturách, pohnul vpřed k svému demokratickému, opravdu osvobozujícímu stadiu.

Od toho všeho se mi tenkrát v dubnu těžko odcházel. Na druhé straně jsem právě po informacích /i když neúplných/ o drážďanském jednání měl pochyby o tom, zda je v té chvíli vhodná změna v čele ministerstva zahraničí, kde se mi zdálo, že na rozdíl od velkých vnitřních změn je na místě spíše zdůraznění kontinuity - i po personální stránce. Nedělal jsem si iluze, že v takové situaci bude možná na ministerstvu zahraničí provádět velké změny.

S tímto vědomím, posíleným rozhovory s Černíkem i Dubčekem, jsem nastoupil v Černínském paláci. Ovzduší tam bylo dobré, odpovídající pochopení obrodného procesu. S vedoucími pracovníky i se stranickou organizací, prakticky reprezentující plně kolektiv zaměstnanců, jsme se rychle dohodli o tom, že naším úkolem je "krýt zěda obrodnému procesu" /tak to řekl jeden z náměstků, který později přežil "normalizaci" a dnes by se asi těžko hlásil k autorství hesla, které jsem považoval za výstižné alespoň pro nejbližší dobu/. I když jsme v Akčním programu i prohlášení vlády zdůraznili potřebu větší iniciativnosti naší zahraniční politiky zejména v Evropě a v programu práce ministerstva to rozpracovali do podrobnějších návrhů, byli jsme si vědomi priority tohoto úkolu, o níž nás přesvědčovaly denně informace ze spojeneckých zemí i ze styku našich diplomatů s kolegy odstantud, stejně jako četba tisku a jednání se zástupci spojenců v Praze, především se sovětským velvyslancem Červoněnkem.

V tomto pojetí mne utvrdil i jeden z nejzajímavějších rozhovorů, který jsem měl krátce po nástupu do funkce. V Mariánských lázních se koncem dubna konalo pugesaské sympozium k problematice mírové spolupráce. Byl jsem pověřen pozdravit jeho účastníky jménem vlády. V návaznosti na to jsem hovořil s několika zahraničními účastníky, kteří se zajímali o zahraničně politické, ale i o jiné aspekty našeho obrodného procesu. Mezi nimi byl i Henry Kissinger, jehož jsem znal jen jako čtenář některých jeho knih. Tenkrát byl ještě profesorem v Harvardu. Vyrozuměl jsem, že dost o nás ví z četby různých statí, a proto se mohl rozhovor soustředit na otázky zahraniční politiky v souvislostech současných mezinárodních problémů. Řekl mi, že náš "experiment" demokratické reformy má v USA značný ohlas: mnozí lidé, zejména z akademického prostředí, jej sledují se sympatiemi. Vládní kruhy, s nimiž má styk, mají určitou pochybnost, zde nede dost pochopení u našich sovět. přátel. Zde se mu, že to

je základní problém. Kdyby totiž toto pochopení nenslázl a Moskva se rozhodla k nějakému zákroku proti němu, bude Amerika takový postup kritizovat, ale nic proti němu nebude schopna ani ochotna dělat.

V méně přímé formě jsem to v různých poznámkách slyšel i později od různých dalších amerických činitelů - od velvyslance, různých senátorů i novinářů, kteří se přijeli dívat do Prahy, jak mi připadalo, na náš obrodný proces jako na nějakou kuriozitu. U někoho jsem cítil opravdové sympatie lidí bytostně demokratických. U jiných to bylo doprovázeno zásební nedůvěrou k socialismu, představou, že "komunistický režim" není schopen demokratické reformy, a někde dokonce jsem cítil nelibost nad tím, že se takovou reformou pokoušíme pocuchat jejich stereotypní představu o tomto režimu jako /řečeno pozdějším Reaganovým výrokem/ "říši zle". Že vládní činitelé USA přinejmenším neměli důvěru v náš obrodný proces, dovědčila mi reakce na můj námět sdělený hned při prvním setkání s velvyslancem, opakovaný pak různým oficiálním hostům z USA: Nebylo by na čase vyřešit otázku čs. měnového zlate zabraného u nás Hitlerem, zadržovaného Američany při porážce Německa a přes souhlas druhých členů tzv. tripartitní komise s jeho vrácením dosud nevydaného - přesto, že 1961 jsem jako náměstek spolu s americkým velvyslancem po dlouhých tahačích dohodl a společně s ním parafoval hotový text smlouvy, vyvažující vrácení našeho zlate náhradami ze znárodněný americký majetek u nás? V roce 1962 přiznal Dean Rusk Davidovi /byl jsem při tom s překladatel jejich rozhovor v Ženevě při zahájení odzbrojovacího "výboru 18"/, že schválení smlouvy USA zastavily pro naši podporu Kuby. Dnes snad nebrání již nic splnění požadavku, odpovídajícímu normální slušnosti a po formální stránce také dohodnutého ... Odpověď z Washingtonu nedošla. Jak známo, vrátili USA měnové zlato až "znormálovanému" Československu po mnoha letech od "Pražského jara".

Předním úkolem tedy zůstávalo upevnit svezky se spojen-
ci, především s SSSR. Domnívali jsme se, že naše důsledné

věrnost spojeneckým svazkům je nejpůsobivějším argumentem pro pochopení našich spojenců vůči tomu, co probíhá u nás. Vhodnou příležitostí k rozvinutí této argumentace byly protokolární návštěvy u mých kolegů, které jsem ohlásil hned po svém nástupu.

Gromyko mi sdělil, že mne přijme počátkem května. Odlet k němu jsem spojil na letišti s vítáním naší delegace vedené Dubčekem vracejícím se z Moskvy. Měl jsem čas hovořit aspoň krátce se Smrkovským - starým známým ještě z první republiky. Byl rozmrzen a sklíčen nepochopením, s jakým se setkali u sovětského vedení: Zahrnuli naše představitelské výčitkami všeho druhu - co všechno u nás píší novináři, jaké hesla se vyskytla na májových oslavách, nad jejichž neformálností se v Moskvě pozastavovali, jaké řeči se vedou, jaké nová sdružení a spolky připouštíme k činnosti - vše jako důkazy toho, že prý u nás je uváděn v pochobnost sám socialismus a že strana nemá věci pevně v rukou: Dubčkovu vysvětlování jako by neslyšeli, jen vyčítali, kárali hosty jako nezvedené školáky, napomínali a čekali na nějaké projevy pokání.

To neznělo zvlášť povzbudivě. Utěšoval jsem se tím, že se rozdíl od dogmatických aparátníků, kteří asi připravili Brežněvovi poklady pro jednání s Dubčekem, budu mít v Gromykově partnere vzdělané, zkušeného diplomata, znelého světa, s pochopením pro projevy demokratického ducha, jak se s ním mnohokrát setkal na západě, a hlavně se smyslem pro proporce. Zkušený vedoucí sovětského odboru ministerstva Miroš Paris i vzdělaný právník se zkušenostmi ze styků s četnými sovětskými diplomaty Vratislav Pěchota, kteří mne provázeli, spoléhali na to, že v Gromykově štábu při přípravě setkání fungují inteligentní lidé, které osobně znali. S tím vším na mysli jsem s nimi zopakoval argumentaci, již sovětské straně přednesl.

Gromyko nás přátelsky uvítal a hned po příletu pozval k jednání na MIDu /ministerstvu zahraničí/. Tato věcnost se

mi líbila. Trochu zarezilo, že bez dlouhých úvodů vyzval - trochu jako při nějaké zkoušce - k přednesení toho, co máme na srdci. Vložil jsem stručně téze našeho Akčního programu a dovezoval, že náš obrodný proces, snažící se nás dostat dál k cílům socialismu, má z našeho státu udělat také aktivnějšího, plněnějšího spojence v úsilí o mírové soužití i posílení vlivu socialistického společenství ve světě. Podal jsem pak přehled naší zahraničně politické aktivity, v níž se snažíme v souladu se spojeneckými svazky uplatňovat to, co napomáhá větší účinnosti naší zahraniční politiky.

Pozorně poslouchal, stejně jako jeho předci. Po skončení mého výkladu se omezili na několik dotazů a pak vzhledem k pozdní hodině odložili pokračování na druhý den. Zdálo se nám, že naše stanovisko přijal Gromyko bez námitek, byli jsme ochotni považovat tento úvod za pozitivní.

To byl osyl: Druhého dne dopoledne přišel hostitel s vělnou, zechmuřenou tvář, usedl proti nám a z poznámek na listu před sebou po formálním úvodu přednesl něco, co znělo jako seznam hříchů naší politiky. Připomínalo to v mnohém to, co nám na letišti vyprávěl Sarkovský. Na náš všerejší výklad prakticky nereagoval. Zahraniční politiky samé se týkalo málo - lede některé citace tisku, odůvodňující podezření, že snad chceme podobně jako Rumuni navázat styky se západním Německem v rozporu se společnou linií států Varšavské smlouvy podmiňující takový krok uznáním NDR ze západní strany. Zkončil prohlášením, že u nás "kонтрреволюция поднимает голову", a to je víc, které nemá nikoho ze spojenců nechat klidným. Zároveň dal najevo, že nežeká nějakou naši odpověď /a zřejmě ho nic takového nezajímalo, neboť měl právě ze úkol přednést něco, co odpovídalo tomu, co Brežněv řekl Dubčekovi a jeho druhům. /Prohlásil, že nyní je na programu má návštěva u Kosygina v Kremlu.

Bylo to něco jako rána palicí. Ani jsem nevěnoval pozornost cestě do Kremle, příjezdu a pracovní předsedy sovětské vlády, v níž jsem se ocitl společně s Gromykem. Kosygin byl klidnější, omezil se na několik poznámek k našim hospodářským stykům, při nichž si neodpustil výtky našemu tisku, že nepojednává o nich vždy s dostatečnou seriózností. Na mou ochranu tiskové svobody zdůraznil význam odpovědnosti. Spíš domlouval ve veru před podceňováním negativních jevů, které jsem charakterizoval jako průvodní při každém společenském pohybu, a vybídl k soustavnému styku s přítomným mlčivým Gromykem. Brzy poté jsem se s Kosyginem setkal ještě jednou, tentokrát v Praze, kde se zdržel na cestě k léčení do Karlových Var. Obávám se, že to léčení vyšlo dost zkrátka, a že hlavním cílem bylo poznat zblízka, co se děje v Praze. Vzhledem k přítomnosti vyšších stranických funkcionářů jsem vlastně dělal při tomto setkání tlumočnicka Kosyginových kritických připomínek opět vůči našemu tisku a činnosti rozličných skupin vymykajících se úloze klasických převodových pák a koleček systému striktně fixovaného stranou, i vysvětlujících odpovědi Smrkovského. Vůči nim, jak se mi zdálo, projevoval host dobrou snahu o pochopení, i když také domlouval, abychom nepodceňovali jevy, nám připadající jako průvodní a takřka přirozené a sovětského člověka udivující. Celkem však i ostatní, kteří s ním tankrát přišli do styku, měli dojem, že se sovětskými předáky Kosyginova druhu bude lze se nakonec dohodnout. /Také mne nepřekvapilo, když jsem po 21. srpnu četl ve zprávách Tenjugu, že při rozhodování o intervenci byl Kosygin - spolu se Suslovem a Šeljepinem - proti, i když jsem nikde nezjistil autentičnost této zprávy/.

Trochu lepší náladu nám vrátila účast na recepci k 9. květnu na našem velvyslanectví. Přišli jsme na ni trochu později, když už straničtí i vládní prominenti byli pryč, a dostali se tak mezi řadové hosty, mezi nimiž měli i průvodci hodně známých. Ti projevovali živý zájem o dění u nás a mnozí, zejména mladí lidé, intelektuálové, umělci

i technici, vyjednávali své sympatie s plnění úspěchů, od nichž si slibovali i příznivý vliv na vývoj u nich. Až dojemně bylo setkání se starým diplomatem Majským, jenž za války v Londýně měl úzké styky s naší exilovou vládou a přímou s Benešem. Také to připomněl z kruhu hostů, který se kolem nás utvořil a děd důrazem vysvětloval, že to, co se dnes u nás děje, je výrazem demokratických tradic a mentality, zakořeněných v naší historii. Zkončil výkřikem: "Bravo, Čechi - Gusity"!

Oběd, který pro nás Gromyko pořádal druhého dne před odjezdem, byl bez dlouhých projevů a přípitků. Ty zůstaly v rámci protokolární zdvořilosti. Zato jsem po poradě naší největší delegace pořádal, abychom se po obědě ještě na krátko setkali s hostitelem i jeho doprovodem. Tam jsem stručně a zdvořile, ale rozhodně zaujal stanovisko k jeho výtkám. Hájil jsem socialistický základ i charakter našeho obrodného procesu a konkrétně jsem ukazoval, jak naše zahraniční politika důsledně dodržuje zásady i závazky vůči SSSR a ostatním spojencům. Pozval jsem ho k brzké návštěvě do Československa, aby z vlastního pohledu poznal, co se u nás děje. Odpověděl krátce uznáním naší dobré vůle, připojil však tentokrát mírnější upozornění na potřebu čelit účinně různým negativním jevům, jež mohou poškozovat naše dobré vztahy i úspěchy naší zahraniční politiky směřující k společným cílům se SSSR. Při cestě na letiště /jeli jsme spolu v jeho autě/ ani při loučení za přítomnosti Vlastimíra Kouckého, našeho čerstvě jmenovaného velvyslance, /do nedávna tajemníka ÚV KSČ/ se k našim jednáním nechtěl vracet. Měl jsem dojem, že hlavní věcí pro něj bylo, že svým kázáním chtěl splnit úkol, uložený politbyrem, a že ho celkem málo zajímalo, co na to odpovídáme.

Vraceli jsme se se smíšenými pocity. Trpkost do nich přilila zpráva, která nás uvítala při přistání v Praze: Právě tehdy, když jsme odletěli, přistáli v Moskvě účastníci drážďanské schůzky z března - tentokrát bez českosloven-

ských představitelů. Možná, že Gromyko od rozloučení s námi pospíchal se účastnit jejich uvítání. Samozřejmě se nás novináři ptali, co o tom víme, a jak hodnotíme, že tentokrát je to bez našich. Když jsem řekl, že asi sovětští soudruzi nechtěli zbytečně tahat naše představitele k rozhovorům o problémech, které si vyřídili bilaterálně, považovali to tazatelé za málo zdařilý vtíp ...

III.

Osobním byle krátce poté návštěva jugoslávského kolegy Marka Nikeziče v Praze, kterou dobře znal, když tu byl koncem padesátých let velvyslancem. Náš vztah z oné doby byl dobrý přes to, že právě tehdy u nás probíhala druhá vlna protititovských nálad jako reakce na pokrokový program přijatý 1957 jugoslávskými komunisty. Shodli jsme se rychle prakticky ve všem. Vyjedřoval své hluboké pochopení pro potřebu demokratizace jako přirozené další etapy vývoje socialistické společnosti, a dával najevo, že i u nich je po této stránce dost co dělat. Mezi otázkami, které jsme projednávali, byla také perspektiva brzké návštěvy Tita u nás jako potvrzení toho, že náš obrodný proces také ve vztahu k Jugoslávii napravljuje chyby minulosti a obnovuje dobré tradiční vztahy našich národů.

To jen zvýšilo kontrast s postojem sovětského vedení i ostatních spojenců. Cítili jsme to po jejich moskevské schůzce v jejich tisku stejně jako v jednání s jejich diplomaty v Praze. V souladu s Černíkem i Dubčekem jsem považoval za správné v častých setkáních s našimi novináři nedramatizovat naše názorové rozdíly se spojenci a pokud možno verovat se polemik s jejich ideologickými námitkami vůči naší politice. Asi se to mnoha z účastníků těchto tiskových besed zdálo málo odvážné, oportunistické. Vystihle to ostentně vtipně Hnědkova karikatura mého pokusu tančit kozáčka se slovy "Melodie budou specificky naše". Zdálo se mi, že náš obrodný

proces je příliš vzácnou hodnotou, než aby byla vystavována zbytečným polemikám. V tom směru jsem se snažil hovořit i s přáteli či známými, blízkými činnosti KANu, K-231 i obnovené sociální demokracie. Na druhé straně jsem vůči předcitlivým reakcím spojenců hájil rozhodně tiskovou svobodu, jak ocenil i takový list jako "die Welt" nijak zvlášť nakloněný socialistické reformě u nás /máme tu při ruce jeho číslo z 18. 5. 1958 s článkem "Hajek verteidigt die Pressefreiheit"/.

Kvůtnovým zasedáním ÚV se snažilo Dubčekovo vedení odpovídat rozumně a v náležitých proporcích na obavy spojenců i domácích "konzerv" z některých tendencí přesahujících rámec Akčního programu, kterým chtělo čelit ideově, politicky, nikoli administrativním potlačováním odlišných názorů. Zároveň přesunutím termínu sjezdu zamýšleného původně na další rok vyjádřilo nutnost upevnit pozice progresivních sil ve straně samé a zkonsolidovat ji na demokratických základech.

Pro tento postup jsme našli tenkrát pochopení v Budapešti. Poznal jsem to při osobní návštěvě svého kolegy Jánoše Pétere i krátce poté jako člen delegace, jež v čele s Dubčekem a Černíkem jela do Budapešti k rozhovorům a podpisu nové smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci. Ovzduší jak při oficiálním jednání, tak při setkáních s obyvatelstvem bylo přátelské. Bylo znát, že tam mají sympatie i zájem na tom, aby se naše reformy povedly - vždyť sami v té době přikřičovali k ekonomické reformě. Jen jaksi mezi řádky jsem u svého kolegy cítil diskretní varování, abychom se nedostali příliš daleko a nezevdali záminku k zákroku podobnému tomu, co zažili 1956. Ujistil jsem ho - rovněž spíše náznaky - že i my jsme se poučili z roku 1956. I když mi nikdo tenkrát nevyčítal současně u nás publikovaný článek o Imre Nagyovi, nspověžoval jsem jej přes své sympatie k této tragické postavě za nejvhodnější odpověď na opatrně přátelský postoj Kádárova vedení vůči nám.

Podobnou smlouvu s Bulharskem jsme podepisovali již v dubnu v Praze. /Divnější smlouvy z let 1947-8, tehdy uzavřené na 20 let, ztrácely platnost a byly postupně obnovovány./

/Tehdy jsem společně s Františkem Kriegelcem jako členem před-
sednictva doprovázel Todoru Živkova do Bratislavy a poznal
jeho značně rezervovaný postoj k našemu dění, jak jej pro-
jevil ostatně snad v mírnějších formách i při jednání s Dub-
čekem. Ke konci června jsem vykonal v Sofii návštěvu u kole-
gy Ivana Baševa. Po jednání o zahraničně politických otáz-
kách a vzájemné spolupráci, v podstatě bezproblémovém, mne
Živkov přijal. Tentokrát se po úvodních bodrých zdvořilos-
tech pustil do "dvou tisíc slov". Měl jsem na toto téma už
určitou zkušenost: krátce předtím jsme na počátku zasedání
vlády společně s Vladimírem Kadlecem a Mirkou Galuškou s urči-
tým úspěchem klidili rozčilenou reakci některých konzerva-
tivnějších ministrů a pomohli pak sestavit vyvážené prohlá-
šení klidící i vzrušení "konzerv" v parlamentu. S těmi argu-
menty jsem u Živkova nepochodil. Rozhodně odsoudil dokument
a vyjádřil odmítavé podívání nad shovívavostí našeho vedení
a zejména vlády vůči takové drzosti.

Musím říci, že jsem, přes sympatie k autorovi i mnoha
signatářům a přes onu obrodu ve vládě i vůči kritice spojen-
ců /kromě nejvyšších míst v Sofii jsem ji slyšel na úrovni
velvyslanců/ nepovažoval vydání této výzvy za nejvhodnější:
progresivní lidé neměli zpotřebovat vybičky k občanské aktivi-
tě na obrodu našeho obrodného procesu. I někteří z nich -
na příklad Sarkovský - se od ní dost rozhodně distancovali.
Na druhé straně odpor proti ní oživoval a sjednocoval "kon-
zervy" doma a nadržoval kritice spojenců. Řekl jsem to ostat-
ně i několika signatářům, když jsem hned po návratu ze Sofie
byl na přátelské schůzce, kterou jako pokračování oné debaty
ve vládě uspořádal Černík v Hrzánském paláci se spisovateli
a jinými umělci a kde jsme měli potěšení sedět u stolu s Vá-
clavem Havlem a Josefem Škvoreckým a cvičit se v tolerantní
demokratické výměně velmi rozdílných názorů.

Ještě před rozruchem kolem "2000 slov" jsem měl dost
obřízle rozhovory v Berlíně. Jednání s kolegou Otto Winzerem
bylo celkem dobré - NDR v té době neměla příliš rozsáhlé za-
hraniční styky mimo společenství Varšavské smlouvy a RVHP, a

naše pomoc po této stránce našla v Berlíně kladné ocenění. Také jsme v tom směru dojednali některé další kroky, o nichž jsem si myslel, že jsou dost účinným argumentem pro pozitivní účinky "Pražského jara" v zahraniční politice. To ostatně musel uznat i Walter Ulbricht, k němuž mne poté Winzer dovedl. Kolem velkého kulatého stolu tam sedělo několik lidí - kromě Stophy a Axene jsem nikoho neznal. Po tomto uznání prospěšnosti našich vzájemných styků se do mne pustili různými otázkami na některé aspekty našeho vývoje a na jevy, které považovali za negativní /články v tisku, vystoupení jednotlivců, aktivity nekonformních spisovatelů a jiných umělců, KAN, K-231 atd. /na mě dost stručné a asi ne vždy dost pohotové a přiléhavé odpovědi navazovali polemickými výklady o něčem, co připomínalo školení ve správném marxistickém chápání a řešení otázek. Bylo toho opravdu dost. Dostali jsme se až k výuce maloburžoazních vlivů na naše dělnické hnutí jako prý základního rysu našeho "demokratismu" /vysloveno tak, aby bylo znát ty uvozovky/ - odpovídal jsem, že tento podle nich maloburžoazní demokratismus dokázal u nás čelit fašismu, který na rozdíl od jiných zemí kolem nás nám nakonec musel být vnucen cizí okupací. Myslím, že jsem si tím moc sympatií nezískal. - Ještě víc jsem je asi neježil, když jsem v odpovědi na výtky o našem posilování k Bonnu odpovídal, že dodržujeme společnou linii, ale že v politice Kiesingerovy-Brandtové vlády, zejména v postupu Brandta jako ministra zahraničí, vidíme pozitivní prvky, které je třeba studovat a využívat případně i k posílení mezinárodní pozice NDR. Vtipem náhody bylo, že po této víc než dvouhodinové disputaci mne při východu z "Haus der Ministerien" chytili novináři, mezi nimi naši, a ptali se, co říká právě probíhající návštěvě Willyho Brandta u sovětského velvyslance v NDR. Z rozpačité reakce Winzera, který mne doprovázel, jsem vyrozuměl, že tato zpráva je překvapením i pro něho a možná pro vedení SED, které asi nevidí rádo, že sovětské diplomacie bere Brandta vážněji než je milé Ulbrichtovi.

Stejně tak jsem tam nějaké úspěchy nesklidil - připadal jsem si jako při odchodu ze státnice, kterou jsem absolvoval jen tak tak "s odřenými ušima".

Začátkem července jsem se znovu dostal do Moskvy, tentokrát k podpisu smlouvy o nerozšiřování jaderných zbraní. V ovzduší poznamenaném tímto krokem k uvolňování v mezinárodních vztazích připadaly mi postoje sovětských činitelů k našemu vývoji méně tvrdé a naznačovaly alespoň záblesk tolerance.

Při zpáteční cestě jsem navštívil Bukurešť. Corneliu Manescu, můj tehdejší kolega, který byl zároveň od loňského podzimu předsedou 22. zasedání Valného shromáždění OSN /jako první představitel společenství Varšavské smlouvy - to byl další náznak uvolňování/, byl velmi přátelský v rozhovorech, které kromě bilaterálních vztahů měly/přátelsk/ právě vzhledem k této jeho dočasné funkci i širší dimenze. Přijal mne i sám Ceaușescu: očekával jsem vzhledem k tomu, co bylo známo o jeho postavení, dost formální hierarchicky strohý ceremoniel. Nisto toho mělo toto setkání velmi volný ráz rozhovoru, v němž hostitel projevoval otevřené sympatie k našemu vývoji a to nejen k jeho akcentu na naši národní specifiku, ale i k demokratickému charakteru, o němž sám začal mluvit jako o podstatném a odpovídajícím našim tradicím i stupni vývoje. Otevřené kritice ostatních spojenců se vyhnul a omezil se na vyjádření naděje, že také oni nás správně pochopí. Řekl se na brzkou návštěvu u nás k podpisu nové spojenecké smlouvy, už připravované.

Zbývalo Polsko. S Adamem Rapackim jsem se znal ze svých kolegů nejdále, již od konce 40. let. I když zprávy o stanovisku Gomulкова vedení k nám nebyly zvlášť povzbuzující, sliboval jsem si od setkání s Rapackim hodně poznatků i možná dobrých rad ze zkušeností Polska po 1956. Polská strana stále oddalovala termín setkání s odvoláním na zdravotní stav ministra. Nakonec bylo datum návštěvy stanoveno na 15. července. V poslední chvíli přišel polský velvyslanec s poněkud rozpačitou prosbou, abych svou cestu do Varšavy odložil.

Tentokrát jen poznamenal, že jistě uznáme nutnost odkladu.

V zápětí jsem dostal zprávu, že se ve Varšavě schází "Pětka" vůdců komunistických stran. Dodatečně jsem se dověděl o předchozí korespondenci i jednáních na nejvyšší úrovni stranického vedení, která nakonec vedla k rozhodnutí předsednictva KSČ neúčastnit se schůzky, k níž bylo zváno jako k nějakému tribunálu.

V období od dubna do července jsme se tedy soustředili na snahu přispět k zabezpečení pozitivního stanoviska nebo alespoň tolerance spojenců a jejich respektování naší svrchovanosti. Iniciativní kroky vůči jiným státům, zejména v Evropě, jak byly vyjádřeny v programových dokumentech, jsme odsunuli na pozdější dobu. Výjimkou byl krok k zlepšení našich vztahů s Rakouskem, které byly na nízké úrovni přes sousedství a množství zájmů i konkrétních sázek z toho vyplývajících. Příznačné tu bylo, že diplomatické zastoupení zůstávalo formálně na úrovni velílanectví, zatímco prakticky všude jinde jsme měli velvyslance. V jednání s rakouským vyslancem /byl jím vynikající diplomat dr. Kirehschläger, později prezident/ vyplynul návrh na setkání s mým tehdejším kolegou Kurtem Waldheimem /později gen. tajemníkem OSN a nyní rakouským prezidentem/. Setkali jsme se v Bratislavě společně s příslušnými poradci - zatím jen k jakémusi "zmapování" dosavadního stavu a vymezení oblastí, v nichž bude třeba i možno podniknout konkrétní kroky k zlepšení.

Vůči druhému západnímu sousedu, Spolkové republice Německo /či jak jsme tenkrát zdůrazňovali "německé spolkové republice" /jsme postupovali opatrněji z důvodů již uvedených. Akční program KSČ i prohlášení Černíkovy vlády opustily aprioristické podezírání či obviňování bonnské vlády z revanšismu; rozlišovaly mezi silami reakce a revanše na jedné straně a demokratickými či alespoň realistickými složkami tamní společnosti i politického života na straně druhé. Tyto kladné prvky jsme na rozdíl od našich partnerů v NDR neomezovali jen na německou komunistickou stranu a její souběžce. V naší veřejnosti se ovšem ozývalo stále důraznější volání

po úpravě normálních styků s tímto sousedem, ostřeji našim nejvýznamnějším hospodářským partnerem na západě. Společná linie mezi Varšavské smlouvy, s výjimkou Rumunska, nám ukládala vázat normalizaci styků s NSR na uznání existence dvou rovnoprávných německých států /to se považovalo za jakési oslazení pro nás/ uznáním neplatnosti mnichovské dohody "extinct". Zatím co zejména NDR a Polsko považovaly tyto podmínky především za brzdu jakéhokoli jednání, byli jsme - už ze Novotného - připraveni jednat se západoněmeckými činiteli o tom, jak najít cestu k jejich splnění. Jen v tomto rámci jsem také v červenci 1966 hovořil s tehdejšími vůdci západoněmecké parlamentní opozice, předsedou Svobodné německé strany Walterem Scheelem za jeho soukromé návštěvy v Praze. Znal jsem pozdějšího prezidenta NSR z konference UNESCO 1966 a vzhledem k obavám z oficiálního přijetí na ministerstvu, již tenkrát projevil Černík i Dubčekův sekretariát, jsme se setkali při obědě, jež uspořádal ředitel Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii Ant. Šnajderek. Připomínám tyto podrobnosti jako doklad pro opatrnost, s níž jsme v této relaci postupovali. I tak nás za to napadl tisk NDR, jenž si později k tomu pro zpeřčení přimyslel mé tajné setkání - prý ve Vídni - s Brandtem /a - jakýmsi vtípem náhody je datoval právě na den, kdy jsem v Praze klidil chargé d'affaires NDR, jenž mi předkládal rozhořčený protest své vlády proti jakési ne dost uctivé karikatuře Waltera Ulbrichta v našem tisku/.

IV.

Varšavským dopisem skončilo období, v němž jsme se mohli pokoušet prostředky diplomatického operátu získat pochopení či aspoň toleranci SSSR a dalších spojenců pro náš vnitřní vývoj a zajistit jej před jejich vměšováním. Nyní leželo těžiště u vedoucích orgánů komunistických stran. Úloha zahraniční služby, jež jinak dále plnila své úkoly vůči jiným státům, omezila se ve vztazích k "Příteli" na porad-

ní hlas. To bylo při stylizaci zahraničně politické části odpovědi na varšavský dopis. Na zasedání ÚV KSČ, jež tuto odpověď jednomyslně schválilo, jsem se bez úspěchu snažil o to, abychom při rozhodnutí nadále jednat bilaterálně s vedením KSSS, popř. dalších členů "pětky", zároveň alespoň naznačili ochotu k účasti na mezinárodní konferenci komunistických stran, navrhovanou francouzskými komunisty k řešení našeho sporu. Byl jsem také při rozhovoru Dubčka s Waldeckem - Rochetem a Jeanem Kanapou, a ještě v dalším, zcela neformálním setkání s oběma francouzskými soudruhy jsme společně s Čestmírem Císaršem podrobně vysvětlovali různé aspekty a jevy našeho vývoje, o nichž v předchozích jednáních s Brežněvem v Moskvě měli nepřesný a někdy přímo deformovaný obraz a představu.

V té době jsme na ministerstvu dostali také úkol připravit odpověď na rezoluci nátu z Moskvy proti vystoupení generála Václava Prchlika na tiskové konferenci zrovna v době, kdy ve Varšavě zasedala "pětka". Prý v odpovědích na otázky, týkající se hlavně bezdůvodného prodlužování pobytu sovětských jednotek u nás po skončení společných "štábních" cvičení porušil tehdejší vedoucí S. oddělení aparátu ÚV KSČ povinnost mlčení o důležitých skutečnostech našeho spojeneckého svazku. Společně s odborníkem, jež nám Prchlík poslal, prostudoval tehdy dr. Pěchota všechny potřebný materiál a předložil text, prokazující, že to, co Prchlík řekl tisku, bylo již předtím zveřejněno v SSSR.

Slávek /jak se mu všeobecně říkalo/ Pěchota byl také jako poradce vyřazený od nás prezidentem Svobodou, účasten jednání v Čierné nad Tisou. Z jeho telefonických stručných informací jsem tak dostával určitý obraz o tomto jednání - svým způsobem ojedinelém ve vztazích mezi vládnoucími komunistickými stranami. Také na předsednictvo vlády docházely zprávy svědčící o obtížnostech a přímo kritických okamžicích. To vedlo k neformální poradě několika ministrů o možnostech, jak reagovat na situaci, v níž by jednání ztroskotalo a vojenské jednotky SSSR, cvičící už vlastně od května pod

různými záminkami nebo i bez nich na sever od nás v celé délce hranic, tyto hranice překročily. Ověřili jsme si tenkrát na autentickém originálním textu Varšavské smlouvy, uloženém v trezoru, že ani v něm ani v žádné z doložek či oficiálních interpretací nelze najít oporu pro takový zásah, zřetelně protiprávní podle textu samotného. Zároveň však nás ministr obrany Martin Dzúr seznámil s možnostmi obrany proti takovému napadení. Byly minimální. Rozložení našich vojenských sil i nástupní plány počítaly s obranou proti útoku ze západu. Přepracovat tyto plány pro eventualitu hrozící ze situace, jaké hypoteticky může vzniknout v Čierné, by vyžadovalo neúměrně dlouhý čas. I improvizované přípravy pro takový případ by neunikly pozornosti sovětské zpravodajské služby a mohly by poskytnout jen důvod k zásahu a urychlit jej. Uvědomil jsem si, že při současném složení by samo rozhodnutí k takovým krokům zmobilizovalo nejen sovětské přímé zpravodajce, o jejichž rozložení asi sotva máme ponětí, ale vedlo by k rozdílnému oceňování opravdovosti i bezprostřednosti nebezpečí vpádu, a to jak ve vedení KSČ, tak pravděpodobně ve velitelském sboru armády. Dodatečné rozveluvy a informace, které jsem se dověděl od té doby, mi potvrzují názor, že jakýkoli akt svědčící o odhodlání bránit se možnému zásahu SSSR by takový zásah neodvrátil, spíše jej urychlil. Účastníci této schůzky /někteří z nich zaujímají i dnes místa, které by jim - alespoň ve chvíli, kdy to píši - nedovolila přiznat svou účast či se na ni "upamatovat"/ souhlasili nakonec s mým názorem, že jediné, co by pak zbývalo, by byl apel k OSN, k mezinárodní veřejnosti a mezinárodnímu komunistickému i socialistickému hnutí a všem mírovým silám ... Ovenul mne /a snad i některé jiné z mých tehdejších kolegů a soudruhů/ dusivý pocit bezmocnosti, připomínající září 1938.

Naštěstí brzy poté došly lepší zprávy a zanedlouho jsme vítali naše představitele v Praze zpět. Náš Slávek Páchoš byl značně deprimován vzduším jednáním v Čierné, tak málo odpovídajícího zásadám styku dvou suverénních partnerů

podle zásad mezinárodního práva i tím méně tomu, co pro vztahy mezi bratrskými socialistickými státy a jejich vládou-
naučnými stranami vyhledávali právě sovětští političtí čini-
tele i teoretici mezinárodního práva i politiky. Přímí účast-
níci jednání, a to i dr. František Kriegel, který rozhodně
neměl důvod k iluzím o dobré vůli druhé strany při kritic-
kém hodnocení stylu jednání sovětských předáků, hodnotili vý-
sledek s mírným, střízlivým až velice zdrženlivým optimismem.
To k němu strhlo i mne: Nevyužila-li druhá strana mrtvého
bodu v jednání k tomu, čeho jsme se tenkrát obávali, a
přispěla-li do určité míry k překonání oné krize v jednání,
byla by pro ni jakákoli jiná situace daleko méně vhodná k
násilnému zásahu. Naopak lze předpokládat, že si sovětské
vedení nějak zvykne na naši odlišnost vnitřního vývoje a při
určitěm zesílení disciplíny a zdrženlivosti v našich pro-
jevech /ukazoval jsem svým přátelům na příkladě Finska, za-
bezpečujícího při zásešní rozdílnosti společenského zřízení
opravdu mírové soužití s mnohonásobně mocnějším sousedem/
dospějeme ke vzájemné toleranci našich odlišností: Nakonec
mají snad i v Moskvě zájem na dalším uvolňování mezinárod-
ního napětí a myslí to vážně s opskovanými výzvami k evrop-
ské konferenci o bezpečnosti a spolupráci, pro kterou by
právě úspěch naší demokratické reformy mohl být silným ar-
gumentem ...

S takovými představami jsem doprovázel naše stranické
vedení jako jeden z poradců do Bratislavy začátkem srpna.
To naše "radění" ze moc nestálo: Ukázalo se, že předáci
pěti stran se celou dobu dohadovali o textu závěrečného do-
kumentu, jehož návrh předložili Sověti. Jednání probíhalo
v úzkém okruhu nejvyšších představitelů. I sama redakční
komise měla nejvyšší možnou úroveň: zasedal v ní za nás
předseda vlády a jen jako překladatel s ním fungoval Zdeněk
Mlynář. My "poradci" jsme seděli v příslušné místnosti u kon-
ferenčního stolu. Čes od času se tam objevil Zdeněk s něko-
líka větami, které byly právě předmětem debaty, a žádal o

připomínky. Celý návrh byl stylizován v dikci stereotypů stalinského období. Z nich jej dostat nebylo v silách našich zástupců, a proto i naše připomínky se musily omezit spíš na upozornění, co v navrhované pasáži je pro nás naprosto nepřijatelné, neboť by obsahovalo nebezpečnou hrozbu našemu demokratickému vývoji. Jinak měly formulesční úpravy málo naděje na prosazení. I tak naše připomínky většinou nepochodily, i když se nám nakonec zdálo, že v přijatém textu není nic, co by nám přímo mohlo škodit. Toporná dikce tehala doslova ze uší. Také nás při návratu do Prahy na letišti uvítal jeden z mých náměstků poznámkou, že ti, kdo dokument psali, neměli asi pero, poněvadž je v pravém slove smyslu psán polemem. I když jsem se tomu ardečně zasmál, zdálo se mi, že ve znění těch ošoupaných frází byla zabezpečena jakási koexistence našeho vývoje s našimi spojeneckými svazky, zjednána a zabezpečena určitý prostor dalšímu našemu vývoji, který jej upoví a postupně opatrně bude rozšiřovat.

Také návštěvy Tita a Ceaušeska v první polovině srpna, třebaže doprovázené ardečným ohlaseem veřejností, byly především setkáním stranických vůdců. Podpis československo-rumunské smlouvy byl tu protokolární formalitou; při vlastních jednáních jsem nebyl. Jako ostatní ministři - nečlenové předsednictva strany, jsem byl spíš v prvních řadách diváků než na jevišti těchto událostí. O setkání Dubčeka s Ulbrichem v Karlových Varech jsem se dověděl v poslední chvíli a nebyl jsem k němu přizván.

S perspektivou prostoru pro další postup našeho demokratizačního procesu jsme na ministerstvu zredigovali zahraničně-politickou část jak návrhu zprávy pro sjezd, tak i programu další činnosti. Zde jsme již počítali s větší aktivitou vůči nesocialistickým zemím zejména v Evropě pojetou jako náš příspěvek k politice společenství stanovené politickým poradním výborem Varšavské smlouvy 1965 i kerloverskou konferencí evropských komunistických stran 1967. V těch dnech mne navštívil Červoněnko /hyla to naše poslední setkání

v dost početné řadě/ s obvyklými kritickými připomínkami k tomu, co se děje u nás - tentokrát šlo o redakci veřejnosti na známý dopis Pragováků - 99 Pragováků, o dost bouřlivé improvizované projevy radikálnějších skupin požadujících podrobné informace o Čierné i Bratislavě /zejména osobně od Šarkovského/ a o podpisovou akci některých skupin/Lido/ proti Lidovým milicím. - V diskusi o hranicích svobody projevu mi přiznal, že naše zahraniční politika zůstává věrna spojenec-kým závazkům a nelze jí nic vytknout - a to, jak jsem na závěr zdůraznil, je snad pro náš vztah k SSSR důležitější než okrajo-vé, ne vždy vhodné, projevy nespokojenosti některých lidí u nás s některými našimi vnitřními skutečnostmi či jevy. Poukázal jsem tehdy na blízkou perspektivu sjezdu jako konsolidačního činitele i pro tuto oblast. Rozešli jsme se přátelsky a do-mníval jsem se tenkrát, že i on si už zvyká na naši demokre-cii a začíná věci vidět v náležitých proporcích.

S pocitem, že snad máme před sebou pár dní klidu, jsem absolvoval po Ceauceskově odjezdu poslední tiskovou konferen-ci s mírným střízlivým /jak jsem si myslil/ optimismem. Se souhlasem Černíka, jenž se rovněž domníval, že se v nej-bližších dnech nebude dít nic mimořádného, jsem využil Nike-zičova pozvání ke krátké soukromé návštěvě Jugoslávie, při níž jsem kromě pár chvil u Jadranu chtěl poznat zblízka praxi jugoslávského samosprávného socialismu a vyměnit s tamními přáteli názory na náš další vývoj. Počítal jsem s tím, že za necelý týden budu musít zpět do Prahy k uvítání U Thanta, jehož návštěvu jsme považovali také za příspěvek ke konsolidaci.

V.

Odletěl jsem s ženou a synkem 18. srpna do Záhřebu. Projeli jsme autem celé dalmatské pobřeží z Rijeky do Splitu s přátelským a dobře informovaným mladým pracovníkem běže-hradského ministerstva zahraničí. Ve Splitu jsem si stěčil prohlédnout komplex budov Diokleciánova paláce a vykoupat se v malé zátoce u domku, v němž jsme byli ubytováni.

V noci 20. srpna mne zavolali k telefonu. Náš velvyslanec v Bělehradě, přítel Laco Šimovič, vzrušeným hlasem oznamoval, že Československo je obsazováno vojsky SSSR a čtyř dalších spojenců. Připadalo mi to v první chvíli jako ošklivý sen. Ani když jsem se přesvědčil, že nespím, nepřestalo to znít absurdně, ani tehdy, když nám rozličné rozhlasové stanice v nejrozličnějších jazycích dodaly mnohá podrobnosti: Obrovská vojenská operace, největší od konce druhé světové války, je podnikána nikoli proti nepřátelskému bloku, nýbrž proti spojenci, jenž své závazky dodržuje až příliš svědomitě. Zdůvodňuje se obranou socialismu, který u nás nikde neohrožuje - leda právě tato protiprávní, proradná a celým charakterem antisocialistické přepadení. Co se mohlo v Moskvě stát? Nějaký převrat? Tomu nic nenasvědčovalo.

S těmito a dalšími otázkami jsem se potýkal, když jsem se rozloučil na čas s rodinou, které zůstale ve Splitu, a odletěl do Bělehradu. Na velvyslanectví jsem se setkal s Otou Šikem, místopředsedou vlády, s dr. Františkem Vlasákem, předsedou plánovacího úřadu, a později se k nám připojil také inž. Štefan Gašparík, ministr státní kontroly. Z toho, co jsme se dověděli mezitím, vyplynulo zcela zřetelně: K vojenskému zákroku dochází ve chvíli, kdy se demokratizační proces u nás stabilizuje, a to právě proto, že užší vnitřní síla není a to zvrátit jeho směr, a to ani od jeho socialistického základu a cíle, ani od jeho demokratické cesty a rázu. Nejde tedy o záchranu socialismu před kontrarevolucí, nýbrž o násilné zastavení procesu, který vede k socialismu demokratického charakteru, bližšího skutečně osvobozujícím, humánním cílům a ideám skutečně socialistickým. V tom mne utvrdily zprávy o stanoviscích socialistických i většiny komunistických stran Evropy, které jsme dostali v materiálech Tanjugu. Zcela zřetelně a rozhodně mi to potvrdil Enrico Berlinguer, starý známý z let 1945-8 ze světové federace demokratické mládeže, tehdy 1968 zástupce generálního tajemníka Italské komunistické strany, jenž mi telefonoval do

Bělehradu. Bylo to poté, co jsme předali Tanjugu své prohlášení, jímž jsme se připojili k prohlášení předsednictva ÚV KSČ, vlády i Národního shromáždění proti vpádu vojsk a okupaci země, solidarizovali se s lidovým odporem s vzhledem k informacím o snáhách dosadit do čela republiky nějakou kolaborantskou "dělnicko-rolnickou vládu" zdůraznili své odhodlání plnit své povinnosti a vykonávat práve členů zákonné vlády i mimo území naší vlasti. Blásili se k nám naši četní občané, které vpád zastihl v Jugoslávii i jinde v zahraničí. K několika stovkám /nebo snad tisícům/ shromážděným před velvyslanectvím, jsme také krátce promluvili. Ze péči o nás jsem děkoval Nikežičovi a společně se Šikem i Kardeljovi. Oba projevili osobně i jménem své vlády solidaritu s Československem. Akci pěti vlád rozhodně odsuzovali jako porušující nejen všeobecné zásady i konkrétní závazky mezinárodního práva, ale i tolikrát vyhledované zásady a normy vztahů mezi socialistickými státy, jako recidivu stalinismu, která hrubě otřásá důvěrou v mírové cíle sovětské politiky a zasažuje těžkou ránu uvolňování mezinárodního napětí, až donedávna dost slibně postupujícímu.

Večer 21. srpna blásil rozhlas, že otázka vojenského vpádu do Československa jako porušení Charty Spojených národů byla z iniciativy západních členů vznesena na Radě bezpečnosti OSN, která také o ní začala jednat. Pokoušeli jsme se o telefonické spojení s ministerstvem zahraničí, s předsednictvem vlády i ústředím KSČ, ale marně. Usoudili jsme, že osi okupační vojska přerušila všechno spojení Prahy se zahraničím. Spojení s naší stálou misí u OSN v New Yorku jsme dostali okamžitě. Tam nám řekli, že právě došel pokyn z Prahy, abychom se zasedání Rady neúčastnili. Odpověděl jsem, že spolu s jinými členy naší vlády máme vážné důvody se domnívat, že po zatčení a odvláčení politických a ústavních představitelů republiky okupanti nutí ústřední úřady k pokynům odporujícím zájmům státu. Jako člen zákonné vlády odpovědný za zahraniční politiku ukládám vedoucímu stálé Komise /byl jím v té době prozatímně inž. Mužik/ účastnit se zasedání Rady a

seznámit ji se stanoviskem vlády i Národního shromáždění, stejně jako politického vedení k okupaci. Měl jsem dojem, že pracovníci mise, které jsem všechny osobně znal, to přijali s úlevou a rádi. Pozdě v noci se Ota Šik dovolal k prezidentu Svobodovi a informoval ho o našem stanovisku i postupu. Podle jeho vyjádření prezident neměl námítky.

Následující den přinesl informace o zahájení jednání sjezdu KSČ, jehož již zvolení delegáti se sešli ve vysočanské ČKD přímo pod ochranou pražské dělnické třídy. Hlásily se také rozmanité projevy a formy odporu nejširších vrstev našeho lidu. Z New Yorku došlo telefonická zpráva o vystoupení našeho Mužike na Radě v jejím nočním zasedání, o jeho dobrém ohlasu u převážné většiny jejích členů i překvapení, jež vyvolalo u sovětské delegace. Zároveň odtamtud hlásili, že dostali další zákaz z Prahy. Neproti tomu vstup voják do Československa zdůvodňoval sovětský delegát najednou pozváním vlády a později předčítal jakýsi dopis nepodepsaných členů vedení KSČ, vlády a Národního shromáždění, kteří prý o vojenskou intervenci požádali. Po jeho boku vystoupil zástupce Maďarska, tehdy člena Rady, ale přihlásil se také polský a bulharský delegát k účasti na jednání Rady. Došlo tehdy také cirkulární depeše všem zastupitelským orgánům v zahraničí, upozorňující na pravděpodobnou okupaci vysílačky a vybízející ke kritickému posuzování autentičnosti dalších pokynů ve světle stanoviska předsednictva strany, vlády i Národního shromáždění. Opakovaly se zprávy o nátlaku na prezidenta, aby jmenoval už zmíněnou "dělnicko-rolnickou vládu."

U soudili jsme, že v takové situaci je nutno zabezpečit pozici na Radě bezpečností před dalším zásahem a plně ji využít k obraně naší svrchovanosti i postavení ústavních orgánů republiky. V plném souhlasu s ostatními členy vlády přítomnými v Bělehradě jsem se rozhodl jet do New Yorku a ohlásil to stále misi.

Od Nikeziče, s nímž jsem se šel rozloučit, jsem se dověděl, že jugoslávský zástupce v OSN dostal pokyn účastnit se další schůze Rady a vystoupit proti intervenci. Využil jsem také jeho informaci o tom, že večer 22. srpna odlétá do Vídně zvláštní jugoslávské letadlo, aby odtamtud odvezlo fotbalové mužstvo, které mělo původně hrát někde u nás. To mi umožnilo vyhnout se letu s mezipřistáním ve Frankfurtu, které by mohlo být pro propagandisty okupace dobrou záminkou k tvrzení o jakémsi spojení se západoněmeckými "revanšisty", proti nimž nás okupace chrání ...

Ve Vídni na vyslanectví mne čekal telegram podepsaný Pleskotem: Prezident prý považuje za nevhodné, abych vystupoval jako zástupce na Radě bezpečnosti. To neznělo jako přímý zákaz, nýbrž jen jako názor, vyplývající ze situace, v níž se jako jediný bránil nátlaku okupantů a těch, kdo s nimi spolupracovali. Odpověděl jsem rovněž telegraficky /zůstávalo přitom nejistým, zda vysílačka je už pod kontrolou okupantů/: Forum OSN je dnes jediným místem k obraně stanoviska ústavních orgánů republiky proti bezprávnému zásahu vojsk. Neúčast zákonného jejich zástupce by proto byla chybou. Telefonické spojení s Prahou jsem z Vídně nedostal ...

Ráno na letišti jsem se od novinářů dověděl, že prezident Svoboda odlétá do Moskvy k jednání o situaci. Na přímý dotaz jsem odpověděl, že na Radě bezpečnosti chci posílit jeho pozici v jednání, které jistě nebude lehké. To, že Moskva zve k přímému jednání, jsem označil za úspěch odporu ústavních orgánů i lidu. Vyslovil jsem důvěru, že se prezidentu podaří docílit osvobození zadržovaných představitelů. Na otázku, co říkám hlasům volajícím po neutralizaci Československa, jsem řekl, že považuji spojenecké svazky za nadále platné, i když je účastníci okupace porušují. Když jsem už nastupoval do letadla, přiběhl kdosi z vyslanectví, že mne tam volali z Prahy z vlády: /Teprve po návratu mi vyprávěl Vladimír Kadlec, že na kusém zasedání vlády, resp. jejich několika dosažitelných členů mi uložili, aby mne zavolal a

vyřídil jejich rozhodnutí, že nemám jezdit do New Yorku; ulévilo se mu, když mne nezastihl. Do New Yorku už tento vztek nešel/.

Při dalším mezipřistání v Bruselu mne pozdravil tamní ministr Harmel v doprovodu socialistického senátora, dávného přítele Georgese Dejardina. Vyjádřili politování nad situací, která okupaci Československa vzniká též pro vztahy mezi Východem a Západem. Přítomnost Dejardina mi připomněla naše první setkání v roce 1938, kdy přijel do Prahy jako redaktor mládežnického časopisu, v němž pak uveřejnil stanovisko naší mládeže proti západnímu "appeasementu" a později proti Mnichovu. Vzpomínka na tuto zkušenost jen utvrdila mé rozhodnutí vystoupit na Radě bezpečnosti - jako ne rozdíl od roku 1938, kdy jsme se divili a zlobili nad tím, že na schůzce Mezinárodní společnosti národů v předvečer Mnichova nepromluvil zástupce Československa a na jeho obrodu se ozval jen Litvinov bez jakékoli podpory.

Pozdě odpoledne 23. srpna jsem doletěl do New Yorku. Už na letišti jsem zdvořile poděkoval za vztek amerického zástupce v Radě bezpečnosti George Falla, že je ochoten se se mnou setkat. Při publicitě, jakou by takové setkání pravděpodobně dostalo, bych byl poskytl dobrou příležitost všem, kdo si vymýšleli pomluvy o spojení našeho obrodného procesu se západním imperialismem. Stejně tak jsem se vyhnul přímému styku s ostnatými západními představiteli v Radě, třebaže tam vystupovali proti okupaci.

Po důkladné informaci od pracovníků stále mise jsem navštívil jugoslávského zástupce Vratušu a U Thanta. Generální tajemník OSN zcela proti zdrženlivému stylu, jež jsem u něho poznal v letech 1962-5, rozhodně odsuzoval vojenský zásah SSSR. Označil jej za největší chybu politiky SSSR od druhé světové války. Podstatně pomohl kandidatuře Nixona na prezidenta USA, ale hlavně zasadil těžkou ránu politice "détente", již vrhl zpět o pěknou řádku let. Poškodil postavení OSN a úsilí neangažovaných zemí o překonání pozic studené války

v mezinárodní politice. Uvedl, že tohle vše řekl otavřeně sovětskému zástupci Malikovi, jenž na to nebyl schopen mu říci rozumnou odpověď.

Předseda Rady bezpečnosti na arzen Brazilce Araujo Castro mluvil podobně. Dodal, že vpádem do Československa prokázal SSSR nejlepši službu "jestřábům" v USA: Ospravedlnil americkou politiku ve Vietnamu, intervenci v Dominikánské republice a všechny podobné akce ze posledních 10 let a ještě umožňuje, aby si zástupce USA dnes hrál na obránce práv a svrchovanosti národů proti sovětské agresi ... Trochu mírnějšími výrazy, ale ve věci podobně se vyjadřovali zástupci Alžírsko a Indie, kteří v Radě představovali "levici" nesangažovaných /vedle Etiopie a Pákistánu/. Dávali najevo, že s námi sympatizují, že se však nechtějí angažovat v diskusi, které energickými vystoupeními zejména zástupce USA a Kanady hrozí sklouznout do kolejí studené války. Vyrozuměl jsem, že by chtěli, aby situace v Československu byla postavena do správného světla, a znělo mi to skoro jako spel na mne. Přes našeho dopisovatele Četky jsem dostal ten večer ještě vzkaz předsednictva vysočanského sjezdu: Souhlasí s tím, abych vystoupil na Radě proti okupaci a na obranu suverenity i za osvobození našich představitelů zavlčených mimo území republiky. Připomíná, že odmítá heslo neutrality, neuváženě vyhlášené jako emocionální reakce na porušení spojeneckých povinností některými spojenci.

Pozdě večer jsem si ještě přečetl stenografický záznam dosavadního jednání Rady bezpečnosti o vojenské akci spojenců proti Československu. Byla to málo příjemná četba. Větší část textů zebrały dokumenty předkládané SSSR /tvrzení o tom, že o zákrok požádala čs. vláda - pravděpodobně anticipující vytvoření "dělnicko-rolnické vlády", která by dodatečně "pozvala" vojsko - a později náhražku, velmi chabou, v dopise členů ÚV KSČ, vlády, Národního shromáždění, kteří, jak známo, zůstávají anonymní dodnes/ a projevy Jakova Malika, tehdy sovětského stálého zástupce v OSN. Až zarážely rozvleklostí

a beborázností toho, co tvrdily o situaci v Československu. Poněvadž jsem Malika osobně znal jako inteligentního a zkušeného diplomata, bylo mi až trapně při čtení jeho propagandistických výkonů, které v anglickém překladu záznamů pozbyly zcela příděchu ruského originálu, jenž mohl alespoň trochu oslabit ubohost obsahu. Snad i jemu samému musilo být špatně předčítat tam to, co mu podle instrukcí z Moskvy napsali jeho pomocníci. Maďar Tardos přihrával v diskusi zřejmě jen v povinné minimální míře - bez jakékoli šťávy. Zato jsem musil s politováním číst dost horlivé projevy podpory zásahu z úst mého známého a kdysi přítele, Bulhara Milko Tarabanova, které jsem nemohl brát vážně jinak než jako výsledek velmi strohých instrukcí snad přímo od Živkova. Polský zástupce /střídaly se na jeho místě různé osoby/ byl ve vysvětlování značně zdrženlivý, skoro rozpačitý. Na naši obranu s odsouzením zásahu se k slovu přihlásil Jugoslávec Vratuša jako jediný představitel socialistické země. Jinak v kritice a odsouzení akce pěti zemí Varšavské smlouvy vedl Američan Ball, jemuž sekundoval Kanaďan Ignatieff a britský lord Cadogan. Ostatní se omezili na krátké prohlášení, odsuzující v rozličné intenzitě zásah jako porušení zásad i norem mezinárodního práva a ustanovení Charty Spojených národů. Naši přátelé ze skupiny neangažovaných byli velmi zdrženliví jak v tomto odsuzování, tak v sympatiích k nám, čímž /alespoň opticky pro mne/ přispívali k vytvoření dojmu, kterému se podle svých slov v rozhovoru se mnou snažili zabránit - že diskuse o vpádu se dostávala do poloh studené války mezi USA a SSSR i jejich bloky.

To vše spolu s hodnocením rozhovorů i všech zpráv mne vedlo k přesvědčení o nutnosti vystoupit, nenechat obranu naší suverenity a konec konců práva na "socialismus s lidskou tvář" v rukou /či ústech/ odpůrců socialismu. Vyjádřit na světovém fóru to, co by odpovídalo alespoň zčásti postoji našich lidí doma, co by mluvilo i za Dubčeka, Černíka, Smrkovského, Kriegla a ostatní, umlčené kdesi v zajetí, a co by

podpořilo jednání Svobodové v Moskvě, o němž zatím nebylo konkrétně nic známo. Napsal jsem v tom duchu koncept svého projevu a druhý den časně ráno jsem jej dal rozepsat k posouzení pracovníkům stálé mise a washingtonskému velvyslanci, příteli Karlu Dudovi, i kolegovi-ministru stavebnictví, bratislavskému profesorovi techniky Jošovi Trokanovi, kterého uděllosti zastihly na studijní cestě po Americe a/zipv/ zpráva o jednání Rady bezpečnosti přivedla na stálou misi.

Od svého příchodu na misi jsem se pokoušel dosáhnout spojení jak s Prahou, tak s naším velvyslanectvím v Moskvě, abych se ujistil, že to, co považuji za správné a nutné, nepoškodí situaci našich jak doma, tak při jednání v Moskvě, po případě abych je přesvědčil a přiměl k souhlasu s postupem, za nímž stojí jak soudruzi v Bělehradě, tak v New Yorku. Ti, kdo blokovali toto spojení, umožnili mi nakonec mé vystoupení. Jak jsem poznal dodatečně, byli v té době už naši představitelé dostatečně pod tlakem, aby zcela určitě odmítli jakékoli vystoupení na Radě bezpečnosti.

Těsně před mým odchodem do paláce OSN se podeřilo navázat spojení s Moskvou, kde však na velvyslanectví nebyl ani Koucký ani nikdo z účastníků jednání v Kremlu, a tak jsem tam u rady nechal jen vzkaz, že za dané situace považuji za správné a nezbytné vystoupit na obranu naší suverenity a žádám o připomínky.

Na Radě bezpečnosti probíhala debata formálně procedurální - o žádosti NDR, nečlena OSN, o účast v jednání o záležitosti, v níž je angažována. Pro nás to mělo zvláštní ironickou příchut: Při tolika příležitostech, také zde v OSN jsme hájili státnost NDR a její právo na účast^v mezinárodních jednáních všeho druhu. Osobně jsem v tom směru byl dost aktivní. Nyní byla tato záležitost s dost velkým důrazem vznesena našimi spojenci - okupanty, vznesena na tomto fóru, přičemž argumentem pro účast NDR byla její spoluvina na hrubém porušení zásad platných pro toto forum. Ti, kdo se o to zezazovali, neomezili se na procedurální diskusi, býbrž

v různých plochách a tóninách opakovali nepravdy o "kontra-revoluci" u nás a intrikách i píchích imperialismu i západoněmeckého revanšismu, s nimiž se prý českoslovenští revizionisté spojili či dali do jejich služeb ... Je třeba uznat, že polský zástupce /tentokrát jím byl Bogdan Tomorowicz, s nímž jsem v 50. letech hájil myšlenky mírové koexistence na konferencích světové federace pro Spojené národy/ se neúčastnil. Seděl zrovna vedle mne a alespoň pohledem mne zděvil. Jednou mi dokonce zašeptal radu, abych raději nemluvil. Stejně jako on. Bylo to zrovna při vystoupení Malike, jenž si neodpouští fráze o nutnosti a spravedlivosti akce, jejíž účastník NDR se právem dožaduje účasti na jednání o ní. Odpověděl jsem, že přece nemohu nechat takové nesmysly bez odpovědi. Totéž jsem vzkázal Malikovi, jenž mi prostřednictvím svých i našich spolupracovníků vyjádřil zájem o setkání zároveň s přáním či radou, abych nevystupoval. Dal jsem mu vyřídit, že ho rád přijmu u nás na misi, že však vzhledem k tomu, co říká o nás, nemohu mlčet. Samozřejmě pak na misi nepřišel.

Po skončení procedurální diskuse zamítnutím žádosti NDR/10 hlasy proti 2 při 3 absencích/ jsem dostal slovo. Hovořil jsem "se smutkem, ale bez nepřítelství" vůči těm, kdo vojenskou intervencí v mé vlasti porušili Chartu Spojených národů, ale i Verševskou smlouvu a bilaterální smlouvy, které podepsali s námi. Udmítl jsem tvrzení, že náš obrodný proces směřoval proti socialismu, a dokazoval jsem, že neopak usiloval demokratizaci v duchu našich nejlepších tradic i mentality k zdokonalení našeho zřízení. Poukázal jsem, jak zásah proti tomuto procesu těžce poškozuje vůči socialismu i přátelské vztahy k národům zemí, odkud zásah přichází. Odsuzovali-li jsme akty násilí jinde - proti Vietnamu, v karibské oblasti či na Středním a Blízkém Východě, tím spíše odsuzujeme, jsou-li páčány proti našemu lidu a zemi. Vyslovil jsem přesvědčení, že intervence a okupace naší země je výsledkem nesprávných úvah a chybných rozhodování, i naději, že jednomyslný odpor našeho obyvatelstva i světové veřejnosti

přivede vlády interventů k poznání omylu a chyby a k uznání potřeby je napravit. To je možné jen stažením voják a osvobozením našich ústavních představitelů protiprávně zajatých a odvezených ze země, jakož i zrušením všech protiprávních aktů okupačních vojsk i úřadů, obnovením pravomoci i činnosti našich zákonných orgánů. Již v předchozí schůzi právě Šall uvítal zahájení rozhovorů prezidenta Svobody se sovětským vůdcem v Moskvě. Proto jsem vyjádřil názor, že by Rada měla moudrým postupem přispět k atmosféře příznivé pozitivnímu výsledku těchto jednání ve smyslu, jaký jsem naznačil.

Na můj projev nikdo nereagoval. Jen nepřímou odpovědí bylo vystoupení Šalika, jenž přečetl zprávu Tassu o pokračování rozhovorů v Moskvě - jak jsme zvěděli mezitím, také ze účasti Dubčeka a ostatních stranických a ústavních představitelů uvolněných ze zajetí /o Krieglovi jsme tehdy nevěděli/. Aby oslabil či vyvrátil mé argumenty, přečetl pak prohlášení, jímž se vlády pěti intervenujících států obrátily k "bratřím Čechům a Slovákům" s vysvětlením, že jejich násilný čin je vlastně "bratrskou pomocí" proti nebezpečí kontrarevoluce. Nejneobětavější fráze vyvolaly závan smíchu v přeplněném auditoriu sálu - reakce měla obvyklou, ne-li vůbec ojedinělou v tomto prostředí. Zdálo se mi, a poznámky účastníků po skončení se v tom shodovaly, že to vlastně nárazně potvrdilo správnost toho, co jsem říkal ve svém vystoupení.

VI.

Když předseda zakončil schůzi a ohlásil předběžně příští termín, přišlo několik účastníků jednání i auditoria - diplomatů i novinářů - projevit sympatie a - snad jen formálně - zdvořile - ocenit klidný tón mého vystoupení. Zároveň došel ze stálé mise vzkaz: Volala Moskva: Prý nemám v Radě vystupovat, neopak, "všechno sbalit" a vrátit se domů. Vyfyzuje rada Kavka, jako pokyn prezidenta Svobody.

Došlo to telegraficky až druhého dne přes Prahu. S podpisem Svobody a s odvoláním na jakési usnesení vlády /jehož plné znění ani datum mi nikdo nesdělil/ bylo mi ukládáno nevystupovat na fóru OSN, neboť své záležitosti se spojenci projednáváme přímo. S tímto zdůvodněním mám i "vhodnou formou" prohlásit, že naše vláda nasouhlasí s projednáváním situace u nás na fóru Rady bezpečnosti a vrátit se nejbližším spojením.

S vedoucími pracovníky mise i s ostatními soudráhy, kteří byli přítomni mému vystoupení na Radě, jsme posoudili situaci. Usoudili jsme, že naši zástupci v Moskvě byli donuceni se distancovat od jednání na Radě - za jakou cenu? Snad za uvolnění těch, kdo v čele s Dubčekem byli odvedeni z Prahy a nyní sedí jako uznání partnerů při jednání v Krem-lu? Byl jsem ochoten přijmout za takovou cenu "désaveu" svého postupu, které bezpochyby znamená i mé sesazení z funkce. Horší by bylo, kdyby to bylo jen součástí celkové kapitulace.

To jsem ještě nevěděl, že právě v té době, 25. srpna, byl z Prahy poslán Svobodovi dopis, podepsaný za ÚV KSČ Šilhánem jako úřadujícím zástupcem Dubčeka, za vládu Štrougalem a za Národní shromáždění Való: Informoval o situaci v zemi, o odporu i lidských obětech, o mezinárodním ohlasu, v němž pozitivně hodnotili právě zasedání Rady bezpečnosti, a žádali, aby se prezident vrátil do vlasti k bezprostřednímu kontaktu s vedením KSČ i s ústavními orgány a lidem, anebo alespoň vymohl na sovětské straně možnost příjezdu zástupců těchto orgánů i sil odporu k účasti na jednání. Byl jsem však zřejmě zcela v souladu s linií tohoto dopisu, když jsem téhož dne odpověděl do Prahy: Označil jsem za nesprávné vzdávat se legální opory, kterou jednání v Radě poskytuje stanovisku předsednictva strany i vlády z 21. 8. Kompetenci Rady uznává i Varšavská smlouva, když stanoví, že každý jednostranný vojenský krok podniknutý proti /skutečnému či domnělému/ bezprostřednímu nebezpečí bude okamžitě ohlášen

Radě bezpečnosti OSN, což jí dává právo o nás jednat s ESSR, jenž původně tuto kompetenci popíral, účastnil se od počátku jednání spolu s Maďarskem a podporoval účast ostatních účastníků akce proti nám a dokonce i pokus NDR. V takové situaci jsem považoval za nutné nepřenechávat ochranu naší svrchovanosti odpárcům socialismu. Od nich jsem se distancoval, zdůraznil jsem socialistický základ i charakter naší politiky i naší věrnost spojeneckým svazkům.

Přes své výhřeby k stanovisku prezidenta a vlády jsem byl povinen je uznávat u Thantovi i předsedovi Rady, stejně jako jejím neangažovaným členům, s nimiž jsem se setkal téhož dne na obědě u Vreduši. U Thant, Araujo i Castro to vzali a politováním na vědomí: Naznačili - každý rozdílným způsobem - své pochybnosti o tom, zda to zlepší naše postavení. Konstatovali, že to rozhodně neposílí autoritu OSN. Podotkli, že Rada se nezabývala záležitostmi z iniciativy Československa, nýbrž na počest některých svých členů jako případem porušení Charty, a že tedy si musí rozhodnout sama, zda vyhoví žádosti naší vlády. Formální žádost v tom směru podala pak stále mise v době, kdy tisk i rozhlas přinesly zprávy o skončení moskevských jednání a komuniké, naznačující alespoň některé body moskevského protokolu, jenž, jak známo, nebyl oficiálně nikdy v plném rozsahu zveřejněn.

Ohlas, jak jsem mohl poznat alespoň v omezeném rozsahu, byl různý. Většinou přijímali diplomaté v OSN s úlevou skončení nejistoty kolem napětí mezi okupačními vojsky a odporem obyvatelstva, a snažili se interpretovat všeobecnou dikci komuniké optimisticky. Někteří - a to i naši přátelé, jako Jugoslávci, se netajili obavami z toho, že vojska mají zůstat v zemi až do "normalizace" situace, což dává sovětské straně možnost interpretovat jednostranně proti Dubčekovi všeobecné formulace komuniké i utajeného protokolu. Nemíel jsem, že bude záležet na trvání jednotného odporu Dubčkově vedení, spolu s postojem rozhodné většiny lidu: donutil-li tento

odpor Moskvu k jednání, může ji přimět i k dodržování závazků, jež pro ni plynou ze závěrů jednání, a k jejich objektivní interpretaci. To jsem říkal i Jiřímu Voskovecovi, jenž společně s Karlem Ančerlem za nás přišli na stálou misi před mým odletem. S mušem, jenž spolu s Warichem měl tak významný vliv na utváření demokratické, protifašistické mentality značné části mé generace, jsme se společně zamýšleli nad podivným opakováním historie se záměnou protivníků či partnerů: V roce 1938 se nám svět obdivoval a "fandil" nám, když jsme jako jediná demokracie na východ od Rýna kvátnovou mobilizací ukázali, že není nutno Hitlerovi vždycky ustupovat, ale v záři nás ti, koho jsme považovali za vzor a oporu demokracie, klidně hodili do chřtánu Hitlerovi - a svět se na to díval s politováním, ale zároveň s úlevou. Dnes, v roce 1968, nám fandil kde kdo na levici, ale i trochu dál ve středě politického spektra Evropy i Ameriky, když jsme dokazovali názorně, že socialismus může být demokratický a lidský; ale právě ti, jimž jsme chtěli dokázat, že jsme se u nich dobře učili socialismu a díky našim podmínkám a předpokladům jsme jej dovedli o kus dál, nás za to pořádně spráskali - a svět s politováním, ale také s úlevou, se na to zase dívá ... /dodatečně mě napadlo, že tu najdu o opakování, nýbrž jen o jakési rýmování dějin/. Ale vše to nakonec upevnilo ve mně přesvědčení, že je třeba bojovat a pracovat dál.

S tím jsem nasedl 27. srpna do letadla k návratu. V Londýně při krátkém pobytu na velvyslanectví i v prostorách kensingtonských parků kolem něhozažil jsem projevy sympatií britské veřejnosti s námi a zároveň jsem se snažil přispět k překonání pesimistických nálad mezi částí našich občanů obléhajících velvyslanectví /jako všude jinde v těch dnech/ vyslovujících otázky, y zde je možno a stojí za to se vracet ...

V rozhovoru s novináři na letišti jsem vyslovil názor, že SSSR zůstává nejen našim spojencem, ale považují ho nadále za přítele, kterého se budu snažit přesvědčit, že jeho rozhodnutí z 21. srpna bylo omylem a ublížilo nejen nám,

ale i věci socialismu. Dost to některé z nich udivilo a pokud vím, komentovali to někteří jako kuriozitu ...

Poněvadž Praha podle informací na letišti stále ještě nepřijímala přílety ze západu, letěl jsem dál do Bělehradu, a mezitím ze Splitu přibyla žena s Monziken. Okruh spolupracovníků naší skupiny na velvyslanectví se mezitím rozrostl. Diskuse o výsledcích moskevských jednání, podrobněji známých nejen ze sovětského tisku, ale i z informací zaslaných velvyslanci, byly dost živé. Po tom, co jsme zvěděli o statečném odmítnutí dr. Kriegela podepsat moskevský protokol a o tom, že jej sovětské vůdce přes počáteční odmítnutí nakonec na rozhodný nátlak Svobody a Dubčeka přece pustili domů, byly tu značné pochyby o tom, zda podpis ostatních byl opravdu tak nevyhnutelný a zda jakákoli alternativa hrozila těžkými důsledky celé zemi a jejím národům. Každé "kdyby" při posuzování historických událostí je problematické, poněvadž vychází jen z omezeného počtu premis a nemůže předvídat závažné momenty, které by mohly zasáhnout hypotetické dění. Proto jsem byl ve vyslovování svých úvah o této věci zdrženlivý. Chápej jsem, že odolnost československých činitelů byla do značné míry oslabena tím, že mezi nimi - snad na nátlak či radu sovětských míst, s nimiž se dojednávala Svobodova cesta do Moskvy - byli lidé, kteří se později osvědčili jako "normalizátoři" a byli ochotni přijmout každý diktát sovětské strany. Nelze však ani s jistotou zvážít, do jaké míry se ostatní, včetně Dubčeka a Sarkovského, emancipovali v té době od stereotypů myšlení i podvědomí, daných jejich celoživotní oddanou činností v komunistické straně a bezpochyby využívaných sovětskými partnery k působení na ně. Svou úlohu tu měla okolnost, že vedoucí činitelé "pražského jara" - v tradicích plebejsko-inteligenšské politické kultury české i slovenské - pojímali politiku především jako službu ideji /modifikovanou celkem přizemním každodenním drobným taktizováním/ a postrádali až na výjimky smysl pro moc, tak výrazně vyvinutý právě u sovětského vedení už od Stalinových dob a podřizující i ideologii potřebám

enci. To spolu s obrovskou mocenskou převahou druhé strany a s nedostatkem informovanosti o situaci doma i ve světě stavělo československou reprezentaci do krajně nevýhodné pozice a oslabovalo její odolnost vůči nátlaku, jemuž byla vydána. A tak, i když jsem si myslel, že např. mohli "prodat" situaci kolem Rady bezpečnosti dráž a ne ji dávat zadarmo, a zejména stát na stanovisku, že nemohou prostě anulovat sjezd jako nejvyšší orgán strany, říkal jsem si, že nevím nic o okolnostech jednání /a kdoví, jak bych se choval, kdybych byl s nimi a ne tam, kde rozhodnutí o postupu podle mého úsudku a svědomí nenaráželo na žádnou vážnou překážku/. A hlavně: Nyní jde o to, přimět celou veřejnost k tomu, aby stále pevně za Dubčekem v boji proti jednostranné interpretaci a využívání moskevských závěrů sovětskou stranou a naopak za plné využití všeho, co se podařilo slovně uhájit.

K tomu jsem dospěl jak po rozhovorech v Bělehradě, tak ve Vídni, kam jsem se odsunul s rodinou koncem srpna, abych tu čekal na zprávu, že se mohu vrátit domů. Zřejmě tu byly potíže, poněvadž Vlasák i Češparík se hned po příjezdu do Vídně dopravili k hranicím, kdežto mě tam čekal vzkaz předsedy vlády, že ještě mám zůstat venku. Poněvadž ve Vídni má přítomnost vzbuzovala pozornost tisku, vzpomínám jsem si, že vlastně začátkem září mám být v Ženevě na konferenci nejaderných států. Vláda souhlasila, abych tam jel, neměl jsem však chodit na konferenci, nýbrž čekat na nový vzkaz tam, kde v množství ministrů jsem mohl zapadnout bez povšimnutí. To se stalo. Až po pěti dnech přišel vzkaz, že se mohu vrátit.

Hned po návratu 6. září mne pozval prezident k sobě. Za přítomnosti Dubčka a Černíka jsem se jakež "zpovídal". Trval jsem na stanoviscích, jež jsem posílal z cesty i z New Yorku. Zdůraznil jsem, že jsem považoval za svoji povinnost držet pozici na Radě bezpečnosti pro obranu suverenity až do chvíle, kdy jsem dostal jednoznačný pokyn, že jí naše nejvyšší orgány používají. Vyrozuměl jsem, že reakce sově-

ských předáků na mé vystoupení způsobila našim v Moskvě nepřijemné chvíle. Ale což projevy odporu doma nevyvolaly dokonce horší projevy hněvu Brežněva a ostatních - a přece, kde by byli naši vůdci bez tohoto odporu? - Vyslechli mne trpělivě, ani mi nic nevytýkali. Závěrem mě požádali o podrobnou písemnou zprávu a o rezignaci na funkci ministra zahraničí, poněvadž to vylučuje sovětské stromo.

To jsem provedl. Stejně bych si nebyl mohl představit, jak bych tuto funkci pojímal a plnil dál. Ve své funkci člena ÚV KSČ jsem hájil dál zásady i výsledky obrodného procesu v hrenicích, které podle mého názoru respektoval i moskevský protokol. Dělal jsem to ve vystoupeních na zasedání tohoto orgánu, jehož složení se značně zlepšilo kooptací většiny členů zvolených vysočanským sjezdem. Tím se aspoň částečně vyvážilo vyhlášení sjezdu za neplatný. Mluvil jsem též na desítkách velkých shromáždění i menších schůzích, na něž mne pořadatelé zvali. I když mé přednášky a výklady /nedělal jsem řečnické "projevy" /směřovaly k přesvědčování, že je potřeba plně využít zůstaný prostor k rozvinutí občanské aktivity na oboru a realizaci idejí Akčního programu, dostal jsem se vždy v diskusi k vysvětlování svého postupu v SSSR - hradě i v New Yorku. V mnoha případech byly dotazy posluchačů vedeny snahou zjistit, co je pravdy na různých útocích a pomluvách, které se o mně a srpnovém jednání Rady bezpečnosti dovídali z tisku 5 interventských zemí, z okupačních "zpráv" i z řečí, které pronášeli domácí obhájci intervence na uzavřených zasedáních "zdravého jádra", jehož účastníci je pek - možná s přízvěnou opatřenou vlastní lidovou tvořivostí - šířili ve svém okolí.

Samozřejmě jsem nemohl očekávat od těchto lidí, že budou ve svých řečech o mně říkat nebo alespoň trochu respektovat pravdu. To bylo vyloučeno již samou podstatou a základem jejich vystoupení: Dopravdňovali násilný zásah proti úsilí naší společnosti emancipovat se od námosu stalinismu a vytvořit demokratické, humánní, ekonomicky progresivní a efektivní formy socialismu - a tento reakční antisocialis-

tický čin dokonce oslavovali jako "bratrskou internacionální pomoc" československému lidu proti pomyslné "kontrarevoluci". Nepřevdřivost tohoto tvrzení je zcela ovládla do té míry, že si vymýšleli a fíkeli nehorázně lži i tam, kde mohli operovat některými fakty vytrženými z kontextu a dodávajícími tak jejich základním тезис alespoň zdání věrohodnosti. V mém případě jim nestačilo prohlásit, že jsem vystoupil proti intervenci na Radě bezpečnosti proti vůli prezidenta a stanovisku vlády. Cítili zřejmě potřebu vyzdobit své líčení hromadou dalších mých provinění či nectností. Snad se snažili předstihnout po této stránce Izvostijs, které mi začátkem září věnovaly zvláštní článek, kde ani moc nemluví o mém vystoupení na Radě bezpečnosti, jako o mých různých špatnostech vrcholících tím, že prý vlastně jsem jakýsi Kerpeles a že okupace jsem měl nějaké plotky a gestapem ... Poněvadž se na ten nesmysl ozvala řada zahraničních listů a také naši odbojáři, nemohli naši buditelé "zdravého jádra" využít tohoto ideového podnětu. Místo toho vyzdobili mou cestu do New Yorku i pobyt v Bělehradě všelijakými plody své bujné schopnosti: Tak prý jsem do New Yorku z Bělehradu jel přes Budapešť a tam jsem inkasoval větší částku v rakouské měně. Jiné verze mne nechala letět přes Frankfurt, kde jsem pochopitelně dostal od západoněmeckých míst instrukce a rozumy pro své vystoupení. Ještě další ze mne udělala jasnovidce, který odletěl tři dny před vstupem voják do Jugoslávie, protože věděl, co bude, aby odstantud bez zábran mohl jet do New Yorku na OSN a pronést tam "refinované anti-sovětský projev."

Tohle vše mne spíš pobavilo než rozzlobilo, a také vysvětlení, které jsem tazatelům na schůzích k tomu dával, vyvolávalo většinou závaný smíchu. Má dotazy domácími autorům po zdrojích těchto nesmyslů - ať písemné či při osobních setkáních - neměly úspěch a bezpochyby zvýšily jejich rozčlenenost vůči mně. Také mi tohle vše připočetli k důvodům, pro které mne na podzim 1969 spolu s dalšími vyloučili z

ÚV KSČ a pak i z řad této strany, které se mezitím opět vrátilo k ideologii i praktikám odsouzeným lednem 1968. Při jednání, které předcházelo jako formalita již hotovým rozhodnutím, jsem neposledy zrekapituloval důvody, motivy i obsah a formu svého vystoupení v Radě bezpečnosti a konstatoval, že byly v souladu s tehdejšími postoji většiny našeho lidu i jeho ústavních orgánů, jakož i vedoucích orgánů strany včetně jejich nejvyšší instance - 14. sjezdu. Proto - kromě snad ne vždy dostatečné pohotovosti a ne vždy nejvhodnější volby výrazů pro vystižení skutečnosti reakcí na ně - jsem ví neviděl důvody k sebekritice ze své jednání.

Ani dnes, téměř po 20. letech, si nemyslím, že jsem v té době měl jednat zásadně jinak. Samozřejmě leccos bych dnes řekl lépe. V rozhovorech a styku se západními diplomaty bych byl méně opatrný a zdrženlivý, rozhodně ne tak úzkostný jako tehdy - a byl bych se dověděl mnoho užitečného pro nás všechny. To, co jsem měl celou dobu na mysli - být svým jednáním platnou pomocí našim domů v jejich odporu, pomocí dokázat našim spojencům a toho času okupantům naší země, že udělali ohromnou chybu a mají ji napravit, a v tom směru podpořit jednání a ničím neoslabit pozici těch, kdo jednají se námi v Moskvě - jeví se po zkušenostech moskevského protokolu a "normalizace" jako iluze, naivní představa. Kdosi z mých dobrých přátel, střízlivý realista, i po nějaké době řekl, že v tom vidí kus dunquijsství. Bačil jsem se: To by potom platilo pro celý národ, který se postavil proti tankům, pro vysočenský sjezd, pro naše oběťvé a vynalézavé novináře, hlesatele - a nakonec i pro celý náš obrodný proces, jenž se pokusil, mluveno s Dubčekem, "vrátit socialismu jeho lidskou tvář" v době, kdy vláda vedoucí velmocí uplatňující monopol či alespoň prioritu ve výkladu toho, co je třeba považovat za socialismus, měla jiné starosti, potřeby a zájmy. (Podotýkám, že ten, kdo tak mluvil, nebyl nějaký bázlivec a tichošlápek; říkal mi to v době, kdy sám byl zbeven vedoucího místa v ústevu, jež založil, se podpis "2000 slov" i postaje v srp-

nu/.

Po této rozmluvě jsem si vzpomněl na to, jak nás jako středoškoly, kteří právě přichlíli k marxismu, pobouřil profesor Rádl, když nám v debatačním kroužku akademické Ymky začátkem 30. let řekl, že evropský a tedy i náš intelektuál zapálený pro všelidské ideje by měl svůj vzor vidět v don Quijotovi. Protestovali jsme - jakým vzorem může být člověk zahleděný do představ minulosti, jenž ztratil všechno smysl pro to, co se děje kolem něho? Myslím si, že jsme tenkrát více špatně slyšeli a určitě špatně pochopili. Aspoň dodatečně jsem si interpretoval Rádla v tom, že se nejen intelektuál, ale každý, kdo jde za svou pravdou, nesmí bát situací, v nichž pro někoho a možná pro většinu svého okolí vypadá jako Cervantesův rytíř smutné postavy, a má jednat podle svého přesvědčení. Někdy je právě toho zapotřebí. I pro to okolí.

3. 8. 1987

Miloš Hájek :

EVROPSKÉ KOMUNISTICKÉ STRANY A PRAŽSKÉ JARO

Do XX. sjezdu KSSS se mezinárodní komunistické hnutí označovalo za monolitní. Autorita Sovětského svazu, jeho komunistické strany a jejich vůdci byla naprostá, jejich výroky a činy nekritizovatelné. Vztah k jugoslávským komunistům byl jen výjimkou, potvrzující pravidlo. Když Chruščov odhalil před komunisty Stalinovy zločiny /s tím potvrdil dávno tvrzení světového tisku, kterým ovšem komunisté nevěřili/, byl to pro všechny šok, jehož pozitivní stránkou bylo poznání nutnosti přezkoumat celou praxi i teorii posledních desetiletí.

Jedním z nejvýznamnějších nových prvků bylo odmítnutí téze, že KSSS je vedoucí silou či centrem mezinárodního komunistického hnutí. První se v tomto myslu vyjádřil Togliatti a téze o vedoucí síle či centru zmizela z rezolucí mezinárodních parád v roce 1957 a 1960. Togliattiova myšlenka však nebyla přijata všemi komunistickými stranami. Mnohé hleděly nostalgicky na stalinskou minulost a ve svých rezolucích nadále přiznávaly KSSS vedoucí roli centra. (Ve vedení KSČ byla tato nostalgie mimořádně silná.)

Od roku 1958 nazrávala roztržka mezi Sovětským svazem a Čínou, které se postupně stala vefejnou. Ta však situaci v komunistickém hnutí Evropy neovlivnila, protože Číňané obvinili z revizionismu a dalších smrtelných hříchů všechny evropské strany /s výjimkou albánské a rumunské/. Ve vztazích mezi KSSS a ostatními evropskými stranami se na oko mnoho nezměnilo: kritické výhedy se sčlovaly ústně či v důvěrné korespondenci, na stránkách tisku se objevovaly pouze implicitně a dovedl je vyčíst jen poměrně úzký okruh specialistů.

Prvním viditelným případem samostatného postoje mimo-

sovětských evropských komunistů bylo jejich stanovisko k sesazení Chruščova v roce 1964. Tehdy většina z nich, ačkoliv uznala, že šlo o vnitřní záležitost KSSS, vyjádřila mírněji či ostřeji svůj neshled s způsobem, jakým se tato změna ve vedení KSSS stala, zejména se skutečností, že nebylo řečeno ani slovo o nesporných Chruščovových zásluhách.

Avšak zlom v těchto vztazích nastal až v roce 1968. Obrodný proces v Československu, zahájený 5. ledna nagrazením Antonína Novotného Alexandrem Dubčekem ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ, byl vládnoucími komunistickými stranami přijat s nedůvěrou. V únoru se konalo slavnostní zasedání ÚV KSČ za účasti zahraničních delegací a Dubček na něm pronesl svůj první programový projev, charakterizovaný požadavkem demokratizace. Když si Brežněv přečetl původní text tohoto projevu, označil ho za revizionistický, a pohrozil, že odjede, nebude-li znění referátu změněno. Ovšem ani provedené změny ho nemohly uspokojit, stejně jako Ulbrichta, Gomulku a Živkova. Ti se zřejmě třásli při pomýšlení, že by jejich představní výbor vzal po československém příkladu vážně svou pravomoc a že by je postihl osud Novotného. Se sympatiemi přijeli naproti tomu pražské jaro představitelé Jugoslávie a Rumunska. Jugoslávci sympatizovali zřejmě s celým obrodným procesem, Ceaucescu uvítal jeho mezinárodní aspekt, tj. samostatnost volby nezávisle na vůli SSSR. Kádár zaujímal centristickou pozici. Demokratizaci vítal, ale brel na vědomí váhu sovětské nelibosti.

O měsíc později, 23. března se v Drážďanech konala schůzka sovětských, polských, východoněmeckých, maďarských, bulharských a československých představitelů; Rumuni byli jedinou chybějící zemí Varšavské smlouvy. Drážďanské jednání bylo vážným verováním československému vedení, aby nepokračovalo v demokratizaci. Ta se však rozvíjela a současně se stupňoval nátlak zvenčí. Projevila se na jednání s delegací KSČ v Moskvě 4. května, když nedosáhl žádoucího výsledku, sešli se tentéž o čtyři dny později Brežněv, Ulbricht, Gomulka, Živ-

kov a Kádár. V jižním Polsku se konalo cvičení polských a sovětských vojsk. Ve dnech 17. - 25. května pobýval v Československu tehdejší předseda rady ministrů Kosygin, při jednání bylo dohodnuto, že v červnu se na našem území uskuteční společné vojenské cvičení, to se pak protáhlo do července.

Počátkem července dostala KSČ dopis od sovětské, polské, východoněmecké, bulharské a maďarské strany, ve kterých ji vyzývaly k účasti na společném poradě ve Varšavě. Předsednictvo ÚV KSČ toto pozvání odmítlo a projevilo ochotu ke dvoustranným jednáním. Zmíněná pětka se pak sešla ve Varšavě ve dnech 14. a 15. července a poslala KSČ dopis, v němž jí vytkla, že vyklizuje pozice kontrarevoluce a konstatovala, že obrana socialismu v Československu je větší všech socialistických zemí. Předsednictvo ÚV KSČ tyto výtky odmítlo a vyjádřilo neděle ochotu ke dvoustranným jednáním. Ve dnech 29. července až 1. srpna jednalo s delegací politbyra KSSS v Čierné nad Tisou, dva dny po jejím skončení se pak delegace KSČ sešla se zástupci varšavské pětky v Bratislavě. Společné prohlášení obsahovalo jak zásadu suverenity a územní nedotknutelnosti, tak formulaci, že ochrana dosažených vymožeností je "společnou internacionální povinností všech socialistických zemí."

Jugoslávie a Rumunsko demonstrovaly naproti tomu svou podporu Československu návštěvou svých nejvyšších představitelů - Tita a Ceaușeske - v srpnových dnech v Praze.

Jestliže z komunistických a ran evropských socialistických zemí se většinou připojila k sovětskému nátlaku, postoj západoevropských komunistů byl odlišný. Nejvýrazněji projevila svoji solidaritu s naším obrodným procesem italská strana. Její generální tajemník Luigi Longo přijel již počátkem května do Prahy a jednal s Dubčekem, jiní členové jejího vedení pak jednali v nejednom případě v Moskvě a sdělili sovětským představitelům své odmítavé stanovisko k jejich vměšování do československých záležitostí. Úmysl vojensky intervenovat byl tehdy již zřejmý, itaľští a francouzští komunisté od něho Brežněvovi odrazovali.

Když se 21. srpna vojenská intervence stala skutečností, většina evropských komunistických stran ji odsoudila. Ze socialistických zemí to byli opět Jugoslávci a Rumuni. Ze západní Evropy se za vojenský vpád postavily pouze komunistické strany Portugalska, Řecka, NSR a Lucemburska. /K upřesnění uvedím, že řecí komunisté, tehdy v ilegalitě, byli - a jsou rozdělení do dvou stran. Jedna z nich se postavila za intervenci, druhá proti; tato strana se však po legalizaci ukázala být mnohem slabší. /Byla to událost bez precedentu v celé historii evropského komunistického hnutí. Nikdy předtím se nestalo, aby se v tak závažném mezinárodním problému rozdělilo na dvě strany. Od 21. srpna patří jednota evropských komunistických stran v zásadních politických otázkách minulosti.

Další vývoj vztahů mezi KSSS a západoevropskými komunistickými stranami jen potvrdil, jakým mezníkem bylo na tomto poli potlačení pražského jara. Svá odsouzení vpádu odvolala pouze KS Rakouska. Ovšem v tomto případě jde o takřka bezvýznamnou straničku, která ve volbách dostává stěží jedno procento hlasů. Při této příležitosti bych chtěl zdůraznit, že mluví-li se o komunistických stranách západní Evropy jako celku, zakrývají se tím obrovské rozdíly v jejich významu. Jestliže jsem uvedl, že jen 4 západoevropské strany v roce 1968 schválily sovětský zásah, považuju za nutné vykreslit celkový a přitom diferencovaný obraz komunistického hnutí v této části kontinentu. Jen italská, francouzská a finská strana byly v té době silnými legálními stranami: ve volbách dostávaly nad 20 % hlasů. Ze tří silných ilegálních stran /jejich síla se zřetelně projevila po obnově demokracie/ se za srpnovou intervenci postavily portugalská a řecká strana, zatímco španělská ji odsoudila. Ostatní komunistické strany byly a jsou slabé, ve volbách dostávají méně než 5 % hlasů a stojí na okraji národního politického života. Hlavním rysem obrazu znázorňujícího postoj k roku 1968 je skutečnost, že ze šesti vlivných stran /tj. těch, které tehdy nebo po obnově demokracie dostávaly ve volbách nejméně 10 % hlasů/ čtyři

intervenci odsoudily, dvě ji schválily. Není snad zbytečné podotknout, že Brežněvovo vedení bylo s tímto stavem velmi nespokojeno; s jeho podporou došlo k založení odštěpeneckých komunistických stran ve Španělsku a ve Švédsku.

Stapa 21. srpna je v dějinách evropského komunismu neomazatelná. Další vývoj nebyl ovšem přímočarý. Zatímco kontakty italských komunistů s Husákovým vedením KSČ byly minimální, francouzské strany se snažily tyto vztahy normalizovat; nicméně na politické procesy roku 1972 proti aktivistům obrobného procesu /Möbl, Šabata, Möler, Tessař aj./ reagovala veřejným protestem politbyra.

Srpnový střes též podstatně přispěl k tomu, že skončila etapa, kdy se často konaly světové nebo evropské konference komunistických stran, které přijímaly společné dokumenty. V roce 1969 se naposled konala světová porada, ovšem Čína se nezúčastnila, Italové a některé další delegace odmítly podepsat plný text rezoluce. V roce 1975 došlo k poslední poradě v Berlíně, na níž byly zastoupeny všechny evropské strany. Byla však značně formální, vedoucí každé delegace pronesl projev, nediskutovalo se. Deklarace byla dohodnuta předem a jedině díky tomu, že na kategorický požadavek Italů neobsahovala pojmy "marxismus-leninismus", "proletářský internacionalismus" ani odsouzení Číny /KS/ odmítla pojem "marxismus-leninismus" jako pseudonym stalinismu. Vyznává samozřejmě internacionalismus, ale mluví o "novém internacionalismu" a tvrdí, že pod slovy "proletářský internacionalismus" se může skrývat i schválení srpnové intervence. /Další pokusy o evropské konference neuspěly, pokud se sešly, řada stran na nich chyběla.

Když v květnu 1987 v rozhovoru s listem Unité navrhl Gorbačov, aby se u příležitosti oslav výročí Říjnové revoluce konalo setkání přítomných představitelů komunistických stran, namítli italscí komunisté, že by to mělo smysl jen tehdy, pokud by se ho zúčastnili i sociální demokrate. Gorbačov s tím vyslovil souhlas a tak se poprvé po 70 letech sešly na světovém setkání oba tradiční proudy dělnického

hnutí. A Gorbačov při této příležitosti prohlásil, že "komunistické hnutí ... vyžaduje obnovu s kvalitativní změny."

Srovnáme-li dnešní politickou strukturu Evropy s tou, jaká byla před 30 lety, zjistíme řadu změn. Jednou z nich je změna na levé polovině tradiční politické škály. Skončila éra vnějškové jednoty komunistického hnutí, ale začíná dialog mezi jednotlivými levicovými stranami a proudy. Úspěchy tohoto dialogu jsou podmíněny postupem demokratizace ve východní části kontinentu. Ta již díky Gorbačovovu vedení KSSS začala. A v tomto progresivním procesu zůstane zachováno čestné místo pražskému jaru.

Rudolf Z u k a l :

EKONOMICKÁ REFORMA ŠEDESÁTÝCH LET

/Cíle, výsledky a důsledky jejího zrušení/

Ú v o d

Hodnotit určitou historickou etapu podle dosažených hospodářských výsledků je přesnější a přesvědčivější, než posuzovat toto období z hledisek politických, ideologických, kulturních a jiných jevů a změn. Vývoj hlavních ekonomických ukazatelů je totiž zachycen ve statistických ročenkách /když někdy i zkresleně/, a nemůže být tudíž snadným předmětem různých lícitací a sporů, podle osobního zaměření posuzovatele.

Dosažené hospodářské výsledky s odstupem doby jasně prokazují úspěšnost či neúspěšnost přijatých opatření, zejména při srovnávání s předcházejícím či následujícím obdobím. Při těchto analýzách je nutno brát v úvahu, že výsledky dané změnou systému či mechanismu nejsou v národním hospodářství patrné okamžitě, ale až po určité době, kdy se správná či nesprávná opatření projeví kladně nebo záporně v hospodářském procesu. V některých případech to trvá i několik let, např. při posuzování efektivnosti investic. Proto se kladné výsledky ekonomické reformy šedesátých let projevovaly v národním hospodářství i na počátku let sedmdesátých v prvním období "normalizace", na čemž tehdejší vedení strany a státní nemělo žádné zásluhy.

Protože současná vládnoucí skupina dodnes obviňuje autory ekonomické reformy šedesátých let z "hospodářského rozvratu", z "revizionismu", z "protisocialistických cílů" a podobných nesmyslů, používám ve svém stručném historickém

přehledu vedle údajů ze statistických ročenek i konkrétních citací z oficiálních dokumentů a projevů vedoucích představitelů dřívější i dnešní doby. Objektivnímu čtenáři se tak snáze vyjeví lícoměrné pomlouvání ekonomické reformy šedesátých let. Zejména v souvislosti se současnou přestavbou v SSSR.

Omlouvám se za velké množství číselných údajů. Konkrétní údaje a čísla jsou však nutná, lze je totiž jen velmi těžko vyvracet. Pro ekonomickou analýzu jsou číselná fakta totéž, co pro rybu voda.

Celková světová konjunktura či deprese může do značné míry ovlivnit hospodářské výsledky země, zejména když má otevřenou ekonomiku vůči zahraničí jako Československo. Úspěšnost či neúspěšnost hospodářského vývoje je nutné srovnávat s jinými zeměmi, s přihlédnutím k přírodním a ekonomickým podmínkám, k výrobnímu potenciálu a kvalifikaci obyvatelstva každého státu. Tak získáme poměrně objektivní posouzení úrovně dané vývojové etapy.

Při hodnocení dosažených výsledků je nutno brát v úvahu i různé jiné aspekty, které mohou kladně či negativně ovlivňovat hospodářský růst. Ekonomika je důležitou součástí celkového vývoje státu, a tak společenské i politické klima může významně působit i na hospodářské výsledky.

S přihlédnutím k těmto okolnostem se pokusím o stručné zhodnocení hospodářského vývoje za poslední čtvrtstoletí, se zvláštním zřetelem ke "krizovým rokům" 1966 a 1969.

Vznik, cíle, výsledky reformy a důsledky jejího zrušení

Začátkem šedesátých let se v důsledku zastaralých forem řízení národního hospodářství postupně vyčerpaly rezervy a ekonomický růst se zpomalil. Ideologická roztržka s Čínou a přerušování hospodářských styků s tímto velkým partnerem těžkosti

ještě prohloubily. Došlo k poklesu růstu národního důchodu. XII. sjezd KSČ v roce 1962 byl nucen na tyto skutečnosti reagovat. Dal pokyn vypracovat nové progresivní formy řízení národního hospodářství. Postup prací a zavádění nových metod byly však pomalé a výsledky nedosahovaly žádoucí úrovně.

XIII. sjezd KSČ v roce 1966 znovu zhodnotil celkovou ekonomickou situaci naší země, a to podstatně reálněji a uvolnil některé bariéry brzdící hospodářský rozvoj. Tehdejší vedení strany a státu v čele s A. Novotným souhlasilo s vypracováním a uskutečněním takových zásad ekonomické reformy, které by převedly naše hospodářství z extenzivního na intenzivní rozvoj, změnily systém řízení ekonomiky a zavedly racionálnější metody. Měly přizpůsobit nevyhovující strukturu hospodářství přírodním a ekonomickým podmínkám, pozvednout efektivnost výrobního procesu a zahraniční směny. Prosadit princip zásluhovosti odměny za vykonanou práci podle skutečných výsledků atd. Hlavní principy byly odsouhlaseny a schváleny XIII. sjezdem KSČ. Později byly stručně formulovány v Akčním programu KSČ, který přijal ÚV KSČ 5. dubna 1968. /viz Akční program KSČ, zejména kapitola "Národní hospodářství a životní úroveň/.

Na zásadách ekonomické reformy se pracovalo už dříve do roku 1964. Po XIII. sjezdu KSČ se tempo prací neobyčejně urychlilo a dostalo se do středu pozornosti celého národa, a to díky názorovým střetům a polemikám uveřejňovaným ve všech sdělovacích prostředcích.

Téměř všichni ekonomové, teoretici i praktici se vrhli s obrovským zájmem do rozpracování komplexu ekonomické reformy. Desítky týmů odborníků pracovaly na dílčích problémech, jež koordinovaly vládní komise sestavené z pracovníků různých odvětví, aby nedocházelo k prosazování resortních zájmů. Nejlepší a nejzkušenější ekonomové tehdy se zaujetím a vnitřním přesvědčením formulovali a propracovávali zásady, podmínky a metody hospodářské reformy. Na pracích i diskusích se podíleli všichni, kdo měli o věc zájem, bez nároků na

jakoukoliv odměnu. Straníci i nestraníci. Hovořilo se otevřeně, věcně a kriticky, střetávaly se různé názory a hledala se optimální řešení, nejschůdnější varianty. Diskutovalo se nejen v teoretických kruzích - na vysokých školách a ve výzkumných ústavech, ale i ve výrobních závodech. Prostí občané projevovali o reformu stálý zájem, neboť byli soustavně informováni sdělovacími prostředky.

Atmosféra byla tvůrčí, otevřená, vysoce konstruktivní a hlavně smysluplná a dělná. Každý ekonom, každý národněhospodář, téměř každý řídicí pracovník považoval za svou odbornou povinnost a státní čest podílet se aktivně na reformě. Se stejným zápalem k ní přistupovali i odborníci z ostatních odvětví, mající vliv na celkový společenský pohyb a hospodářský vývoj. Můžeme hovořit o kolektivním rozumu, který začal svobodně a racionálně myslet, neboť nebyl omezen zbytečnými ideologickými dogmaty, i když ze strany některých politiků byly racionální návrhy kladeny překážky.

Výsledkem tohoto úsilí byly hlavní zásady ekonomické reformy, zakotvené v podmínkách socialistického zřízení. Reformy, které hledaly cestu optimálního rozvoje socialistického výrobního způsobu v Československu a odpovídaly jeho podmínkám.

Znovu zdůrazňuji, že reforma šedesátých let nebyla dílem jednotlivců "revizionistů", jak se to snaží neustále zdůrazňovat oficiální propaganda, ale kolektivním dílem téměř celé ekonomické fronty. Zásady reformy nebyly přitom dogmatem. Představovaly otevřený systém, který měla prověřovat každodenní praxe. Podle konkrétních výsledků a zkušeností se měl korigovat a upravovat. Reforma jako dílo demokratické diskuse si nečinila nároky na neomylnost a neměnnost, a to ani v jednotlivostech, ani v celku. Mnohé její teze zůstaly takřka jako "permanentně diskutabilní."

Ačkoliv byly hlavní cíle ekonomické reformy v obecné rovině formulovány v Akčním programu KSČ, přesto není z dnešního hlediska nezajímavé uvést některé její konkrétní zásady, publikované v Rudém právu 26. září 1968 /již po vstupu voják/.

jimiž se přední českoslovenští ekonomové přihlašovali k vládnímu programu. Prohlášení bylo nadepsáno "jako hospodářskou politiku potřebujeme". Z výřtu zásad připomínám ty nejpodstatnější:

"Ekonomická reforma není u nás ani záležitostí omezené skupiny autorů, ani krátkodobým, teprve v poslední době vzniklým programem. Ideje ekonomické reformy nevznikly až po lednu 1968. Jsou výsledkem zevšeobecnění dlouhodobých zkušeností socialistických podniků a tvůrčí práce ekonomů z teorie i praxe, celého dosavadního vývoje národního hospodářství a ekonomického myšlení.

Za výchozí principy další hospodářské politiky považujeme realizaci těchto článků ekonomické reformy:

- Jasně vymezit samostatnost a odpovědnost podniků a jejich sdružení tak, aby byly vystaveny každodenní kontrole odběratelů a byly výrazně zainteresovány na výsledcích své práce.

- Činnost podniků ovlivňovat státní hospodářskou politikou prostřednictvím ekonomických nástrojů.

- Ekonomické cíle hospodářského rozvoje formulovat na základě komplexně propracovaných variant státního národohospodářského plánu.

- Důsledně přizpůsobit organizační a institucionální strukturu řídicích orgánů takto pojatému vztahu podnikové sféry a centrálního řízení.

- Vzhledem k životnímu významu zahraničních hospodářských styků pro náš stát dále prohlubovat různé formy přímých kontaktů našich podniků se zahraničními partnery. Odstraňovat byrokratické zábrany exportní iniciativy. Usilovat o efektivnější formy hospodářské spolupráce v RVHP.

- Dovést do konce úsilí o reálné uplatnění funkce hodnotových kategorií, postavit rozhodování ve výrobě i v obchodě na pevný základ ekonomické kalkulace. Za tím účelem očistit

od subjektivistických deformací cenovou soustavu, úvěrovou i finanční politiku a vytvořit komplexní podmínky i pro konvertibilitu koruny.

- Konkrétními opatřeními hospodářské politiky podněcovat a podporovat soutěživost a iniciativu každé hospodářské jednotky, každého kolektivu pracujících."

atd.

Je zajímavé a poučné číst tyto zásady publikované u nás již v roce 1968. Současní "věrní marxisté" je objevili jako novum v SSSR. Jako by zapomněli, že je v roce 1970 odsoudili v dokumentu Poučení jako čistý "revizionismus". Dnes se je snaží, zejména slovně, uvádět do života.

Ekonomická reforma let šedesátých začala působit v příznivých podmínkách jak mezinárodních, tak vnitřních. V té době existovala světová hospodářská konjunktura, která měla kladný vliv na naše vnější ekonomické vztahy, a tím i na rozvoj vnitřní ekonomiky.

Rovněž vnitřní klima bylo příznivé. Tehdejší stranické vedení a vláda umožnily v podstatě regulovanou diskusi k hlavním ekonomickým problémům. Ve sdělovacích prostředcích se objevovaly objektivní články o otázkách československého hospodářství, s analýzou jejich příčin, obtíží i námětů na jejich řešení.

To mělo za následek rostoucí zájem obyvatelstva, které vidělo upřímnou snahu o nápravu. Proto bylo ochotno přinášet i určité hospodářské oběti, vyplývající např. z cenového pohybu, zavedení pořádku do výrobního procesu, odměňování podle zásluh a pod. Kladné vztahy k reformě zesílily po zasedání ÚV KSČ v lednu 1968, kdy bylo zvoleno nové stranické a později v dubnu i nové státní vedení. Projevovalo se to v řadě konkrétních činů jako byly dary na fond republiky, dobrovolné bezplatné brigády atd. Prudký růst pracovní iniciativy projevovaly se mimo jiné v růstu produktivity práce, v počtu zlep-

ševacích návrhů a vynálezů, v oživení vědy, kultury a celkového společenského života vytvářel kladné klima.

Ekonomická reforma byla důležitou součástí "Pražského jara". Snahy o nápravu stávajících poměrů se projevovaly rovněž v oblasti kulturní, společenské a politické. Progressivní změny v oblasti nadstavby působily pak zpětně na hospodářský pokrok.

x x x

Nemělo by smysl glorifikovat, vylepšovat a přeceňovat výsledky ekonomické reformy šedesátých let. Měla svá slabá místa a své problémy. Měla však to štěstí, že byla započata v období světové konjunktury, což mělo kladný vliv na její vývoj. Rychlá tempa jejího rozvoje v porovnání s předcházející pětiletkou byla do určité míry zvýrazněna tím, že třetí pětiletka /1961-1965/ měla velmi špatné výsledky, takže rozdíly byly markantní a impozantní.

Nesmí se také zapomínat, že reforma působila jen velmi krátkou dobu, takže vyčerpávající hodnocení jejích kladů a nedostatků není objektivně možné. Dosažení velmi rychlých a pozitivních výsledků bylo mimo jiné dáno i tím, že již počáteční racionální opatření poměrně lehce mobilizovala ty rezervy, jež byly snadno dosažitelné, celkem bez vážnějších sociálních a hospodářských konfliktů. Její další průběh by již tak snadný nebyl.

Například politická místa se rozhodla odložit na pozdější dobu taková nepopulární, ale nutná opatření, jako zvýšení některých maloobchodních cen a služeb obyvatelstvu, do té doby ve velkém rozsahu dotované ze státního rozpočtu. Dotace neoprávněně preferovaly některé vstupy obyvatelstva a měly negativní vliv na chod hospodářství, /např. dotace nájemné-

ho ve státních bytech, dotace dopravy, jejíž nízké ceny vedly k velké migraci pracovních sil atd./. Tyto dotace dosáhly v současné době mnohem větší výše.

Při přetavbě velkoobchodních cen využily mnohé podniky svého monopolního postavení a prosadily takové ceny, které neodpovídaly ani jejich skutečným nákladům, ani světovým cenám. Tak se hladina velkoobchodních cen zvýšila proti záměrům o několik miliard korun. Tento nedostatek mělo odstranit dodatečné zdanění podniků.

Některé skupiny pracujících využily celkové uvolněnosti a snažily se prosadit mzdy, které neodpovídaly principům zásluhovosti. Naproti tomu mělo vedení těchto podniků možnost na faktech dokázat, že tyto požadavky jsou neoprávněné.

Při zavádění zkrácené pracovní doby nebyly všechny podniky dobře připraveny a zkrácení pracovní doby nebylo kompenzováno zvýšením produktivity práce apod.

Při poskytování služeb dosahovali někteří soukromíci mimořádných zisků /např. v automobilové dopravě/. To ukazovalo na to, že jsou státní organizace byrokratické a nepružné, jaké mají obrovské režijní náklady a jsou tudíž zbytečně drahé. I tento nedostatek měl být odstraněn progresivním zdaněním. Ovšem sama konkurence soukromíků nutila státní organizace k větší pružnosti v podnikání. Rozsah soukromého sektoru byl však omezen jen na určité služby a limitován i počtem zaměstnaných osob. Zdaleka nedosahoval takových rozměrů jako v některých socialistických zemích, odkud naše opatření rozhořčeně kritizovali /NDR, Polsko/.

Současný centralisticko-byrokratický model řízení národního hospodářství vytvořil početnou vrstvu zbehatlíků jiného typu, o nichž se taktně mlčí, neboť k ní patří značná část vedoucích lidí oficiálních struktur. Možnost administrativně rozhodovat o různých povoleních, výjimkách, úlevách atd., vedla k tomu, že se zrodil "reálnosocialistický podnikatel",

který dostává ze své služby různé "pozornosti", až už od státních a družstevních podniků či soukromníků. Formy úplatků jsou různé, od protislužeb a diskrétně zanechaných obálků, až po dary k významným výročím, zvláštní prodejny, přednostní přiděly atd.

K novodobé mocenské šlechtě se přidružuje plejáda drobných "reálnosocialistických nepmanů", kteří využívají nedostatků vnitřního trhu a služeb a podpultovým prodejem, přes melouchy a vekslování získávají neoprávněné, většinou i bezpracné zisky. Společnou vlastností těchto novodobých parazitů nejsou ani tak jejich mimořádné schopnosti, jako spíše zapojení do byrokratických mafií, které využívají nedostatků v hospodářství. Různými neoficiálními kanály se přerazděluje národní důchod a dochází tak k nespravedlivé diferenciaci příjmů obyvatelstva se všemi průvodními negativními jevy.

Slabiny, o kterých jsem hovořil v souvislosti s reformou, měly jen okrajový charakter a nutně se vyskytují při každé hlubší přestavbě hospodářství. Nemí pochyb, že by byly v průběhu doby odstraněny.

Kritici ekonomické reformy šedesátých let nikdy neberou v úvahu skutečnost, jaký podstatný vliv měl na reformu vstup a pobyt cizích vojsk na našem území a rostoucí politický tlak ze zahraničí. Mnohé negativní jevy byly podmíněny právě touto skutečností, vedení státu nemělo reálnou možnost nastalé problémy řešit. Klasickým příkladem mohou být údaje o vývoji našeho hospodářství za první a druhou polovinu roku 1968. Jako v zrcadle je vidět negativní vliv vojenské intervence.

Nejdůležitější věcí v šedesátých letech bylo, že reforma vůbec začala. Obyvatelstvo ve své zdrcující většině její realizaci podperovalo a bylo ochotno na přechodnou dobu přinést i určité hospodářské oběti. To je základní a diametrální rozdíl proti současné době.

Již první krátkodobé výsledky reformy byly překvapující, kvalitativní ukazatelé růstu národního hospodářství zaznamenali nebývalý vzestup a to přesto, že v srpnu 1968 vstoupila na území Československa cizí vojska, což vyvolalo politickou a hospodářskou nejistotu provázenou nákupními horečkami, poruchami ve výrobním procesu, sociálně-psychickými emocemi, jež zatlačily do pozadí starosti o pracovní disciplínu, o plnění dodavatelsko-odběratelských smluv atd.

Následující konkrétní fakta jsou převzata ze statistických ročenek a rozčleněna na jednotlivé pětiletky od roku 1960 do roku 1985. To proto, aby v zájmu objektivit bylo možné srovnávat etapy vývoje našeho hospodářství v delším období. Mezi pátou a šestou pětiletku jsou včleněny tzv. "křizové roky" 1968 a 1969, aby bylo názorně vidět, zda se v této době skutečně dostavil "rozvrat národního hospodářství". Získáme i možnost srovnat "křizová léta" s "nejúspěšnějšími roky poválečného hospodářského vývoje", jak období "normalizace a konsolidace" nejvyšší politická místa označují.

Nemůže jít samozřejmě o podrobnou analýzu celého tohoto období, což rozsah této stati neumožňuje. Jsou zde stručně charakterizovány pouze hlavní makroekonomické ukazatele vývoje národního hospodářství a ty úseky, jež bezprostředně dokládají vývoj životní úrovně obyvatelstva.

Nejobecnějšími makroekonomickými údaji zachycujícími vývoj národního hospodářství jsou společenský produkt $/c + v + m/$, výrobní spotřeba $/c/$ a národní důchod $/v + m/$. Národní důchod jako nejdůležitější ukazatel charakterizuje nově vytvořenou hodnotu ztělesněnou ve všech hmotných statích vyrobených ve sledovaném období v odvětvích výrobní sféry. Následující přehled zachycuje průměrná tempa národního důchodu za jednotlivé pětiletky vcelku a průměrná roční tempa růstu v každé pětiletce.

Pro názorné srovnání jsou "krizové roky" ze čtvrté pětiletky vyčleněny a zaznamenány zvlášť.

Při pohledu na uvedená čísla je patrný značně nerovnoměrný vývoj a stále se snižující tempo. Určitý hospodářský pokrok, o kterém neustále mluví oficiální propaganda přece nikdo nepopírá ... Vyplyvá z rozvoje výrobních sil a ne ze socialistického výrobního způsobu. Rovněž kapitalismus se hospodářsky stále vyvíjí. Pouze za válek a velkých přírodních katastrof, případně dlouhodobých krizí dochází k větším hospodářským pokleskům. Otázkou nutno položit tak, zda to byl maximální pokrok, jakého bylo možné dosáhnout za stávajících podmínek jak vnitřních, tak zahraničních. Základním kritériem tedy není, zda a do jaké míry se v oblasti hospodářské pokročilo - to by mělo být zejména pro socialismus samozřejmé, ale zda se pokročilo v optimální míře.

Jestliže si otázku položíme jinak, pak můžeme z jakéhokoliv sebemenšího hospodářského vývoje vyvodit závěr, že praxe potvrzuje kladné působení daného hospodářského mechanismu. O to se neustále snaží konzervativní ideologové. I v kapitalismu dochází k hospodářskému pokroku a často většímu, absolutně i relativně, než v socialistických zemích /viz Japonsko, Jižní Korea, Tajvan atd./.

Další velmi důležitou otázkou jež, zda jde o vývoj kvalitativní nebo jen kvantitativní. Politik se může chlubit tempy hospodářského vývoje, ale ekonom se musí nutně ptát, byl-li tento vývoj racionální a efektivní. Hospodářský pokrok, kterého jsme dosáhli v období "normalizace" byl převážně extenzivního charakteru, dosažený neudměrným plýtváním surovinami, energií, lidskou prací a investicemi.

Čísla v přehledu hovoří jasnou řečí. Nejvyšších temp růstu národního důchodu jsme dosáhli ve čtvrté pětiletce, mezi léty 1966 a 1970, zejména v letech 1968 a 1969. Ve čtvrté pětiletce, kdy začala působit reforma, byl růst vytvořeného národního důchodu čtyřikrát rychlejší než v pětiletce

Tabulka 1

Tempa růstu vytvořeného a užitého národního důchodu a produktivity
práce v letech 1961-1985

/Vypočteno ze srovnatelných cen/

Roky	Vytvořený národní důchod		Užitý národní důchod		Společenská produkti- vita práce	
	přírůstek za celou pětiletku	průměrný roční přírůstek	přírůstek za celou pětiletku	průměrný roční přírůstek	přírůstek za celou pětiletku	průměrný roční přírůstek
1961- 1965	10,20 %	2,00 %	11,21 %	2,22 %	10,16 %	1,97 %
1966- 1970	39,67 %	6,91 %	39,65 %	6,91 %	28,41 %	5,13 %
z toho						
1968	-	7,18 %	-	9,93 %	-	5,24 %
1969	-	7,31 %	-	6,23 %	-	5,39 %
1971- 1975	32,05 %	5,70 %	34,39 %	6,09 %	26,28 %	4,61 %
1976- 1980	19,76 %	3,67 %	11,65 %	2,22 %	13,76 %	2,60 %
1981- 1985	9,14 %	1,77	-0,10 %	-	5,65 %	1,11 %

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986. Vypočteno ze srovnatelných cen. Od roku 1960 v cenách roku 1960, od roku 1966 v cenách roku 1967, od roku 1976 v cenách roku 1977.

sedmé /1961-1965/. U užitého národního důchodu dosáhl rozdíl dokonce sedminásobku. Tempo vytvořeného národního důchodu v sedmé pětiletce bylo vůbec nejnižší. Bylo nižší, než v pětiletce třetí /1961-1965/, kdy byl pětiletý plán zrušen jako nereálný a nahrazen ročními plány.

Jak ukazuje konkrétní analýza, došlo ve čtvrté pětiletce, kdy se začala realizovat ekonomická reforma, k prudkému růstu národního hospodářství. Měřeno vytvořeným národním důchodem, byla "krizová léta" obdobím nejrychlejšího rozvoje československé ekonomiky v poválečném období. Stejně tak rostla společenská produktivita práce a využívání základních fondů, což jsou jedny z hlavních kvalitativních ukazatelů hospodářského vývoje.

Ze srovnávaných temp hospodářského vývoje je rovněž zřejmé, jaké důsledky měla opatření "pevných marxistů", kteří zrušili "revizionistické" metody řízení zaváděné ekonomickou reformou šedesátých let. Došlo k prudkému poklesu. Jen v páté pětiletce /1971-1975/ ještě doznávalo v národním hospodářství působení impulsů ekonomické reformy.

Nejmarkantnější je pohled na užitý národní důchod, jehož nárůst za sedmou pětiletku byl prakticky nulový, zatímco ve čtvrté pětiletce činil téměř 40 %. /V roce 1960 činil 439.208 milionů Kčs ve srovnatelných cenách a v roce 1965, o pět let později, jen 438.934 milionů Kčs. Léta 1981 a 1982 dokonce doznaly prudké poklesy proti předcházejícímu roku, a to o -3,41 % a -1,59 %/. Tak vedení strany a státu realizovalo v praxi socialistické heslo "Vše pro člověka". Aby se vůbec udržela životní úroveň na dosažené výši, vypůjčovalo se v zahraničí a sáhlo se na akumulaci, která se podstatně snížila. To mělo za následek zastarávání výrobního parku, což zase vedlo k poklesu kvality výrobků. Když ani toto drastické opatření nestačilo, omezil se podstatně dovoz. Tím se prohloubila krize v dodavatelsko-odběratelských

vztazích. Chybějící komponenty neumožňují plynulý proces výroby.

A co se týče osmé pětiletky, je již nad slunce jasnější, že ekonomické závěry XVII. sjezdu KSČ nemohou být splněny, a že napláňovaný růst je pouhým zbožným přáním. Výsledky za první dva roky jsou více než názorné.

Doposud to byl kvantitativní pohled na tempa růstu ekonomiky. Avšak data ze statistických ročenek rovněž prokazují úspěšnost "krizových let" i po stránce kvalitativní. Bylo to období, kdy naše ekonomika prokazatelně nabrala rychlý obrat k intenzivnímu, kvalitativnímu vývoji, což ilustrují tato čísla ve srovnatelných cenách roku 1967:

Tabulka 2

Růst makroekonomických ukazatelů v letech 1968/69

	1967	1968	roční přírůs- tek v %	1969	roční přírůs- tek v %	1969/ 1967 v %
	mil. Kčs	mil. Kčs		mil. Kčs		
společenský produkt	559.670	596.594	6,59	628.892	5,41	12,36
výrobní spotřeba	328.655	348.980	6,18	363.173	4,06	10,50
národní důchod	231.015	247.614	7,18	265.719	7,31	15,02

Pramen: Historická statistická ročenka

Jak je vidět, v obou "krizových letech" rostl národní důchod rychleji než společenský produkt a výrobní spotřeba, což prokazuje jasně intenzivní růst. Byl zaznamenán nejvyšší pokles výrobní spotřeby na společenském produktu v poválečné historii československé ekonomiky. Ustupovala výroba pro výrobu. Bylo to období, kdy se v československé ekonomice

nejrychleji prosazovaly intenzivní prvky hospodářského vývoje. Navzdory těmto neoddiskutovatelným faktům byl to prý "rozvrat ekonomiky" jak tvrdí Poučení.

Při posuzování tohoto období je nutno brát v úvahu, že to byly politicky skutečně krizové roky, neboť na našem území se usídlila cizí vojska, důsledkem byla politická nejistota, jejíž negativní vlivy se přenášely i do chodu národního hospodářství. Desetitisíce kvalifikovaných lidí v produktivním věku emigrovaly do zahraničí, průmyslová výroba trpěla nedostatkem surovin atd.

Budeme-li stejným způsobem srovnávat období "normalizace" až po současnou dobu /1971-1985, tj. pátou, šestou a sedmou pětiletku/, vyhlíží konkrétní údaje následovně /ve srovnatelných cenách/:

Tabulka 3

Růst makroekonomických ukazatelů v letech 1970-1985

	1970 miliónů Kčs	1985 miliónů Kčs	1985/1970 % přírůstku
společenský produkt	677.195	1.281.421	189,22
výrobní spotřeba	396.388	786.577	198,43
národní důchod	280.807	494.844	176,22

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986

Tato čísla jednoznačně ukazují opačný vývoj makroekonomických veličin než v "krizových letech". Nejrychleji rostla výrobní spotřeba- výroba pro výrobu, následoval

společenský produkt a nejpomaleji rostl národní důchod. To je jasný důkaz extenzivního vývoje.

Jestliže totiž roste výrobní spotřeba rychleji než celkový společenský produkt, musí společnost na dosažení přírůstku národního důchodu vynaložit více prostředků, o které se pak krátí fond spotřeby. Takovému nepříznivý vývoj mohou ovšem ovlivňovat mnohé faktory. Je to předně neúčelná struktura výroby, která neodpovídá ani přírodním, ani ekonomickým podmínkám země /např. naše "železná koncepce"/. Dále to může být zastaralá výrobní základna, kde výroba užitných hodnot vyžaduje vynakládání větších prostředků. Špatná kvalita, zastaralost vyráběného zboží, zanedbání technického pokroku způsobuje neefektivní zapojování do mezinárodní dělby práce, a tím v důsledcích ochuzování národního bohatství. Podstatnou brzdou rozvoje jsou též formy řízení hospodářství, které potlačují kvalitativní prvky v ekonomice a uvolňují cestu extenzivním způsobům. O tom všem můžeme dnes a denně číst v našich novinách. Ale kdo to zavinil?

Vztah mezi společanským produktem a národním důchodem se u nás neustále zhoršuje, jak ukazuje následující přehled, /vypočteno ze srovnatelných cen/:

Tabulka 4

Podíl výrobní spotřeby a národního důchodu na společanském produktu /v procentech/

	1968	1969	1981	1982	1983	1984	1985
společenský produkt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
z toho výrobní spotřeba	58,5	57,7	61,6	61,8	62,0	61,5	61,5
národní důchod	41,5	42,3	38,4	38,2	38,0	38,5	38,6

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986

Jak je vidět z uvedeného procenta přehledu, zmenšuje se v současné době podíl národního důchodu v hodnotě společenského produktu a klesá tedy i národohospodářská finalita produkce.

Ještě jeden důležitý údaj potvrzuje extenzivní způsob našeho hospodářského vývoje, a to neustálý růst zásob. To dokazuje následující přehled /protože údaje o zásobách jsou uváděny v běžných cenách, kde je zachycen cenový pohyb, je v tomto případě i údaj u národního důchodu v běžných cenách/:

Tabulka 5

Vztah zásob a národního důchodu

Rok	Zásoby hospodářských organizací miliony Kčs	Přírůstek %	Národní důchod miliony Kčs	Přírůstek %
1970	275.156	-	312.345	-
1985	634.792	230,70	559.974	179,28

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986

Čísla jednoznačně prokazují, že růst zásob pokračoval nepoměrně rychleji než růst národního důchodu. Značná část výroby jde do zásob. Na tyto výrobky, z nichž mnohé nemají již užitou hodnotu a nemohou být použity ve výrobním procesu, byly dovezeny suroviny, vynaložena lidská práce a energie, vesměs komponenty, jež patří ve výrobním procesu k nejdražším. Zásoby ve skladech potřebují další vícenásklady, spojené s jejich uložením a ošetřováním.

"Jestliže v šesté pětiletce na jednu korunu vytvořené národního důchodu připadalo 0,79 Kčs zásob, v sedmé pětiletce už to bylo za 0,89 Kčs." /Rudé právo 15. 8. 1986/

Takevé jsou důsledky extenzivního vývoje ekonomiky. Hrdznost tohoto jevu vynikne ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy, kde údajně vládne živelnost. Jednotlivé podniky zde musí mít své vlastní zásoby, neboť soukromé vlastnictví odděluje jednotlivé výrobce a kooperace je založena na kapitalistických principech - na zisku. Tam však trh a konkurence nutí jednat podnikatele racionálně, efektivně. Dodavatelsko odběratelské vztahy fungují prakticky bez peruch, takže není třeba tvořit velké rezervní sklady náhradních dílů a surovin. V kapitalistických státech se odhadují zásoby na 20-40 procent ročního národního důchodu, a to podle charakteru státu. Zemědělství vyžaduje vzhledem k sezónnosti v průměru delší obrátkovost zásob než průmysl. Také strategické zásoby státu ovlivňují celkovou výši.

V roce 1985 představovaly naše zásoby 113 % národního důchodu. Více než roční produkce tudíž leží nečinně ve zboží, které je za značné části nepoužitelné, zastaralé, v podstatě nepotřebné. A tomu se říká plánovitě, efektivní a cílevědomé hospodaření! Jaký je to paradox. U nás vládne údajně plánovitost a výsledkem jsou obrovské, v podstatě nepotřebné zásoby. V kapitalismu působí živelnost a přece nepřekročily zásoby racionální výši.

/Opeme/ Oponent může namítnout, že tyto úvahy a srovnání jsou nepřesné, neboť čím vyšší je základ, tím obtížněji se dosahuje vyššího tempa přírůstků. Srovnáme si tedy roční přírůstky národního důchodu v absolutních údajích v "krozových letech" a v letech sedmé, tj. poslední uzavřené pětiletky. Absolutní roční přírůstek v roce 1988 vezmeme za 100 /srovnatelné ceny/:

Tabulka 6

Srovnání ročních přírůstků "krizových let" se sedmou pětiletkou

Rok	Vytvořený národní důchod roční přírůstek		Užitý národní důchod roční přírůstek	
	mil. Kčs	%	mil. Kčs	%
1968	18.599	100,0	21.961	100,0
1969	18.105	109,1	15.158	69,0
1981	- 492	-102,9	614,967	-168,2
1982	1.060	6,4	-6.716	-130,5
1983	10.960	66,0	3.617	13,7
1984	15.590	93,9	4.822	21,9
1985	14.344	87,9	13.569	61,8

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986.

Čísla opět hovoří jasnou řečí. Roční přírůstky jak u užitého, tak i u vytvořeného národního důchodu patřily v "krizových letech" k nejvyšším i v absolutních údajích. A to přesto, že výrobní potenciál byl v této době nesrovnatelně nižší než v letech sedmé pětiletky. Bezprostředně po zrušení ekonomické reformy v sedmdesátých letech byly v páté pětiletce asi u dvou roků přírůstky o něco málo vyšší než v letech 1968 a 1969. To ještě doznávaly účinky ekonomické reformy. Pak ale přišla dlouhá doba stagnace, ba i hospodářského poklesu. Zejména poslední pětiletka dopadla špatně. Vzhledem ke splácení zahraničního zadlužení, které jsme lehkomyšlně dopustili v letech normalizace, byl užitý národní důchod podstatně nižší než vytvořený. Tak se mohlo stát, že v roce 1985 byl užitý národní důchod nižší /ve srovnatelných cenách/ než v roce 1960. Ještě markantněji to lze zjistit na údajích o osobní spotřebě, růstu reálné mzdy a na životních nákladech /viz dále/.

Ke stejným závěrům, k jakým jsme došli při hodnocení vývoje národního důchodu dojdeme u dalšího důležitého ukazatele - společenské produktivity práce. Růst produktivity znamená vždy snížení spotřeby společenské práce ve výrobku a tudíž i snížení jeho hodnoty. Produktivita práce je rozhodujícím činitelem růstu bohatství společnosti.

Jak se u nás vyvíjela produktivita práce v posledních pětadvaceti letech, to ukazuje tabulka na straně 11. Opět vidíme, že v "krizových letech" bylo dosaženo nejvyšších ročních přírůstků produktivity práce. V osmdesátých letech jsou roční přírůstky produktivity práce velmi nízké a zdaleka nedosahují plánovaných záměrů, takže i na tomto úseku je možno hovořit o stagnaci. V roce 1981 dokonce produktivita práce proti předcházejícímu roku poklesla. Negativní důsledky zrušení reformy by se daly prokázat i na celé řadě dalších důležitých ukazatelů, jako je pokles směnnosti, nižší využívání základních fondů, pokles efektivnosti, nerovnoměrná a klesající akumulace apod.

Nad těmito znepokojujícími jevy se zamýšlí v poslední době i oficiální tisk:

"Nízká směnnost se valnou měrou podílí na nedostačujícím využití základních prostředků. Jen v průmyslu jejich hodnota dosahuje 530 miliard korun. Ta nadále stoupá, ale přínosy, které získáváme, jsou stále nižší. V roce 1970 jsme například z jedné koruny strojních základních prostředků získali 0,55 Kčs národního důchodu, v současné době už jen 0,56 Kčs. Nejzávažnější vlivy však přinesla investiční výstavba, při které se nevzalo v úvahu, jaké zdroje pracovních sil máme a kolik můžeme vytvořit pracovních příležitostí. Například v šesté pětiletce vzniklo novými investicemi 18.000 pracovních míst, ale likvidovalo se jen 12.000." /Rudé právo 8. 9. 1986/

Zastavíme se ještě u jednoho velmi závažného problému, který brzdí rozvoj naší ekonomiky a tím je struktura našeho hospodářství. Ekonomická reforma šedesátých let tvrdě poukazovala na neúnosnost tzv. "železné koncepce", neboť nemáme k dispozici dostatek železné rudy a převážnou část musíme dovážet ze zahraničí, především z SSSR. Vrchol těžby domácí železné rudy byl dosažen v roce 1960, kdy tato činila 3,120.000 tun. Naopak dovoz železné rudy neustále narůstal.

Tabulka 7

Dovoz železné rudy
/tisíc tun/

1937	1950	1960	1970	1980	1985
------	------	------	------	------	------

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986

Odpoovídajícím způsobem rostla výroba železa, oceli a válcovaného materiálu /v tisících tun/:

Tabulka 8

	1937	1950	1960	1970	1980	1985
výroba sur. železa	1.675	1.951	4.896	7.548	9.390	9.562
výroba oceli	2.300	3.215	6.768	11.480	15.225	15.036
válcovaný materiál /bez trubek/	1.570	2.144	4.481	7.939	10.795	11.040

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986

V důsledku takovéto struktury hospodářství, která je energeticky neobyčejně náročná, se Československo umístilo v roce 1984 výrobou 618 kg surového železa na obyvatele na 4. místě ve světě, výrobou oceli ve výši 959 kg na 3. místo.

Desítky miliard korun vynaložené na budování a rozšiřování hutního průmyslu však přinášely národnímu důchodu nulový nebo velmi malý přírůstek. Navíc vyvolávaly další nákladné investice např. v dopravě, energetice, terciární sféře. Taková velká koncepční rozhodnutí, vědecky a ekonomicky nepodložená vedla k napjatosti energetických bilancí a nutně vyvolávaly velké disproporce v národním hospodářství. To nemluvíme o ekologických důsledcích.

Přes všechny proklamace o nutnosti snížit výrobu železa a oceli jsme v podstatě nic neučinili. Plány a skutečnost jsou u nás dvě naprosto rozdílné veličiny.

Fakta hovoří jasnou řečí a varují. Je proto na pováženou, že přes skutečnosti publikované v oficiálních statistických ročenkách napsal kandidát předsednictva a tajemník ÚV KSČ Jan Fojtík v Hospodářských novinách č. 50/1985 článek pod názvem "Stále živý dokument". V něm obhajuje "Poučení z krizového vývoje" a hodnotí výsledky ekonomické reformy šedesátých let takto:

"Nesmírné škody mohla pravice napáchat, kdyby měla možnost plně realizovat své představy o řízení národního hospodářství. Již to, co stačila provést v poměrně krátké době, prokazovalo, o jak zmatené a neseurodé, politicky škodlivé koncepce se opírala. Zvláště v oblasti ekonomiky prokázala, mírně řečeno, svou naprostou nekompetentnost.

Proto také jejich recepty na "zásadní změnu systému" byly nepřijatelné, a jakmile je měli možnost realizovat, začaly se problémy v našem národním hospodářství znásobovat a zostřovat. K některým nepřekonaným potížím se přidaly nové, vážnější, hrozivější; otevřela se cesta k růstu inflace, zvyšování cen převáženému spekulacemi a nezajištěností pracovních příležitostí, sociální jistoty pracujících

byly ohroženy. A ačkoli dopad všech opatření, jež měla přinést zlepšení situace, byl zaměřen proti dělnické třídě, měli pravičáři drzost maskovat své úmysly frázemi o "dělnické politice", což měly dokazovat jejich návrhy na decentralizaci a zakládání "podnikových rad".

K takovým žádnými fakty nepodloženým, vymyšleným a vysloveně lživým tvrzením je zapotřebí notná dávka cynismu a publicistické drzosti. Podívejme se proto podrobněji, v jaké míře byly "ohroženy" sociální jistoty pracujících.

Většinu obyvatelstva nezajímá pohyb a vývoj makroekonomických ukazatelů. Podstatně bližší je jim růst mezd, zejména reálných a růst cen, od nichž závisí celková životní úroveň. Provedu proto obdobné srovnání z této oblasti v období od roku 1960 do roku 1985 s rozdělením na jednotlivé pětiletky a s vyčleněním "krizových let" 1968 a 1969, /vypočteno z běžných cen/:

Tabulka 9

Tempa růspřírůstků peněžních příjmů obyvatelstva, osobní spotřeby cen v letech 1961 - 1985 /přírůstky v %/

Rok	přírůstek za celou pětiletku	průměrný roční přírůstek	přírůstek za celou pětiletku	průměrný roční přírůstek	přírůstek za celou pětiletku	průměrný roční přírůstek
1961- 1965	26,32	4,79	16,63	3,12	0,5	0,08
1966- 1970	48,09	8,95	40,71	7,14	9,8	1,88
z toho						
1968	-	11,19	-	12,59	-	1,3
1969	-	11,39	-	11,34	-	4,0
1971- 1975	29,02	5,23	27,52	4,98	0,9	0,14
1976- 1980	22,18	4,08	20,28	3,78	10,8	2,0
1981- 1985	16,74	3,14	17,09	2,98	10,4	1,98

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1966

Rychlejší tempo příjmů obyvatelstva ve čtvrté pětiletce, zejména v letech 1968-1969, vedlo k některé současné politiky k tvrzení, že se u nás v té době rozvinula v nebývalé míře inflace.

Generální tajemník ÚV KSČ a prezident republiky Gustáv Husák v rozhovoru s Rudým právem 5. ledna 1970 charakterizoval toto období následovně:

"Oslabila se a rozložila veškerá oblast hospodářského řízení. Narostly krajně nebezpečné inflační tendence, nesmírně stouply mzdy, platy a příjmy obyvatelstva - kolem 25 % za dva roky, tj. o 44 miliard, výroba v podstatě stagnovala a v některých důležitých úsecích, např. spotřebním průmyslu, dokonce klesla, mnohé podniky si cenovými spekulacemi vytvářely pro sebe zdánlivě výhodný prostor."

Stává se u nás běžným zvykem, že politik či ideolog vytrhne ze souvislostí konkrétní údaje, které se mu hodí k podpoře vlastního tvrzení, a vysloví kategorický soud, aniž přihlíží k dalším souvislostem a okolnostem. V našem konkrétním případě je to tvrzení, že příjmy obyvatelstva se za dva roky zvýšily o 44 miliard, tj. téměř o 25 %, že prudce stouply mzdy a pod. Na základě těchto dílčích faktů pak prohlásí, že šlo o inflaci. Už však neřekne, proč k tomuto vývoji došlo a zda byly nebo nebyly proti těmto vydaným penězům vytvořeny odpovídající prostředky. Ekenom, na rozdíl od politika musí vážit všechny stránky.

Tak především, proč došlo k tak velkému zvýšení příjmů obyvatelstva. Musely se řešit staré sociální nespravedlnosti, které byly v minulosti neustále odkládány. Zvýšily se mzdy a platy zaměstnanců v obchodě, ve zdravotnictví, školství a dopravě, kde mzdy zaostávaly hluboko za průměrem. Bylo dále zvýšeno více než 350 000 nejnižších důchodů a provedena první etapa úprav přídavek na děti. Zvýšila se jednorázová pomoc

při narození dítěte a prodloužila se mateřská dovolená na 26 týdnů. Bylo rovněž upraveno stipendijní zabezpečení studentů vysokých škol.

Vedle toho se podstatně zkrátila pracovní doba a byl zvolen pětidenní pracovní týden. Aby se při reformě mohlo diferencovat v odměňování a odstraňovat mzdová nivelizace, zvedly se v některých odvětvích mzdy podle skutečné zásluhovosti. Diferenciace v odměňování nemohla být prosazena cestou snížení mezd průměrným pracovníkům, neboť to by vedlo k sociálním nepekojům. Je samozřejmé, že všechna tato opatření zvýšila celkové příjmy obyvatelstva. Zvýšené příjmy obyvatelstva v letech 1968 a 1969 byly na druhé straně vyváženy velkým přírůstkem národního důchodu.

Chceme-li ekonomickou analýzou zjistit, zda růst příjmů obyvatelstva je nebo není inflačního charakteru, obvykle jej porovnáváme s růstem národního důchodu a produktivitou práce. Může-li dynamicky národní důchod a produktivita práce, mohou úměrně růst i peněžní příjmy obyvatelstva, neboť proti penězům stojí materiální hodnoty, takže nemůže být vážněji porušena rovnováha vnitřního trhu. Předpokládá se ovšem, že materiální protihodnoty mají svoji užitnou hodnotu, jsou žádané a tudíž i prodejné. V žádném případě nesmí docházet k takovému jevu, jako v současnosti, kdy značná část nově vytvořeného národního důchodu směřuje jako neprodejné zboží do zásob, které neustále rostou.

Situaci nejlépe ilustrují konkrétní čísla, jimiž srovnáváme "krizové roky" s výsledkem sedmé pětiletky.

Již první pohled na tato čísla ukazuje, v kterém období hrozila inflace větší měrou, zda v "krizových letech" nebo v období sedmé pětiletky. Vztah mezi příjmy obyvatelstva a produktivitou práce byl v "krizových letech" 2:1, v sedmé pětiletce 3:1. U národního důchodu tomu bylo obdobně. Kladu si pak oprávněnou otázku, v kterém období byly inflační tendence silnější?

Tabulka 10

Srovnání temp peněžních příjmů, národního důchodu, produktivity práce a průmyslové výroby /v procentech/

Roky	peněžní příjmy obyvatel, roč- ní růst	národní důchod roční růst	produktivita práce, roč- ní růst	průmyslová výroba, roč- ní růst
1968	11,19	7,18	5,24	5,53
1969	11,39	7,31	5,29	5,43
1981- 1986 průměr	3,14	1,77	1,11	2,79

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986

Přírůstek peněžních příjmů obyvatelstva činil za rok 1968 a 1969 celkem 42.832 milionů Kčs a pohyboval se nad 11 % ročního přírůstku. Bylo řečeno, proč k tomu došlo. Bylo by nemoudré zastírat, že určité inflační tendence existovaly. Ovšem stejně dynamicky se rozvíjely ukazatele na protipólu peněžních příjmů. Vnitřní trh, bez ohledu na obrovské nákupní herečky vzniklé po vstupu vojsk, byl v relativní rovnováze.

Horší je však situace v současné době. V některých letech poklesly nejen produktivita práce, ale i národní důchod, přičemž peněžní příjmy obyvatel narůstaly. Např. rok 1982 znamenal pokles národního důchodu v běžných cenách o 2,6 % proti předcházejícímu roku, produktivita práce poklesla o 0,41 %, avšak příjmy obyvatel stouply o 4,28 %.

Na silící inflační tendence můžeme v současné době usuzovat i z vývoje dalších ukazatelů, což ilustruje následující tabulka /národní důchod v běžných cenách/:

Tabulka 11

Srovnání růstu národního důchodu, příjmů obyvatelstva, vkladů a oběživa v letech 1970 - 1985

Roky	Národní důchod mil.Kčs	Přírůs- tek %	Příjmy obyvatel mil.Kčs	Přírůs- tek %	Vklady mil.Kčs	Přírůs- tek %	Oběživo mil.Kčs	Přírůs- tek %
1970	312.345	100,0	226.358	100,0	63.503	100,0	17.848	100,0
1985	559.974	179,3	416.623	184,1	219.947	344,8	53.967	302,3

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986.

Tento přehled ukazuje, že oběživo a zejména vklady rostly podstatně rychleji než peněžní příjmy obyvatelstva a národní důchod. Oficiálně ideologové a propagandisté s oblibou tvrdí, že úspory pracujících v kapitalismu jsou určeny k zajištění stáří a pro období nejistoty, např. nezaměstnanosti. K čemu jsou však určeny úspory u nás? Samozřejmě, že určitá část obyvatel šetří na stáří, odkládá si peněžní prostředky, nebo-li nere realizovanou kupní sílu - na větší investice, předměty dlouhodobé spotřeby, zakoupení družstevních bytů atd. Ale převážná část úspor existuje v nadměrné výši proto, že vnitřní trh je nedostatečně zásoben a držitel peněžních prostředků na něm nenachází uspokojení svých potřeb. Proto nere realizuje svou volnou kupní sílu a odkládá ji na příhodnější dobu. Možná ani neví, že nízká úroková míra mu v některých letech nekompenzuje ani pokles kupní síly měny.

Velká odložená kupní síla představuje pro národní hospodářství skryté nebezpečí, zejména pro stabilitu vnitřního trhu. Kdyby byla ve větším měřítku použita k nákupům, vnitřní trh by byl rozvrácen. V roce 1985 připadalo na jednoho obyvatele včetně nemluvnat přes Kčs 14.000 úspor, což představovalo téměř pětíměsíční průměrnou mzdu.

Vážnost této problematiky nám ukáže vývoj osobní spotřeby. Ve srovnání s peněžními příjmy obyvatelstva je osobní spotřeba užší kategorie, neboť ne všechny peněžní příjmy jsou použity na osobní spotřebu, část se ukládá ve spořitelnách, část ponechává na hotovosti atd. Osobní spotřeba obyvatelstva zahrnuje veškeré výrobky a služby výrobní povahy, které obyvatelstvo nakupuje pro svou osobní potřebu v podmínkách státního a družstevního obchodu nebo je získává přímými nákupy v podnicích poskytujících služby obyvatelstvu.

Vývoj osobní spotřeby ve sledovaném období se pohyboval souvztažně s příjmy obyvatelstva. Jen v roce 1968 bylo tempo přírůstku osobní spotřeby vyšší než tempo příjmů obyvatelstva, neboť se vyzvedávaly peníze a nakupovalo se ve velkém rozsahu při panice po vstupu vojsk.

Proveďme si názorné srovnání nerealizované kupní síly s maloobchodním obrátem. To nám zhruba ukáže, jaké nebezpečí pro vnitřní trh se za tím skrývá. Maloobchodní obrát je prodej zboží z tržních fondů za maloobchodní ceny přímým spotřebitelům včetně služeb. Jeho vztah k nerealizované kupní síle je tento:

Tabulka 12

Rok	maloobchodní obrát milionů Kčs	vklady milionů Kčs	vklady kryjí nákupy na počet dnů
1968	142.158	49.400	127 dnů
1969	159.269	54.362	124 dnů
1985	296.461	218.947	270 dnů.

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986

K těmto údajům je nutno připočítat další miliardy hotovostních platidel, které vlastní obyvatelstvo. Oběživo činilo v roce 1985 celkem 53.967 milionů Kčs. V "krizových letech"

se vnitřní trh s nákupními herečkami v podstatě vyrovnal. V současné době by větší nákupní panika znamenala - vzhledem k výši nerealizované kupní síly - pro náš vnitřní trh katastrofu. Vklady spolu s oběživem činily v roce 1985 celkem 272.914 milionů Kčs. Je toto číslo příznakem vysoké životní úrovně, kdy potřeby obyvatel jsou plně satureovány a spotřebitel necítí potřeby dalšího uspokojování? Nebo je příznakem nedostatečnosti? Ukazuje to stabilitu naší měny nebo jsou to inflační tendence? Odpověď je zcela zřejmá.

Sledujeme-li vývoj cen, zjistíme, že za čtvrtou pětiletku stouply o 9,8 %, z toho za oba "krizové roky" o 5,3 %. Tato skutečnost vedla k tomu, že se ve všech dokumentech hodnotících oficiálně reformu, hovoří o "živelním růstu cen". Ale už se nesluví o tom, že za šestou pětiletku stouply ceny o 10,8 % a za pětiletku sedmou o 10,4 %, čili ve větším měřítku než v pětiletce čtvrté. Rozdíl bude asi v tom, že za "krizových let" stoupaly ceny "živelně", ale v současné době rostou "plánovitě", ale zato rychleji. Za "krizových let" i při vstupu cen rostla životní úroveň, neboť příjmy obyvatelstva byly větší než cenový růst, zatímco dnes životní úroveň stagnuje nebo dokonce klesá /viz dále/. A to je rozhodující.

Bez ohledu na konkrétní fakta neváhalo se v dopise ÚV KSČ základním organizacím a členům strany k výměně stranických legitimací v roce 1979 demagogicky tvrdit:

"Nástrojem k prosazování politických cílů pravice se stalo i demagogicky zneužitě uvolnění růstu mezd a platů, které nebylo podloženo produktivitou práce. Na druhé straně byl vývoj cen ponechán živelnímu pohybu."

Takové nepravdy do omrzení opakuji političtí představitelé i sdělovací prostředky.

Socialismus má ve svém štítě heslo: "Vše pro člověka". Stranická propaganda to stále zdůrazňuje a opakuje, že politickému vedení nalezí nic tak na srdci jako spokojenost pracujících. Tak např. Rudé právo ve svém úvodníku 17. června 1979 napsalo:

"Hlavním úkolem národního hospodářství naší socialistické republiky je zabezpečovat životní úroveň našeho lidu, uspokojování jeho životních a kulturních potřeb. To mají na zřeteli všechna opatření vedení naší strany v ekonomické oblasti, to je ve svém souhrnu cílem našich národohospodářských plánů. Je to sám o sobě nemalý úkol, kterému vrcholné stranické orgány věnují trvalou a soustavnou pozornost."

Podívejme se, jak se tento základní úkol socialismu plnil v průběhu uplynulých 25 let ve srovnání s "krizovými roky", kdy údajně byly ohroženy sociální jistoty pracujících a docházelo k poklesu životní úrovně:/viz str. 31/

Reálná fakta nelžou. Nejvyššího přírůstku mezd bylo dosaženo v letech čtvrté pětiletky /1966-1970/. A to absolutně, tj. Kčs 444 za pětiletku, i relativně - téměř 30 %. Nelze rovněž opomenout, že kupní síla koruny byla tehdy podstatně vyšší než je dnes. Přestože výrobní základna byla v sedmé pětiletce daleko vyvinutější než v pětiletce čtvrté, mzdový přírůstek dosáhl jen 55 % výše přírůstku za léta 1966-1970. Jen za oba "krizové roky" se průměrná mzda zvýšila o Kčs 262, zatímco za celou sedmou pětiletku jen o Kčs 246.

U reálné mzdy je situace ještě horší. V "krizových letech" přes "živelný" růst cen stoupla reálná mzda dělníků a zaměstnanců více než o 10 %. Naproti tomu v sedmé pětiletce, kdy ceny byly pod bdělou kontrolou "povných marxistů", reálná mzda stagnovala a v roce 1985 klesla na úroveň roku 1979. To jsou velice otřesná fakta.

Stejný, ba ještě kontrastnější obraz dostaneme, podíváme-li se na vývoj životních nákladů. Ty stouply za čtvrtou pětiletku o 8,49 %, za pětiletku šestou o 10,6 %, za sedmou o 9,23 %, tedy podstatně více než v období, kdy "revizionisté" ohrožovali sociální jistoty pracujících.

Tabulka 13

Tempa růstu průměrných měsíčních mezd, životních nákladů a
reálných mezd v letech 1960 - 1985

Roky	Průměrná měsíční mzda v socialistickém sek- toru				Životní náklady děl- níků a zaměstnanců		Reálná mzda dělní- ků a zaměstnanců	
	přírůstek za celou pětiletku		průměrný roční přírůstek		přírůstek za celou pětiletku		přírůstek za celou pětiletku	
	Kčs	%	Kčs	%	%	%	%	%
1961- 1965	128	9,37	25,60	1,81	2,91	0,52	6,27	1,23
1966- 1970	444	29,73	88,60	5,36	8,49	1,64	19,59	3,65
z toho								
1968	-	-	132	8,15	-	1,11	-	6,94
1969	-	-	130	7,42	-	3,63	-	3,70
1971- 1975	367	18,94	73,40	3,52	0,4	0,08	18,40	3,44
1976- 1980	333	14,45	66,60	2,73	10,60	2,3	3,48	0,69
1981- 1985	246	9,32	49,20	1,79	9,23	1,78	0,6	0,11

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka 1986

Skutečné životní náklady jsou dnes fakticky mnohem vyšší, neboť do oficiálních indexů životních nákladů i indexů cenových nejsou a ani nemohou být zahrnuty různé "pseudoinovace", samozřejmě za vyšší ceny. Monopolní výrobci si je kdykoli prosadí, neboť trhu chybí konkurence, která by redukovala cenu na přirozenou hodnotovou úroveň. Naopak luxusní přirážky k cenám dováženého zboží je v těchto záměrech jediné povzbuzují.

Oficiální statistiky nezvratně prokazují, že v "krizových letech rostly nejen příjmy obyvatelstva, rostla nominální a reálná mzda, stejně jako fyzicky objem maloobchodního obrátu. A tyto nesporně kladné jevy označují "pevní marxisté" za ohrožování životní úrovně pracujících. Z toho je vidět, nakolik pravdivá jsou tvrzení obsažená v Poučení a jak můžeme tento dokument hodnotit.

Současný růst životních nákladů dnes již v nebezpečné míře orhožuje dvě velké skupiny našeho obyvatelstva, a to důchodce a mladá manželství, což se konkrétně projevuje mimo jiné i v poklesu porodnosti a zkracování průměrné délky života u mužů.

Stagnace životní úrovně nebo dokonce její pokles má vedle nepříznivých politických a sociálních důsledků i vliv na snížení materiální zainteresovanosti pracujících zvyšovat výkony. Vede k poklesu produktivity práce a k zpomalení hospodářského růstu. K těmto negativním prvkům přispívá i omezenost vnitřního trhu, která nepovzbuzuje pracující k vyšším výkonům, a tím i k vyšším výdělkům, protože si za vydělané peníze nemohou koupit zboží ani služby, které potřebují.

Přes všechna prokázaná fakta zhodnotil generální tajemník KSČ a prezident republiky Gustáv Husák ekonomickou reformu takto:

"To, co se za léta 1968 a 1969 stalo tragédií v ekonomice, se dá vyčíslit na miliardy. V osudech lidí a společnosti se to vyčíslit nedá. Ale ty škody a ztráty jsou nedožrnné. Otázka odpovědnosti za toto vše stála a nakonec stojí i dnes."
/Rudé právo 17. 4. 1975/.

V jedné věci nutno s generálním tajemníkem KSČ souhlasit, a to v otázce odpovědnosti. Odpovědnosti nejen za katastrofální situaci v hospodářství a ekologii, v jaké dnes jsme. Odpovědnosti za diskreditaci idejí socialismu, za více než 200.000 lidí v emigraci za téměř půl miliónu lidí zbavených možnosti pracovat podle své kvalifikace, za zastávání za světovým technickým vývojem, za destrukci morálky, etiky, vzdělanosti, kultury atd. To vše se událo pod jeho vedením. Poněkud jinak se na "Pražské jaro" dívali zahraniční novináři, kteří rozhodně neoplývali sympatiemi k socialismu. H. Jablonkai napsal v rakouském Volksblattu 29. dubna 1969:

"Výsledek tohoto odvážného pokusu je dosud nejistý. Kdyby se podařil, byl by Západ konfrontován s výzvou, která by byla nebezpečnější než všechna dosavadní ohrožení komunismem, neboť by jí nebylo možno čelit politickými zbraněmi, ale jen zbraněmi ducha."

Zdá se, že k renesanci tohoto jevu, i když v modifikované formě dochází nyní v SSSR a že není zahraniční ani vnitřní síly, která by tomu mohla zabránit.

Současné politické a státní vedení jednoznačně zavrhl ekonomickou reformu šedesátých let a prohlásilo ji za "kontra-revoluční", "revizionistickou", namířenu proti zájmům lidu a socialismu, vedoucí ke kapitalismu atd. Udělalo to proto, aby ospravedlnilo svůj postup a zdůvodnilo ideologicky své počínání. Tím současně zavrhl velké množství praktických podnětů a metod, jež by bylo možno použít při současně přestavbě národního hospodářství. Proto bylo a je v zájmu lidu této země, aby se bez emocí a zaujatosti zhodnotily klady a záporny této reformy. Co bylo a je dobré, může se znovu použít. Samozřejmě s přihlédnutím k novým podmínkám. Nemá cenu vymýšlet, co již bylo vymyšleno.

Ale to by museli být v čele státu a společnosti jiní lidé. Současné vedení není toho schopno. Sedmáct let naše

vládnoucí orgány řídí v nezměněné sestavě naši politiku a hospodářství a tak samozřejmě nemohou přiznat nedspěch.

X X X

Principy československé ekonomické reformy vzbuzovaly velkou averzi u tehdejšího vedení KSSS v čele s generálním tajemníkem Brežněvem. Bylo to zcela pochopitelné, neboť reforma názorně ukazovala zastaralost, neproduktivnost, nepružnost nejen tehdejšího našeho, ale i sovětského centralisticko-byrokratického hospodářského systému, který až dosud byl vydáván za nekritizovatelný vzor. Principy reformy ohrožovaly jeho stabilitu a neměnnost, ukazovaly nové cesty, jak pružně reagovat a řešit narůstající hospodářské problémy. Mnohé zásady československé ekonomické reformy byly rovněž v ostrém protikladu k dosud vžitým ideologickým dogmatům. Obnovená "specifická československá cesta k socialismu" se začínala odchylovat od sovětského modelu, a tím do jisté míry zpochybňovala jednu ze základních tezí dogmatického chápání "jednoty" socialistického tábora.

Jak se v současné době změnily v SSSR názory proti tehdejšímu myšlení, ukazuje projev M. Gorbačova při jeho návštěvě v Jugoslávii v prosinci 1986.

"V. I. Lenin již v prvním pořijacovém období, kdy byl Sovětský svaz jediným socialistickým státem, předpověděl, že v životě se projeví obrovská mnohotvárnost forem a metod budování nové společnosti a že plnohodnotný socialismus vznikne jedině na základě dílčích pokusů. Těžko lze docenit zásadní politický význam této Leninovy myšlenky pro proces vzniku a rozvoje světové socialistické soustavy.

Z uznání mnohotvárnosti revolučního procesu vyplývá, že žádná strana nemá monopol na absolutní pravdu. Nejvyšším arbitrem v teorii může být jedině společensko-historická praxe a hlavním kritériem výsledky hospodářského a sociálního rozvoje a praktické upevňování socialismu". /Rudé

právo 11. 12. 1986/.

Přes kladné hospodářské i sociální výsledky československé reformy, bylo Brežněvovo vedení KSSS jiného názoru. Rozhodlo se zahájit proti ní frontální útok. V tzv. "Bílé knize" byli českoslovenští ekonomové obviněni z "revizionismu" a Pravicového oportunismu". 5. září 1968 byla v sovětském tisku zveřejněna tvrdá kritika československé ekonomické reformy. Proti tomu se ohradilo několik ekonomů "prohlášením" v Rudém právu ze dne 16. září 1968:

"Sovětská zpravodajská agentura TASS uveřejnila ve čtvrtek 5. září 1968 v moskevské Pravdě a Izvestijích zprávu o demisi místopředsedy vlády akademika Šika. Mezi jiným se ve zprávě říká: V mnohých svých vystoupeních O. Šik nezakrytě, hrubě pomlouval socialistickou cestu rozvoje Československa a prosazoval svůj tzv. "nový ekonomický model", neznamenal nic jiného, než obrát země na cestu kapitalismu a závislosti na kapitalistických velmocích. "Modelování O. Šika, znamenající směr buržoazních teorií, neslibovalo dělnické třídě ČSSR nic kromě nezaměstnanosti, snížení životní úrovně a proniknutí zahraničních monopolů do národní ekonomiky Československa."

Jako ekonomové teoretici chtěli bychom k této zprávě říci následující. Nová ekonomická soustava řízení národního hospodářství, na jejímž zpracování se podstatnou měrou podílel akademik Šik, nebyla pouze jeho dílem, ale výsledkem nesčetných diskusí předních československých ekonomů a národohospodářů. Je to politika schválená a realizovaná nejen československou vládou, ale i ústředním výborem a XIII. sjezdem KSČ, a byla přijata s velkými sympatiemi celou československou veřejností. Nový ekonomický model klade podstatně větší důraz na hodnotovou stránku výrobního procesu, na jeho efektivnost, na značnou samostatnost chozrasčetní sféry a odpovídá v podstatně větší míře podmínkám československé ekonomiky než starý byrokraticky-centralistický model. Pro československé hospodářství je to i nadále

nejefektivnější cesta rozvoje.

Nová soustava řízení národního hospodářství je vytvářena a zůstává na socialistických zásadách a má vést k podstatnému zvýšení životní úrovně všeho obyvatelstva. Nikdy a nikde se v tomto modelu nepočítalo s nezaměstnaností, poukazovalo se pouze na zbytečnou přezaměstnanost v některých neefektivních odvětvích. Československá ekonomika musí i po ekonomické reformě být pevnou součástí socialistického společenství.

V "Dopise pěti komunistických a dělnických stran ústřednímu výboru KSČ se konstatuje: "Nevměšujeme se do metod plánování a řízení národního hospodářství Československa a do vašich opatření směřujících k zdokonalení struktury ekonomiky, k rozvoji socialistické demokracie". Vycházíme z tohoto stanoviska, protože jsme přesvědčeni, že jeho respektování může napomáhat zlepšení vzájemných vztahů mezi socialistickými zeměmi."

Na pádnou odpověď nemusili autoři "prohlášení" dlouho čekat. V Izvestijích byl 21. září 1968 publikován dlouhý článek nazvaný "křivé zrcadlo", zabývající se výhradně československou ekonomickou reformou. Vedle naprostého nepochopení základních cílů reformy byla zde uvedena celá řada výmyslů, polopravd i lží a ideologického kliše. Na adresu tvůrců a zastánců reformy byla vyslovena přímá výhrůžka a varování:

"Vystoupení skupiny československých ekonomů je v přímém rozporu s Moskevským protokolem a může přinést jen škody při jeho plnění, tím spíše, že řada signatářů tohoto prohlášení zaujímá významná místa."

Tento postup neměl nic společného s vědeckou diskusí a socialistickou demokracií. Bylo to zastrašování a vyslovený politický a ideologický diktát, zvláště když úplné znění a podmínky Moskevského protokolu nebyly zveřejněny a nejsou dodnes známy. Přes všechny ujišťování, že je ekonomická

reforma vnitřní záležitostí ČSSR, přece jen byla trnem v oku tehdejšího dogmatického vedení KSSS a ostatních účastníků neblahého vojenského zásahu. Přes všechny kladné výsledky, kterých reforma dosáhla, bylo o jejím osudu rozhodnuto. Útoky na ni zesílily s poukazem na její "revizionistický" základ. V roce 1970 při vnucených stranických prověrkách, kdy téměř každý třetí člen byl ze strany vyloučen, /z více jak 50 % šlo především o předánerové členy, kteří do strany vstupovali nikoliv z osobního prospěchu, ale z ideových důvodů/, došlo i na "revizionistické" tvůrce reformy, kteří byli nejen ze strany vyloučeni, ale i odborně a existenčně likvidováni. Tím přišlo československé hospodářství o nej-kvalifikovanější a nejzkušenější ekonomické odborníky.

Kariéristé, z nichž převážná část patřila do té doby k průměrným a podprůměrným ekonomům, využili náhlé životní šance a "odstřel" odborníků rádi provedli. Vytvořili si tak příležitost dostat se na uvolněná místa, která by za normálních okolností nemohli nikdy obsadit, vzhledem ke svým omezeným schopnostem a znalostem. Na popud nejvyšších politických míst, která potřebovala "teoreticky" zdůvodnit odvolání úspěšné reformy a ideologicky obhájit masakr ekonomické fronty, byla napsána řada knih, brožur a studií zabývajících se "československým ekonomickým revizionismem."

Jejich autoři za tyto "vědecké" práce obdrželi nejvyšší vědecké hodnosti a obsadili rozhodující místa v ekonomické vědě na vysokých školách a ve výzkumných ústavech. Totéž se dělo na všech úsecích národního hospodářství. O budoucnosti československé ekonomické fronty bylo rozhodnuto. Ekonomická teorie byla odsouzena na dlouhou dobu k nečinnosti a sterilitě.

K nejznámějším "dílům" této doby patří "Analýza vývoje ekonomické teorie v Československu v šedesátých letech." Autoři jsou doc. ing. Jaroslav Vejvoda, CSc., doc. dr. Josef Nikl, DrSc., doc. ing. Vladimír Wacker, CSc., vydala Academia 1972. Dnes tito autoři mají samozřejmě za svoje zásluhy vyšší

vědecké hodnoty. Dále "Revizionismus v československé ekonomické teorii", napsal široký kolektiv autorů, vydala bratislavská Pravda 1977.

Tyto knihy stojí za přečtení. Jednak svou formou, jednak svým obsahem, protože názorně ukazují, jakých metod se v ekonomické "teorii" používalo. Jsou snůškou vytržených citátů, kterým je podkládán antisocialistický záměr a denuncují řadu významných československých ekonomů. Napadení se nemohli nijak hájit, protože byli odborně i občansky umlčeni. Jejich knihy zmizely z knihoven, nemohli publikovat v tisku ani vystoupit v odborné diskusi. Byla to speciální československá "vědecká" metoda, jak likvidovat "politickými" prostředky "kontrarevoluční myšlenky". Je ironií osudu, že tytéž myšlenky a zásady, které tehdy byly prohlášeny za "revizionistické", dnes se prosazují v SSSR. Stojí za to, právě dnes tyto knihy si přečíst. Vynikne morální bída a odborná ubohost jejich autorů. Je to s to paradoxnější, že je vidíme na obrazovce, jak prosazují myšlenky přestavby, které před 17 lety poplivali.

Kategorického, autoritativního odsouzení se ekonomické reformě dostalo v "Poučení z krizového vývoje ve straně". Reforma byla zardoušena našimi politiky a ideology na přímý popud tehdejšího vedení KSSS. Dogmatici neradi vidí jiné a zejména úspěšnější cesty rozvoje a nemilují odlišné myšlenky, než jaké sami praktikují a hlásají. Ohrozilo by to jejich moc, privilegia a vydělané pozice.

Vzhledem k současné přestavbě v SSSR i v ostatních socialistických zemích stojí za to ocitovat některé pasáže z ekonomické reformy uveřejněné v Poučení:

"Pravicově oportunistická praxe i výklad ekonomické reformy směřovaly ke zrušení všech centrálních řídicích orgánů, k úplnému popření úlohy plánu, k oddělení ekonomického řízení od politického rozhodování a k postupné likvidaci

všelidového vlastnictví. V podstatě šlo o to, aby byly socialistický stát, strana i odbory zcela vyřazeny z tvorby a provádění ekonomické politiky a aby se rozpoutala tržní živelnost se všemi svými negativními důsledky pro společenské i hmotné postavení pracujících. Pod záminkou, že je třeba vyjit vstříc spotřebiteli, prosazovala pravice soukromé podnikání, aby maloburžoazní živl měl i vlastní ekonomickou základnu pro rozleptávání socialismu. Kontrarevoluční záměry v oblasti národního hospodářství dnes už otevřeně přiznává i sám O. Šik a jeho přátelé na Západě.

V teorii i praxi se tak postupně připravovala a etapovitě uskutečňovala přeměna socialistické ekonomiky v systém, který by zbavil dělnickou třídu a všechny pracující nejen všech revolučních vymožeností, ale i základní politické a ekonomické jistoty. Pravice počítala s tím, že postupné zhoršování ekonomické situace vyvolá živelnou nespokojenost československých pracujících, kterou pak využije v boji proti socialistické moci." /Poučení str. 28/.

Srovnáme-li tato tvrzení s konkrétními údaji uvedenými v předcházející části statě, poznáme, že Poučení bylo čistě účelovým dokumentem, kde je celá řada výmyslů, tendenčních tvrzení i vyslovených lží, které měly jediný smysl - zdiskreditovat Akční program KSČ a odsoudit ekonomickou reformu.

Pikantní na celé věci je, že mnoho dnešních vedoucích kádrů schvalovalo v roce 1966 zásady reformy na XIII. sjezdu KSČ, odsouhlasilo v dubnu 1968 Akční program KSČ a znovu potvrdila jeho platnost v listopadu 1968. To jim ovšem nebránilo, aby na prosincovém zasedání ÚV KSČ v roce 1970 neodsouдили, co před tím několikrát schválili. Tehdy bylo totiž jednomyslně přijato Poučení.

Aby byla celá tragikomedie dovršena a, titíž lidé slyší dnes téměř totožné myšlenky jako v roce 1968, tentokrát z SSSR. Opět a bez ostychu přecházejí výhybku a aspoň slovně

se hlásí k tomu, co před léty označili za revizionismus. Jak je vidět, obraty o 180 stupňů jim nedělají zvláštní potíže. Tento fakt je opravdu poučný a pro směr naše politiky, ideology i "odborníky" charakteristický. Svědčí o "hloubce" jejich přesvědčení a "komunistické" zasedavosti. Může někdo těmto lidem věřit, že to myslí s představou našeho hospodářství opravdu vážně?

Předák americké republikánské strany státu Pensylvánie Simone Cameron kdysi řekl:

"Čestný politik - to je člověk, který byl jednou koupen a už se znovu neprodává."

Když si pozorně přečteme pasáže týkající se ekonomické reformy obsažené v Poučení /zejména str. 17 a 18/, snadno zjistíme, že reforma byla v tomto dokumentu odezvuována pouze verbálně, obecnými ideologickými a politickými frázemi, jež vůbec nebyly podloženy konkrétními údaji a ani být nemohli. Konkrétní číselná fakta všechny ty poslavy přesvědčivě vyvracejí.

Politické a státní vedení zavrhló naši ekonomickou reformu jako "revizionistickou" přesto, že právě ona se snažila zdůraznit a povzbudit kvalitativní faktory hospodářského vývoje.

Vrátili jsme se k centralistické-byrokratickým metodám řízení, v podstatě k těm, které chtěl reforma překonat. Byl to krok daleko zpět. K hospodářskému poklesu našeho hospodářství pak vedle zrušení racionálních metod řízení přispěla i světová cenová exploze, na kterou extenzivní a konzervativní politika reagovala velmi nedůsledně, opožděně.

Jestliže se ještě v páté pětiletce vyvíjelo naše hospodářství poměrně úspěšně, pak tento vývoj byl umožněn zejména tím, že

- hospodářství byly ještě rezervy, které mohly být využity i při extenzivním vývoji,

- zpomalilo se tempo ekonomického růstu,
- doznivaly kladné výsledky reformy, které byly založeny např. v produktivních investicích,
- byl zmírňován růst životní úrovně obyvatelstva,
- zanedbávala se modernizace výrobního parku,
- země se zadlužovala, a tak prostřednictvím vnějších vztahů se řešily vznikající disproporce na úkor budoucnosti,
- exploatovalo se v neúnosné míře přírodní bohatství,
- zanedbávala se nezbytná sociální, ekologická a jiná opatření atd.

Tak zvaná "konsolidace" od roku 1970 neznamenal v oblasti řízení nic jiného, než návrat k extenzivnímu vývoji našeho hospodářství. Ekonomický růst byl dosažen za vynaložení mnoha miliardových investic, zvýšeného dovozu na úvěr, vynakládáním velkého množství surovin do výrobního procesu, stejně jako energie a pracovní síly. Do pozadí byly zatlačeny takové důležité aspekty jako je hospodárnost, kvalita a výkonnost na všech úsecích. Klesala neustále směrnost a využívání základních výrobních prostředků. Přitom se trestuhodně zanedbávala ekologická opatření, v důsledku čehož se některé oblasti naší země pohybují na okraji přírodní katastrofy s negativními důsledky pro obyvatelstvo, zejména děti a mládež.

Podcenil se význam lidského faktoru ve výrobním procesu, zejména jeho odbornost a podnikavost. Dala se přednost poslušnosti a servilnosti. Byrokraticko-centralistický model řízení přebíral na sebe téměř všechna rozhodnutí. Poručnickování aparátu a nivelizace v odměňování za reálného socialismu podlamují přirozenou iniciativu lidí. Vede to k jejich odchycování, vnitřní emigraci, nezájmu na výsledcích práce. To se velmi názorně prokázalo v ČSSR při srovnání

společenského klimatu v době "Pražského jara" a období "normalizace".

Pokračovalo se v nesprávném strukturálním vývoji hospodářství ČSSR. Na státní pokladnu se pohlíželo jako by byla bezedná. Ekonomika byla zcela podřízena politickým cílům a musela pohotově opatřovat potřebné materiální hodnoty. Realizovaly se programy, které nepřinášely potřebný ekonomický efekt. Nerespektovala se objektivnost ekonomických zákonů, které platí jak v kapitalismu, tak i v socialismu. Zhubnost diletantského počinání se musela záhy projevit. I pro socialismus platí, že lze rozdělit pouze to, co se vyrobí. I v socialistické společnosti platí zákon ekonomie času vyjádřený zejména růstem produktivity práce, platí tu vztah mezi prací nutnou a nadprací, mezi produktivitou práce a mzdou atd.

Důležitým faktorem, který napomohl radikální "normalizaci" v národním hospodářství po roce 1970 byly poměrně velké výpůjčky v zahraničí. Ke konci roku 1987 se naposledy publikovala naše úvěrová pozice vůči zahraničí a ta vyhlížela následovně /v miliardách Kčs/:

Úvěrová pozice vůči zahraničí

pohledávky	závazky	saldo
15,7	3,3	+ 12,4

Z celkového aktivního salda 12,4 miliardy Kčs připadalo na socialistické země 7,2 miliard Kčs, na rozvojové země 4,7 miliardy Kčs a na vyspělé kapitalistické státy 500 milionů Kčs.

Když se při ekonomické reformě přemýšlelo o metodách, jak urychlit efektivnost našeho hospodářství, jeden z návrhů uvažoval o výpůjčce ve volných měnách, již by se použilo na nákup nové techniky, aby se podstatně zvýšila produktivita práce i urychlila strukturální přestavba. Jednotlivé

podniky si mohly opatřit tzv. devizové návratné úvěry, které určitou dobu musely být splaceny v zahraniční měně, a to prostředky, které byly získány prodejem zboží vyvezeného z kapacit vybudovaných za pomoci těchto úvěrů. Šlo tedy o progresivní a výhodné formy úvěrování.

Že se při těchto úvahách postupovalo uváženo, potvrzuje mimo jiné vládní prohlášení z dubna 1968, v němž se uvádí:

"V souvislosti s ozdravěním našeho hospodářství přichází v úvahu otázka zahraniční půjčky. Vláda bude tuto otázku zkoumat. Vláda však zdůrazňuje, že naše hospodářství není ve stavu, kdy by se nemohlo bez půjčky obejít. Taková půjčka by mohla být užitečná jen ze dvou předpokladů; že nebude spojena s politickými podmínkami a že jí bude správně využito, tj. že umožní též efektivně vytvářet prostředky, aby se sama splatila".

Tato pasáž z vládního prohlášení byla zveřejněna ve výrazné formě v Rudém právu 28. dubna 1968 s tímto dodatkem:

"Na dotazy čtenářů uvádíme: Pokud se vláda rozhodne požádat o zahraniční půjčku, obrátí se především na SSSR".

Proti tomu realistickému prohlášení stojí v protikladu tvrzení z Poučení:

"Přitom se demagogicky hlásalo, že jedinou spásou před hospodářskou katastrofou může být velká dolarová půjčka."

/Poučení str. 17./

Dá se tento přístup nazvat seriózním? Zvláště když to, co Poučení kritizovalo, využilo se v mnohem větší míře v dalších letech a začala v nebyvalém rozsahu růst zahraniční zadluženost. Za pomoci zahraničních půjček se vytvořil v sedmdesátých letech mýtus úspěšného hospodářského vývoje a konsolidace ekonomiky po jejím rozvrácení "revizionisty". Tak se naše úvěrová pozice postupně měnila z aktivní na pasivní, jak ukazují následující fakta:

Zahraniční zadluženost ČSSR ve volných měnách
/v milionech dolarů/

	1971	1975	1980	1985	1986
zadluženost brutto					3. čtvrtletí
	485	1.132	4.890	2.570	3.185

Pramen: Vienna Institute for Comparative Economics Studies

Naše hrubá zadluženost /brutto/ se snižuje o naše aktiva ve volných měnách v zahraničí, ale zvyšuje se o přijaté podnikové úvěry, takže brutto zadluženost odpovídá přibližně reálné skutečnosti.

Jak je vidět, začali jsme se zadlužovat začátkem sedmdesátých let a vrcholu jsme dosáhli začátkem let osmdesátých. Pak naše vedení, varováno polskou úvěrovou krizí, začalo s tvrdou politikou oddlužování, takže ke konci roku 1984 dosáhlo naše brutto zadlužení 2.394 milionů dolarů. Hospodářské těžkosti nás však přinutily k novým výpůjčkám a naše zadluženost opět narůstá. Podle poslední výroční zprávy Hospodářské komise OSN pro Evropu se celková zadluženost zemí RVHP odhaduje na 119 miliard dolarů, z toho na ČSSR připadají zhruba 4 miliardy dolarů.

Placení poměrně vysokých úroků a úmoru dluhů se nutně projevuje v rozdílech mezi vytvořeným a užitým národním důchodem a je jedním z faktorů současné stagnace životní úrovně. Chybí totiž prostředky a zboží pro osobní spotřebu, které musí být vyvezeny do zahraničí na pokrytí našich závazků. Tak za sedmou pětiletku /1981-1985/ činil tento rozdíl 118 miliard Kčs v běžných cenách.

Na tuto nedařivou situaci byl nucen na začátku sedmé pětiletky reagovat i premiér Štraugai, když na zasedání ÚV KSČ řekl:

"Do sedmé pětiletky jsme tedy vstoupili za situace, kdy platební bilance zužuje prostor pro využívání zahraničních

úvěrů. Navíc je třeba si uvědomit, že nejsou poskytovány zadarmo. Musí se za ně tvrdě platit prostřednictvím úrokových sazeb. Před dvěma lety se tyto sazby pohybovaly kolem 10 %. Letos je tomu zcela jinak. Průměrná úroková sazba se pohybuje v rozmezí 16-18, přičemž v průběhu tohoto roku dosáhla u amerického dolaru i 20 %. Přesto, že naše celková zadluženost je úměrná ekonomické síle naší země, jejímu ekonomickému potenciálu, nemůžeme podstoupit v současné složité situaci žádná rizika. Nejen z ekonomických a finančních, ale zvláště z politických důvodů musíme usilovat o maximální možnou vyrovnanost vnějších vztahů s kapitalistickými státy." /Rudé právo 21. 10. 1981/.

Autoři Poučení při spisování svého pamfletu obvinili "revizionisty" ze snahy zavléci naši zem prostřednictvím úvěrů do područí kapitalistů. Nepředvídali ovšem, že použijí této metody sami, budou-li tlačeni hospodářskými těžkostmi.

Klasickou ukázkou lživosti oficiální propagandy je článek, který vyšel v Rudém právu 5. června 1978, tj. v období, kdy naše zahraniční zadluženost kulminovala; článek tvrdil:

"Revizionisté a tzv. reformátoři ekonomiky před deseti lety se u nás snažili mimo jiné zvrátit i náš dosavadní vztah k míře úvěru a slibovali hory doly za zahraniční půjčky. Ve skutečnosti chtěli odtrhnout naši ekonomiku od zdravého základu a vrhnout ji do područí zahraničních bank a kapitálu, který po ekonomických podmínkách za poskytnuté úvěry by si v zápětí diktoval i podmínky politické. Můžeme být šťastni, že zmíněný záměr se neuskutečnil. Nové vedení strany v čele se soudruhem Husákem vyvedlo naši ekonomiku z nebezpečné situace a důrazně připomnělo hospodařit jen s vlastními prostředky a rozdělovat jen tolik, kolik lze v zájmu zdravého rozvoje národního hospodářství k uspokojování potřeb určit."

V duchu hesla, že "stokrát opakovaná lež se stává pravdou" pokračuje propaganda nadále v desinformaci. Marie

Houdová 4. 12. 1987 v Rudém právu ve svém článku "Co lze a nelze srovnávat" napsala:

"Washington Daily News se pokoušel obdobně prorocevat: Československo se odtrhuje od Moskvy a Spojené státy by chtěly udělat všechno možné, aby pomohly této zemi vyrvat se ze sovětského vlivu. Jak? I na to Šik pamatoval. Prostřednictvím dolarevé půjčky."

Ve světle uvedených faktů není třeba dalšího komentáře.

Podobné "zamlžovací" metody bylo použito i při hodnocení vývoje našeho hospodářství na XVII. sjezdu KSČ. Převážná část hospodářské zprávy se netýkala poslední pětiletky /nebylo ani co kladně hodnotit/, ale celého období od roku 1970. Důvod byl zcela jasný. Relativně úspěšná pátá pětiletka, kdy deznívaly ještě opatření ekonomické reformy zmírňovala neúspěchy šesté a zejména sedmé pětiletky. V "Hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR" se na XVII. sjezdu KSČ říká:

"Tato linie v hospodářské a sociální politice strany, zaměřené na intenzifikaci národního hospodářství a zvyšování efektivnosti a kvality veškeré práce, byla v uplynulých patnácti letech úspěšně plněna."

Jak byla plněna, to ukazují údaje z předcházející části statí. Opakuji, podle statistických ročenek, vzrostl společenský produkt za uplynulých 15 let o 89,22 %, výrobní spotřeba o 98,43 % a národní důchod o 76,22 %. Šlo jednoznačně o extenzivní a nikoliv intenzivní vývoj.

Směrnice XVI. sjezdu KSČ stanovily růst národního důchodu v sedmé pětiletce o 14-18 %. Plán pro sedmou pětiletku, který byl přijímán o půl roku později, bez ohledu na tyto směrnice tento úkol snížil na růst o 2-2,5 % ročně, tj. cca o 25 %. Skutečné plnění však bylo ještě podstatně horší, neboť národní důchod vzrostl za celou pětiletku pouze o 8,14 %, to je průměrný roční růst 1,6 %. A přesto se na

sjezdu mluvilo o úspěšnosti, ačkoliv původní záměr XVI. sjezdu KSČ byl splněn na 65,3 - 67,1 %, snížený úkol na 91,4-70,3 %.

Podle zprávy na XVII. sjezdu KSČ vzrostla společenská produktivita práce údajně o 9 %, podle statistických ročenek o 5,64 %. Podobných nesrovnalostí najdeme celou řadu a všechny ukazují nadlepšování a zkreslování skutečných výsledků. Celkové hodnocení hospodářských výsledků za posledních 15 let odpovídá nikoliv realitě, ale subjektivním přáním politického vedení. Má dokázat za každou cenu úspěšnost jejich ekonomické politiky. Opak je však pravdou.

Kuří to ovšem k vážnému zamyšlení o současném politickém mechanismu, když i nejvyšší politický orgán v této zemi je vědomě podváděn a klamán. Ještě horší je, že se na tomto fóru nenašel jediný komunista, který by projevil odvahu a na tyto padvody poukázal. Přitom každý přítomný odberník musel vědět, že jde o záměrné vytírání očí delegátům i veřejnosti. Když nic jiného, tak to svědčí o kvalitě členů strany.

Jde se dokonce tak daleko, že ing. Vladimír Mička, předseda Federálního statistického úřadu, který by měl být nejlépe informován v předmluvě ke statistické ročence 1986, napsal:

"Fakta uveřejněná v této publikaci vyjadřují pozitivní hospodářský a sociální vývoj, kterého bylo dosaženo od roku 1948 a zejména v letech 1970-1985; při realizaci hospodářské a sociální politiky Komunistické strany Československa."

Fakta ve statistických ročenkách, jež jeho úřad vydává, však hovoří o něčem naprosto jiném. Je to správný "odborník", jakého tento systém potřebuje.

Na závěr tohoto stručného zhodnocení období "konsolidace" ještě jedno názorné srovnání, a to se Sovětským svazem. Údaje jsou převzaty ze statistické ročenky 1987, /rok 1970 = 100/.

	1 9 8 5	
	ČSSR	SSSR
Společenský produkt	173	198
Národní důchod	170	194
Průmyslová výroba	188	214
Zemědělská výroba	134	123

Z uvedených čísel je znatelná vyšší hospodářská dynamika SSSR /mimo zemědělství/ a přesto M. Gorbačov nazval toto období stagnací. U nás, přes podstatně horší výsledky jsou tato léta charakterizována jako úspěšná. Co k tomu dodat?

M e z i n á r o d n í s r o v n á n í

Naši vědeckí činitelé v poslední době neustále vyzývají k tomu, aby kvalita našich výrobků i náš hospodářský vývoj nebyl posuzován izolovaně, ale srovnáván se světovým vývojem, zejména s vyspělými kapitalistickými státy. Premiér Štrougal to vyjádřil následovně:

"Za nejúčelnější základní metodu práce považujeme neustálé srovnávání se světem, s jinými vyspělými socialistickými a nesocialistickými zeměmi." /Zpráva vlády ČSSR o plnění jejího programového prohlášení, Rudé právo 17. 3. 1983/.

Použijí proto této metody a na několika srovnáních si ukážeme, jak na tom ve srovnání se světem jsme. Srovnávat se s nejlepšími je na místě, neboť porovnávat se s průměrem nebo podprůměrem vede k sebeuspokojení a vlastnímu zastávání.

Ovšem realizace těchto srovnání je dosti obtížná a může být pouze přibližná. Proč? Protože ještě 42 let po skončení

é světové války není naše měna směnitelná. Neexistuje
ný kurs koruny. Nemáme tudíž reálný hodnotový metr,
z bychom mohli spolehlivě poměřovat naše výsledky se za-
raničím. Již samotný tento fakt svědčí o "vyspělosti" naše-
ho ekonomického mechanismu. V důsledku obrovské monopoliza-
ce jak výroby, tak zahraničního obchodu se vyvíjela většina
našich cen naprosto odlišně od vývoje nejen na světovém trhu,
ale i v ostatních zemích. Politické vlivy a přání zatlačily
do pozadí ekonomické aspekty a obrovský, nepřehledný a de-
formující systém dotací a odvodů zkresluje naše ceny, a tím
i ztěžuje naše hodnotové porovnávání se zahraničím.

Mnohé naše ceny vůbec neodpovídají skutečné užité hod-
notě výrobků, neboť v ceně není zahrnuto relativní technické
zaostávání za světem. Užité hodnoty našich výrobků zdaleka
neodpovídá běžným světovým parametrům a uzancím. /Např. po-
stavíme panelové domy a jejich hodnota je zahrnuta do národ-
ního důchodu. Bez oprav mají vydržet nejméně 10. let. Po
dvou letech jsou již nutné nákladné opravy, které se prove-
dou a opět se zahrnou do národního důchodu. Tím se uměle zvy-
šuje národní důchod/.

Proto mnohá naše mezinárodní srovnání se opírají o fy-
zické ukazatele, což do určité míry připomíná prvebytně
pospelnou společnost, kdy se poměřovala rovněž zboží bez
všeobecného ekvivalentu.

Rovněž metodické postupy mají své problémy. Vínou roz-
sáhlé ideologizace socialistické politické ekonomie máme
mnohé ukazatele značně deformované, nebo mají jiný obsah
než běžně užívané ukazatele v kapitalistických státech.
Například do národního důchodu nezahrnujeme výsledky nevý-
robní sféry, ačkoliv ta se v současné době rozvíjí nejrych-
leji. Je proto dost těžké srovnávat bez korekcí národní
důchod socialistických zemí s hrubým národním produktem /dále
používám zkratku HNP/ kapitalistických států. Pokud takové
srovnání děláme, i když s různými opravami, nutno výsledky

brát jako přibližné, ukazující spíše tendence. Přes všechny uvedené nedostatky, které tato srovnání mají, za delší časové období přece jen ilustrují celkový vývoj.

Nejobecnějším makroekonomickým ukazatelem hospodářského vývoje je u nás národní důchod /čnově vytvořená hodnota ve výrobní oblasti/, v kapitalistických státech je to hrubý národní produkt. Rozdíl mezi těmito dvěma ukazateli se odhaduje na 15-25 % ve prospěch hrubého národního produktu, neboť ten zahrnuje výsledky i nevýrobní sféry.

Světová banka do roku 1980 přepočítávala u socialistických zemí jejich národní důchod složitým způsobem tak, aby byl srovnatelný s hrubým národním produktem. Do svých výpočtů zahrnovala a korigovala i nereálnost kursů socialistických měn, aby obě veličiny byly alespoň přibližně poměřitelné. Pak od této praxe upustila.

Pro naše následující srovnání použijeme u Československa do roku 1980 údaje Světové banky a od roku 1980 doroku 1984 zaznamenané jejich růst jako u hrubého národního důchodu, jenž je zachycen ve statistických ročenkách.

Přes všechny tyto improvizace a nepřesnosti je následující přehled v mnohém velmi zajímavý a ilustrující. Přes hospodářskou stagnaci v kapitalistických státech se situace nevyvíjí pro nás příznivě, jak ukazují tato fakta:

Hrubý národní produkt na 1 obyvatele v letech 1970-1984

Růst HNP v tomto období a srovnání jeho výše s Československem v roce 1970 a 1984. V obou letech je brána výše československého HNP za 100 %. Poslední dva sloupce přehledu nám tedy ukazují, o kolik se HNP kapitalistických států odlišovaly v těchto letech od Československa.

Tabulka 14

Země	Růst HNP mezi léty 1970-1984		Výše HNP v ČSSR byla v roce			
	1970	1984			1970	1984
	dolarů	dolarů	V %	na %	2.230 % je 100 %	6.280 % je 100 %
ČSSR	2.230	6.280	4.050	281,61	100,00	100,00
USA	4.826	15.530	10.530	316,20	216,41	244,52
Kanada	3.870	13.284	9.414	343,25	173,54	211,52
Švédsko	4.139	11.370	7.231	274,70	185,60	181,05
Dánsko	3.209	10.690	7.481	333,12	143,90	170,22
Japonsko	1.963	10.457	8.394	532,70	88,92	186,51
NSR	3.042	10.025	6.983	329,55	138,41	159,63
Francie	2.775	8.907	6.132	329,97	124,43	141,63
Rakousko	1.947	8.535	6.588	438,36	87,30	135,90
Nizozemí	2.535	8.534	5.981	334,27	114,48	135,90
Belgie	2.616	7.697	5.081	294,22	117,39	122,56
Británie	2.214	7.495	5.281	338,52	99,28	119,34
Itálie	1.875	6.114	4.239	326,08	84,08	97,35

Přemem: World Bank Atlas, Ukazatelé hospodářského vývoje v zahraničí 1986. U ČSSR byl podle Světové banky v roce 1980 HNP na obyvatele 3.820 dolarů. Růst hrubého národního důchodu v letech 1980-1984 činil podle statistické ročenky za 4 roky 7,90 %, tj. přepočteno 6.280 dolarů.

Tato čísla hovoří o výši HNP na 1 obyvatele, nehevoří však o jeho užití. Někteří naftařské země mají podstatně vyšší HNP na hlavu než vyspělé kapitalistické státy a přesto jeho užití nejde většinou ve prospěch obyvatelstva, ale ve prospěch blahobytu vládnoucí špičky, na infrastrukturu atd. To samozřejmě nelze říci o vyspělých kapitalistických státech, kde opozice velmi bedlivě sleduje rozdělení HNP. U nás užití národního důchodu není pravděpodobně racionálnější než ve vyspělých kapitalistických státech. Chybí zde opozice a tak vládnoucí skupina často zachází s národním

bohatstvím velmi lehkomyšlně a nezodpovědně. Velké položky pohltí zbrojení, zbytečné duplicitní výroby /zbytečná a nákladná federalizace i v oblasti ekonomické/, nákladné reprezentativní stavby /stranické přepychové sekretariáty, administrativní paláce/, obrovský neproduktivní aparát.

Z uvedených cifer lze udělat několik obecných závěrů. Výše HNP na 1 obyvatele zařazuje Československo do skupiny hospodářsky vyspělých států, ovšem do její druhé poloviny. V průběhu sledovaného období se nám vyspělé kapitalistické státy vzdalují. Jestliže se výše HNP v sedmdesátých letech v kapitalistických státech pohybovala o 20-30 % nad Československem, v roce 1984 se zvýšila kolem 50 %. Absolutní přírůstky v dolarech byly ve všech sledovaných státech vyšší než u Československa. Tak se stalo, že i ty země, které měly v roce 1970 nižší HNP na 1 obyvatele než Československo /Nizozemsko, Británie, Finsko/, nás předstihly, nebo dostihly /Itálie/.

Výši svého HNP na 1 obyvatele bylo ČSSR v sedmdesátých letech zhruba na 18. místě, nyní kleslo na cca 25. místo. Určitelem roli na tomto posunu sehrály zemětřivéci naftu, jejichž HNP prudce vzrostl, tak jak rostly ceny ropy. Rychle se nám blíží svou výši HNP na 1 obyvatele ty evropské země, které jsou dosud považovány za méně rozvinuté, jako je Řecko, Irsko, Španělsko, Portugalsko.

I když budeme brát v úvahu inflaci v kapitalistických zemích, která zvětšuje vykazované údaje, difference většiny vyspělých kapitalistických zemí vůči ČSSR se zvětšuje. Dochází zde ke stále většímu rozvíření nůžek, s všemi negativními i sociálními jevy.

Podíváme-li se podrobněji na uvedená čísla, zjistíme, že v poslední době zaznamenávají nejvyšší přírůstky HNP ty země, které vstupují do mezinárodní dělby práce s vyspělou technikou, znalostmi, zkušenostmi anebo s naftou. Hlavním momentem rozvoje výrobních sil v období vědeckotechnické jsou především znalosti.

Jedním z velmi důležitých faktorů našeho zaostávání za vyspělými kapitalistickými státy je velká emigrace, která v poválečném období přesáhla půl milionu osob 2. únor 1948, srpen 1968/. Ze značné části šlo o lidi vzdělané, kvalifikované, v produktivním věku. K této negativní tendenci podstatnou měrou přispěl i "specifický československý únik mozků - brain drain", způsobený politickými převrškami v roce 1970, kdy bylo rovněž postiženo na půl milionu lidí, z převážné části/pro nest/ rovněž vysoce kvalifikovaných. To nemluvíme o kádrevém stropu pro nestraníky. Obrovská politizace školství, ideologizace vědy a kultury, rovněž přinesla své trpké plody v rozmělněné vzdělanosti a zploštělé kulturnosti. To vše se muselo nutně projevit v našem zaostávání.

M. Gorbačov řekl při své návštěvě v Praze v dubnu 1987 v besedě dělníkům:

"Dnešní Československo je moderní stát. Nepatří-li mezi prvních pět, pak se řadí mezi prvních deset nejvyspělejších zemí světa."

Velice se mýlil.

M. Jakeš, tajemník ÚV KSČ už byl při semináři k 70. výročí Velké říjnové revoluce střízlivější:

"Počátkem osmdesátých let bylo Československo podle vyprodukovaného národního důchodu na jednoho obyvatele na 17. místě, ale ve spotřebě primárních energetických zdrojů jsme zaujali 4. místo ve světě a ve spotřebě oceli dokonce první. Toto postavení se dále zhoršuje."

Ujíždí nám vlak. Už si to přiznávají i vedoucí soudruzi.

Vedle hrubého národního produktu slouží pro mezinárodní ekonomické srovnání vývoj společenské produktivity práce, což v podstatě znamená výši národního důchodu, který připadá na jednoho výrobního pracovníka za určité období, obvykle za rok. Srovnání mezi socialistickými a kapitalistickými zeměmi trpí stejnými nedostatky jako srovnání hrubého národního produktu.

Polský ekonom Wiesław Jarosinski na základě statistik OSN a RVHP provedl toto srovnání a snažil se eliminovat nepřesnosti, ke kterým při něm dochází. Své závěry publikoval v časopise "Gospodarka Planowa" a z nich vyjímám:

Srovnání společenské produktivity práce v ČSSR a vybraných kapitalistických zemích mezi léty 1970-1985 /v dol., stálé ceny/

Tabulka 15

Země	1970	1985	Růst společenské produktivity práce mezi lety 1970-1985		Výše společenské produktivity práce byla v ČSSR v roce	
	dolarů	dolarů	v dolarech	v %	1970 4.208 \$ je 100 %	1985 6.561 \$ je 100 %
ČSSR	4.208	6.561	2.353	55,91	100,00	100,00
Belgie	12.003	15.139	3.136	26,12	285,24	230,74
Francie	10.932	15.614	4.682	42,82	259,79	237,88
Nizozemí	12.102	15.537	3.435	28,38	287,59	236,80
Japonsko	7.183	13.842	6.659	92,70	170,69	210,97
NSR	9.420	13.494	4.074	43,24	223,85	205,66
USA	14.394	15.920	1.526	10,60	342,06	242,64
Británie	7.776	10.140	2.364	30,40	184,79	154,54
Itálie	7.645	9.074	1.429	18,69	181,67	138,30

Konfrontoval jsem tato data s údaji ve statistické ročence 1987. Podle údajů zde publikovaných stoupla u nás společenská produktivita práce ve sledovaném období o 50,28 % /v tabulce 55,91 %/, výše společenské produktivity práce na jednoho pracovníka činila v roce 1985 celkem Kčs 80.236 /v tabulce 6,561 dolarů/, což odpovídá relaci 1 \$ - Kčs 13,15.

Uvedená čísla rovněž ukazují, jak nátná byla přestavba národního hospodářství již v šedesátých letech. I když se rozdíl v produktivitě práce poněkud snížily, stále jsou ve vyspělých kapitalistických státech o 100-200 % vyšší než u nás. Tyto země se ve vztahu k nám stávají stále bohatšími

a hospodářsky vyspělejšími. Závěry jsou tytéž jako při srovnávání hrubého národního produktu. Jak asi dokážeme přednosti socialistického výrobního způsobu před kapitalistickým, to je dosud v hvězdách. Brání tomu především nekvalifikované zásahy netvůrčí politiky a falešné ideologie do rozvoje ekonomiky.

Bude proto velmi těžké naplnit Leninovu předpověď reálným obsahem:

"Produktivita práce je konec konců to nejdůležitější a hlavní pro vítězství nového společenského řádu. Kapitalismus vytvořil produktivitu práce nevídanou za feudalismu. Kapitalismus může být a bude definitivně poražen tím, že socialismus vytvoří novou, mnohem vyšší produktivitu práce. To je věc velmi obtížná a zdoluhavá ..." /Lenin, Vybrané spisy 2., str. 473/.

Jestliže k předchozím dvěma srovnáním se zahraničím mohly být výhrady k metodice přepočtu, rozdílnému obsahu ukazatelů apod., nelze těchto argumentů použít u dalšího srovnání, a to reálných směnných relací /anglicky Terms of Trade/.

Reálné směnné relace vyjadřují poměr mezi vývozními a dovozními cenami za určité období, zpravidla za rok. Jestliže vývozní ceny rostou rychleji než ceny dovozní, je to pro národní hospodářství výhodné. Poměr mezi vývozními a dovozními cenami roste nad 100. Je-li tomu naopak, klesne index pod 100 a ukazuje, o kolik více zboží se musí vyvést, aby se dovezlo stejné množství importu jako před daným cenovým pohybem.

Na vývoj směnných relací mají vliv v podstatě dva faktory. Především je to produktivita práce dané země, jež je vyjádřena v cenách schopných konkurence, v umění pružně se přizpůsobovat podmínkám světového trhu, v kvalitě vyráběného zboží, v rychlé inovaci, ve vědeckotechnické úrovni vyráběného zboží, /v rychlé/ atd. Za druhé je to struktura vývozu a dovozu. Dojde-li např. k prudkému zvýšení cen sure-

vin - viz ropný šok - a země je veliký dovozce těchto komodit, reálné směnné relace se pro ni zhoršují.

Pokud se pak reálné směnné relace zhoršují po delší dobu, je to neklamným znamením, že s ekonomikou dané země není něco v pořádku a že její vývoj zaostává za světovým vývojem. Nedovedla se totiž vypořádat s konkurencí ostatních zemí, nereaguje dostatečně pružně na zvýšení cen dovážených komodit a nezhodnocuje v žádející míře suroviny a energii, vyrábí příliš drahé, nemá vývoz na potřebné kvalitativní a technické úrovni.

Tabulka 16

Reálné směnné relace československého zahraničního obchodu
/1970 = 100/

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
index	100	99,2	97,0	96,0	96,1	90,4	88,0	85,5
pokles proti roku 1970	-	0,8	3,0	4,0	3,9	9,6	12,0	14,5
	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
index	83,5	82,3	82,1	78,6	76,0	73,0	66,6	67,3
pokles proti roku 1970	16,5	17,5	17,9	21,4	24,0	27,0	33,4	32,7

Pramen: Historická statistická ročenka, Statistická ročenka
1986

Úvedená tabulka zrcadlí rostoucí ztráty vzniklé klesající konkurenční schopností naší země ve srovnání s ostatním světem. Tyto ztráty představují každoročně miliardy korun, o které se krátí národní důchod a osobní spotřeba.

K tomu je nutno připojit ještě pár vysvětlivek. Dlouho jsme se vymlouvali, že naše hospodářské těžkosti jsou k nám jakoby importovány z kapitalistického světa. Jak se naše vlastní neschopnost zastírala, prezrazuje úvodník Rudého

práva z 3. 2. 1979:

"Kapitalistické země stojí po řadu let před těžkými problémy hospodářské krize. I my máme své problémy, i když je sami považujeme za závažné a velké, objektivně v porovnání se sociálně ekonomickými problémy kapitalistického světa jsou nepatrné. Avšak každý náš problém buržoazní propaganda snaží se co nejvíce zveličit, nafouknout a hlavně a hlasně a šmahem hledá viníka v socialistickém zřízení, i když naopak ve značné míře se potýkáme právě s dopady kapitalistické krize na naši ekonomiku."

Nepравdivost tohoto tvrzení ukazuje struktura československého zahraničního obchodu v roce 1986, kdy 78,6 % našeho byla se socialistickými zeměmi, 5,26 s rozvojovými státy a jen 16,09 % s vyspělými kapitalistickými státy. Vliv kapitalistického trhu nemohl být zdaleka rozhodující.

Ropný šok, ke kterému došlo v první polovině sedmdesátých let se v rámci RVHP řešil tak, že dovozní cena ropy se vytvářela na základě průměrných světových cen za uplynulých 5 let, takže jsme měli dostatek času se na tento vzestup připravit. Tajemník ÚV KSČ V. Bilak to charakterizoval takto:

"Tím, že SSSR poskytuje socialistickým zemím ropu levněji, než jsou platné ceny na světových trzích, umožnil jen v období 1975-1980 ušetřit obrovskou částku přibližně 15 miliard dolarů. Československá socialistická republika dovezla v minulém roce 18. mil. tun ropy. Kdybychom měli toto množství koupit jinde, zaplatili bychom za ně zhruba 36 miliard Kčs. Avšak SSSR nám dodal tuto ropu za necelých 15 mld. Kčs, tedy o více než 20 mld. Kčs levněji." /Tvorba č. 21/80/.

Za tyto tehdejší "úspory" platíme ovšem dnes. Ačkoliv cena ropy na světových trzích značně poklesla, v důsledku přijatého mechanismu RVHP platíme nyní ceny podstatně vyšší, než jsou ceny světové. To nám dělá značné problémy, ale o tom V. Bilak nyní mlčí.

Kromě toho jsme dříve po řadu let dováželi z SSSR ročně několik milionů tunů ropy za původní nízkou cenu, neboť ještě za vlády Novotného jsme SSSR poskytli značné úvěry, které byly spláceny ropy.

Neustálý pokles reálných směnných relací ukazuje, že naše ekonomika zaostává stále více za světem. Reálné směnné relace ostatních kapitalistických zemí rovněž poklesly zejména v důsledku zdražení energetických surovin, ale tento pokles není tak hluboký a nepřetržitý. Po poklesu vždy následuje vzestup, nakolik se těmto zemím daří kvalitou svých výrobků zvyšovat vývozní ceny. V roce 1985 vyhlížely reálné směnné relace některých kapitalistických zemí takto /rok 1970 = 100/:

Reálné směnné relace některých států v roce 1985

ČSSR	V K S celkem	N S R	Rakousko	Švýcarsko	U S A	Francie	Británie
67,6	84,18	86,7	89,7	107,4	76,4	91,5	99,53

Pramen: International Financial Statistics, ročenka 1986.

V Československu poklesly v současné době reálné směnné relace nejhluběji. Při tom je nutno vzít v úvahu, že ani ty neukazují v dostatečné míře celkovou kvalitu našich výrobků. Je známo, že u nás vyrábíme zboží trojí kvality. Nejvyšší pro západní trhy, velmi dobré kvality pro export do socialistických a rozvojových zemí a zboží průměrné až podprůměrné kvality pro nedostatečný vnitřní trh, kde kupující nemá jinou možnost, než vzít to, co vůbec sežene.

Ve světle těchto faktů ani hluboký pokles našich reálných směnných relací nevyjadřuje všední skutečnost, která je horší. Naše vnitřní ceny ve většině svou výší neodpovídají technické úrovni nabízených výrobků, jsou předražené, takže nadhodnocují statistické ukazatele, např. národní důchod. Kdybychom tyto výrobky oceňovali v daleko nižších cenách zahraničních vnitřních trhů, byly by hospodářské

příležitosti podstatně nižší. Technické zaostávání za světem není v našich cenách nijak vyjádřeno a zkresluje skutečný stav a hodnocení ekonomického vývoje. Kdyby se na vnitřním trhu mohla uplatnit zahraniční konkurence, mnoho současných domácích výrobků by bylo za dané ceny neprodejných a zásoby tzv. ležáků by se podstatně zvýšily.

Stejně tak lze názorně vyvodit, že sice nemáme tak velké zahraniční dluhy jako jiné země, ale nemáme ani dostatek kvalitního zboží, jímž bychom platili. Tím naše dluhy jsou tíživější a možnosti nových úvěrů omezenější.

Jakých cen se na zahraničních trzích dosahuje ve srovnání s konkurencí, ukazuje tabulka:

Tabulka 17

Desahované kilogramové ceny vývozu /v dolarech/

Druh výrobků	Vývoz EHS do světa	Vývoz ČSSR do EHS
Hutnictví železa	0,17	0,12
Hutnictví neželezných kovů	1,03	0,74
Chemické výrobky	0,34	0,14
Textilní výrobky	2,63	1,44
Konfekce	12,78	6,16
Obuv	5,55	1,66
Sklářské výrobky	0,44	0,21
Porcelánové výrobky	1,55	0,74
Papírenské výrobky	0,38	0,16
Polygrafické výrobky	1,46	0,88
Dřevozpracující průmysl	0,65	0,28

Pramen: Valtr Komárek, Struktura československé ekonomiky

Nazývali jsme se hrdě strojírenskou velmocí. Podívejme se však, jakou strukturu zahraničního obchodu má naše strojírenská "velmoc" se svým největším kapitalistickým partnerem, a to NSR v roce 1986.

D o v o z		V ý v o z	
6.148.708 Kčs	100,00 %	5.655.297 Kčs	100,00 %
z toho			
potraviny	3,6		7,8
suroviny nepoživatelné	3,9		6,7
minerální paliva	0,24		13,6
chemikálie	16,3		12,5
průmyslové zboží	20,1		38,5
stroje a dopravní prostředky	49,211		7,271

Pramen: Statistická ročenka 1987

Téměř 50 % našeho dovozu tvoří stroje, což je chválné, ale ve vývozu činí tato položka jen 7,27 %, což je otřesné a ukazuje na naši technickou zaostalost. Manko střejů ve vývozu nahrazujeme vývozem potravin, surovin a spotřebním zbožím. To je ovšem typická vývozní struktura rozvojové země.

Takové srovnání s jinými státy bychom mohli provést v řadě jiných oblastí a málokterá by se našla, kde bychom nezaostávali za vyspělými kapitalistickými státy.

Např. zapojení do mezinárodní dělby práce. Efektivní zapojení do mezinárodní dělby práce je v současné době jedním z důležitých faktorů hospodářského vývoje. Vedle úspor společenské práce přináší i neméně důležitý aspekt - technický pokrok. Důvoz moderní techniky umožňuje nebývale zvýšit produktivitu práce. Nákup licencí, know how /jak na to/, nových výrobních postupů atd., to vše je nedílnou součástí vědeckotechnické revoluce.

Na druhé straně neefektivní zapojení do mezinárodní dělby práce přináší zemi obrovské ztráty, ochuzuje národní hospodářství. Je nutno vyvážit za každou cenu bez ohledu na efektivnost potřeby vlastní ekonomiky, aby byly opatřeny prostředky na zaplacení zahraničních dluhů. Klasickým příkladem jsou mnohé rozvojové země, ze socialistických zemí Polsko, Rumunsko. I my máme nemalé problémy ve vnějších

ekonomických vztazích, abychom dodrželi úmor dluhů i splacení úroků.

Zahraněční obchod všech vyspělých kapitalistických států se rozvíjí podstatně dynamičtěji než výroba. Vytváří se velká integrační seskupení, kde pohyb zboží a pracovní síly nebrání státní hranice.

ČSSR má otevřenou ekonomiku, závislou na mezinárodní dělbě práce. Podívejme se konkrétně, jak se alespoň po stránce kvantitativní zapojuje do mezinárodního obchodu.

Tabulka 18

Obrat zahraničního obchodu na 1 obyvatele /v dolarech/

	1970	1985	přírůstek v %
Československo	558	2.257	404
NSR	1.059	5.590	527
Rakousko	864	5.651	654
Dánsko	1.655	6.928	418
Norsko	1.589	8.550	538
Nizozemsko	2.155	9.220	427
Finsko	1.071	5.466	510
Francie	770	3.725	483
Itálie	524	2.975	567
USA	401	2.420	599
Švýcarsko	1.835	9.053	493
Švédsko	1.720	7.060	410

Pramen: Ukazatele hospodářského vývoje v zahraničí 1986.

I když při tomto srovnání hraje důležitou roli náš nereálný kurs koruny, je přesto vidět, že máme nedostatečné zapojení do mezinárodní dělby práce, menší než některé velké země, jejichž hospodářství je autarkní - soběstačné. A to přesto, že máme "dobře fungující RVHP", jak neustále dokazoval místopředseda federální vlády Rohlíček.

Rovněž tempo růstu zahraničního obchodu je u nás podstatně menší než ve vyspělých kapitalistických státech.

x x x

Prosté lidi nezajímá srovnávání různých hospodářských oblastí se zahraničím. Je zajímavé především srovnávání životní úrovně. Zda se mají lépe nebo hůře než v jiných státech. Podle toho pak hodnotí své společenské zřízení.

Většina lidí nepracuje pouze proto, že mají radost z dobře vykonaného díla. Do takového stádia máme ještě daleko. Pracují proto, aby se uživil. Proto bedlivě sledují, co si za svou mzdu může koupit pracující v jiné zemi.

Ve srovnání s ostatními socialistickými zeměmi je naše životní úroveň vysoká. Nemrzíme ve studených bytech a nesvítíme jednou slabou žárovkou jako v Rumunsku. Nemáme maso na přiděl jako v Polsku. Po turistické návštěvě v SSSR se nám zdá náš vnitřní trh bohatý. Inflace u nás nedosahuje takových rozměrů jako v Jugoslávii. Poněkud jiné názory pak máme po návštěvě ve vyspělých kapitalistických státech.

Naši představitelé nám tvrdí, že máme vysokou životní úroveň, jednu z nejvyšších na světě. Jaký vlastně máme životní standard ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy? Je to otázka značně složitá a komplikovaná, neboť ne samým chlebem je člověk živ.

Životní standard je mnohem širší než omezení na denní životní potřeby. Patří sem mimo jiné i kvalita životního prostředí, v němž žijeme, délka a intenzita pracovní doby, sociální vymoženosti, možnost trávení volného času a kulturního vyžití, získání vzdělání a kvalifikace, uplatnění osobních svobod, možnost získávání objektivních informací, cestování po světě atd. atd. Bezesporu zde patří i otázka zaměstnanosti.

Každý člověk podle své povahy, zaměření a kulturní úrovně má v podstatě vlastní měřítko životního standardu. Někdo podle výše cen denní potřeby, jiný podle cen kulturních statků nebo možností cestování, další podle dostupnosti informací atd.

Katastrofálním problémem je u nás životní prostředí. Za posledních 15 let se nám podařilo tak devastovat přírodu, že ji do konce tohoto tisíciletí nejeme s te uvést do takového stavu, v jakém byla v roce 1970.

Kolik lidí může jezdit na Západ, to ví každý občan. Brání tomu nejen překážky ekonomické - výše cen zájezdů, ale i povolení od ministerstva vnitra. I to je součástí životní úrovně.

Co se týče naší objektivní informovanosti, stačí jet po stupnici radiopřijímače. Na každém centimetru jsou slyšet rušičky. Navzdory šetření energií.

Statistice lidí nemohou zůstat pracovní místa podle svých schopností a dosažené kvalifikace. Buďte nejsem členy strany, nebo byli ze strany vyloučení. Kádrový strop je všeobecně znám.

Naše společnost, která se chlubí, že odstranila sociální nerovnost a křivdy, zavedla i v oblasti životní úrovně specifický druh kastovníctví. Svědčí o tom nejen prodej Tuzexu, ale i zvláštní obchody, hotely, nemocnice, sanatoria, rekreační střediska pro členy vládnoucí skupiny.

Tak by se dalo pokračovat ve vypočítání nedostatků ještě dlouho a náš "vysoký životní standard" by ztrácel na lesku.

Do srovnání životního standardu patří i délka pracovní doby, po kterou musí zaměstnanec pracovat i intenzita práce. Rovněž délka zákonné dovolené zde patří. To nás ukazuje následující tabulka.

Tabulka 19

Mezinárodní srovnání délky pracovní doby

Země	Týdenní pracovní doba v hodinách	Roční dovolená v pracovních dnech
Belgie	38	20
NSR	40	30
Francie	39	26
Británie	39	22
Holandsko	40	27
Itálie	40	25
Rakousko	40	23
Švédsko	40	25
Švýcarsko	42	21
USA	40	12
Japonsko	44	10
Československo	42,5	15 - 20

Pramen: Statistiky ILO, OECD

Vedle dovolené jsou ve všech státech státní a náboženské svátky, ve kterých se nepracuje. Československo má 6 státních a církevních svátků, pokud ovšem nepřipadnou na sobotu nebo neděli. Jsou to:

Nový rok,

Pondělí velikonoční,

1. květen,

9. květen,

1. svátek vánoční - 25. prosinec

2. svátek vánoční - 26. prosinec.

V průběhu doby se tyto svátky nadpracovávaly o volných sobotách. Postupně se od této praxe upouští a v roce 1990 se nemá již nic nadpracovávat.

Vzhledem k tomu, že v jednotlivých kapitalistických státech jsou státní a náboženské svátky v rozdílné dny a v této době se zde nepracuje, vydávají firmy, jež se zabývají

mezinárodním obchodem pro své zaměstnance kalendáře s přesnými údaji, v které dny se v příslušné zemi nepracuje, aby se např. v tento den do uvedené země zbytečně netelefonovalo. Sumarizaci těchto volných dní uvádím v následujícím přehledu /platilo pro rok 1988/:

Rakousko	13	Irsko	14
Belgie	11	Jugoslávie	12
Kanada	9	Lucembursko	10
Švýcarsko	13	Norsko	11
NSR	11	Holandsko	7
Dánsko	10	Portugalsko	12
Španělsko	15	Švédsko	10
Francie	10	Finsko	11
Velká Británie	8	Turecko	7
Řecko	8	USA	9
Itálie	10		

Pramen: Kalendář pro rok 1988 firmy Cilag.

Když pak sumarizujeme celkovou roční pracovní dobu po odečtení dovolené a svátků, vyhlíží její velikost v jednotlivých státech v roce 1986 následovně:

Japonsko	2.156 hodin	Británie	1.778 hodin
Švýcarsko	1.913	Itálie	1.776
USA	1.912	Francie	1.771
Irsko	1.864	Rakousko	1.751
Dánsko	1.816	Belgie	1.748
Španělsko	1.800	Nizozemí	1.740
Švédsko	1.792	NSR	1.708
Lucembursko	1.792		

Pramen: Die Zeit č. 5, z 13. února 1987

Roční pracovní doba v Československu se pohybuje kolem 2.000 hodin.

Pro srovnání konkrétní životní úrovně si zvolíme Německou spolkovou republiku. Sousedíme s touto zemí, ležíme

ve stejném klimatickém pásmu, styl života je téměř totožný. Jen rozdíl v životní úrovni je podstatný.

Průměrná mzda v NSR činila v roce 1985 celkem 2.997 marek, u nás Kčs 2.883. V NSR byla tedy o 24 marek vyšší, což je zanedbatelná částka pro naše srovnání. Můžeme tedy zvolit hypotetický poměr mezi markou a korunou 1 : 1. Podívejme se však, jak rozdílné maloobchodní ceny byly v obou státech v roce 1985. Přitom úroveň maloobchodní ceny Kčs v ČSSR vezmeme za základ a budeme je procentuálně srovnávat s cenami západoněmeckého trhu. Tím nám vynikne cenová rozdílnost.

Tabulka 20

Zboží	Množství	Maloobchodní cena v ČSSR Kčs	Maloobchodní cena v NSR DM	Československá cena činí x % ceny NSR
pšenično-žitný chléb	1 kg	2,10	3,04	69 %
bílý chléb	1 kg	3,60	3,50	118 %
pšeničná mouka	1 kg	3,20	1,36	235 %
cukr	1 kg	8,00	1,94	412 %
hovězí maso na vaření	1 kg	17,00	10,26	165 %
hovězí maso zadní	1 kg	46,00	17,83	257 %
svíčková	1 kg	90,00	39,10	230 %
telecí řízků	1 kg	65,00	29,30	221 %
vepřová pečeně	1 kg	46,00	10,16	452 %
lovecký salám	1 kg	90,00	15,44	582 %
šunka	1 kg	100,00	23,30	429 %
kuře	1 kg	30,00	5,33	562 %
máslo	1 kg	40,00	9,44	423 %
mléko	1 litr	3,00	1,22	245 %
jablka	1 kg	6,00	2,95	203 %
pomeranče II	1 kg	14,00	3,21	633 %
rajčata II	1 kg	7,00	3,79	184 %
káva	1 kg	240,00	23,10	1.038 %

Zboží	Množství	Malobchodní cena v ČSSR Kčs	Malobchodní cena v NSR DM	Československá cena činí x % ceny NSR
chladnička 225 l	kus	4.000,00	879,00	589 %
automatická pračka	kus	6.000,00	899,00	667 %
el. sporák	kus	3.560,00	599,00	594 %
televize černobílá	kus	3.400,00	230,00	1.478 %
televize barevná	kus	15.200,00	1.700,00	894 %
zahraniční zájezdy				
Bulharsko, 14 dnů letecky		6.620	820,00	894 %
Jugoslávie, 14 dnů autobus		4.970,00	682,00	807 %
Řecko, Athény, moře letecky, 14 dnů		11.350,00	1.079,00	1.051 %
pánský oblek, vlna	kus	2.300,00	370,00	621 %
pánská košile bavlna	kus	153	50,00	306 %
dámské šaty	kus	390,00	112,00	348 %
dámská obuv	pár	334,00	125,00	267 %
pánská obuv	pár	256,00	91,00	281 %
dámské punčocháče	kus	16,00	5,00	320 %
pánské ponožky	pár	12,00	4,00	300 %
benzín speciál	1 litr	8,00	1,20	666 %
elektřina kWh		0,75	0,28	267 %
nábytek, kuchyň		5.459,00	1.263,00	431 %
nábytek, ložnice		7.361,00	1.395,00	527 %
atd.				

Je samozřejmé, že tento přehled může být jen orientační. Záleží rovněž velmi na kvalitě zboží, na jeho technické úrovni, užitných vlastnostech atd. Porovnáme-li ceny potravin, jež nezbytně potřebujeme k životu a tudíž je musíme denně nakupovat, nesmíme se divit, že průměrná rodina v ČSSR vydá měsíčně přes 40 % svých celkových příjmů za potraviny, zatímco ve vyspělých kapitalistických státech okolo 20 %.

Mnohá zboží nelze vůbec srovnávat z prostého důvodu, že na našem vnitřním trhu vůbec nejsou. Proto se ve velkém rozsahu pašují přes hranice, nebo kupují v Tuzexu. /Osobní počítače, videa, spotřební elektronika atd./. V tomto směru byl zajímavý článek Valtra Komárka v Hospodářských novinách č. 51/87, kde autor ukazuje, že ceny videomagnetofonů a barevních televizorů se ve vyspělých kapitalistických státech pohybují okolo čtvrtiny průměrné měsíční mzdy, u nás okolo pětinašobku, a osobních vzerů je to poměr 1 : 3 proti našim 1 : 25.

Nejvyšších cenových rozdílů se dosahuje u elektroniky, předmětů dlouhodobé spotřeby a zájezdů do zahraničí. Pokud toto zboží ovšem na našem trhu je.

I toto hrubé srovnání ukazuje, kam naše ekonomika směřuje a co děláme pro člověka. V materiálních státech zaostáváme beznadějně za kapitalismem. I to je důvod, proč někteří naši lidé nelegálně opouštějí svou vlast. Nezbyvá nám proto nic jiného, než naše zaostávání v životní úrovni si ideologicky zdůvodňovat, jak to např. učinil Guss Hall na XXIV. sjezdu KSSS:

"Dnes je na misce vah celá kvalitativní stránka života. Úroveň hmotného dostatku přitom hraje velmi významnou úlohu, ale měřítko posuzování je dnes mnohem širší. Zahrnuje celé spektrum lidských hodnot, jejich srovnatelný význam, který je dán vnitřními zákony každého systému. Je v nich obražena koncepce morálky, kultury a filozofie, které jsou těmto systémům vlastní. Mnoho těchto nových složek, které ovlivňují kvalitativní stránku života, nelze měřit žádnými číselnými ukazateli."

Prostý člověk je však jiného názoru. Zajímá ho především, co má na talíři. V životní úrovni máme co dohánět.

Z á v ě r

Nemá smysl fetišizovat ekonomickou reformu šedesátých let. Nebylo to nic zázračného, jen se do praxe začínaly prosazovat racionální podněty a do pozadí zatlačovat nekompetentní politické vlivy, jejichž dosah měl často protiekonomický charakter. Každá sféra lidské činnosti má svá specifika a jejich přenesení do jiného prostředí může přinášet jen vážné škody. "Pevní marxisté" kvalifikovali vědecký přístup a logické počínání jako útek proti vedoucí úloze strany. Zapomněli při tom na dialektiku vztahů základny a nadstavby.

Úspěchu reformy před 20 lety napomáhala i celosvětová hospodářská konjunktura, hlavně však zájem a zápal většího obyvatelstva, která viděla, že se něco rozumného dělá, že se berou v úvahu názory a potřeby občanů. Byla proto ochotna poctivě pracovat a přinést i přechodně ekonomické oběti.

Co se o reformě říká v Poučení, jsou z velké části polopravdy vytržené z kontextu. Na mnoha místech jsou vysloveny lži, které lze vyvrátit konkrétními čísly a výsledky. To je z části účel této stati.

Převážná část současné vedoucí politické garnitury svým dlouholetým počínáním ukázala, že nemá ekonomické znalosti potřebné alespoň a nemůže ani odpovědně posoudit důsledky svých nekvalifikovaných rozhodnutí. Jsou to lidé svým zaměřením především konzervativní ideologové a svým přáním a představám podřizovali i hospodářství našeho hospodářství. Popud ke zrušení ekonomické reformy vyšel sice z SSSR, ale byli to především oni, kdo reformu zlikvidovali, pomluvíli a poplivali. Navzdory vědě a faktům, navzdory vůli lidu. Není proto možné jim věřit, že i dnes to myslí s představou hospodářství upřímně a opravdově. Spíše hrají na výdrž v důvěře, že se případně změní situace v SSSR nebo že se nějakým zázrakemlepší naše hospodářská situace, aby zůstali ještě nějakou dobu u moci.

Utěšují se, že situace v jiných socialistických zemích je komplikovanější, např. v Polsku, Rumunsku. Neprovedli ani důkladnou analýzu současné hospodářské situace a nevyvedli z ní závěry. A přece negativní jevy nespádly samy z nebe. Po celých 18 let byla u moci tatáž nezměnná politická garnitura. Nedbala varovných hlasů hospodářských odborníků a projevovali až nepochopitelnou lhostejnost ke špatným hospodářským výsledkům.

Důležitým faktorem, který ovlivňoval děven a způsoby jednání těchto činitelů, je skutečnost, že se dostali k moci přes sféru politickou. V kapitalismu tomu bývá naopak, tam se k moci dostávají jedinci i skupiny obvykle přes sféru ekonomickou. Není třeba se pak příliš divit, že se u nás dogmaticky dává stále priorita sféře politické před sférou ekonomickou, a to navzdory základním poučkám marxismu-leninismu. V konkrétní praxi se to projevuje tak, že podceňovaná ekonomika přestává být relativně autonomní oblastí s vlastními objektivními zákony a vývojovými procesy. Reálnosocialistický systém ji násilně podřizuje apologetizované politice, která si klade voluntaristické cíle. /"Ještě tato generace bude žít v komunismu"/

Nesprávné zásahy politiky a ideologie do struktury řízení a chodu našeho hospodářství způsobily možná větší škody, než takové metly kapitalismu, jako živelnost, nezaměstnanost, krize, nevyužívání výrobních kapacit apod. Způsob, jakým je u nás plánován a řízen výrobní proces, dává byrokratismu neodpovědnosti, neschopnosti, nekvalifikovanosti nekontrolovatelný prostor. To vše chtěla ekonomická reforma šedesátých let odstranit, a proto je nezbytné mnohé její zásady rehabilitovat. Síla každého režimu mj. spočívá v tom, že se nebojí dát průchod novým a odlišným názorům, jestliže v jejich prospěch mluví pravdivá fakta a vědecké argumenty.

Dalším faktorem, který ovlivňuje neracionální chování našich vedoucích míst, je nevyjasněná otázka socialistického vlastnictví. Jako soukromí vlastníci výrobních prostředků

by tito činitelé rozhodně nepřijímali taková neuvážená hospodářská rozhodnutí, jaká vnucují naši ekonomice, neboť by je nutně přivedla k bankrotu, ke změně jejich postavení ve společnosti. Jako správci socialistického vlastnictví se necítí za nic zodpovědní, ani za hospodářský pokles, za stagnaci životní úrovně lidí, za obrovské hmotné a duchovní ztráty, prostě za nic.

Nesprávné zásahy politiků a ideologů do ekonomiky přinášejí totiž vedle materiálních škod i velké škody morální a politické, které nelze vyčíslit. Materiální škody se odstraní dříve a lehčeji než škody na lidském faktoru, který je v období vědeckotechnické revoluce rozhodující.

Současné dílčí analýzy hospodářského stavu se omezují na kvantifikaci nedostatků, aniž přikročují k rozboru hlavních příčin, proč vůbec mohlo k takovému stavu dojít. Zřejmě proto, že by narazily a odhalily nekompetentnost sféry politické a ideologické, a tím i hlavní vinu politického vedení. Autoři nynějších analýz mají v dobré paměti, jak dopadli autoři ekonomické reformy šedesátých let. Jejich rozborů více méně objektivně zobrazují současný stav, ale kritizuje se nanejvýš mechanismus, někdy nižší články řízení a výkonní pracovníci dole, nikoliv však pravé příčiny včetně politické odpovědnosti. Tím pak analýzy ztrácejí na své kvalitě a nemohou přispět plnou měrou k vyřešení hospodářských problémů, protože určující příčiny těžkostí zůstávají anonymní a nepostižitelné.

Přitom v ekonomice se dá "viník" úspěchů i ztrát poměrně snadno zjistit. Jako se u zmetku lehce zjistí, která operace vadu způsobila, tak se při hospodářských rozhodnutích dá zjistit odpovědný autor. Pokud je "nahore" je obvykle nedotknutelný, nekritizovatelný.

Naše současná hospodářská situace je mimořádně vážná. Je horší než v letech třetí pětiletky, kdy nás hospodářské těžkosti přinutily k vypracování ekonomické reformy. Rovněž mezinárodní hospodářská situace není stejně příznivá jako

v tehdejší době. Navíc nás brzdí zahraniční zadlužení. Co je však nejdůležitější - pracující, tj. subjektivní činitel výrobního procesu nevěří v pravdivost prohlášení nejvyšších představitelů a vyčkávají. Netečnost, nezáměr, "vnitřní emigrace" jsou horší než otevřený odpor. Je to jakási vzpoura kdysi nadšených a potom sražených, dnes lhostejných a odvrácených, s nimiž se bojuje nejobtížněji. Jsou totiž nepostizitelní.

Fáze o přednostech socialistického výrobního způsobu znějí ve světle faktů směšně a nikdo je nebere vážně, neboť praxe přesvědčuje nejlépe, jak vyhlíží na jedné straně socialistická "plánovitost" a na druhé straně kapitalistická "živelnost". Co je pro většinu lidí nejpodstatnější, je vědomí, že zaostáváme v životní úrovni za vyspělými kapitalistickými státy. Žádné fráze tuto skutečnost nezmění.

Určité naděje se upírají k SSSR. Tam je však situace rovněž složitá a bude trvat delší dobu, než reformní opatření přinesou obyvatelstvu hmatatelné materiální i kulturní výsledky.

Celkové škody, které vedoucí garnitura strany a státu způsobila zrušením ekonomické reformy sedesátých let, jsou obrovské a těžko vyčíslitelné nejen v oblasti materiální, ale i morální. Za jejich vlády

- hospodářství stagnuje,
- Československo podstatně zaostalo za vyspělými kapitalistickými státy,
- ekologická situace nabyla katastrofálního charakteru,
- exploatuje se v obrovské míře přírodní bohatství,
- země má značné dluhy v zahraničí,
- ztráty emigrací činí přes 200.000 lidí,
- z kvalifikovaného pracovního procesu bylo vyloučeno desítky tisíc lidí,
- národ upadl do letargie, nihilismu, "vnitřní emigrace", odnaučil se poctivě práci,

- zdiskreditovaly se ideje socialismu
atd.

"Je cosi smilého ve státě dánském", pravil Hamlet.

Prosinec 1987

Prohlášení předsednictva ÚV KSČ z noci na 21. srpen 1968

Všemu lidu Československé socialistické republiky!

Včera dne 20. srpna 1968 kolem 23. hodiny večer překročila vojska SSSR, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí presidenta republiky, předsednictva Národního shromáždění, předsednictva vlády i prvního tajemníka ÚV KSČ a bez vědomí těchto orgánů. V těchto hodinách zasedalo předsednictvo ÚV KSČ a zabývalo se přípravou XIV. sjezdu strany. Předsednictvo ÚV KSČ vyzývá všechny občany republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor, protože obrana našich státních hranic je nyní nemožná. Prote ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly rozkaz k obraně země. Předsednictvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporující nejen základním zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva. Všichni vedoucí funkcionáři strany a Národní fronty zůstávají ve svých funkcích, do nichž byli jako představitelé lidu a členy svých orgánů zvoleni podle zákonů a jiných nařízení platných v ČSSR. Ústavními činiteli je okamžitě svoláno zasedání Národního shromáždění, vlády republiky a předsednictvo ÚV KSČ svolává ÚV strany k projednání vzniklé situace."

Předsednictvo ÚV KSČ

MATERIÁLY MIMOŘÁDNÉHO XIV. SJEZDU KSČ

K informaci všem stranickým organizacím, komunistům a občanům naší republiky

Dne 22. 8. 1968 v 21,15 hod. skončil XIV. sjezd KSČ svou první část zasedání. Zvolil na něm 144 členný ÚV a 37 členů Ústřední kontrolní a revizní komise. Přihlásil se plně k akčnímu programu strany a k naší polednové cestě. Přijal rezoluci o situaci v zemi a výzvu ke komunistickým stranám, aby usilovaly o skončení okupace v naší zemi. Zasedání se účastnilo z řádně zvolených 1543 delegátů 1219 - mnozí se nemohli dostavit, protože byli zajati okupanty; ke konci zasedání bylo přítomno na 50 delegátů ze Slovenska, jejichž příjezd byl komplikován mnoha překážkami. Sjezd usnesl, že jeho zasedání bude permanentní až bude v projednávání dalších významných otázek pokračovat, jakmile to poměry dovolí. Před úsvitem 23. srpna skončilo i první zasedání nového ÚV, které zvolilo svým prvním tajemníkem zase Alexandra Dubčeka, dosud internovaného, a rozhodlo, aby řízením předsednictva strany byl dočasně pověřen nově zvolený tajemník Věnek Šilhán, náš přední ekonom.

PROHLÁŠENÍ MIMOŘÁDNÉHO XIV. SJEZDU KSČ

Soudruzi a soudružky, občané ČSSR,

22. srpna 1968 byl zahájen mimořádný sjezd KSČ, kterého se účastní řádně zvolení delegáti a který přijal toto úvodní prohlášení:

Československo je suverénním a svobodným socialistickým státem, opírajícím se o vůli a podporu svého lidu. Jeho suverenita byla však 21. srpna 1968 porušena okupací vojsk SSSR, Polska, NDR, Bulharska a Maďarska. Tento čin je zdůvodňován ohrožením socialismu a tím, že o zásah bylo požádáno i některými vedoucími čs. činiteli.

Jak vyplynulo z veřejšího prohlášení ÚV KSČ, z druhého rozhlasového projevu presidenta republiky, z prohlášení Národního shromáždění i vlády republiky a z prohlášení předsednictva ÚV národní fronty, žádný kompetentní stranický ani ústavní orgán o takový zásah nepožádal.

V Československu nebyla žádná kontrarevoluce a nebyl ohrožen socialistický vývoj. Vzniklé problémy byl lid a strana schopny vyřešit samy, jak prokázala obrovská důvěra, které se nové vedení strany v čele se soudruhem Dubčekem těšilo. Přistupovalo se naopak k realizování základních Marxových a Leninových představ o vývoji socialistické demokracie. Československo také neporušilo své spojenecké závazky a povinnost a nemá ani do budoucnosti nejmenší zájem na tom, aby žilo v nepřátelském vztahu s ostatními socialistickými státy a jejich lidem. Tyto závazky byly však porušeny vojsky okupujícími zemí.

Byla pošlapána svrchovanost Československa, spojenecké svazky a Varšavská smlouva i dohody v Čierné a v Bratislavě. Někteří vedoucí činitelé státu a strany byli protiprávně zatčeni, izolováni od lidu a zbaveni možnosti vykonávat funkce, byla obsazena řada objektů ústředních orgánů. Došlo tak k těžkým bezprávím.

Sjezd důrazně žádá, aby byly ihned vytvořeny normální podmínky pro činnost všech ústavních a politických orgánů a aby byli ihned propuštěni zadržení pracovníci a umožnil se jim výkon jejich funkcí.

V této těžké chvíli se stává jednotu všeho lidu, jednotu našich národů a semknutost kolem naší strany nejnaléhavějším požadavkem dne. Ani násilným zásahem nepřestal být lid Československa jediným oprávněným a svrchovaným vládcem své země. Obrana svobody socialistické vlasti není jen záležitostí komunistů, ale všech příslušníků inteligence a mládeže, všech, jimž leží na srdci důstojný a svobodný život naší socialistické země. Komunisté mohou uskutečnit svou vý-

vedoucí roli pouze tím, že s. stancou nejaktivnějšími a nejobětavějšími organizátory úsilí o odchod cizích vojsk. Mohou dosáhnout tohoto cíle v nejužší jednotě se všemi vlastenci, se všemi aktivními demokratickými silami v naší společnosti.

Stav, který v naší společnosti nastal 21. srpna, nemůže být trvalý. Socialistické Československo nikdy nepřijme ani vojenskou okupantskou správu ani domácí kolaborantskou moc, která by se o síly okupantů opírala.

Mimořádný XIV. sjezd prohlašuje, že uznává jedině zákonně zvolené ústavní činitele, předsedu republiky Ludvíka Svobodu, předsedu NS Josefa Šmrkovského, předsedu vlády Oldřicha Černíka a další, stejně jako Alexandra Dubčeka v čele strany. Neuznává však ani jako členy strany ty členy dosavadního ústředního výboru, kteří by v této těžké zkoušce neobstáli.

Základním požadavkem je samozřejmě odchod cizích vojsk. Nebudou-li uvedeno požadavky splněny, zejména nebude-li do 24 hodin zahájeno jednání o odchodu cizích vojsk s našimi svezobodnými ústavními a stranickými činiteli a neučiní-li o tom s. Dubček včas prohlášení k národu, vyzývá sjezd všechny pracující, aby pod vedením komunistů uskutečnili v pátek 23. srpna ve 12 hodin v poledne protestní jednohodinovou stávku. Sjezd se usnáší, že v případě nesplnění požadavků bude přijímat další nezbytná opatření a po volbě ústředního výboru pověří těmito opatřeními tento nově zvolený ústřední výbor, který bude jediným zákonným reprezentantem strany.

Sjezd se obrací na všechny komunisty a na všechny občany naší země, aby i nadále byl zabezpečován klid, pořádek a disciplína a nedopustilo se, aby z naší strany došlo k činům, které by mohly přinést vážné škody zemi i občanům.

Výzva komunistickým stranám světa

Gdpoledne 22. 8. 1968 přijal mimořádný XIV. sjezd svou druhou resoluci, určenou všem komunistickým a dělnickým stranám. Říká se v ní, že naše strana nastoupila v lednu cestu obrody socialismu, začala důrazněji rozvíjet jeho demokratické a humanitní zásady v souladu s podmínkami naší vývojové etapy. Věřila, že budou respektovány zásady svrchovnosti a nevměšování. Z toho vycházelo vedení naší strany i při všech polednových dvoustranných a mnohostranných jednáních, věřilo také, že všechny sporné otázky budou řešeny jednáním. Tato politika získala naší straně nebývalou autoritu a podporu lidu. Mimořádný XIV. sjezd měl tuto nestoupenou cestu dále rozvíjet a upevňovat. V této chvíli však vojska Varšavské smlouvy bez jakýchkoli důvodů a souhlasu legitimních vládních a stranických činitelů, proti vůli všeho našeho lidu násilně obsadila naše území, způsobila rozvrat. Ústavní činitelé našeho státu a představitelé strany nemohou řádně vykonávat své funkce. Někteří z nich jsou internováni. Tento okupantský čin musí mít zhoubné následky pro celé mezinárodní komunistické hnutí.

Ve výzvě se dále praví, že se proto sešla více než potřebná většina delegátů mimořádného XIV. sjezdu, která se obrací na zahraniční komunistické strany s prosbou, aby podpořily tyto tři základní požadavky:

1/ Propustit okamžitě na svobodu všechny internované představitelé strany, vlády, Národního shromáždění, České národní rady a Národní fronty a umožnit jim, jakož i prezidentu republiky ničím nerušený výkon funkcí.

2/ Okamžitě obnovit všechny občanské svobody a práva.

3/ Neprodleně zahájit urychlený odchod okupačních armád.

Výzva v závěru žádá, aby zahraniční komunistické strany vyjádřily svůj názor představitelům stran, které jsou odpo-

vědny za kroky v naší zemi a aby uvážily možnost a vhodnost
svelání komunistických a dělnických stran, jejichž jednání
by se zúčastnila i naše delegace.

PROJEV GUSTÁVA HUSÁKA NA MIMOŘÁDNÉM SJEZDU KSS, KDE BYL
ZVOLEN PRVNÍM TAJEMNÍKEM ÚV KSS

/Zkrácene jen o úvodní historickou partii, jinak uveden
celý text; - zveřejněno ve slovenské Pravdě 29. srpna 1968/

V dejinách národov sú také veľké chvíle, keď veľké
myšlienky, myšlienky slobody, ľudskosti, spravodlivosti
obrodzujú ľudí, vynášajú na povrch v ich vlastnom myslení
a konaní to lepšie, to ušľachtilejšie. A sú aj chvíle utr-
penia, bolesti jednotlivca i celého národa, ktoré vynášajú
napovrch tie isté pocity ľudskej solidarity, blízkosti, seba-
obetovania, ktoré zlepšujú ľudí, zlepšujú hnutia, zlepšujú
národy. Toto všetko si uvedomujeme. A to, čo je v ľuďoch, čo
je v ich hlavách, o čom medzi sebou hovoria, čo pedlieha
veľkým emóciám, ušľachtilým emóciám, to neslobodne, samo-
zrejme, ignorovať. Napriek tomu však považujem za svoju
povinnosť apelovať na zdravý rozum a budem sa snažiť zaují-
mať stanovisko k problémom z tohto hľadiska.

Sú dnes pochybnosti, či nezrádzame alebo nezradíme
cestu, na ktorú sme sa dali v januári tohto roku, či sa
nerútime nejako do päťdesiatych rokov, do nejakých kultov
a represálií, či sa nechystáme na krok späť vo vývoji našej
strany, našich národov. To, čo sa u nás dialo od januára,
bolo v širšom slova zmysle revoltou proti všetkým tým defor-
máciám, prechmatom, proti všetkému, čo v ľuďoch, v ich sve-
domí a rozume narážalo na nepochopenie alebo aj odpor. išlo
o očistenie myšlienky socializmu, komunizmu, marxizmu. išlo
o to, ako túto myšlienku v našich podmienkach realizovať,
vytvoriť slobodnejšiu situáciu pre život našich ľudí a
získavať pre tieto myšlienky široké vrstvy našich národov.
Hľadali sme za tých osem mesiacov, ako tieto myšlienky rea-
lizovať. Tých osem mesiacov vo vývoji našej strany a našich
národov je veľké a svetlé obdobie. Chcem povedať, že všetci
súdruhovia, najmä vedúci naši súdruhovia, s ktorými som v
Moskve posledné dni rokoval, boli jednoznační v tom, že sa

nevzdávame ničoho z tohto veľkého zápasu o novú náplň socialistickej demokracie a že len za tejto podmienky hľadáme východisko z terajšej situácie. Veď aj ľudia, ktorí sa vrátili na svoje miesta v strane a štáte, v ničom zo svojich zásadných myšlienok neupustili. Idú s odhodlaním, postupne - ako to situácia dovoľí - realizovať tieto myšlienky, domýšľať ich, presadzovať ich v našej spoločnosti a získavať pre ne masy ľudí. Všetko to pozitívne, čo bolo v uplynulých mesiacoch, čo sa od januárového plánu tejto roku cez ostatné plány ÚV KSČ a náš skčný program k nám, do našej verejnosti, do našich rozumov, dostalo, to všetko chceme uchovať, chceme to prehĺbovať a chceme to znovu do našej spoločnosti presadzovať.

Pravda, neboli v uplynulých mesiacoch v našej práci len svetlá. Boli i tieňe, tak ako to býva, keď sa hľadajú nové cesty. Boli i nedostatky, hovorili sme často o nich na našich stranických schôdzkach, hovorilo sa o nich v tlači, hovorilo o nich i májové plénum ÚV KSČS. Musíme vidieť i túto druhú stránku. Z tragických udalostí posledných dní treba vyvodiť veľmi rozumné závery. Skúsenosti, ktoré sme získali, nás nútia pozrieť sa dobre na naše minulé mesiace, vidieť všetko pozitívne, ale vidieť i naše tieňe, naše nedôslednosti, vidieť i nedostatky a poučiť sa z nich. Jeden z týchto nedostatkov bol v tom, že demokratizačný proces otvoril u nás priestor pre verejnú činnosť nielen komunistom, nielen ľuďom podporujúcim socialistickú myšlienku, ale otvoril priestor aj antisocialistickým silám, otvoril priestor i ľuďom podporujúcim/antisocialistickú/myšľ ktorí s komunizmom nikdy nezrástli, ktorí stáli na opačnej pozícii. A my sme nenašli dosť politických prostriedkov na zápas s týmito silami, či už boli rôzne kluby - K 231, KAN alebo aj rôzne iné prejavy, či už išlo o pokusy najmä v českých krajoch o obnovenie socialnedemokratickej strany atď. Medzi sebou sme so súdruhom Dubčekom - a všetci ostatní - veľmi otvorene hovorili, že musíme vyvodiť poučenia i z týchto skúseností.

Tieto naše slabiny, naše nedôslednosti, ku ktorým zaujalo stanovisko májové plénum ÚV KSČS, teda tieto naše nedostatky boli predmetom kritiky komunistických a robotníckych strán niektorých socialistických štátov. Aké stanovisko sme k tomu zaujímali, je známe. Nás kritizovali, že si nevieme tu a tam veci udržať, že dovolíme špiniť stranu, komunizmus, marxizmus, spojenecké štáty atď. Mali sme na to naše chápanie, naše vysvetlenie, hovorili sme: pripravujeme zjazd, utvoríme nové orgány, utvoríme politické predpoklady pre zápas so skutočnými antisocialistickými silami. V tejto otázke sme, žiaľ nenašli pochopenie. V štádiu diskusií v Čiernej, v Bratislave, i predtým aj potom sme nenašli zhodný jazyk. Vojská piatich socialistických štátoch vstúpili na naše územie. Treba povedať, že vedúce orgány našej strany a nášho štátu nežiadali o tento vstup, nepozvali ich vojská na naše územie. Prišlo k tragickému nepochopeniu.

V tejto súvislosti sa nadväzuje otázka, kto vojská pozval. Predsedníctvo ÚV KSČS v tú noc, keď prišlo k udalostiam, dalo vyhlásenie, že ani prezident, ani vláda, ani vedenie strany pozvanie neurobili. Otázka, kto vojská pozval, nie je diskutovaná, nie je vyriešená. Mená neboli nikde uverejnené. Keď sme o tejto otázke hovorili či v Bratislave, či v Prahe, alebo v Moskve s našimi vedúcimi sádkruhmi, každý z členov vedenia KSČS i KSSZ sa bez výnimky čestným slovom zaručoval, že takýto krok neurobil a že o ňom nevedel. Rôzne indicie, ktoré tu sú, nie sú fakty, nie sú veci došetrené a ja nepoznám dnes ani jednu jedinou vedúcu osobu českého či slovenského politického života, o ktorej by sa dalo bezpečne povedať, že takýto krok urobila.

Dostali sme sa bez našej viny do položenia, že územie československého štátu obsadili armády piatich spriatelенých štátov. Nemusím tu rozvádzať, ako na to reagovala naša strana, naše obyvateľstvo. V každej situácii, do ktorej sa dostane národ, treba, aby jeho politické vedenie rozmýšľalo veľmi

triezvo, aby zvažovalo všetky fakty, ako sa z tejto situácie dostaneme. Videli sme iba dve možné cesty. Viest odpor? Vedenie našej strany a vedenie nášho štátu hneď spočiatku rozhodlo, že ozbrojený odpor nie sme schopní robiť, že ho nebudeme robiť a dalo príkaz armáde i všetkým ostatným ozbrojeným zložkám, aby v tomto zmysle postupovali. Všetci statoční ľudia z vedenia strany hľadali druhú cestu, cestu p o l i t i c k é h o r i e š e n i a, cestu politickej dohody, ktorá by nás vyviedla z týchto ťažkých dní a ťažkej situácie, ktorá by nám vrátila plnú slobodu a suverenitu štátu a ktorá by nám umožnila na čele s progresívnym vedením uskutočňovať naše vlastné ideály. Viem, že dnes sa prijímajú takéto riešenia s istými pocitmi depresii, s rozpakmi. Nechcem dohody z Moskvy vydávať za svetodejinné víťazstvo. Dnes však i na Západe mnohí ľudia hovoria, že návrat vedúcich činiteľov strany a štátu do ich funkcií, obnovenie práce legálnych orgánov nie je malá vec. Netreba si medzi nimi robiť ilúzie! Čo iného bolo možné dosiahnuť? Kto z nás sa domnieva, že stačí viac hovoriť, viac kričať a že za deň, za hodinu všetky vojská od nás odídu? Kto čakal, že sa môže táto situácia vyriešiť za 24 hodín? Nie je to naivita? Nie je to absolútne nerealistické rozmýšľanie?

O ktoré základné otázky išlo? Išlo o návrat ľudí, ktorých z nášho územia odviezli. Vrátili sa? Vrátili sa všetci bez výnimky do svojich funkcií.

Išlo o obnovenie legálnych orgánov, ktoré si naša strana a náš štát utvorili. Obnovili sa tieto orgány? Pôsobí dnes prezident? Pôsobí vláda na čele s Černíkom, vedenie strany na čele s Dubčekom a všetky ostatné orgány? Pôsobia.

Išlo o odchod vojsk piatich socialistických štátov z nášho územia. Jasná dohoda hovorí, že tieto vojská majú odísť postupne, ako sa bude situácia konsolidovať. Kto čakal niečo iné? Nejde o rečné záležitosti, ide o relatívne krátke obdobie v súvislosti s normalizáciou u nás. Som presvedčený, že pri múdrom postupe komunistov a ostatných statočných ľudí

našich národov bude i táto otázka riešená.

Išlo o obnovenie našej suverenity. Keď hovorím, že budú fungovať naše legálne orgány, že postupne odídu vojenská z nášho územia, je to obnova našej národnej a štátnej suverenity, bude to obnova našej národnej a štátnej suverenity a bolo báb jasne povedané, že tiež bude rešpektovaná.

A že to nie je všetko už dnes, už v táto chvíľu? Uvažujme reálne, trpezvo! Perspektíva niekoľkých mesiacov je predsa veľmi reálna perspektíva.

Ide o obnovu normálneho života u nás. Prekážky, ktoré tu dnes ešte sú, budú postupným odchodom vojak zo dňa na deň menšie. Vytvára sa nám a doslova každým dňom sa nám bude roztvárať priestor pre obnovu hospodárstva, výroby, dopravy, zásobovania a politického života.

Kde sú tie strašné zrady, ako to dnes niekto hovorí? kde tá sú tie strašné kompromisy?

Viem, že situácia nie je ľahká a nebude ľahká pár mesiacov. Po takom zásahu, po takej tragédii sa to zo dňa na deň meniť nedá. Keď sme hovorili o Slovenskom národnom povstaní, dovoľte spomenúť: čo prišlo po tých dvoch mesiacoch vypätia, ťžasného vypätia, nadšenia, obetavosti? Prišli dlhé mesiace strašného utrpenia, vraždy, pálenie dedín atď. Viedla nás jedna myšlienka, že napriek týmto obetiam budeme slobodne žiť v tomto štáte. Dnes sa od nás žiada: rozumné, trpezvo, pokojne začať veci spravovať vo fabrike, v dedine, v okrese, na Slovensku, v celom štáte. Keď sme v Moskve medzi sebou hovorili, prichádzali na ľudí i ťžké depresie. Pravda, je radosť pracovať v dobe, keď človek môže hovoriť ľuďom pekné veci, keď ich môže realizovať v záujme zlepšenia ich materiálneho alebo duševného, politického života, keď môže k ľuďom pristupovať radosťne, keď môže prichádzať s dobrou správou. Hovorili sme aj, že je veľmi ťžká robota, keď musí žiadať aj disciplínu, aj obete, aj isté sebazaprenie, aj cez slzy. Je to ťžké. Nejedna človek by chcel od veci utiecť a povedať, nie, ja to nemôžem, ja na to mám národu, ja sa cez

to neprenesiem atď. My sme povedali: kto v takejto chvíli ťažkého polozenie národov i strany chce edisti, je obyčajný dezertér. /Potlesk/. Ľahko je robiť vtedy, keď ľudia tleskajú, keď im môžeme hovoriť dolu s Novotným, a teraz si zaviedieme slobodu, žiadne kriminály a rehabilitáciu atď. a ľudia tleskajú atď. Ľahšie sa vtedy robí, keď každý z nás to pozná. Keď však musím hovoriť: trochu si drž vášne, rozmýšľaj triezvo, nedať sa vyprovokovať tým, že tu stoja zbrane, že budú stáť mesiac, možno dva. Rob táto prácu pre národ, upokojuj ľudí, vysvetľuj im, keď majú dušu rozboľavenú, že sa musia tak a tak dívať. Ťažko sa robí, ťažko sa získava dôvera, ale my sme komunistická strana, ktorá prešla voľajakými skúsenosťami, ktorá chce politicky pracovať nielen vtedy, keď sa medlíže.

Prežili sme obdobie, keď sa veľmi ťažko pracovalo a keď statoční vydrželi. Nech odpadne, čo je kolísavé, nech odpadne, čo je oportunistické, ale nech v tej strane zostane, čo je pevné, čo je charakterné, čo chce za tento národ zápasíť. /Potlesk/.

Tieto rozdielne pohľady sa odrazili i na tomto našom zjazde. Zjazd sa začal, povedal by som, za pololegálnych podmienok, v zápase o podporu rekovania, ktoré viedol s. Svoboda a estatní, o nápravu vecí atď. To sa prejavilo aj v zjazdových rekovaniach. Vyjadrovali ste mienku komunistov, mienku tohto národa. Včera večer sa vám azda zdalo, že sa vec voľajake zvrtila, že je tu rozdiel. V čom je rozdiel? V tom, že uzavretím všetkých vedúcich činiteľov nastala kvalitatívne nová situácia. Dubček je tu, Svoboda je tu, Černík je tu, Smrkovský je tu. Vrátili sme sa všetci. Hovoril som už, že sa dohodlo. Nastala kvalitatívne nová situácia i v rekovaní zjazdu. Do včera rána ste rekovali, rozmýšľali a dívali se na veci a rozhodovali v jednej polohe, a odvtedy, čo sú vám známe nové fakty, je nová situácia. Ide o to, aby sme dnes rozmýšľali z hľadiska perspektívy, ktorá vedenie strany a štátu dáva. Musíme vniesť stabilitu do nášho politického a stranického života. Musíme ju vnášať postupne do celého štátneho života. Z tohto ťažkého previzória sa musíme dostať do normality or-

gánov i v rozhodovaniach. Lebo inak, bez pevného kurzu, bez pevného vedenia, bez pevného rozhodovania by sme sa zo situácie naozaj nikam nedestali. Je teda pred nami zásadné rozhodnutie, ku ktorému sa tento zjazd musí vyjadriť: alebo prijať koncepciu súdruha Dubčeka, prezidenta Svobodu, Černíka a ja plne súhlasím s Dubčekom a s ostatnými vedúcimi súdruhmi, že v ý c h o d í s k o m z dnešnej situácie je na základe uzavretej dohody ísť smerom normalizácie nášho života. Druhá možnosť je táto koncepciu odmietnuť.

Niet nijakej tretej cesty. Kto má lepší, kto vidí inú koncepciu, nech s ňou príde! Lámal si hlavu kdeko, i celé vedenie. Takže tak stojí otázka: alebo pevne podporiť, stáť za Dubčekom a ostatnými, alebo im vysloviť nedôveru, niet tretej cesty. Lebo žiadny vedúci politický činiteľ, ak nemá plnú podporu rozhodujúceho jadra strany a verejnosti, nemôže svoju funkciu robiť. V tom prípade musí odísť, v tom prípade nemôže robiť. A potom treba hľadať tú ďalšiu garnitúru, ktorá bude ochotná ísť inou cestou. Sú to tvrdé slová, ale je to úplne otázka dôvery, i pre mňa osobne. Ja stojím plne za Dubčekovou koncepciou, bol som pri jej tvorbe, ja ho budem plne podporovať, alebo s ním budem stáť, alebo odídem. Musíme sa teda v tejto veci rozhodnúť. /Potlesk/. Som presvedčený, že politickú zrelosť funkcionárov a delegátov, ktorí sú tu, je zárukou, že po zvážení všetkých úloh dajú plnú podporu Dubčekovmu vedeniu strany i vedeniu štátu.

I tak to nebude ľahké, i tak bude dosť problémov. Bude aj kritik a všetkého ostatného, ale keď má človek aspoň v strane krytý chrbát, môže potom aj veľačo robiť, no bez toho sa robota nemôže dať.

Září 1968

POLEDNOVÝ VÝVOJ V KSČ A ČSSR
A SRPNOVÉ UDÁLOSTI

/Referát s. B. Šimona na plénu MV KSČ/

/Výňatek/

Některá fakta z činnosti městské organizace KSČ
Praha od červencové městské konference KSČ
vztahující se k zasedání XIV. sjezdu KSČ

Způsob volby delegátů na sjezd a výběr kandidátů pro volbu do ÚV KSČ a ÚKRSK byl v Praze obdobný, jako v jiných krajských organizacích.

a/ jako delegáti na sjezd byli městskou konferencí KSČ zvoleni tajným hlasováním jen ti soudruzi, kteří splňovali následující podmínky:

- byli zvoleni v ZO KSČ jako delegáti na obvodní konferenci KSČ /povětšinou tajným hlasováním/
- byli obvodní konferencí KSČ zvoleni jako delegáti na městskou konferenci KSČ /tajným hlasováním/
- byli obvodní konferencí KSČ schváleni do širšího výběru delegátů na sjezd s určitým/přesným pořadím.

b/ soudruzi vybraní a schválení do širšího výběru kandidátů pro volbu do ÚV KSČ a ÚKRSK městskou konferencí KSČ byli navrženi ZO KSČ a schválení obvodní konferencí KSČ.

Situace, ze které se MV KSČ ujal iniciativy a rozhodl se vyzvat delegáty XIV. mimořádného sjezdu, aby přijeli do Prahy a důvody tohoto rozhodnutí:

- městský výbor KSČ se sešel ihned poté, kdy jeho předsednictvo a někteří členové byli internováni v budově MV KSČ, kam bylo svoláno plénum;
- v dopoledních hodinách 21. srpna vydal MV KSČ po zjištění situace na obvodech a zejména na závodech /odkud byl informován, že se nálada vyhrocuje ke generální stávce/ prohlášení o intervenci pětí zemí Varšavské smlouvy, které bylo zveřejněno a neslo se v duchu prohlášení předsednictva ÚV KSČ. Bylo tomu tak ve snaze čelit živelnosti a krveprolití;

- prohlášení bylo vydáno až tehdy, kdy delegace MV KSČ jednala na velvyslanectví SSSR s radou Grišanovem a zjistila oficiální postoj SSSR ke vzniklé situaci;
- MV KSČ se snažil navázat ihned kontakt se zbytkem neinternovaného předsednictva ÚV KSČ v hotelu Praha. Učinil to prostřednictvím své delegace hned v ranních hodinách. Delegace byla soudruhy z PÚV KSČ /Barbárek, Rigo, Lenárt/ vzata formálně na vědomí, ale fakticky ignorována.
- zbytek předsednictva ÚV KSČ nesprojevil podstatnou iniciativu, aby sjednotil a orientoval živelný politický proud v zemi, který hrozil zvláště v Praze krveprolitím, vyprovokováním obyvatelstva k ozbrojené obraně;
- MV KSČ za situace, kdy mu byla známa fakta o internacích a o zatčení vedoucích osobností strany a státu, kdy byl cizími vojenskými orgány zbaven normálních podmínek pro svou činnost, viděl, po poradě se sjezdovými delegáty Prahy a s obvodními výbory KSČ, jediné demokratické východisko k legálnímu politickému zvládnutí situace v poradě delegátů XIV. sjezdu, kteří by potvrdili i plnou důvěru zatčeným představitelům Dubčekova vedení strany a státu.

Vzhledem k tomu, že již před několika týdny byli zvoleni řádnými okresními a krajskými konferencemi delegáti na mimořádný XIV. sjezd strany, jehož svolání bylo stanoveno na 9. září, bylo logické, využít ke zhodnocení situace a stanovení dalšího postupu i tohoto stranického aktivu.

Městský výbor strany v Praze, v hlavním městě republiky, spolu s obvodními výbory se po dohodě s některými kraji, s nimiž bylo možno dosáhnout spojení, ujal organizace tohoto setkání delegátů. Vydal tuto výzvu: "MV KSČ Praha spolu s delegáty sjezdu v ostatních krajích republiky vyzývá všechny delegáty XIV. mimořádného sjezdu, aby se okamžitě dostavili do Prahy a přihlásili se na obvodních se-

krejariátech KSČ nebo CZV KSČ velkých závodů. Žádáme všechny občany republiky, aby delegáty sjezdu na tuto výzvu upozornili a poskytli jim veškerou pomoc".

Do organizační přípravy setkání delegátů se plně zapojily pražské závody a Lidové milice.

Část členů ÚV KSČ a ÚKŘK, kteří se sešli v hotelu Praha, nedospěla k jednotnému názoru v otázce svolání delegátů a svolání sjezdu, rozhodla se však, že bude poradu delegátů, kteří se sejdou, informovat o současné situaci. Na poradu delegátů v Praze byli za ÚV KSČ vysláni soudruh Vaculík a soudruh Krček.

Do Prahy se v ranních hodinách sešlo přes 900 delegátů a byla zahájena jejich porada. Soudruh Vaculík přednesl informaci o současné situaci. Po ní a po zodpovězení několika dotazů sdělilo předsednictvo porady, že je přítomno 927 delegátů sjezdu a možno rozhodnout o dalším charakteru shromáždění. Byly předloženy tyto návrhy:

- a/ pokračovat v poradě delegátů,
- b/ prohlásit shromáždění za celostátní konferenci strany
- c/ prohlásit shromáždění za mimořádný XIV. sjezd strany,
- d/ prohlásit shromáždění za ustavující sjezd strany v českých krajích.

Shromáždění se jednohlasně, za podpory přítomných delegátů ze Slovenska, prohlásilo za XIV. sjezd. Těchto několik faktů je důležitých k následujícím závěrům:

- a/ ÚV KSČ v Praze nepřevzal na sebe úlohu svolání sjezdu, které mu nepřísluší a čehož si je vědom, nýbrž za plné podpory širokého stranického aktivu se ujal přípravy porady delegátů sjezdu;
- b/ o konání sjezdu rozhodli sami jeho delegáti z vlastní vůle jednomyslným hlasováním. Počet přítomných delegátů odpovídal příslušnému požadavku stanov strany;
- c/ část dosavadního ústředního výboru strany nebyla schopna rozhodné akce, převládly v něm tendence k jednání s intervenčními vojsky a nikoli tendence k široké mobilizaci strany.

Dále je třeba zdůraznit:

- a/ sjezd i přes nenormální vnější podmínky, proběhl podle platných stanov strany, zachoval všechny základní principy stranického jednání;
- b/ uskutečnění sjezdu nesmírně upevnilo spojení strany s lidem a přirozenou vedoucí úlohu strany;
- c/ sjezd rozhodl pouze o nejaktuálnějších problémech s tím, že v dalším programu bude pokračovat později;
- d/ sjezd přihlížel k zajištění slovenské reprezentace, což se zcela nepodařilo, zejména se nedocílilo spojení a spolupřehodování s předsednictvem ÚV KSS. Přítomní slovenští delegáti se podíleli na všech sjezdových úkolech. Větší jejich účasti na sjezdu zabránila cizí vojska;
- e/ široká stranická i bezpartijní veřejnost konání sjezdu přivítala, považovala ho za významný moment v průběhu minulých dnů a je si plně vědoma pozitivní úlohy, kterou sjezd sehrál;
- f/ sjezd byl jedním z rozhodujících faktorů, který zabránil vytvoření loutkové vlády, přispěl k tomu, že sovětská strana přistoupila k jednání s legálními představiteli strany a vlády v Moskvě a spolupůsobil k tomu, že zatčení soudruzi byli propuštěni z internace a byla jim umožněna opět se ujmout funkcí v jejich vlasti;
- g/ po návratu internovaných soudruhů vyslechl a projednal ústřední výbor zvolený 23. srpna informaci o obsahu moskevských dohod, rozhodl se ukončit svoji činnost a podíí-
díl se vedení strany v čele se s. Dubčekem. Tím byl druhý den po podepsání protokolu splněn pro československou stranu jeden z nejobtížnějších úkolů - prohlášení XIV. sjezdu a jeho výsledků za neplatné.

Tolik nechť je zapsáno a vzato na vědomí, pokud jde o úlohu pražské stranické organizace v tragických prvních dnech obsazení ČSSR vojsky pěti států Varšavské smlouvy. Jde o otázky, jež jsou chápány a vykládány různě, často v rozporu s pravdou. Proto jsou uvedena základní doložitelné fakta. Pro co nemusíme snášet důkazy, je chování pražských komunistů a všech Pražanů v těch dnech, kdy Praha byla zavalena železem a pod palebnou silou, jež by stačila na zničení několika takových měst, kdy ulicemi zněly dnem i nocí výstřely, padali nevinní lidé. Praha touto obrovskou zkouškou prošla, nepadla na kolena, ani nedala podnět ke krvavému potření "kontrarevoluce", takže nakonec vojáci sovětské armády začali odcházet z města, které před 23 lety jejich otce vítalo kyticemi šefíků s poděkováním a láskou - na věčné časy.

Ať historie posoudí, kdo a proč zavinil, že byl tak bezohledně rozšlapán po staletí se tvořící, v současném světě a v dějinách nevidaný vztah lidí "z národů ač různých" Čechů a Slováků, Rusů, Ukrajinců - národů Sovětského svazu a Československa. Pro politiky teď není doba vhodná k rekriminování, teď musíme vytvořit a uskutečňovat politiku odpovídající reálným podmínkám, v nichž bude probíhat náš další vývoj.

Srpen-září-říjen 1968

PROTOKOL Z MOSKEVSKÝCH PORAD

/Výklad protokolu z 28. 8. 1968/

/Výňatek/

Protokol má, jak už je známo, patnáct částí. V první části byl učiněn pokus analyzovat situaci v Československu. Přístupy druhé strany byly podobné jak se objevovaly a jak se ještě objevují v tisku socialistických zemí členů Varšavského paktu.

Hlavní argument se rozpadal v podstatě ve dvě. Na jedné straně se akcentovala starost o zabezpečení západní hranice socialistického světa v těch místech, kde Československo sousedí s NSR; na druhé straně se spíše akcentovala vlastní politická situace v naší zemi, charakterizovaná jako situace kontrarevoluční. Zhruba v těchto polohách se vedle diskuse v Čierné nad Tisou, pak v Bratislavě. V tom směru také přinášela naše strana argumenty jak o zabezpečení státních hranic, tak pokud jde o vnitřní politický vývoj. Tyto argumenty zřejmě působily slaběji než závěry z informací, které se o našem vývoji zpracovávaly a o něž se opírali ve své argumentaci představitelé pěti socialistických zemí.

To zřejmě ovlivnilo jejich jednání, i když se domníváme, že to nebylo jediná příčina drastických opatření z 21. srpna. Je pochopitelné, že v Moskvě, když zasedaly delegace k jednání, diskuse se stočila právě k té otázce, byl-li nebo nebyl-li nutný zásah vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy do vnitřního vývoje v Československu, bylo-li nutné obsadit Československo takovou silou vojsk a zbraní.

Po velmi obšírné diskusi, po snesení mnoha argumentů a domnívám se, že hlavně po pětidenní zkušenosti z pobytu vojsk na našem území se nakonec dospělo k závěru, že by se v dokumentu neměl objevovat pojem "kontrarevoluce" v souvislosti s oceňováním vývoje v Československu - a také se v dokumentu neobjevuje.

První jeho část se vztahuje k výsledkům jednání v Čierné nad Tisou. Podotýkám, že to byla jednání bez jakýchkoliv písemných závěrů. Řeklo se tehdy, že písemný

dokument bude přijat za účasti představitelů ostatních zainteresovaných stran v Bratislavě, což se také stalo. K tomuto dokumentu, k prohlášení šesti stran v Bratislavě, se také vztahuje první bod protokolu s požadavkem, aby došlo k jeho konkrétní realizaci.

Druhý bod protokolu vyjadřuje požadavek sovětské strany, aby vedení KSČ prohlásilo XIV. mimořádný sjezd, jenž byl zahájen 22. srpna 1968, za neplatný. Jako důvody k tomu sovětské soudruzi uvedli, že se konal bez souhlasu ústředního výboru, že došlo k porušení stanov, že se nezúčastnili členská čelní členové předsednictva /z nichž 6 bylo internováno/ a tajemníci ústředního výboru, že ne v plném počtu se dostavili delegáti Komunistické strany Slovenska apod.

Tento požadavek, který se stal vůbec klíčovým bodem jednání, se vlastně nevztahuje k příčinám vstupu vojsk na naše území, nýbrž týká se následků tohoto aktu. Vojska přišla v noci z 20. na 21. a 22. byl zahájen sjezd.

Členové naší delegace argumentovali tím, že tento sjezd byl regulérní, že některé mimořádné krajské konference v červenci 1968 především v českých zemích, přijaly doporučení, aby v případě potřeby sešel se XIV. sjezd dříve než 9. září, případně aby se konal sjezd komunistické strany českých zemí.

Krajské konference přijímaly toto doporučení také v důsledku toho, že konference probíhaly ve znamení dopisu Ústřednímu výboru KSČ, jehož obsah ještě nebyl znám, ale o němž už informace na tyto konference pronikla.

Dále jsme poukázali na to, že byli řádně zvoleni delegáti na mimořádné konference, že jsou to dobří komunisté a lidé s autoritou a že současně všechny konference provedly výběr a nominaci kandidátů do vrcholných orgánů strany, které hodlaly krajské delegace tak jako tak doporučovat ke

zvolení 9. září, takže vlastně se stalo jen to, že byli zvoleni o 3 týdny dříve, 22. srpna. Nakonec sám sjezd prohlásil, že nepovažuje svou práci za ukončenou právě tak jako volbu, a že má co nejdříve pokračovat posuzováním věcných otázek a dokončit volby vrcholných orgánů strany.

Dále jsme poukázali na to, že sjezd se ujal řízení strany v době, kdy normální řízení strany byla ochromena, došlo k internaci šesti vedoucích funkcionářů strany, kdy nemohla pracovat ani normální legální vláda a veškerá činnost institucí republiky byla ochromena. Význam sjezdu byl také v tom, že vytvořením ústředního výboru zabránil případnému ustavení nějaké vlády, která by se snad mohla pokusit o převzetí moci vedle regulérní zákonné vlády republiky.

Přes tuto argumentaci nakonec naše delegace prohlásila v zájmu toho, aby se jednání dostalo z místa a abychom mohli docílit určitého řešení v nejpálčivější otázce, to je otázce odsunu vojsk z našeho území, že tedy prohlásíme tento sjezd za neplatný, vydaná prohlášení a ústřední výbor jím zvolený rovněž za neplatné. Vymínili jsme si, že celou záležitost bude řešit předsednictvo ústředního výboru ihned po svém návratu do Československa. Jak to vyřešilo, už víte.

Ústřední výbor, zvolený XIV. sjezdem, který konal své zasedání v den našeho návratu z Moskvy, vyslechl naši informaci o výsledku jednání v Moskvě. Po dvoudenní dramatické diskusi, po překonání původního šoku a překvapení z výsledků jednání /onen šok a překvapení se týkaly velké nekonkrétnosti u těch nejdůležitějších otázek, jako je třeba právě odsun vojsk/.

Třetí bod protokolu má spíše metodický charakter. Práví se tam, že do 6-10 dnů má být svoláno plénum ústředního výboru KSČ ze účasti kontrolní a revizní komise, kde bude podána informace o výsledcích jednání v Moskvě a stanovena obsah úkolů a postup strany v složitých situacích. Toto plénum se konalo 31. srpna. Vrátime se k němu ještě jednou před koncem vyprávění.

Ve čtvrtém bodě šlo o dvě skupiny otázek: ze první - ovládnutí sdělovacích prostředků s tím, aby plně sloužily věci socialismu, ze druhé se žádalo přerušit činnost různých skupin a organizací stojících na antisocialistických pozicích. Nepřipustit činnost antimarkxistické sociální demokracie. Nejdříve budu reprodukovat naši argumentaci k druhé části tohoto požadavku a sice k činnosti těch organizací, jež působily do 20. srpna vedle, za hranicemi Národní fronty, jejich perspektivami a názorem tehdejšího předsednictva ÚV KSČ a vlády republiky na jejich další vývoj. Tyto názory se utvořily nikoli po 20., ale ještě před 20. srpnem.

Šlo v podstatě o tři organizace, které vzbudily pozornost u nás doma, ale zejména v zahraničí. Začnu u Klubu 231. Víte, že ta otázka se projednávala v souvislosti s rehabilitačním zákonem, že rehabilitační zákon většinu členů K 231 uspokojil, pokud jde o jejich požadavky. Nepretendovali na vytvoření celostátní politické nebo zájmové organizace a ještě v průběhu července došlo k dohodě vlády s představiteli Klubu o tom, že tento Klub se nebude vyvíjet v celostátní organizaci, nýbrž že se spokojí s tím, že na ministerstvu práce a sociální péče a na KNV u příslušných odborů nebo v samostatných útvarech budou snad dva až tři pracovníci, kteří budou dohlížet na nehmotné aspekty rehabilitace, tedy na nutné morální a jiné stránky spojené s uváděním rehabilitovaných osob do normálního způsobu života apod.

Je těžké říci i s odstupem času, jestli s touto dohodou upřímně souhlasili všichni skuteční i potenciální členové Klubu 231. Ale předpokládali jsme, že i po této dohodě a odmítnutí registrace Klubu 231 ministerstvem vnitra bude muset následovat politická práce k úplnému rozptýlení zbytků nebo částí tohoto Klubu, přičemž vláda jasně vyjádřila odhodlání v případě, kdyby snad se některé buňky nebo organizace tohoto Klubu vyvíjely jako organizace podpořené, protistátní, protisocialistické, použít vůči nim administrativních, zákonných opatření.

Na Klub angažovaných nestraníků byl od začátku jiný názor. Dnes s odstupem času může někdo říci, že tato organizace měla být zakázána právě tak jako K 231 hned poté, když zahájila činnost a mohlo být o důvod k obsazení ČSSR méně. Ústřední výbor KSČ, jak jste si jistě tehdy povšimli, v dubnu a potom znovu v květnu analyzoval vývoj těchto organizací, hodnotil, zjišťoval, kam vlastně směřují. Počítalo se přece s tím, že mohou v naší společnosti vzniknout vedle tradičních politických a zejména zájmových organizací ještě další organizace. A také vznikly a vznikají: kdo před únorem 1948 a dlouho po něm něco tušil o Československém komitétu pro vědecké řízení? A dnes je to člen NF. V r. 1969 se stal členem NF Leninický svaz mladých, organizace vysokoškolských studentů a pod. Nově vzniklé organizace jsou organizacemi jasně prosocialistickými, proč by měla být Národní fronta před nimi uzavřena. Nappak, má je jako zájmové organizace /nikoliv jako politické strany/ přijmout do svého středu. K tomu ovšem je třeba rozpoznat celkovou tendenci ve vývoji těchto organizací, sledovat, kam směřují, jaký program přijímají, s jakými stanovami přijdou k registraci, tak jak je to normální při vzniku každé organizace. Masové, statistické organizace nevznikají přece ze dne na den, vyvíjejí se. Zpočátku se někteří lidé z tohoto klubu angažovaných nestraníků domnívali, že objevili ohromné pole ležící ladem v tom smyslu, že tu bylo na 5 miliónů politicky neorganizovaných lidí. Domnívali se, že všichni čekají na program, a němž přišel KAN a stanou se okamžitě ohromnou silou, která vystoupí ve volbách apod. Brzy došlo k vystřízlivění. KAN rozděl 30 000 přihlášek a vrátilo se mu jich asi 15 000. V Praze podle stavu, který byl ověřován někdy koncem července 1968, projevilo zájem o členství v KAN necelých 600 osob.

Vedení strany a vláda se zdržovaly drastického zákroku proti této organizaci na počátku jejího formování také proto, že si uvědomovaly, že vzniká zřejmě na základě nějakých hlubších příčin, určitých chyb, spojených s tím, že v minu-

losti byl administrativně, velmi mechanicky regulován vstup představitelů jednotlivých sociálních skupin a vrstev do strany. Po léta bylo studentům a příslušníkům inteligence bráněno vstupovat do strany. Ale určitá část inteligence měla zájem o politiku a chtěla se angažovat. Lidé, kteří vstupovali do KAN, tak jak jsme je poznali, to nebyli nepřítelé socialismu. Většinou to byli normální řádní občané, lékaři, advokáti, překladatelé, prostě především příslušníci inteligence, včetně lidí, kteří vstupují do organizace ze zvědavosti a z různých jiných důvodů. Což vůbec nevylučuje, že se tam hlásili i lidé v naději, že se z KAN po čase stane politická opoziční strana.

Po určitých jednáních v centru a v krajích se nakonec dospělo k tomu, že organizátoři Klubu nangažovaných nestraníků pochopili, že nemají naději na vytvoření celostátní organizace a zejména na politické, jež by mohla hrát podstatnější úlohu a že zejména také KSČ a národní fronta nebudou přehlížet nečinné pokusy o vznik nové politické strany a zmaří je.

Představitelé Klubu angažovaných nestraníků přestali uvažovat o event. vytvoření celostátní organizace a byli ochotni přijmout myšlenku organizovat se místně v Národní frontě a přijmout její statut. Tak šel vývoj a zrála řešení, pokud jde o Klub angažovaných nestraníků.

V dalším případě jde o pokusy obnovit činnost sociálně demokratické strany. Vyrostla se řada lidí, bývalých funkcionářů sociální demokracie, téměř bez výjimky spíše právnícového zaměření, kteří byli za česté soudně postiženi v padesátých letech a strávili léta ve vězení právě za pokusy obnovit sociálně demokratickou stranu. Do popředí se dostali takoví lidé jako Bechyně, syn známého funkcionáře sociální demokracie z buržoasní republiky, představitelé bývalé sociálně demokratické mládeže apod.

Tito lidé najednou vystoupili na politickou scénu a začali navazovat spojení s organizacemi soc. dem. strany, jichž vegetovalo přes přísný režim asi 200 v různých místech republiky, sto - jak ukazují některá zjištění - dokonce již v padesátých letech. Vytvořili si župní a celostátní vedení a hodlali utvořit ústřední výbor soc. dem. strany a obnovit stranu.

Čelili jsme tomu především politickými prostředky. Poslali jsme funkcionáře strany na shromáždění, z něhož se měl utvořit ústřední výbor a rozložili jsme tyto pokusy zevnitř. Byla to ovšem úporná práce, kterou jsme vyvíjeli proto, aby tito lidé, z nichž někteří měli dosti značný vliv, přijali program nápravy chyb a nedorozumění, k nimž došlo v souvislosti se sloučením a po sloučení se sociální demokracií. Snažili jsme se o to, abychom civilními, politickými prostředky dosáhli, aby tito lidé zanechali své činnosti a aby vláda a jiné naše orgány - pochopitelně také strana a Národní fronta - nemuseli dávat souhlas k administrativním postihům, trestání a opětovnému uvěznění lidí, kteří z vězení před nedávnem přišli a mnozí byli rehabilitováni, protože soudní řízení proti nim bylo inscenováno.

Avšak ukázalo se úplně jasně, a to již v průběhu července, že většina z těchto lidí od pokusů o založení soc. dem. strany neupustí, že taktizují; vyplývalo to i z jejich prohlášení, že nebudou dělat těžkosti do XIV. sjezdu KSČ, ale dejme tomu v období šesti měsíců po sjezdu - zřejmě v proudě předvolební kampaně - na scénu vystoupí. Proto se otázkou zabývalo předsednictvo ústředního výboru KSČ a Národní fronty již také z tohoto zorného úhlu. 16. srpna dostaly krejské výbory strany a orgány NF jakož i NV pokyny, jak postupovat k útlumu těchto pokusů, jež byly označeny za nezákonné.

Tolik k činnosti těchto klubů a antisocialistických sil, o nichž se mluvilo v dopise z Varšavy a o nichž se hovoří i v protokolu z Moskvy. Je fakt, že tedy bylo řešení

situace poměrně pokročilé a vycházelo z našeho vlastního poznání a ze snahy řešit naše pojetí politického systému především připraveným zákonem o Národní frontě a zákonem společným.

Vážnější situace se vytvářela v činnosti hromadných sdělovacích prostředků a tisku. Strana uznala již před časem ohromnou úlohu pracovníků tisku, rozhlasu a televize při tvorbě i realizaci politiky. Bylo by asi nerozumné to neuznat. Ale právě tady se směšují často dva pojmy: extrémní jevy a svoboda slova. Proti extrémním jevům jsme vystupovali a byli jsme rozhodnutí čelit jim i administrativně - pomocí tiskového zákona. Ale svobodu slova považujeme za neodlučitelnou součást demokratického socialistického zřízení.

Situace se za poslední desetiletí změnila. Před dvaceti lety ideologii a propagandu dělalo několik lidí ve stranickém aparátě. Vytvořením mohutných redakcí novin, rozhlasu a především televize vznikly veliké štáby poměrně vysoce kvalifikovaných lidí, vesměs členů KSČ - a tito lidé vstoupili do tvorby politiky. To bylo známo a přijato.

Pokud jde o nás, zvykli jsme si na svobodu slova, na velké množství informací. Neztotožňovali jsme se s takovými názory, jakoby to byla svoboda jen pro toho, kdo se vyjadřuje, pro publicisty, spisovatele atd. Svoboda informací přispěla k ohromně rychlému politickému růstu širokých mas lidí. Informace je zdrojem aktivity a iniciativy. Neinformovanost aktivitu a iniciativu lidí ubíjí. Přístup lidí k informacím ovlivňuje jejich schopnost a možnost oceňovat politiku, podílet se na její tvorbě, podporovat ji nebo odmítat podle toho, k jakému názoru lidé na základě informací dospěli.

Nelze však zavírat oči před tím, že došlo k přehmatům a výpadům, jež se dotkly zájmů např. Sovětského svazu, ale dotkly se často i celkového socialistického cítění obyvatel a vlád a stranických vedení v zemích socialistického tábora.

dotkly se, a to velmi silně, i našich lidí, když se někdy příliš jednostranně a bez zvážení všech souvislostí znehodnocovaly výsledky našeho dvacetiletého snažení apod. To nelze nepřiznat, k tomu došlo. My jsme brali tyto informace v jejich celku, utvářel se u nás jistý názor na základě těchto informací, ale také vlastní praxe - ovšem na druhé straně, v řadě zemí socialistické soustavy, zpracovávaly se tyto informace, jak jsme se přesvědčili, velmi jednostranně, metodou vytrhávání jednotlivých faktů, údajů a vět z celkové souvislosti, čímž po měsících musel vzniknout a vznikl poměrně pochmurný obraz - obra, jemuž se nyní dává průchod i na stránkách tisku některých zemí - členů Varšavského paktu. Přitom samozřejmě musíme ještě říci, že velké noviny, jako Rudé právo a řada dalších, v podstatě držely a drží správný kurs vytýčený stranou. K excesům a krajním jevům docházelo spíše v okrajových listech. Pověstným se stal Student, o němž právě v souvislosti s jeho reportáží ze Svobodné Evropy bylo již rozhodováno ve vládě jako o časopise, jemuž bude odňata registrace a bude umožněno vysoškolské organizaci studentů převzít tento časopis, křeba s jiným názvem a určitě s jiným redakčním kolektivem, pro své potřeby.

Tak asi zhruba jsme oceňovali polednovou činnost našich sdělovacích prostředků a považovali za potřebné leccos napravit a zlepšit. Jestliže někteří lidé v této oblasti skutečně nejsou s to pochopit současné vyšší zájmy našich národů, které vyjadřuje současná politika strany, politika vlády a přístup, jejíž volí hlava státu, pak je skutečně lepší, když dočasně sami opustí tato pracoviště, protože tato oblast je a zůstává Achillovou patou celé naší politiky - odtud se čerpá nejvíce argumentů proti opravdovosti současného úsilí vedení naší strany a státu. Naši publicisté a komentátoři by šli po nesprávné cestě, kdyby chtěli promlouvat k našemu lidu jakoby jinou řečí než vláda a vedení strany.

Jde o pravdu o to poctivě a bez kličkování plnit, co je napsáno v protokolu. Důležité přitom je zejména, zda jsme nebo nejsme s to vysvětlit našim lidem, jaká je skutečnost, jaká je realita naší situace, k čemu do budoucna budeme muset v naší politice přihlížet, co bude tvořit její meze, ať to vyplývá z naší geografické polohy v oblasti střetu zájmů světových supervelmocí, nebo z naší surovinové základny, ze zaměření vnějších ekonomických vztahů a jéných našich životních zájmů. Jestliže to nebudeme dostatečně zdůrazňovat, jestliže nepovedeme pomocí těchto velmi účinných hromadných sdělovacích prostředků naše lidi k tomu, aby tuto realitu pochopili a vyvodili z toho závěry, pak uděláme špatnou službu našim vlastním národům, protože je budeme udržovat v představě, že teď, dočasně, děláme nějakou politiku z nouze, ale za čas si budeme zase dělat, co budeme chtít. A tak to opravdu není. Jde skutečně v tomto smyslu o jasnou a upřímnou řeč - nejen k našim partnerům ve Varšavském paktu, ale k našim lidem, abychom postupně vytvořili základnu pro politiku, kterou jako jediné reálnou politiku budeme muset uskutečnit. A musíme jít velmi hluboko - až ke kořenům pojmů "samostatnost a suverenita" naší republiky, nakolik vešly do našeho povědomí jako pojmy absolutní.

To jsou ty hlubší věci, o kterých budeme muset přemýšlet u vědomí toho, že už je pozdě reagovat na Marxovu poznámku, že jsme se měli poněmčít někdy ve 14. století. To už teď udělat nemůžeme, žijeme tam, kde žijeme, jsme svébytnými národy a události po 21. srpnu nám daly dostatečně najevo, že přes bouři, která se přehnala světem, nakonec 40 z 88 komunistických stran ve světě souhlasí s kroky Sovětského svazu, druhá světová supervelmoc se zachovala velmi konciliantně k tomuto kroku, naši přátelé v Jugoslávii a v Rumunsku po počátečním vystoupení změnili velmi podstatně tón. To je tedy ta realita, kterou si musíme uvědomit. Kdybychom to neučinili a nepřiblížili tuto realitu

naším lidem a nevycházeli z ní v politice, sešli bychom na zcestí, nerozuměli by nám ani naši partneři, což by vedlo k celkovému ztížení naší situace a zatemnění našeho vývoje. To jsou myšlenky, které dnes vzrušují nejen politiky, ale všechny esatní a především naši politologové budou na ně muset hledat odpověď.

Přicházím k bodě 5.

Při první informaci postrádali posluchači, jako vy budete postrádat, termín odchodu těchto vojak. To se nepodařilo dohodnout. Podařilo se, že v textu jsou zapsány tři pojmy, tři záměry; za prvé, že se vojska zemí, jež obsadila Československo, nebudou vměšovat do našich vnitřních záležitostí, za druhé, že jsou tady dočasně a za třetí, že bude projednán kompetentními místy úplný odsun spojeneckých vojsk.

Vraťme se tedy k těm jednotlivým záměrům: Vměšování do vnitřních záležitostí Československa. Tahleto věc, stejně jako asi mnoho dalších věcí v tomto protokolu, jako například normalizace a další pojmy, заслужuje upřesnění. Bylo nemožné tohoto upřesnění dosáhnout namísto při projednávání obsahu protokolu a chce to určitý čas a jistou praxi. Praxe zatím je poměrně nepříznivá a neodpovídá tomu závazku, že se vojska nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí Československa. Zhruba je to v republice teď asi tak, že po likvidaci těch nejtěživějších problémů, jako bylo obsazení veřejných budov, budov hromadných sdělovacích prostředků, odchodu většiny vojsk ze středu měst apod. se vytvářejí na okresech, v Praze na obvodech - a to důsledně na všech deseti - tzv. komandatury, které se skládají z několika politických důstojníků, několika velitelů, šedesáti až sta vojáků, vyzbrojených pancéřovými vozy a případně i tanky a podobnou technikou, kteří nám v Praze vyjádřili své poslání asi takto: /Nejen v Praze, v Jihomoravském, Severomoravském kraji, v Banské-Bystřickém kraji, jak nás sondruzi informovali; zřejmě je to s menšími výjimkami v celé republice/.

„tady dlouho, budeme spolupracovat se stranickými
y, dohlížet na používání správných metod stranické
, budeme konat pochůzkovou službu, bojovat proti kri-
alitě, vyhledávat kontrarevoluční a protisocialistické
elementy.“ To samozřejmě kontrastuje s ujištěním, k němuž
došlo z úst našich čelných představitelů v nedávných dnech.
Chtěl bych vám k tomu říci, že vedoucí představitelé KSSS
a sovětské vlády v rozhovorech se soudruhem Černíkem ozna-
čil toto počínání za iniciativu zřejmě místních velitelů,
slíbili, že dají příslušné pokyny, aby se tato otázka vyře-
šila v duchu protokolu, v duchu nevmešování do vnitřních
záležitostí strany a naší republiky.

Velký význam má ujištění, že orgány sovětské bezpeč-
nostní služby, které přišly s armádou, se rovněž nebudou
vměšovat do našich vnitřních záležitostí, nebudou provádět
zatýkání a vyšetřování našich občanů, nýbrž budou o svých
poznatcích, objektivně získaných, informovat naše bezpeč-
nostní orgány. Tento závěr se plní, zatím v tomto smyslu
dostaly tyto orgány příslušné příkazy a současně bylo do-
hodnuto při jednání soudruha Černíka se sovětskými před-
staviteli, že v souvislosti s odchodem vojsk skončí i tato
rozšířená činnost všech pomocných, včetně bezpečnostních
složek a nezbytná spolupráce se od této doby bude udržovat
na úrovni, na jaké byla do 20. srpna. Víte, že jistá spo-
lupráce především v mezinárodní oblasti tady byla. Tolik
k první části tohoto bodu.

Vstup, pobyt a odsun vojsk jsme měli nepřetržitě na
srdci i na jazyku. Nač taková síla vojsk vstoupila na naše
území? Síla zřejmě nepřiměřená k potlačení jakékoliv pra-
vicové kontrarevoluce, i kdyby tady nakrásně nějaká existo-
vala. Vstupujeme do dnů 30. výročí Mnichova a 50. výročí
vzniku ČSFR a přítomnost velké masy vojsk bude v této sou-
vislosti vyvolávat velké problémy. Na druhé straně se tato
argumentace částečně uznává, uvažuje se o tom, že by podstat-

ná část vojsk z naší země měla odejít zanedlouho a že by zůstal určitý kontingent vojsk vyzbrojených moderní technikou, který ovšem u nás přezimuje a odejde, "až pomine hrozba socialismu v Československu a s tím spojená hrozba zemím socialistického společenství".

Byly zahájeny rozhovory našeho ministra národní obrany s ministrem obrany Sovětského svazu, kteří mají dohodnout jednak obsah této terminologie, k čemu se vztahuje, jaká jsou tedy kritéria, za druhé množství vojsk, jež zde budou zimevat a jejich konkrétní rozmístění. Jednání probíhají v těchto dnech. Budete informováni jistě bezprostředně po tom, kdy vláda nebo nějaký jiný kompetentní orgán se bude touto záležitostí zabývat.

Tolik k věci nejtěživější, nejsložitější, k pobytu 30. divizí armád Varšavského paktu na území Československa, jejich postupné dislokaci do vymezených prostorů a postupnému odchodu ze země.

Šestý bod zavazuje předsednictvo ÚV a vládu, aby v tisku, rozhlasu a televizi přigály opatření, jež by vyloučila možnost vyvolávání konfliktů mezi občany Československa a spojeneckými vojsky, která jsou na území ČSSR. Tato opatření se týkají toho, aby nebyly publikovány mimořádné případy, aby se neopakovaly údaje o vzniklých škodách v důsledku vstupu vojsk apod.

V Bodě 7 pak - ten vám přečtu - "představitelé KSČ prohlásili, že nedopustí odstranění z funkcí nebo dokonce represálie proti těm činitelům a pracovníkům strany, kteří bojovali za upevnění pozic socialismu proti antikomunistickým silám, za přátelské vztahy k Sovětskému svazu". - Personálně to nebylo vůbec upřesněno. Jako příklad byl uveden dopis skupiny pracujících z pražského závodu Autopraga a reagence, jež na něj byla u nás, ale může se to přímo vztahovat ke způsobu, jímž bylo rekonstruováno předsednictvo ÚV, způsobu, který představuje maximum toho, co bylo možné v této etapě docílit. Neplatí pro případy, kdy

byli lidé odvoláni pro neschopnost apod.

V bodě 8 je zapsáno: "Bylo dosaženo dohody, že v nejbližší době budou uskutečněna jednání o řadě ekonomických otázek s cílem rozšířit a prohloubit ekonomickou a vědeckotechnickou spolupráci mezi ČSSR a SSSR, zejména z hlediska potřeb dalšího rozvoje ekonomiky Československa atd."

Tento bod zde je zapsán. Pokud si pamatujete, v komuniké uveden nebyl. Odmítli jsme, aby byl dáván do souvislosti s náhradou škod, která byla zapsána v komuniké, ovšem neodmítli jsme tuto otázku v protokolu. K první etapě jednání došlo; možná vás bude zajímat, jakých bylo dosaženo výsledků.

Pro nás je nejcněnější to, že konečně byly uzavřeny dohody o tom, co - jak poznamenal soudruh Černík - se prodávávalo ještě v době, kdy byl předsedou SPK, tj. dlouhodobé dodávky nafty a plynu a to už bez další naší úvěrové části, bez našeho kapitálového podílu na investiční výstavbě. Tyto dohody byly teď podepsány, přičemž dodávky nafty se zvyšují o 500 tisíc tun /ale jen pro příští rok/.

Druhá dohoda byla uzavřena, pokud jde o dodávky obilí. My potřebujeme dovážet ročně v dlouhodobém průměru posledních deseti let asi 1,7 mil. až 1,8 mil. tun zrnin. Sovětský svaz nám dlouhodobě zabezpečoval 1 350 tun až 1 450 mil. tun. Zvýšení dodávek o 300-500 tisíc tun ročně by nás v podstatě zbavilo závislosti na dovozu z kapitalistických zemí. SSSR slíbil dodat navíc 300 000 tun, bohužel zase jen pro příští rok.

Nedocílilo se dohody, pokud jde o dlouhodobou půjčku. Tady má možná trochu viny naše nesprávně vedená propaganda. Vzpomínáte si, že na velkých politických estrádách, které probíhaly brzo po lednu, se často oporevalo s touto půjčkou, mluvilo se o půl miliónu dolarů, o tom, že to budou prostředky, které budou sloužit ke zvýšení konkurenceschopnosti našeho hospodářství na kapitalistických trzích atd. To zůstalo

v povědomí sovětských vedoucích činitelů hlouběji než naše argumentace z posledních dnů, že o to právě teď u nás nejde, že jde o něco jiného, o to, abychom se jednorázově zbavili velké části krátkodobých dluhů, jimiž jsme zavázáni především ve švýcarských nakách, jejichž prostředky používáme na financování našich dovozů, které nejsme s to z roku na rok zaplatit našim exportem. Narostla nám tak jistá zadluženost, která nás teď nutí k tomu, že platíme našim exportem i za cenu, že je to export vysoce neefektivní, jako export osobních aut do zemí EHS a pod.

Pokud se týká rekonstrukce našeho národního hospodářství, tam už dva, tři roky funguje možnost devizových návratných úvěrů, které ve výši přes 3 miliardy Kčs naše banka poskytla podnikům, jež jsou s to vzít na sebe závazek tyto úvěry splácet. Sovětský svaz se zavázal, že pokud bychom se destávali do platebních obtíží tohoto druhu, jež by nás nutily pokračovat ve velkém rozsahu v neefektivních vývozech, že je ochoten prolongovat za nás některé splatné pohledávky až do výše 80 až 100 miliónů dolarů.

Kromě toho, už pro příští rok se hledají možnosti poskytnout nám zboží kapitalistické proveniencce ze Sovětského svazu v hodnotě několika desítek miliónů dolarů. Podle úsudku soudruhů z vlády by to bylo řešení, které nám plně vyhovuje pro příští rok a zabrání dalšímu zvyšování naší zadluženosti. Tolik k tomu prvnímu kroku v ekonomických jednáních, která v jejich souhrnu hodnotíme jako kladná.

V bodech 8 a 10 protokolu jsou vedeny tradiční názory a závěry, které se týkají činnosti světového imperialismu a pokusů západoněmeckých revanšistů a neonacistů změnit poměr sil a poválečné uspořádání v Evropě. Tady jsou naše závazky v protokolu zcela v souladu s desavadní politikou strany i naší republiky. Neznamenají nic nového v zahraniční politice.

V bodě 11 pak naše delegace prohlásila, že českosloven-

ská vláda se neobracela se žádostí o projednání otázky Československa v Radě bezpečnosti. Jak víte už předtím se vláda distancovala od této věci.

V bodě 12 pak je závěr z diskuse o počínání některých představitelů naší vlády po vstupu vojsk do Československa, které vzbudilo u sovětských představitelů dojem jakoby šlo o vytvoření československé vlády v exilu. Proto naše delegace vzala na sebe závazek, že vláda a předsednictvo ústředního výboru vyvodí závěry z jednání těchto představitelů. Tyto závěry už dnes znáte. Částečně je vyvozovala vláda, částečně tito představitelé sami, jako soudruh Šik a soudruh Hájek.

V bodě 13 je pak zapsáno, že bude uskutečněna v brzké době výměna stranickostátních delegací za účelem dalšího hlubšího posouzení a řešení otázek, vznikajících ve vzájemných vztazích a projednání aktuálních mezinárodních otázek.

V bodě 14 se pak hovoří o tom, že tento dokument má být považován za přísně tajný. To byl návrh sovětské strany a je motivován asi tímto: Naše delegace jednaly už několikrát, řekli sovětské soudruzi, vždycky jsme se rozešli na dobré slovo. Jednou by bylo třeba naše závěry zpracovat do protokolu a pokud by se vám zdálo, že je politicky obtížné protokol doma publikovat, považujeme ho za tajný do té doby, než se rozhodnete naložit s ním jinak. My to neuděláme v předstihu před vámi. Dnes už informace o protokolu v jisté souhrnné podobě ve čtyřech bodech, v "dopise ústředního výboru základním organizacím", došla.

V 15 a posledním bodě je zapsán závazek obou delegací, že učiní všechno pro obnovení tradičního historického přátelství národů obou zemí, jejich bratrského přátelství na věčné časy.

Soudružky a soudruzi,

Tolik k protokolu, k některým již uskutečněným a některým zamýšleným závěrům.

